

Uniwersytet Warszawski
Wydział Lingwistyki Stosowanej

Radosław Kaleta

Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa

Praca doktorska

Praca wykonana pod kierunkiem
dr hab. Niny Barszczewskiej, prof. UW
Katedra Białorutenistyki UW

Warszawa, kwiecień 2011

Spis treści

Wstęp.....	8
1. Homonimia w języku polskim i języku białoruskim	10
1.1. Homonimia leksykalna.....	14
1.2. Homonimia morfologiczna	16
1.2.1. Homoformia	19
1.3. Kwestie terminologiczne.....	20
1.3.1. Homosemia.....	21
1.4. Podgrupy homonimii.....	21
1.4.1. Homografia.....	21
1.4.2. Homofonia.....	23
1.5. Rodzaje homonimii	24
2. Homonimia międzyjęzykowa.....	30
2.1. Historia badań nad homonimią międzyjęzykową	35
2.2. Przegląd literatury białoruskiej	38
2.3. Terminy w różnych językach	42
2.4. Gatunki homonimii międzyjęzykowej	50
2.4.1. Międzyjęzykowa homonimia wewnętrzna (MHW)	51
2.4.2. Międzyjęzykowa homonimia zewnętrzna (zewnątrzęzykowa, MHZ).....	54

2.4.3. Międzyjęzykowa homonimia semantyczna (MHS)	55
2.5. Międzyjęzykowa homonimia homo- i heterogeniczna	56
2.6. Pierwszo- i drugostopniowa homonimia międzyjęzykowa.....	57
2.7. Typologia homonimów międzyjęzykowych	57
2.8. Źródła homonimii międzyjęzykowej	73
2.9. Homonimia a paronimia oraz polisemia i synonimia międzyjęzykowa	74
2.10. Homonimia międzyjęzykowa na przykładzie języków słowiańskich.....	76
2.10.1. Marta Pančíková.....	77
2.10.2. Marija Bednarz	79
2.10.3. Zygmunt Grosbart	82
2.10.4. Polina Stasińska.....	93
2.11. Homonimia międzyjęzykowa w słownikach.....	96
2.11.1. Przegląd ważniejszych zagadnień	96
2.11.2. Konstrukcje słowników	103
2.11.3. Leksykografia białorusko-polska i polsko-białoruska	105
3. Język białoruski a język polski.....	107
3.1. Krótka charakterystyka języka białoruskiego	107
3.1.1. Zarys wczesnej historii języka białoruskiego.....	107
3.1.2. Odrodzenie języka białoruskiego	110
3.1.2.1. Wiek XIX	110

3.1.2.2. Wiek XX	110
3.1.2.3. Lata 1900–1920.....	111
3.1.2.4. Lata 1921–1933.....	115
3.1.2.5. Lata 1934–1962.....	119
3.1.2.6. Lata współczesne.....	121
3.1.3. Alfabet białoruski	122
3.1.4. Dwa warianty pisowni białoruskiej.....	123
3.1.4.1. Taraszkiewica.....	123
3.1.4.2. Narkamauka	125
3.1.5. Bilingwizm białoruski	127
3.1.6. Mieszanka białorusko-rosyjska	129
3.2. Kontakty białorusko-polskie	130
3.2.1. Związki historyczne	130
3.2.2. Różnice między językiem białoruskim i językiem polskim.....	131
3.2.2.1. Alfabet.....	132
3.2.2.2. Akcent	132
3.2.2.3. Prasłowiańskie zbitki spółgłoskowe i <i>l</i> epentetyczne	133
3.2.2.4. Krótkie formy zaimków osobowych	133
3.2.2.5. Częstka zwrotna <i>‘ся (się)</i>	133
3.2.2.6. Wołacz.....	134

3.2.2.7. Miękkie <i>r</i> (<i>r'</i>)	135
3.2.2.8. Czas przeszły	135
3.2.2.9. Samogłoski nosowe	136
3.2.3. Pokrewieństwo języka białoruskiego i języka polskiego	137
4. Złudne odpowiedniki białorusko-polskie	140
4.1. Typy złudnych odpowiedników	141
4.1.1. Złudne odpowiedniki fonetyczne	142
4.1.2. Złudne odpowiedniki leksykalne	146
4.1.3. Złudne odpowiedniki gramatyczne	147
4.1.3.1. Złudne odpowiedniki morfologiczne	147
4.1.3.2. Złudne odpowiedniki rodzajowe	148
4.1.3.3. Złudne odpowiedniki pod względem zwrotności	163
4.1.3.4. Złudne odpowiedniki składniowe	163
4.1.3.5. Złudne odpowiedniki fleksyjne	168
4.1.4. Złudne odpowiedniki kontekstowe	177
4.1.5. Złudne odpowiedniki ortograficzne	178
4.1.6. Złudne odpowiedniki stylistyczne	180
4.1.7. Złudne odpowiedniki słowotwórcze	187
4.1.8. Złudne odpowiedniki interpunkcyjne i konwencjonalne	188
4.1.9. Złudne odpowiedniki idiomatyczne	190

4.1.10. Złudne odpowiedniki frazeologiczne	190
4.1.11. Złudne odpowiedniki specjalistyczne	191
4.1.12. Złudne odpowiedniki abrewiaturowe	191
5. Analiza białorusko-polskich homonimów międzyjęzykowych	193
5.1. Budowa artykułu hasłowego	195
5.2. Białorusko-polskie międzyjęzykowe homonimy całkowite	199
Zakończenie	272
Streszczenie w języku angielskim (<i>Abstract</i>).....	275
Bibliografia.....	276
Indeks polskich leksemów	297

*Слоўнік беларуска-польскіх і польска-беларускіх міжмоўных амонімаў і паронімаў
таксама чакае свайго ўкладальніка, а сама праблема – даследчыка¹.*

П.П. Шуба

¹ П.П. Шуба, *Польска-беларускія лексічныя адпаведнасці на сучасным этапе*, [w]: *Беларуска-руска-польскае супастаўляльнае мовазнаўства і літаратуразнаўства. Матэрыялы 2-й міжнар. нав. канф., Віцебск, 5-6 лютага 1993*, s. 137; „Słownik białorusko-polskich i polsko-białoruskich homonimów i paronimów międzyjęzykowych także czeka na swego twórcę, a samo zagadnienie – na badacza” (tłumaczenie na potrzeby własne – R.K.).

Wstęp

Celem pracy jest szersze opisanie białorusko-polskich homonimów międzyjęzykowych. Jak dotąd nie ukazało się żadne większe opracowanie tego tematu, brak także profesjonalnego wydania słownikowego. Dostępny jest jedynie internetowy słowniczek *falszywych przyjaciół* białorusko-polskich, przygotowany w ramach opracowywania słowiańskich homonimów międzyjęzykowych.

Opis zawarty w niniejszej pracy jest jedynie próbą uporządkowania pewnego tylko rodzaju homonimów międzyjęzykowych. Jak w innych językach, tak i na płaszczyźnie białorusko-polskiej istnieje wiele różnorodnych typów złudnych odpowiedników, z których każdy mógłby stanowić osobny przedmiot badań.

Zagadnienie homonimii międzyjęzykowej jest bardzo szerokie. W niniejszej dysertacji zarysowane zostały kierunki możliwych badań na podstawie wydzielonych rodzajów złudnych odpowiedników białorusko-polskich. Grupy te opracowano w oparciu o wcześniejsze dokonania badaczy homonimii międzyjęzykowej. Tam, gdzie osobliwości języka białoruskiego wymykają się modelom dotąd opracowanym, wprowadzam własne podziały, mając świadomość, że stanowią one jedynie roboczy schemat dokonany na potrzeby niniejszej pracy.

W pierwszej części dysertacji znajduje się wstęp teoretyczny ukazujący ogólnie zjawisko homonimii występującej w jednym języku. Następnie wyjaśniono, czym jest homonimia międzyjęzykowa. Przytoczono ważniejsze prace naukowe z tej dziedziny, ukazano różnice poglądów oraz różnice w stosowanej terminologii, a także różne podejścia w badaniu zagadnienia homonimii międzyjęzykowej. W pracy znajduje się również rozdział opisujący homonimię międzyjęzykową w słownikach (homonimia międzyjęzykowa w ujęciu leksykograficznym).

W dalszej części dysertacji umieszczono uproszczony opis osobliwości języka białoruskiego oraz kontrast białorusko-polski. Nie istnieje zbyt wiele opracowań konfrontatywnych białorusko-polskich, podanie zatem podstawowych informacji na temat języka białoruskiego, jego historii i związków z językiem polskim jest niezwykle ważne, bez czego praca nie

byłaby kompletna. Dzięki podanym faktom łatwiej zrozumieć procesy homonimii międzyjęzykowej opisane w dalszej części.

W dalszej kolejności opisano białorusko-polską homonimię międzyjęzykową. Wyróżniono jej rodzaje i ukazano trudności w badaniu tego zjawiska. Ostatnia część pracy to analiza wybranych homonimów międzyjęzykowych. Jest to próba stworzenia pełniejszego słowniczka białorusko-polskich homonimów międzyjęzykowych (*falszywych przyjaciół*). Może on okazać się pomocny dla osób uczących się języka białoruskiego, dla tłumaczy i wszystkich posługujących się językiem białoruskim i polskim. Często użytkownicy tych języków nie są świadomi popełnianych błędów, sądzą bowiem, że bliskie pokrewieństwo obu języków pozwala na swobodne przenoszenie konstrukcji z jednego języka do drugiego. Na przykładzie zaprezentowanych leksemów widać, że taki proces może być niezwykle niebezpieczny, gdyż to, że wyrazy wyglądają/brzmia tak samo/podobnie, nie oznacza, że ich znaczenie jest (zawsze) takie samo. Stąd istnienie słownika ukazującego takie pułapki językowe może być niezwykle cenną pomocą w unikaniu niezręcznych (niekiedy zabawnych) błędów.

1. Homonimia w języku polskim i języku białoruskim

Zanim przejdziemy do opisywania homonimii międzyjęzykowej, która stanowi centralne zagadnienie niniejszej rozprawy, warto krótko opisać samo zjawisko homonimii. W ogólny sposób przedstawimy, czym jest homonimia i jakie mogą być jej rodzaje – na przykładzie języka polskiego wraz z podaniem odpowiedników białoruskich (jeśli istnieją). Ograniczymy się do podstawowych niezbędnych informacji, gdyż porównywanie homonimii w języku polskim z homonimią w języku białoruskim to zagadnienie obszerne mogące stanowić przedmiot badań osobnej rozprawy².

Termin *homonimia* pochodzi od greckich wyrazów: *homós*- ‘taki sam, równy’ oraz *ónyma*, czyli ‘imię’ i oznacza zjawisko występowania jednej formy graficznej reprezentującej dwa lub więcej niespokrewnionych ze sobą słów³. Innymi słowy, jest to relacja semantyczna polegająca na tym, że co najmniej dwie jednostki językowe tożsame pod względem formalnym wyrażają różne treści znaczeniowe⁴. Homonimia może dotyczyć jednostek różnych podsystemów języka. Właśnie dlatego wyróżnia się homonimię morfologiczną (słowotwórczą, fleksyjną), leksykalną, frazeologiczną, składniową oraz kontekstową⁵. W podobny sposób ujmuje homonimię Małgorzata Majewska – dla niej homonimia to utożsamienie formalne: brzmieniowe i/lub graficzne co najmniej dwu znaczących jednostek języka. Te znaczące jednostki języka to morfemy, leksemy, połączenia wyrazowe oraz zdania⁶.

„Homonimia (o czym od dawna wiadomo) należy do uniwersaliów językowych. Występowanie zjawiska homonimii w językach naturalnych jest absolutną koniecznością, a zarazem prawidłowością, uwarunkowane samą naturą języka. [...] Fenomenem wydaje się być nie tyle to, iż homonimy w systemie jakiegoś języka tworzą się, bo wielodrożna

² Podobna praca powstała w konfrontacji z językiem rosyjskim, zob. J. Wasiłuk, *Homonimia i polisemia – w poszukiwaniu granicy (na materiale języka polskiego i rosyjskiego)*, promotor: prof. dr hab. W. Zmarzer, Warszawa 2008 (manuskrypt); więcej na temat homonimii i paronimii w języku białoruskim zob. В.Д. Старычонок, *Слоўнік амонімаў беларускай мовы*, Мінск 1991; С.М. Грабчыкаў, *Слоўнік паронімаў беларускай мовы*, Мінск 1994.

³ *Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa*, red. E. Tabakowska, Kraków 2001, s. 51.

⁴ Por. *Tezaurus terminologii translatorskiej*, red. J. Lukszyn, Warszawa 1998.

⁵ K. Wojan, *Wstęp do analizy międzyjęzykowych homonimów leksykalnych na przykładzie języków: polskiego, rosyjskiego i fińskiego*, [w:] *Język rosyjski w konfrontacji z językami Europy w aspekcie lingwokulturoznawczym*, red. P. Czerwiński, H. Fontański, Katowice 2004, s. 73.

⁶ M. Majewska, *Homonimia i homonimy w opisie językoznawczym*, Warszawa 2002, s. 34.

geneza tego zjawiska zdaje się być oczywista, za zadziwiający można jednak uznać fakt długookresowego tolerowania homonimii przez język, który zwykle bez ceregieli pozbywa się wszystkiego, co utrudnia jego płynność, a zwłaszcza zaprzecza jednoznaczności, a co za tym idzie – aktywnie przeciwstawia się podstawowej funkcji języka – porozumieniu między jego użytkownikami”⁷.

Odwołując się do glosematyki, można powiedzieć, że homonimy to jednostki, które różnią się planem treści przy jednakowym planie wyrażania⁸. K. Polański pisze:

„Plan wyrażania to strona dźwiękowa (względnie graficzna w odmianie pisanej) i formalna tworów językowych”⁹.

M. Majewska dodaje:

„Należy przy tym pamiętać, że zapis literowy jest zapisem konwencjonalnym, a realizacja foniczna danej jednostki języka jest uzależniona od jej pozycji fonetycznej”¹⁰, np.:

Pokaż mi proszę, gdzie jest Bródno.

*Pokaż mi proszę, gdzie jest brudno*¹¹.

J. Lyons podkreślał możliwość dwójakiej identyczności formalnej wyrazów – identyczności substancji fonicznej i substancji graficznej.

„Dwa wyrazy – okazy są identyczne formalnie w substancji fonicznej, jeśli mają ten sam zapis fonologiczny, a w substancji graficznej, jeśli mają ten sam zapis ortograficzny”¹².

Encyklopedia białoruska tak ukazuje homonimię:

⁷ Ogólne zjawisko homonimii opisuje K. Wojan, *Fenomen homonimii międzyjęzykowej – rozważania językoznawcy*, „Studia Scandinavica” 2001, nr 18, s. 99.

⁸ M. Majewska, *Homonimia i homonimy...*, dz. cyt., s. 24.

⁹ Tamże, s. 24.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Tamże.

¹² J. Lyons, *Semantyka*, t. 2, tłum. A. Weinsberg, Warszawa 1989, s. 172, zob. też M. Majewska, *Homonimia i homonimy...*, dz. cyt., s. 25.

„Аманімія – гукавое супадзенне адзінак (марфем, слоў, словазлучэнняў і г. д.), якія адрозніваюцца паміж сабой значэннем. Часта выкарыстоўваецца ў мастацкай літаратуры для стварэння каламбураў, эпіграм, жартаў як своеасаблівы сродак гульні слоў”¹³.

W homonimii dotyczącej jednego języka wyróżnia się homonimy całkowite (błrus. *поўныя амонімы*) i niecałkowite lub częściowe (błrus. *няпоўныя амонімы*). Dotyczą one formy. Homonimy całkowite zachowują homonimiczność we wszystkich formach gramatycznych, a częściowe – tylko w niektórych formach. Więcej oczywiście jest tych drugich – w obu omawianych językach.

Występowanie homonimów w języku nazywa się homonimiką (błrus. *аманіміка*), czyli zbiorem homonimów charakterystycznych dla danego języka (błrus. *сукупнасць амонімаў якой-небудзь мовы*). Homonimika to także dział leksykografii zajmujący się opisem homonimów.

Homonimia bywa często wykorzystywana przez artystów, także w filmach. W komedii z 2006 r. pt. *Job, czyli ostatnia szara komórka* (reż. K. Niewolski) jest wiele dialogów opartych właśnie na homonimach, które mają wywołać efekt komiczny (jakość oczywiście oceniają widzowie). Na przykład dialog matki z synem:

– Syneczku, tylko uważaj na przejściu przy szkole...

– Grozisz mi?

W zależności od tego, w jaki sposób wypowiemy *уважај*, możemy nadać naszej wypowiedzi ton ostrzeżenia lub groźby. Kolejny przykład:

– Mamo, choinka się pali.

– Syneczku, nie mówi się *choinka się pali*, tylko – *choinka się świeci*.

¹³ *Беларуская мова. Энцыклапедыя*, рэд. А.Я. Міхневіч, Мінск 1994, s. 30; „Homonimia – dźwiękowa zbieżność jednostek (morfemów, słów, wyrażeń itd.), które różnią się znaczeniem. Często wykorzystywana jest w literaturze pięknej dla tworzenia kаламбурów, epigramów, żartów jako osobliwy środek gry słów” (tłumaczenie na potrzeby własne – R.K.).

– Mamusiu, ale to wszystko się świeci: firanki, meble i książki się świecą.

Choinka się pali/płonie może oznaczać w pierwszej kolejności to, że włączone są na niej światełka. Syn miał na myśli znaczenie dosłowne, co widzimy po tym, jak skonstruował swoją drugą wypowiedź. Inna scena przedstawia księdza i małą dziewczynkę:

– A ty umiesz się żegnać dziewczynko?

– Tak! Do widzenia!

Żegnać się w wypowiedzi księdza dotyczy oczywiście uczynienia znaku krzyża.

W innej scenie z księżmi mamy następujący dialog:

– O, nowe buty, ojcze! Zamszowe...

– Nie! Za swoje!

Homofony: *zamszowe* (z zamszu) oraz *za mszowe* ('za „mszowe” pieniądze – z tacy'). Tutaj występuje swoisty neologizm i potocyzm, czy raczej błędne (celowe?) utworzenie przymiotnika, ponieważ przymiotnik od rzeczownika *msza* brzmi *mszalny*. Ale kontekst jest na tyle wyraźny, by widzowie zrozumieli żart językowy.

Scena rozmowy po angielsku ukazuje homonimy międzyjęzykowe (większość młodych Polaków zna na tyle dobrze język angielski, by zrozumieć dowcip i brak wykształcenia bohatera filmu):

– Can I ask your address?

– To nie jest dres. To jest zamszyk.

Angielski leksem *address* 'adres' w wymowie podobny jest do polskiego *dres*. Tak właśnie zrozumiał ten wyraz bohater filmu, który – ku zdziwieniu rozmówczyni – tłumaczy uparcie po polsku, że jego kurtka nie jest dresowa, lecz zamszowa.

Bohater filmu – jak widać – nie najlepiej radzi sobie z językiem angielskim (co jest zamierzonym źródłem komizmu) i na gwałt musi się go nauczyć. Szuka zatem korepetycji.

W groteskowej erotyzowanej scenie prywatnej lekcji języka angielskiego dowcip wynika z zastosowania homonimów angielskich – rozmowa na temat długopisu nieoczekiwanie przybiera kontekst erotyczny: *Your pen is long* ('twój długopis jest długi') – *Your penis – long* ('twój penis – długi').

Powszechnie znana jest również dowcipna odpowiedź, gdy ktoś chce przejść i mówi:

– Przepraszam!

– Ależ nie ma za co – ja się nie gniewam!

Przepraszam może być używane w różnych sytuacjach. Może służyć jako zagajenie rozmowy (*Przepraszam, czy my się nie znamy?*), zwrócenie czyjejś uwagi (*Przepraszam, ile to kosztuje?*). Jeden kontekst to prośba o wybaczenie, a drugi, kiedy chcemy przejść, wyjść (np. z zatłoczonego autobusu), czy zapytać o coś (np. o drogę, godzinę – *Przepraszam, która godzina?*). W powyższym dialogu widoczna jest ta gra kontekstami. Wielu obcokrajowców nie rozumie tej „polskiej manieri” ciągłego przepraszania i uważa ją za zabawną. Często można usłyszeć opinię, że „Polacy ciągle przepraszają”. Może i tak, ale w różnych znaczeniach (nie jest to to samo *przepraszam*) – a obcokrajowcy polskiemu *przepraszam* nadają tylko jedno znaczenie ('prośba o wybaczenie'). Leksem ten – bynajmniej nie w znaczeniu prośby o wybaczenie – znany jest także dzięki filmowi Marka Piwowskiego z 1976 r. pt. *Przepraszam, czy tu biją?*.

1.1. Homonimia leksykalna

Homonimia może dotyczyć tych samych jednostek słownikowych (wyrażonych tą samą częścią mowy), np. dwóch rzeczowników. Homonimia leksykalna jest wynikiem spłynięcia się w jedną formę genetycznie różnych leksemów (tzw. homonimia heterogeniczna) lub wydzielenia się dwóch leksemów o tej samej postaci z jednej podstawy genetycznej (tzw. homonimia monogenetyczna)¹⁴.

¹⁴ Zob. *Nauka o języku dla polonistów*, red. S. Dubisz, Warszawa 1999, s. 350; zob. też: K. Wojan, *Wstęp do analizy międzyjęzykowych homonimów leksykalnych...*, dz. cyt. s. 73.

„Najprostsza definicja homonimów leksykalnych może się ograniczać do stwierdzenia, że homonimami są wyrazy mające identyczne brzmienie, lecz różniące się znaczeniem”¹⁵.

Przykładem może być leksem *zamek*, który oznacza:

- 1) ‘urządzenie służące do zamykania np. drzwi, walizki, szuflady itp. zwykle za pomocą klucza’;
- 2) ‘rodzaj twierdzy, obronna siedziba feudała, np. księcia lub starosty, wznoszona z kamienia lub cegły w miejscu trudno dostępnym; później rezydencja królewska, książęca lub magnacka w formie zamkniętego zespołu budowli z dziedzińcem w środku’¹⁶.

W takim kontekście homonimy to jednostki leksykalne, które mają wspólną formę, ale różnią się znaczeniem¹⁷.

W języku białoruskim ten popularny rodzaj homonimii oczywiście też występuje (błrus. *лексічныя амонімы*):

„Лексічныя амонімы маюць поўнае гукавое супадзенне ва ўсіх формах і адносяцца да адной часціцы мовы. Напрыклад: *нота* 'дыпламатычны дакумент' і *нота* 'музычны знак', *блок* 'палітычнае аб'яднанне' і *блок* 'тэхнічнае прыстасаванне, механізм’”¹⁸.

Niżej jeszcze inne przykłady:

- 1) leksem *каса* oznacza ‘warkocz’ oraz ‘kosa’;
- 2) leksem *каштаваць* oznacza ‘kosztować (5 dolarów)’ oraz ‘kosztować (próbować)’;

¹⁵ M.B. Majewska, *Rzeczownikowe homonimy heterogeniczne. Analiza synchroniczna i diachroniczna*, Kraków 2006, s. 17.

¹⁶ Definicje za: *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, Warszawa 1996, s. 1322.

¹⁷ M. Majewska, *Homonimia i homonimy...*, dz. cyt., s. 24.

¹⁸ *Беларуская мова. Энцыклапедыя*, dz. cyt., s. 30; „Homonimy leksykalne odznaczają się całkowitą zbieżnością dźwiękową we wszystkich formach i odnoszą się do jednej części mowy. Na przykład *нота* ‘dokument dyplomatyczny’ i *нота* ‘znak muzyczny’, *блок* ‘grupa polityczna’ i *блок* ‘urządzenie techniczne, mechanizm’ (tłumaczenie na potrzeby własne – R.K.).

- 3) leksem *паліць* oznacza zarówno ‘palić’, jak i ‘podlać’, ‘polać’;
- 4) leksem *пара* oznacza ‘para (rękawiczek)’ oraz ‘para (wodna)’;
- 5) leksem *слаць* oznacza ‘posyłać’ i ‘ścielić’;
- 6) leksem *справа* oznacza ‘sprawa’ i ‘na prawo’;
- 7) leksem *уступіць* oznacza ‘wstąpić’ i ‘ustąpić’;
- 8) leksem *машына* oznacza ‘samochód’, ‘maszyna’.

1.2. Homonimia morfologiczna

Drugi rodzaj homonimii obejmuje różne jednostki słownikowe (wyrażone innymi częściami mowy). Przykładem może być leksem *піла*, który oznacza:

- 1) w pierwszym znaczeniu jest to rzeczownik w mianowniku liczby pojedynczej, rodzaju żeńskiego oznaczający ‘narzędzie ręczne lub maszynowe do przecinania różnych materiałów’;
- 2) w drugim zaś jest to czasownik w czasie przeszłym, 3. osoby liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego od czasownika *піць*¹⁹.

Tego typu pary wyrazów nazywane są także homonimami morfologicznymi²⁰ (w odróżnieniu od homonimów leksykalnych, które dotyczą wyrazów należących do jednej części mowy).

J. Lyons pisał:

„dwa leksemy są formalnie identyczne zawsze i tylko wtedy, kiedy reguły systemu językowego przypisują każdemu z nich ten sam zbiór form. Zbiór form [...] może być zbiorem jednoelementowym”²¹.

¹⁹ *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Warszawa-Kraków 1999, s. 239.

²⁰ Ten rodzaj homonimów występuje także w homonimii międzyjęzykowej, w dalszej części pracy znajduje się obszerniejsza informacja na ten temat – w rozdziale poświęconym typom białorusko-polskich złudnych odpowiedników podano również przykłady międzyjęzykowych homonimów morfologicznych.

²¹ J. Lyons, *Semantyka*, dz. cyt., s. 172, zob. też M. Majewska, *Homonimia i homonimy...*, dz. cyt., s. 25.

W sytuacji homonimii morfologicznej o identyczności formalnej tak rozumianej nie można już mówić, bo nie ma tu absolutnej i całkowitej zbieżności²².

Jednak nie zawsze spotyka się termin *homonimia morfologiczna* w opozycji do terminu *homonimia leksykalna*. Czasem pierwszy z nich uważany jest za oznaczenie podgrupy wyrażonej drugim terminem. Homonimia morfologiczna jest częścią homonimii leksykalnej, dotyczy przecież także leksemów. W takim ujęciu termin *homonimia leksykalna* jest bardzo szeroki i może dotyczyć różnych jednostek, np.:

- a) rzeczowników jednorodzajowych

bal I *m* ‘pień’

bal II *m* ‘zabawa’

- b) form podstawowych rzeczownika i czasownika

przepaść I (czasownik)

przepaść II (rzeczownik rodzaju żeńskiego)

- c) form rzeczownika i przysłówka

koło I (rzeczownik rodzaju nijakiego)

koło II (przysłówek adwerbialny)

- d) form rzeczownika i przymiotnika

chory I (rzeczownik rodzaju męskiego)

chory II (przymiotnik)

- e) par zawierających skrót i rzeczownik

pop I (rzeczownik rodzaju męskiego, ‘duchowny’)

²² M. Majewska, *Homonimia i homonimy...*, dz. cyt., s. 25.

pop II skrót od ‘pop-art’

Dodatkowo zjawiskiem z pogranicza homonimii leksykalnej i frazeologii jest homonimia nazw własnych i pospolitych, np.

zielona góra – luźny związek wyrazowy

Zielona Góra ‘nazwa miasta’²³.

W języku białoruskim problematyka tego rodzaju homonimów nie jest jeszcze szeroko rozpowszechniona²⁴. Na określenie homonimii morfologicznej spotyka się różne terminy, np.: *амаформы, частковыя лексіка-марфалагічныя амонімы, частковыя лексіка-граматычныя амонімы, марфалагічныя амонімы, складаныя лексіка-граматычныя амонімы, функцыянальныя амонімы*²⁵.

„[...] амаформы звычайна адносяцца да розных часцін мовы і супадаюць толькі ў некаторых марфалагічных формах”²⁶.

Na przykład:

- 1) błrus. *бегла* I ‘biegła’, II ‘biegle’;
- 2) błrus. *беларускі* I ‘białoruski’, II ‘Białorusinki’²⁷;
- 3) błrus. *вусны* I ‘usta (pot)’, ‘wargi (губы)’, II ‘ustny (які вымаўляецца)’, ‘niepisemny (не пісьмовы)’²⁸;

²³ Wszystkie przykłady za: M. Majewska, *Homonymia i homonymy...*, dz. cyt., s. 43–44.

²⁴ Zob. Д.М. Карацінская, *Аманімічныя адносіны назоўніка са словамі іншых разрадаў*, „Беларуская лінгвістыка” 1988, nr. 33, s. 37.

²⁵ Zob. tamże.

²⁶ *Беларуская мова. Энцыклапедыя*, dz. cyt., s. 31; „[...] homonymy morfologiczne zwykle odnoszą się do różnych części mowy i zachowują homonimiczność tylko w niektórych formach morfologicznych” (tłumaczenie na potrzeby własne – R.K.).

²⁷ За: *Гаворым па-беларуску. Вучэбны дапаможнік па беларускай мове для замежных навучэнцаў*, пад рэд. Л.І. Сямешкі, Мінск 1999, s. 30.

- 4) błrus. *кліч* I ‘krzyk’, II ‘wołaj’²⁹;
- 5) błrus. *май* I nazwa miesiąca, II ‘miej’ (tryb rozkazujący od czasownika *мець*);
- 6) błrus. *мыла* I ‘myła’ (czas przeszły od czasownika *мыць*), II ‘mydło’;
- 7) błrus. *я лячу* I ‘lecę’ (od czasownika *ляцець*), II ‘leczę’ (od czasownika *лячыць*).

1.2.1. Homoformia

Spotykany jest również termin *homoformia* (błrus. *амаформы*) – dotyczy on sytuacji kiedy:

- 1) formy fleksyjne dwóch wyrazów zrównują się postaciami dźwiękowymi/graficznymi, np. *wydrze* – celownik lp rodzaju żeńskiego od rzeczownika *wydra* oraz 3. osoba lp od czasownika *wydrzeć*;
- 2) dwa wyrazy zrównują się dźwiękowo i graficznie w swej postaci słowotwórczej, np. *podróżować* – I od *róż*, II od *podróż*³⁰.

M. Majewska prezentuje homoformy jako homonimie na poziomie morfologicznym – identyczne formy. Można je wywieść od dwóch różnych wyrazów i inaczej zinterpretować pod względem gramatycznym. Homoformy wykorzystuje się w sloganach reklamowych i tekstach satyrycznych, np.

*Kto w twoim mieście pierze pierze*³¹.

Białoruskie przykłady: *калгасныя палі* (od rzeczownika *поле*) i *палі агарод* (od czasownika *палоць* ‘pieścić’, ‘pleć’).

Mogą być też homoformy różniące się zapisem, ale mające identyczne realizacje dźwiękowe, np.

– *Czy zna pan francuski?*

²⁸ Tamże.

²⁹ *Беларуская мова. Энцыклапедыя*, dz. cyt., s. 31.

³⁰ J. Wróblewski, *Polisemia (wieloznaczność) i homonimia – problemy, postulaty*, [w:] *Język-Teoria-Dydaktyka. Materiały IV konferencji Młodych Językoznawców Dydaktyków*, Kielce 1980, s. 141–142.

³¹ M. Majewska, *Homonimia i homonimy...*, dz. cyt., s. 44.

1.3. Kwestie terminologiczne

Jednak nie wszystkie źródła (zwłaszcza te ogólne, niespecjalistyczne) wyodrębniają termin *homoforma*, a powyższe zjawiska opisywane są po prostu w ramach ogólnego omawiania zagadnienia homonimii. Na przykład w *Encyklopedii językoznawstwa ogólnego* czytamy, że analiza gramatyczna prowadzi do uznania za homonimiczne różnych form tego samego leksemu, np. *matki* dop. l. poj. oraz mian. l. mn. Homonimia może obejmować jednostki mniejsze niż słowo (morfemy, morfy) oraz większe niż słowo (zdania, grupy)³³.

„Mówienie o homonimii w odniesieniu do wyrazów jest niewystarczające”³⁴.

Natomiast w *Encyklopedii języka polskiego* definicja homonimii mówi, że polega ona na wyrażaniu różnych znaczeń za pomocą identycznej formy językowej. Może to dotyczyć składni, np. *zdrada przyjaciela* może oznaczać albo fakt, że przyjaciel zdradził, albo że został zdradzony. Podobnie w kwestii słowotwórstwa, np. *ranny* może być motywowane przez *rano* lub *rana*³⁵. Problematyka homonimii jest bardzo bogata, dlatego E. Grodziński proponuje wprowadzić termin *homonimika* na oznaczenie nowej dziedziny badań językoznawczych³⁶.

Przez licznych leksykologów europejskich został uznany i jest stosowany podział homonimii, jakiego dokonał W.W. Winogradow. Na VI Międzynarodowym Zjeździe Sławistów w Pradze 1968 r. wystąpił on z referatem, w którym podkreślał wagę homonimii nie tyle dla leksykologii czy semantyki, ile dla gramatyki. W celu rozgraniczenia różnych odmian homonimii Winogradow zaproponował rozróżnienie trzech typów: *homoformii*, *homomorfii* oraz *homonimii leksykalnej całkowitej bądź częściowej*. Postulował także wszechstronną

³² Tamże, s. 45.

³³ *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, Wrocław 2003, s. 239, pod hasłem *homonimia*.

³⁴ M.B. Majewska, *Rzeczownikowe homonimy heterogeniczne...*, dz. cyt., s. 17.

³⁵ *Encyklopedia języka polskiego*, red. S. Urbańczyk, M. Kucała, Wrocław 1999, s. 136 pod hasłem *homonimia*.

³⁶ E. Grodziński, *Trudne problemy homonimii. Homonimia etymologiczna a homonimia semantyczna*, „Poradnik Językowy” 1990, z. 5, s. 250; zob. też M.B. Majewska, *Rzeczownikowe homonimy heterogeniczne...*, dz. cyt., s. 18.

analizę zjawisk homonimicznych pod względem historycznym, porównawczym i typologicznym³⁷.

1.3.1. Homosemia

Encyklopedie wymieniają jednak termin i pojęcie *homosemia*, wprowadzone do językoznawstwa przez V. Skaličkę (1935) na oznaczenie zjawiska, kiedy to samo znaczenie czy ta sama funkcja są wyrażane za pomocą różnych form. Jako przykład podawano funkcję 1 os. l. poj. czasowników, która w języku czeskim jest wyrażona za pomocą trzech końcówek (-u, -i, -m, por. *nes-u* ‘niosę’, *kupuj-i* ‘kupuję’, *děla-m* ‘działam’). Podobnie w języku polskim -ę (*robię*), -m (*czytam*), w białoruskim warianty: -ю (*раблю, чытаю*) oraz -у (*ніуу, хачу*). Pojęcie homosemii odnosi się do planu treści i zostało utworzone na wzór homosemii w planie wyrażania. Oba te zjawiska są w ścisłym związku, bo homosemii w planie treści towarzyszy zawsze synonimia w planie wyrażania. Do homosemii można zaliczyć także zjawiska z zakresu synonimii syntaktycznej, np. *To, że on upadnie, było do przewidzenia* oraz *Jego upadek był do przewidzenia*³⁸.

1.4. Podgrupy homonimii

Oprócz klasycznej homonimii wyróżniane są także jeszcze dwa zjawiska towarzyszące.

1.4.1. Homografia

Homografia dotyczy zapisu (grec. *homós* ‘taki sam, równy’, *grapho* ‘piszę’) – identycznego, ale różniącego się brzmieniem/znaczeniem/pochodzeniem. Formy tego zjawiska nazywają się homogramami³⁹ lub homografami. W języku polskim zjawisku temu może towarzyszyć homofonia (identyczność pod względem dźwiękowym), ale nie jest tak zawsze, np. *zamarzać* I (wym. *zamarzać*) ‘snuć marzenie o czym, wymarzać sobie co’; *zamarzać* II (wym. *zamar-zac*) ‘kostnieć, lodowacieć’⁴⁰.

³⁷ В.В. Виноградов, *Проблемы морфематической структуры слова и явления омонимии в славянских языках*, [w:] *Славянское языкознание*, Москва 1968.

³⁸ *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, dz. cyt., s. 239–240, pod hasłem *homosemia*.

³⁹ *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Warszawa-Kraków 1999, dz. cyt., s. 239.

⁴⁰ D. Buttler, *Słownik polskich homonimów całkowitych*, Wrocław 1988, s. 5.

W języku białoruskim także występuje homografia (błrus. *амографы, графічныя амонімы*). W białoruszczyźnie są to leksemy, które zapisywane są jednakowo, lecz wymawiane inaczej, tj. z innym akcentem, np.:

- 1) błrus. *атлас* ‘atlas’ i *атлас* ‘atłas’;
- 2) błrus. *бацькі* ‘rodzice, przodkowie’ i *бацькі* ‘ojca’ (dopełniacz od *бацька*);
- 3) błrus. *вада* ‘woda’ i *вада* (*дэфэкт, недахон*) ‘wada’⁴¹;
- 4) błrus. *вучыць* ‘uczy’ (on/ona) i *вучыць* ‘uczyć’⁴²;
- 5) błrus. *капаць* ‘kopać’ i *капаць* ‘kapać’;
- 6) błrus. *кара* ‘kara’ i *кара* ‘kora’, ‘powłoka’;
- 7) błrus. *каса* ‘kasa’ i *каса* ‘warkocz’, ‘kosa’;
- 8) błrus. *мука* ‘męka’ i *мука* ‘mąka’;
- 9) błrus. *падаць* ‘padać’, ‘spadać’, ‘opadać’, ‘słabnąć’ i *падаць* ‘podać’, ‘wnieść, złożyć’, ‘podsunąć’, ‘dać’;
- 10) błrus. *пара* ‘para’ (rękawiczek; wodna), *пара* ‘pora’;
- 11) błrus. *раса* ‘rasa’ i *раса* ‘rosa’;
- 12) błrus. *хіба* ‘luka, wada, błąd’ i *хіба* ‘może, chyba’.

Przykłady oczywiście można by mnożyć⁴³. Jak widać, łączy je identyczna pisownia, a różni wymowa. Akcent decyduje o znaczeniu słowa. Także ten fakt odróżnia homonimie w języku białoruskim od homonimii w języku polskim, co dowodzi, że nie zawsze homonimie w obu językach mają taki sam charakter:

⁴¹ V. Pashkovich, *Fundamental Byelorussian*, Book 1, Toronto 1974, s. 18.

⁴² Tamże.

⁴³ O homonimii leksykalnej rzeczowników pisze np. Д.М. Карацінская, *Аб лексічнай аманіміі назоўнікаў*, „Весці Акадэміі Навук БССР”, Серыя грамадскіх навук 1978, nr 2, s. 122–130.

„У кожнай мове аманімія мае спецыфічныя асаблівасці, якія не дазваляюць механічна пераносіць яе законы з адной мовы ў другую”⁴⁴.

1.4.2. Homofonia

Homofonia (grec. *homophōnia* ‘jednorodność dźwięku’) – czyli identyczność fonetyczna dwóch lub więcej form językowych, które mogą różnić się pisownią, etymologią i także znaczeniem. Formy tego zjawiska nazywają się homofonami⁴⁵, np. *morze* i *może*⁴⁶; zwykle homofonia traktowana jest jako zjawisko leksykalne i tak jest ukazywana w opracowaniach terminologicznych, jednak można dopuścić używanie terminu homofonia (homofon) w odniesieniu do innych niż wyrazowe jednostek języka⁴⁷. M. Majewska pisze:

„Można zatem przyjąć, że w tym ujęciu homofonia jest terminem nadrzędnym w stosunku do homonimii. Obejmuje ona bowiem wszystkie jednostki identyczne pod względem brzmienia.

Lyons dodaje:

„[...] wyrazy [...] są homofonami, jeśli je realizuje ta sama forma foniczna, a homografami, jeśli je realizuje ta sama forma graficzna”⁴⁸.

Na podsumowanie można powiedzieć, że formą homonimów może być:

- a) postać foniczna – ciąg dźwięków;
- b) postać graficzna – ciąg liter;
- c) postać graficzna i foniczna⁴⁹.

⁴⁴ Д.М. Карацінская, *Аманімічныя адносіны назоўніка са словамі іншых разрадаў*, dz. cyt., s. 36; „W każdym języku homonimia ma specyficzne osobliwości, które nie pozwalają na mechaniczne przenoszenie reguł jej tworzenia z jednego języka do drugiego” (tłumaczenie na potrzeby własne – R.K.).

⁴⁵ *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Warszawa-Kraków 1999, dz. cyt., s. 239.

⁴⁶ J. Tokarski, *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa 1980, s. 285.

⁴⁷ M. Majewska, *Homonimia i homonimy...*, dz. cyt., s. 33.

⁴⁸ J. Lyons, *Semantyka*, dz. cyt., s. 174.

⁴⁹ M. Majewska, *Homonimia i homonimy...*, dz. cyt., s. 25.

Jednoczesna identyczność brzmieniowa i graficzna była początkowa określana homonimią właściwą, homonimią całkowitą lub homonimią absolutną. I tak termin *homonimia* zawiera w sobie:

- 1) homonimię właściwą, homonimią całkowitą, homonimią absolutną;
- 2) homofonię;
- 3) homografię;
- 4) homoformię⁵⁰.

Jednak termin *homonimia całkowita* jest obecnie stosowany wobec identyczności paradygmatów analizowanych jednostek. W opozycji do tego istnieje *homonimia częściowa*, do której zaliczane są formy należące do paradygmatów różnych leksemów⁵¹.

W języku białoruskim także obecna jest homofonia (błrus. *амафоны, фанетычныя амонімы*). Oto przykłady leksemów brzmiących jednakowo i różniących się zapisem: *раман* – *Раман*, *сервіз* – *сервіс*, *плод* – *плот*, *грыб* – *грып*. Białoruska encyklopedia podaje jeszcze inne przykłady: *род* – *рот*, *везці* – *весці*, *код* – *кот*, *казка* – *каска*⁵².

„Часцей за ўсё яны супадаюць па гучанні толькі ў асобных формах”⁵³.

1.5. Rodzaje homonimii

Homonimiczność dotyczyć może nie tylko leksemów, lecz także mniejszych lub większych części, np. morfemów (homonimia morfemów) czy zdań (homonimia składniowa). Dlatego

⁵⁰ Zob. tamże, s. 44.

⁵¹ Zob. tamże, s. 45.

⁵² *Беларуская мова. Энцыклапедыя*, dz. cyt., s. 30.

⁵³ Tamże; „Najczęściej odznaczają się one zbieżnością dźwiękową tylko w odrębnych formach” (tłumaczenie na potrzeby własne – R.K.).

wyróżnia się właśnie specyficzne rodzaje homonimii. Jednym z nich jest homonimia zdań. Często może być źródłem nieporozumienia lub żartu. Na przykład poniższe zdanie:

*Rano są wycieczki do łazienek*⁵⁴.

To zdanie można rozumieć różnie, gdyż nie ma tu podanego kontekstu. Leksemy *wycieczka* oraz *łazienki* mogą być użyte w dosłownym lub metaforycznym znaczeniu. Zdanie powyższe mógłby wypowiedzieć turysta, który opowiada o nie najlepszym usytuowaniu swego pokoju w motelu – tuż obok łazienek. W związku z tym co dzień rano słyszy, jak osoby z innych pokoi przechodzą obok jego pokoju, by skorzystać z łazienek. Nie jest z tego zadowolony – być może ściany są za cienkie lub sąsiedzi zachowują się zbyt głośno. Leksem *wycieczki* użyty jest tu w metaforycznym znaczeniu i służy wyrażeniu negatywnej emocji, jest pretensjonalny czy nawet pogardliwy, choć oczywiście może być także żartobliwy w zależności od tego, z jaką intonacją zostanie wypowiedziany. Może również służyć jako eufemizm użyty przez osobę skarżącą się na warunki, w jakiej przyszło jej spędzić noc w motelu. Zdanie to jednak może być homonimiczne – ilustruje to poniższa sytuacja:

– Rano są wycieczki do łazienek – mówi niezadowolony turysta.

– Tak? a myślałem, że wycieczki do Łazienek są tylko w Warszawie – żartuje współrozmówca.

Abstrahujemy tu od jakości poczucia humoru, tak jak jakości sloganów reklamowych, w których często są wykorzystywane homonimy. Zdanie:

Rano są wycieczki do Łazienek.

może być zupełnie prawdziwe i niemetaforyczne, ale homonimiczne w stosunku do pierwszego przykładu. Różni oba zdania pisownia leksemu *łazienki*. W drugim przypadku jest to nazwa własna pisana wielką literą i wiadomo, że chodzi o park Łazienki Królewskie w Warszawie.

⁵⁴ Przykład własny.

Swego czasu popularny był dowcip: *Dlaczego Robin Hood?* – każdy, kto usłyszał to pytanie, zastanawiał się, skąd u Robina takie nazwisko czy przydomek (z angielskiego *kaptur*) i często nie umiał znaleźć odpowiedzi. W związku z tym pytający sam odpowiadał na swoje pytanie: *Bo mało jadł*. Z tego wynikało, że pytanie należało zapisać: *Dlaczego Robin chudł?* (przy czym *chudł* wymawia się z ubezdźwięcznieniem w wygłosie jak [xut], czyli tak samo jak leksem angielski).

Tego typu homonimiczność często wykorzystywana jest przez kabarety czy twórców reklam. To ciekawe zagadnienie badań, gdyż – jak widać – metaforyczność (czy eufemizm) i dosłowność znaczeń mogą prowokować do uznania leksemów za homonimy (na poziomie synchronicznym).

W języku białoruskim też występują takie zdania, np. *Ідзеш у чытальню?* – może być pytaniem o czytelnię lub toaletę (w języku polskim zresztą też), *Што за чарга за калбасой?!* – pytanie pochodzące z czasów komunizmu, kiedy kolejki po kielbasę były wielkie – może oznaczać dosłownie kolejkę po kielbasę lub po prostu dużą kolejkę za czymś. Inne przykłady⁵⁵:

- 1) *чытаць выразна надрукаваныя радкі* ‘czytać wyraźnie wydrukowane linijki/wiersze’ (homonimiczność także w polskim przypadku) – to albo ‘czytać wyraźnie’, albo ‘wyraźnie wydrukowane’;
- 2) *Яму трэба пазваніць* – może oznaczać ‘On musi zadzwonić’ lub ‘Do niego trzeba zadzwonić’;
- 3) *Брат Зосі з вёскі прыjechaў* ‘Brat Zosi ze wsi przyjechał’ (homonimiczność także w polskim przypadku) – może oznaczać ‘Brat Zosi ze wsi’ lub ‘ze wsi przyjechał’;
- 4) *Выступаць вечарам ён адмовіўся* ‘Odmówił występu wieczorem’ (homonimiczność także w polskim przypadku) – może oznaczać ‘odmówił wieczorem’ lub ‘występu wieczorem’.

⁵⁵ Za: *Беларуская мова. Энцыклапедыя*, dz. cyt., s. 31.

Kontekst oraz odpowiednia intonacja wykluczają homonimiczność powyższych zdań. Białoruskie źródło podkreśla, że homonimia składniowa należy do najbardziej złożonych kwestii gramatyki teoretycznej⁵⁶.

Ciekawym zagadnieniem jest homonimia morfemów. Morfem jest to najmniejsza, znaczeniowo niepodzielna część wyrazu, wyznaczająca albo jego znaczenie, albo stosunki gramatyczne, które dany wyraz uwzględnia. Wyróżnia się morfem główny, czyli rdzeń, z którym wiąże się podstawowe znaczenie danego wyrazu, oraz morfemy poboczne – afiksy (np. prefiks, sufix, infiks) i końcówki fleksyjne, np. *dom-ek*, *bez-dom-ny*, *dom-y*⁵⁷. M. Majewska podkreśla, że homonimię morfologiczną, rozumianą jako formalną zbieżność dwu znaczeniowo odrębnych morfemów, dostrzegali już językoznawcy radzieccy⁵⁸. Oto przykład takiej homonimii:

radio-I pierwszy człon wyrazów złożonych wskazujących na ich związek znaczeniowy z promieniowaniem;

radio-II pierwszy człon wyrazów złożonych wskazujących na ich związek znaczeniowy z falami radiowymi, z radiem (odbiornikiem, nadajnikiem, instytucją)⁵⁹.

W języku białoruskim przykładem może być homonimia prefiksów, np. *адспяваць* – prefiks *ад-* oznacza tutaj zakończenie czynności, *адскокнуць*, *аднесці* – prefiks *ад-* oznacza tutaj zmianę miejsca w przestrzeni⁶⁰.

Zatem obok homonimii heterogenicznej leksemów można mówić także o homonimii heterogenicznej morfemów.

Jeszcze inny rodzaj homonimii to homonimia historyczna. Są to leksemy należące do różnych przekrojów historycznych polszczyzny, np. *szwedy* to w XIX w. ‘duże skwarki’ (*kasza ze*

⁵⁶ Zob. tamże.

⁵⁷ J. Malczewski, *Szkolny słownik terminów nauki o języku*, Warszawa 1979, s. 100.

⁵⁸ Р.А. Будагов, *Очерки по языкознанию*, Москва 1953; zob. też M. Majewska, *Homonimia i homonimy...*, dz. cyt., s. 39.

⁵⁹ M. Majewska, *Homonimia i homonimy...*, dz. cyt., s. 40.

⁶⁰ Por. *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы ў пяці тамах*, пад агульн. рэд К.К. Атраховіча (Кандрата Крапівы), Мінск 1977, т. 1, s. 517.

szwedami), a dziś w języku młodzieżowym ‘spodnie szwedzkie’ (o charakterystycznym kroju)⁶¹. Są to tzw. homonimy etymologiczne mające różne znaczenia etymologiczne, np. *piwo* ma znaczenie etymologiczne ‘to, co jest do picia’ a dziś ‘niskoprocentowy alkohol’⁶².

W języku białoruskim *фрылансер* oznaczało ‘сярэднявечны салдат-найміта’, a obecnie ‘працаўнік без кантракта, які займаецца пазаштатнай працай’.

Na zakończenie warto dodać, że obok terminu i pojęcia *homonimia* spotyka się termin i pojęcie *polisemia* (posiadanie przez wyrażenia językowe kilku znaczeń). W. Miodunka uważa, że

„[...] o homonimii mówimy wówczas, gdy znaczenia nie są ze sobą powiązane, a o polisemii wtedy, gdy znaczenia wiążą się ze sobą”⁶³.

M. Grochowski twierdzi, że:

„z punktu widzenia synchronicznej semantyki leksykalnej różnica między polisemią a homonimią jest różnicą w konwencji opisu tych samych faktów niejednoznaczności: albo przyjmuje się, że dany wyraz (jednosegmentowa jednostka) ma więcej niż jedno znaczenie, albo wyróżnia się dwa lub większą liczbę wyrazów o identycznej postaci graficznej, z których każdy jest jednoznaczny, ale ma inne znaczenie. Pierwszy sposób rozumienia niejednoznaczności jest nazywany polisemią, a drugi – homonimią”⁶⁴.

Nie zawsze jednak się to rozróżnia, gdyż badania nad tym zagadnieniem pokazują, że różnica między homonimią a polisemią ma charakter genetyczny (różne znaczenia danego leksemu są spowodowane odmiennym pochodzeniem i odmiennym ‘prasłowem’), a więc diachroniczny.

Współczesne językoznawstwo rozróżnia spojrzenie synchroniczne od diachronicznego i podkreśla, że z synchronicznego punktu widzenia odróżnienie homonimii i polisemii jest

⁶¹ Zob. M.B. Majewska, *Rzeczownikowe homonimy heterogeniczne...*, dz. cyt., s. 18.

⁶² M. Majewska, *Homonimia i homonimy...*, dz. cyt., s. 27.

⁶³ W. Miodunka, *Podstawy leksykologii i leksykografii*, Warszawa 1989, s. 147.

⁶⁴ M. Grochowski, *Polifunkcyjność gramatyczna jednostek leksykalnych a ich homonimia (z punktu widzenia współczesnej leksykografii)*, „Prace Filologiczne”, t. XXXIII, 1986, s. 38.

bezpodstawne⁶⁵. Obecnie zjawisko polisemii rozpatrywane jest w odniesieniu do jednego języka, a badaniom konfrontatywnym pozostawia się zagadnienie aproksymatów⁶⁶, czyli homonimów międzyjęzykowych. W niniejszej pracy nie będziemy zajmować się różnicami między polisemią a homonimią międzyjęzykową, gdyż przedmiotem jest synchroniczne podejście do opisywania faktów niejednoznaczności (zob. wyżej cytowaną opinię M. Grochowskiego).

W języku polskim zagadnienie homonimii jest bardzo szeroko opracowane, ale celem niniejszej pracy nie jest opisywanie dokonań językoznawstwa polskiego w tej dziedzinie. Warto jednak wspomnieć nazwisko Danuty Buttler, która wniosła ogromny wkład w rozwój badań nad homonimią w języku polskim, oraz jej prace, takie jak *Słownik polskich form homonimicznych*⁶⁷ czy *Słownik polskich homonimów całkowitych*⁶⁸. Zagadnienie homonimii polskiej przybliżała także cudzoziemcom, jako przykład podajemy *Mały słownik homonimów polskich dla cudzoziemców*⁶⁹.

⁶⁵ *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, dz. cyt., s. 447.

⁶⁶ A. Będkowska-Kopczyk, *Profilowanie doświadczenia w synonimii słowiańskiej*, [w:] *Słowiańszczyzna w kontekście przemian Europy końca XX wieku*, red. E. Tokarz, Katowice 2001, s. 226.

⁶⁷ red. D. Buttler, Ossolineum 1984.

⁶⁸ oprac. D. Buttler, Ossolineum 1988.

⁶⁹ D. Buttler, Warszawa 1986.

2. Homonimia międzyjęzykowa

W rozdziale tym szerzej zostanie przedstawione zjawisko homonimii międzyjęzykowej, do opisywania której oczywiście wykorzystuje się w jakimś stopniu terminy wypracowane przy opisie homonimii w jednym języku (ojczystym). Homonimia międzyjęzykowa może być badana na przykładzie dwóch języków lub większej ich liczby (dość popularne jest badanie w ramach trzech języków). Mogą być porównywane języki słowiańskie, ale nie tylko – języki poddawane analizie nie muszą należeć do jednej rodziny (np. Katarzyna Wojan porównuje języki: polski, rosyjski i fiński).

Homonimia międzyjęzykowa jest występowaniem w co najmniej dwóch językach leksemów (i nie tylko, bo też np. morfemów, połączeń wyrazowych, a nawet zdań), które – choć pochodzą z różnych języków – stanowią pary homonimiczne. Wyżej padł już termin *aprosymaty*. Jest to jedna z wielu nazw określających wyrazy dwóch języków łądząco do siebie podobne. W zależności od stopnia tego podobieństwa możemy używać różnych terminów precyzujących, np. *homonimy*, *homografy*, *homofony*.

Są jednak słowa, które nie są ani homografami, ani homofonami, to znaczy różnią się i wymową, i pisownią, choć są one zbliżone do siebie i mogą być łądząco podobne, przypominające homonimy. W przypadku takich niby-homonimów lepiej używać terminu *aprosymacja* (od łac. *approximatio*, czyli ‘przybliżenie, ujęcie w sposób przybliżony’⁷⁰), a same leksemy aprosymatami, np. polskie *nalegać* i słoweńskie *nalegati*⁷¹. Jednak terminów określających podobne zjawisko (*falszywych przyjaciół*) jest bardzo wiele, niektóre w ogóle eliminują termin *homonimia* na rzecz jakiegoś innego, np. *paronimia międzyjęzykowa* (O.D. Ponomariov, A.E. Bałałykina), *polisemia międzyjęzykowa* (N.A. Borysenko)⁷². Taka różnorodność terminologiczna nie sprzyja precyzyjnemu ujmowaniu zjawiska; nie wszystkie terminy są tak samo rozumiane przez osoby, które zajmują się tym zagadnieniem. Przez niektórych badaczy wszystkie wyżej wymienione terminy oznaczają różne zagadnienia i nie są synonimami.

⁷⁰ W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1975, s. 76.

⁷¹ Zob. M. Kamińska, *Homonimia w języku polskim i słoweńskim*,
<http://www.slawistyka.ath.bielsko.pl/artykuly/naukowe/pdf/homonimiapolskoslowenska.pdf>.

⁷² Zob. K. Wojan, *Fenomen homonimii międzyjęzykowej...*, s. 101.

Ogólnie rzecz ujmując, można powiedzieć, że homonimia międzyjęzykowa jest kwestią międzydyscyplinarną (interdyscyplinarną) – uniwersalną. W pierwszej kolejności wymienia się ją jako problem bilingwów czy polilingwów, tłumaczy, nauczających oraz uczących się języków obcych, a także leksykografów (wielu badaczy stwierdza, że praktyka opracowywania dwujęzycznych słowników pokazała, że *falszywi przyjaciele tłumacza* są także *falszywymi przyjaciółmi leksykografa*)⁷³. Jednak kwestia ta jest dużo szersza, bardziej złożona, niż się wydaje i wykracza poza ramy lingwistyki stosowanej szeroko rozumianej.

Praktyka pokazuje, że *falszywi przyjaciele* mogą być różni: *falszywi przyjaciele tłumacza*, *falszywi przyjaciele leksykografa*, *falszywi przyjaciele sławisty*, *falszywi przyjaciele lingwisty/filologa*, *falszywi przyjaciele dziennikarza*, *falszywi przyjaciele biznesmena*, *falszywi przyjaciele polityka*, *falszywi przyjaciele piarowca/marketingowca*, *falszywi przyjaciele studenta/uczącego się języka obcego* itd. – a więc wszystkich tych, którzy w jakimś stopniu mają do czynienia z co najmniej dwoma językami, których używają na co dzień w życiu zawodowym.

Bez wahania można stwierdzić, że jest to problem także ekonomiczno-handlowy, dotyczący marketingu, reklamy i szeroko rozumianych *relacji publicznych* (kontaktu z otoczeniem) zwanych modnie z angielska *public relations* (PR), czy wręcz problem społeczny – dotyczący każdego człowieka.

Oto ciekawy przykład homonimii angielsko-niemieckiej. Swego czasu angielskie pismo „Export Times” przestrzegało przedsiębiorców eksportujących swoje produkty do krajów niemieckojęzycznych przed używaniem w reklamach słów *gift* i *mist*. *Gift* oznacza po angielsku ‘prezent’ (np. *Christmas gift* – ‘prezent pod choinkę’), natomiast słowo to po niemiecku oznacza: ‘jad’, ‘trucizna’. Z kolei angielskie *mist* to pol. ‘mgła’, ‘mgielka’ – używa się tego słowa w reklamach produktów kosmetycznych. Natomiast po niemiecku leksem ten oznacza ‘nawóz’, ‘obornik’. I tak firma Rolls-Royce zdążyła w porę zmienić nazwę nowego

⁷³ Zob. П. Стасиньска, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, Зелёная Гора 1990, s. 6.

modelu z Silver Mist (ang. ‘srebrna mgła’) na Silver Gost (ang. ‘srebrny duch’), żeby uniknąć wywołania u niemieckich nabywców samochodu skojarzeń ze srebrnym nawozem⁷⁴.

Według znanego specjalisty od nazw w Stanach Zjednoczonych, Stevena Rivkina, organizacje działające na rynkach zagranicznych powinny myśleć w wielu językach. Inaczej istnieje ryzyko, że popełnią błędy, które mogą kosztować wiele strat wizerunkowych i finansowych. Nijej przedstawiamy popularne gafy:

- Firma produkująca żywność nazwała swoje ogromne burrito „Burrranda”. Poważny błąd. Potoczne znaczenie tego słowa w języku hiszpańskim to ‘poważny błąd’.
- Firma Estee Lauder była już gotowa do eksportu swojego zestawu do makijażu „Country Mist”, kiedy menedżerowie w Niemczech zauważyli, że *Mist* w niemieckim slangu oznacza ‘gnój’. W Niemczech nazwę zmieniono na „Country Most”.
- Firma General Motors wprowadziła na rynek Ameryki Południowej chevroleta nazwanego „Nova”, aby ku swojemu zaskoczeniu dowiedzieć się, że „no va” po hiszpańsku znaczy ‘nie jeździć’. Kiedy się zorientowano, zmieniono jego nazwę na tym rynku na „Caribe”.
- Firma Ford miała podobny problem w Brazylii po wprowadzeniu „Pinto” – w slangu brazylijskim oznacza to ‘małe męskie genitalia’. Nazwę zmieniono na „Corcel” – ‘koń’.
- Firma Colgate wprowadziła na rynek francuski pastę do zębów pod nazwą „Cue”, będącą równocześnie tytułem niesławnego magazynu pornograficznego.
- Nazwa „Coca-Cola” w Chinach na początku została oddana jako „ke-kou-ke-la”. Niestety, dopiero po wydrukowaniu tysięcy znaków firmowych Coca-Cola zorientowała się, że to wyrażenie w tłumaczeniu oznacza ‘gryźć kijankę z wosku’. Wtedy poddano analizie 40 tysięcy chińskich znaków i wymyślono „ko-kou-ko-le” – ‘niebo w gębie’.

⁷⁴ Tamże; zob. też: A. Вольнагель, *Как не переводить технических текстов* oraz A. Sumera, *Christmas gift czyli trucizna pod choinkę*, „Sam na sam z sobą. Gry i rozrywki umysłowe” 1985, nr 1, s. 33.

- Czołowa marka odmrażacza samochodowego w Finlandii – „Super Piss” nigdy nie zrobi kariery w Stanach Zjednoczonych, bo po angielsku *piss* oznacza ‘siusianie’, ‘mocz’.
- To samo dotyczy znanej marki japońskiej śmietanki do kawy „Creap” – angielskie słowo *creep* (ta sama wymowa) to pogardliwy epitet dla nieprzyjemnego osobnika (‘odrażający typ’)⁷⁵.

Jednak nie zawsze niefortunne nazwy są w porę zamieniane. W tym miejscu warto dodać, że firma OSRAM nie zmieniła swojej nazwy w Polsce mimo jasnego ostrzeżenia przed wywoływanymi skojarzeniami. Jednak zmiana nazwy firmy to poważniejsze przedsięwzięcie niż zmiana nazwy nowego modelu czy marki, które wypuszcza się na rynek. Nazwa OSRAM została zarejestrowana w Berlinie w 1906 r., więc ma już ponad stuletnią tradycję. Powstała z połączenia dwóch wyrazów OSm i wolFRAM – nazw pierwiastków chemicznych. Nazwa poprzez swą kontrowersję raczej nie zaszkodziła wizerunkowi firmy, lecz przyczyniła się do rozpowszechnienia jej znajomości.

Panie na pewno znają włoską firmę produkującą kosmetyki, której nazwa po polsku brzmi dość dwuznacznie – „Pupa”⁷⁶ (z włoskiego *lalka, laleczka*).

Homonimy często wykorzystywane są w kampaniach reklamowych czy promocyjnych. W Polsce w 2010 r. ukazała się płyta piosenkarki Ani Dąbrowskiej pt. *Ania Movie*, nawiązująca do przebojów kinowych. Wymowa tytułu (ang. *movie* znaczy ‘kino’) brzmi jak *Ania mówi*. Innym ciekawym hasłem propagującym miasto Hel jest slogan *Go to Hel!* przerobiony z angielskiego *go to hell*, czyli ‘idź do diabła’, bardzo popularnego angielskiego wykrzyknika.

⁷⁵ Por. F.P. Seitel, *Public relations w praktyce*, tł. M. Albigowski, J.F. Dąbrowski, A. Święch, red. nauk. wyd. pol. K. Wojcik, Warszawa 2003.

⁷⁶ Zob. <http://www.pupa.it/ita/>.

Jak już wcześniej wspomniano, *falszywi przyjaciele* nie dotyczą tylko leksemów. Ciekawym zjawiskiem jest homonimia międzyjęzykowa zdań. W tym miejscu przytoczony zostanie tylko jeden przykład francusko-polski. Zdanie *Il est malade* oznacza ‘On jest chory’, ale jego wymowa do złudzenia przypomina polskie pytanie *Ile ma lat?*

W rozważaniach na temat homonimii w jednym języku (zob. część niniejszej pracy dotyczącą homonimii w języku polskim i języku białoruskim) wspomniano o homonimach całkowitych i częściowych. Wówczas terminy te odnosiły się do formy. W homonimii międzyjęzykowej oznaczają one całkowite lub częściowe różnice semantyczne, czyli mamy do czynienia z wyrazami zdradliwymi całkowicie lub częściowo⁷⁷. Warto zauważyć, że nazewnictwo nie zawsze jest jednakowe – Katarzyna Wojan całkowitymi nazywa te homonimy (homonemy – „pełny zbiór homonimów danego systemu języka o wspólnej formie”⁷⁸ czy „jednostka homonimii porządkująca zbiór homonimów danego języka”⁷⁹), których wszystkie znaczenia są jednakowe, np. pol. *bit* i ros. *бум* oznaczają: I *muz.* ‘rodzaj muzyki rockowej’, II *inform.* ‘jednostka pomiaru informacji’, III *inform.* ‘cyfra binarna’⁸⁰. Autorka niecałkowitymi nazywa te homonimy (homonemy), których przynajmniej jedno znaczenie jest wspólne, np. ros. *бум* i fin. *bitti*. Znaczenia wspólne to: I *inform.* ‘jednostka pomiaru informacji’, II *inform.* ‘cyfra binarna’; homonim rosyjski ma jeszcze jedno znaczenie, którego brak w języku fińskim – III *muz.* ‘rodzaj muzyki rockowej’⁸¹. Dla homonimów (homonemów), których wszystkie znaczenia są różne, stosowane jest określenie „zerowy”, np. pol. *laska* I ‘pręt drewniany lub metalowy’, II *arch.* ‘motyw w postaci pionowego, wypukłego pręta’, III *ryb.* ‘rodzaj plecionej pułapki’ i ros. *ласка* I ‘pieszczota’, II ‘życzliwość, serdeczność’, *przest.* ‘miłość’, III *zool.* ‘łasica, łasiczka’⁸². Autorka tłumaczy to w swej pracy:

„Jak się okazuje, w językoznawstwie europejskim nie funkcjonuje jeszcze dopracowana, sprawdzona i akceptowana powszechnie szkoła konfrontowania wyrażen zaczerpniętych z różnych systemów językowych, a wykazujących znacznie posunięte podobieństwo form.

⁷⁷ M. Majewska, *Homonimia i homonimy...*, dz. cyt., s. 58.

⁷⁸ K. Wojan, *Wspólnota homonimiki języków europejskich (na przykładzie polskiego, rosyjskiego i fińskiego)*, rozprawa doktorska napisana pod kier. prof. dra zw. Jerzego Kaliszana, Wydział Neofilologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2007, s. 246.

⁷⁹ Tamże, s. 247.

⁸⁰ Tamże, s. 256.

⁸¹ Tamże, s. 258.

⁸² Tamże, s. 259.

Widać wyraźnie, że praktyka prowadzenia takich badań jest jeszcze na tyle młoda, panuje taki chaos pojęciowy, iż można pokusić się o stworzenie własnej wizji metodologii badań w zakresie kontrastowania (komparacji) homonimik różnych języków⁸³.

2.1. Historia badań nad homonią międzyjęzykową

Szeroko o historii homonimii międzyjęzykowej pisze Katarzyna Wojan w szkicu *Homonimia międzyjęzykowa – analiza dorobku językoznawstwa europejskiego*⁸⁴. Początki opisywania homonimii międzyjęzykowej sięgają XVIII w. Pierwszym znanym leksykograficznym opisem tego zagadnienia jest praca de Mauvillona pt. *Remarques sur les germanismes*, powstała w Amsterdamie w 1747 r. W 1788 r. w Salzburgu ukazał się szkic autorstwa Portitora dotyczący *falszywych przyjaciół* francusko-niemieckich. W 1795 r. wydano pracę dotyczącą słowiańskiej homonimii międzyjęzykowej pt. *Łatwy sposób nauczania się po rosyjsku i po polsku czytać i pisać... z przydaniem... słów pod alfabetem co potrzebniejszych a używanych najczęściej*. Napisał ją Franciszek Jaxyc Makulski. W 1837 r. ukazał się w Warszawie specjalistyczny *Słowniczek wyrazów rosyjskich i polskich jednostajne brzmienie a znaczenie odmienne mających, dla użytku uczących się obu tych języków ułożony*⁸⁵. Na zachodzie Europy dogłębniej zagadnieniem homonimii zajmują się w XIX w.: Bigot, Graingier, Dubray. W tym samym okresie rozwija się leksykografia polsko-rosyjska. W 1852 r. polonofil Dubrovskij opracował *Областные великорусские слова сходные с польскими*. Powstał także *Źródłosłownik wyrazów, które przeszły, wprost czy pośrednio, do naszej mowy z języków wschodnich, tudzież mających zobopólną analogię co do brzmienia lub znaczenia, z dołączeniem zbioru wyrazów, przeniesionych z Polski do języka tureckiego* autorstwa Muchlińskiego (Petersburg 1858). Także nauczyciele dostrzegali problem wynikający z homonimii. W Warszawie w 1876 r. ukazała się praca Choroszewskiego pt. *Русский букварь для польских детей*. Przytoczono tam wyrazy rosyjskie zbieżne z polskimi wraz z wyodrębnioną międzyjęzykową, historycznie uwarunkowaną alternacją. Kułakowski w pracy *Pierwsza książka języka rosyjskiego* (Lwów–Warszawa 1934) zamieszcza tablice wskazujące różnice i podobieństwa leksykalne.

⁸³ Tamże, s. 221.

⁸⁴ K. Wojan, *Homonimia międzyjęzykowa – analiza dorobku językoznawstwa europejskiego*, [w:] *Język trzeciego tysiąclecia III. Tendencje rozwojowe współczesnej polszczyzny*, red. G. Szpila, Kraków 2005, s. 281–286.

⁸⁵ Tamże, s. 282.

Warto też wspomnieć rękopiśmienny *Słownik porównawczy języków słowiańskich* (1835–1847) S.B. Lindego – rejestrowano tam jednakowo brzmiące słowa w języku polskim i rosyjskim. W 1891 r. w Petersburgu ukazała się praca rosyjskiego pedagoga N. Ilmińskiego pt. *Слова, по своему составу и корню тождественные с русскими, но в древнеславянском языке имеющие другое значение*. Warto też odnotować XX-wieczne prace: E.R. Romanowa *Опыт словаря условных языков Белоруссии, с параллелями великорусскими, малорусскими и польскими* (Wilno 1912) oraz Betzingera *Kleine Parallel-Wörterbücher mit sprachgeschichtlichen Fingerzeigen. 3: Slavische Sprachen: Polinisch, Tschechisch (Böhmisch), Russisch* (Heidelberg 1915)⁸⁶.

Literatura przedmiotu dotycząca homonimii międzyjęzykowej jest ogromnie bogata i nie sposób jej w tej pracy opisać. Godna polecenia jest bibliografia internetowa sporządzona przez Ryszarda Lipczuka wraz z innymi badaczami, dostępna pod adresem http://www.lipczuk.buncic.de/bib_un.htm#Lipczuk2000.

Jednak mimo ogromu prac należy wymienić choć kilka światowych publikacji, które miały kluczowe znaczenie dla rozwoju tej dziedziny językoznawstwa. Pierwszą ważną pracą na ten temat była publikacja dwóch Francuzów wydana w Paryżu w 1928 r. Napisali ją Maxime Kœssler i Jules Deroquiny i zatytułowali *Les faux amis ou Les trahisons du vocabulaire anglais: Conseils aux traducteurs*⁸⁷. Dotyczyła ona homonimów angielsko-francuskich. Innym ważnym autorem był ukraiński badacz M.F. Rylski, który wprowadził nowy termin – *homonimy międzyjęzykowe*. Jego znana praca z roku 1954 to *Из думок перекладача*⁸⁸. Kolejną ważną pozycję stanowi praca Walerego Akulenki pt. *English-Russian and Russian-English dictionary of misleading words* (z przedmową teoretyczną na temat fałszywych przyjaciół) wydana w Moskwie w 1961 r.⁸⁹ (inne wydanie: *Англо-русский и русско-английский словарь „ложных друзей переводчика”*)⁹⁰. Liczni badacze powołują się także na innego ukraińskiego autora – W.W. Koptiłowa i jego pracę z 1962 r. pt. *Міжмовні*

⁸⁶ Tamże, s. 283.

⁸⁷ M. Kœssler, J. Deroquiny, *Les faux amis ou Les trahisons du vocabulaire anglais: Conseils aux traducteurs*, Paris 1928 (inna wersja drugiego nazwiska to Derocquigny).

⁸⁸ М. Рильський, *Из думок перекладача*, „Дніпро” 1954, nr 4, s. 98–105; zob. także М. Рильський, *Из размышлений переводчика*, „Новый Мир” 1954, nr 9, s. 227–233.

⁸⁹ V.V. Akulenko. *English-Russian and Russian-English dictionary of misleading words*, Moskva 1961.

⁹⁰ В.В. Акуленко, *Англо-русский и русско-английский словарь "ложных друзей переводчика"*, Москва 1969.

омоніми і питання перекладу⁹¹. Bardzo znany jest także artykuł R.A. Budagowa z roku 1974 pt. *Ложные друзья переводчика*⁹². Inną ważną pracą jest publikacja W. Dubiczynskiego z roku 1993, pt. *Межъязыковые лексические омонимы*⁹³. Z polskich badaczy należy wymienić przede wszystkim Zygmunta Grosbarta – łódzkiego sławistę, rusycystę, wykładowcę, tłumacza, praktyka pracującego nie tylko w Polsce, lecz także na Ukrainie i w Rosji. W latach 80. stwierdził on, że studia nad problemem homonimii międzyjęzykowej dopiero wkraczają na grunt ściśle naukowy⁹⁴. Z jego licznych prac pisanych w niezwykle ciekawy i erudycyjny sposób (oraz wspaniałym językiem) wymienimy tu kilka, które w dalszej części niniejszej rozprawy będą przytaczane: *О „межъязычных омонимах”*⁹⁵, *Specyfika przekładu w ramach języków słowiańskich*⁹⁶, *Problem mylących podobieństw międzyjęzykowych. Próba definicji i poszukiwania terminologiczne*⁹⁷, *Teoretyczne problemy przekładu literackiego w ramach języków bliskopokrewnych*⁹⁸, *Heterofemia międzyjęzykowa, czyli skutki nadmiernego zaufania do intuicji translatorskiej*⁹⁹ (tematyką polsko-rosyjską zajmowało się wielu badaczy, wśród nich była i Polina Stasińska, której praca *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*¹⁰⁰ będzie w dalszej części przytaczana).

Warto również wymienić jeszcze kilka przykładowych prac poświęconych homonimom polskim w kontaktach z językami sąsiadów. Przywołamy tu nazwisko Ryszarda Lipczuka, który zajmuje się homonimią polsko-niemiecką. Przykładowe prace to *Zum Problem der*

⁹¹ В.В. Коптілов, *Міжмовні омоніми і питання перекладу*, „Вісник Київського Університету: серія філології” 2.5, 91–94.

⁹² Р.А. Будагов, *Ложные друзья переводчика*, [w:] *Человек и его язык*, Москва 1974, s. 141–146.

⁹³ В. Дубичинский, *Межъязыковые лексические омонимы*, Харьков 1993.

⁹⁴ Z. Grosbart, *Heterofemia międzyjęzykowa, czyli skutki nadmiernego zaufania do intuicji translatorskiej*, [w:] *Wielojęzyczność literatury i problemy przekładu artystycznego*, red. E. Balcerzan, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1984, s. 30.

⁹⁵ Z. Grosbart, *О „межъязычных омонимах”*, „Язык Росыjski” 1958, nr 6. s. 49–53.

⁹⁶ Z. Grosbart, *Specyfika przekładu w ramach języków słowiańskich*, [w:] *Poetyka i stylistyka słowiańska. Materiały konferencji Komisji Poetyki i Stylistyki Słowiańskiej Międzynarodowego Komitetu Słowistów Warszawa 18–20 kwietnia 1972*, red. S. Skwarczyńska, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1973.

⁹⁷ Z. Grosbart, *Problem mylących podobieństw międzyjęzykowych. Próba definicji i poszukiwania terminologiczne*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia litteraria 9” 1982.

⁹⁸ Z. Grosbart, *Teoretyczne problemy przekładu literackiego w ramach języków bliskopokrewnych*, „Acta Universitatis Lodzianensis” 1984.

⁹⁹ Z. Grosbart, *Heterofemia międzyjęzykowa, czyli skutki nadmiernego zaufania do intuicji translatorskiej*, dz. cyt.

¹⁰⁰ П. Стасиньска, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, dz. cyt.

„falschen Freunde des Übersetzers”¹⁰¹ oraz *Internacionalizmy a „falszywi przyjaciele tłumacza”*¹⁰². Tematykę polsko-ukraińską podejmuje Marija Bednarz w pracy *Польско-українська міжмовна омонімія*¹⁰³ (praca będzie przywoływana w dalszej części rozprawy). Marta Pančíková ukazuje *falszywych przyjaciół* polsko-słowackich w pracy *Zdradnosti pol'skej a slovenskej lexiky*¹⁰⁴ (praca będzie przywoływana w dalszej części rozprawy – tematyką tą zajmowali się także inni badacze, np. Bożena Rejakowa). Homonimami polsko-czeskimi zajmował się m.in. Edvard Lotko, który poświęcił tej tematyce wiele prac, np. *Zrádná slova v polštině a češtině: Lexikologický pohled a slovník*¹⁰⁵ czy *Wyrazy zdradliwe w języku polskim i czeskim*¹⁰⁶. W literaturze przedmiotu nie natrafiłem na prace poświęcone homonimii międzyjęzykowej polsko-litewskiej ani polsko-białoruskiej. Na temat polsko-białoruskich homonimów znalazłem jedną wzmiankę:

„Слоўнік беларуска-польскіх і польска-беларускіх міжмоўных амонімаў і паронімаў таксама чакае свайго ўкладальніка, а сама праблема – даследчыка”¹⁰⁷.

Z drugiej strony w Internecie znajduje się unikatowy krótki słowniczek *falszywych przyjaciół* w językach słowiańskich, w tym polsko-białoruski. Autorem strony jest niemiecki slawista Daniel Buncić¹⁰⁸.

2.2. Przegląd literatury białoruskiej

Prac poświęconych kontaktom językowym białorusko-polskim jest stosunkowo niewiele w porównaniu chociażby z pracami poświęconymi zagadnieniom białorusko-rosyjskim. Jak można przypuszczać, jest to spowodowane ogólną orientacją Białorusi na Wschód, w tym przypadku Rosję, i właśnie te relacje na każdym, więc także na językowym, poziomie są

¹⁰¹ R. Lipczuk, *Zum Problem der „falschen Freunde des Übersetzers”*, „Theorie und Praxis der deutsch-polnischen Konfrontation und Translation”, Rzeszów 1991, s. 41–52.

¹⁰² R. Lipczuk, *Internacionalizmy a „falszywi przyjaciele tłumacza”*, [w:] *Język a kultura*, t. 7: *Kontakty języka polskiego z innymi językami na tle kontaktów kulturowych*, red. J. Maćkiewicz, J. Siatkowski, Wrocław 1992, s. 135–143.

¹⁰³ М. Беднаж, *Польско-українська міжмовна омонімія*, Opole 2002.

¹⁰⁴ M. Pančíková, *Zdradnosti pol'skej a slovenskej lexiky*, Opole 2005.

¹⁰⁵ E. Lotko, *Zrádná slova v polštině a češtině: Lexikologický pohled a slovník*, Olomouc 1992.

¹⁰⁶ E. Lotko, *Wyrazy zdradliwe w języku polskim i czeskim*, [w:] *Język a kultura*, t. 8: *Podstawy metodologiczne semantyki współczesnej*, Wrocław 1992, s. 251–260.

¹⁰⁷ П.І. Шуба, *Польска-беларускія лексічныя адпаведнасці на сучасным этапе*, dz. cyt., s. 137.

¹⁰⁸ Zob. D. Buncić, *False Friends of the Slavist*, Köln, Bonn 1999–2003, <<http://www.daniel.buncic.de/fauxamis/>>.

предметом главных badań i rozpraw. I chociaż – jak to już было wspomniane – nie natrafiłem na prace poświęcone białorusko-polskim homonimom międzyjęzykowym, a jedynie na wzmiankę, że takie materiały czekają na opracowanie, to jednak zagadnienie homonimii międzyjęzykowej w literaturze białoruskiej jest szeroko opisane. Czerpie ono z dorobku radzieckiego, ale nie tylko. Także współcześnie powstają opracowania poświęcone np. językom: białoruskiemu, rosyjskiemu i niemieckiemu. Zajmuje się tą tematyką głównie Walancina Wychota – oto przykładowe prace: *Немецко-руско-белорусский словарь: омонимия, паронимия, полисемия*¹⁰⁹, *Нямецка-беларускі слоўнік „фальшывых сяброў перакладчыка”*¹¹⁰, *Нямецка-беларуска-рускі слоўнік: аманімія, паранімія, палісемія*¹¹¹. Jednak także relacje innych języków są omawiane, na przykład w artykule Walerii Skramblewicz, który poświęcony jest białoruskim i włoskim homonimom – *Чорны: колер ці прозвішча? : да пытання пра аманімію (на матэрыяле беларускай і італьянскай моў)*¹¹². Istnieje też praca na temat białoruskiej i bułgarskiej leksyki pt. *Въпроси на типологичното съпоставяне на белоруската и българската лексика*¹¹³. Opracowano także białorusko-ukraińskie homonimy w pracy *Типология межъязыковых омонимов (на материале белорусского и украинского языков)*¹¹⁴.

Homonimią w językach słowiańskich już w latach 50. zajmował się Adam Suprun – warto tu przytoczyć jego pracę pt. *Каковы типы лексической омонимии в системе славянских языков (общие для всех славянских языков, индивидуальное для отдельных славянских языков?)*¹¹⁵.

¹⁰⁹ В.А. Выхота, *Немецко-руско-белорусский словарь: омонимия, паронимия, полисемия*, Минск 2002.

¹¹⁰ В. Выхота, *Нямецка-беларускі слоўнік „фальшывых сяброў перакладчыка”*, Мінск 2006.

¹¹¹ В. Выхота, *Нямецка-беларуска-рускі слоўнік: аманімія, паранімія, палісемія*: [8 278 слоў з бел. і рус. пер.], Мінск 2007.

¹¹² В. Скрамблевич, *Чорны: колер ці прозвішча? : да пытання пра аманімію (на матэрыяле беларускай і італьянскай моў)*, „Роднае слова” 2005, nr 4, s. 87–89.

¹¹³ А.Е. Супрун, *Въпроси на типологичното съпоставяне на белоруската и българската лексика*, „Съпоставително езикознание” 1980, 5.5, s. 4–11.

¹¹⁴ Е.Н. Руденко, *Восточные славяне: историческая и духовная общность: материалы Международной научно-практической конференции, посвященной 15-летию Общества Кирилла Туровского (Гомель, 15–16 апреля 2008 г.)*, редколлегия: В.И. Коваль (ответственный редактор), Е.И. Холявко, Е.В. Ничипорчик, Гомель 2008, s. 199–203.

¹¹⁵ А.Е. Супрун, *Каковы типы лексической омонимии в системе славянских языков (общие для всех славянских языков, индивидуальное для отдельных славянских языков?)*, „Сборник статей на вопросы по языкознанию: к 4 международному съезду славистов” 1958.

Są także prace poświęcone zagadnieniu *falszywych przyjaciół* z punktu widzenia praktyki translatorskiej. Można tu wymienić pracę pt. *Проблемы перевода с близкородственных языков: белорусско-русско-украинский поэтический взаимоперевод*¹¹⁶ oraz pracę pt. *Межъязыковая омонимия и полисемия как специфические проблемы в переводах с родственных языков*¹¹⁷. Ciekawa jest publikacja *Лингвистические проблемы перевода на белорусский язык*¹¹⁸, która zawiera krótki słownik homonimów białorusko-rosyjskich (ok. 500 par).

Najwięcej prac poświęconych jest homonimii białorusko-rosyjskiej, gdyż właśnie białoruski i rosyjski są na Białorusi językami urzędowymi. Oto kilka wybranych prac poświęconych temu zagadnieniu: *Пра „фальшывых сяброў перакладчыка”*¹¹⁹, *Ещё раз о ложных друзьях переводчика*¹²⁰, *Межъязыковая омонимия и паронимия в условиях белорусско-русского двуязычия*¹²¹, *Проблемы белорусско-русской межъязыковой омонимии и паронимии*¹²², *Русско-белорусские межъязыковые омонимы и омографы*¹²³, *Межъязыковая омонимия в системе русской и белорусской лексики*¹²⁴, *Типы различий в лексико-семантических системах русского и белорусского языков и межъязыковая омонимия*¹²⁵, *Межъязыковые омонимы и паронимы: Опыт словаря русско-белорусских омонимов и паронимов*¹²⁶ (przedstawiono tu ponad 550 par leksemów, które w pełni lub częściowo odpowiadają sobie pod względem dźwiękowym, czasem też w formie pisanej, ale

¹¹⁶ В.П. Рагойша, *Проблемы перевода с близкородственных языков: белорусско-русско-украинский поэтический взаимоперевод*, Минск 1980.

¹¹⁷ Ю.П. Гольцекер, *Межъязыковая омонимия и полисемия как специфические проблемы в переводах с родственных языков*, „Труды Самаркандского университета” 1971, nr 205.

¹¹⁸ А.В. Шидловский, *Лингвистические проблемы перевода на белорусский язык*, Минск 1978.

¹¹⁹ А.В. Шыдлоўскі, *Пра „фальшывых сяброў перакладчыка”*, „Полымя” 1970, nr 3.

¹²⁰ Г.А. Гальперин, *Ещё раз о ложных друзьях переводчика*, „Коммуникация и обучение иностранным языкам”, Минск 1970.

¹²¹ П.П. Шуба, *Межъязыковая омонимия и паронимия в условиях белорусско-русского двуязычия*, [w:] *Тыпалогія і ўзаемадзеянне славянскіх моў і літаратур*, Минск 1973.

¹²² П.П. Шуба, *Проблемы белорусско-русской межъязыковой омонимии и паронимии*, [w:] *Проблемы преподавания русского языка в школе с белорусским языком обучения. Сборник статей*, Минск 1975, s. 14–32.

¹²³ Г.Н. Аксёнова, *Русско-белорусские межъязыковые омонимы и омографы*, [w:] *Вопросы преподавания русского языка в школе с белорусским языком обучения*, Минск 1978.

¹²⁴ И.С. Ровдо, *Межъязыковая омонимия в системе русской и белорусской лексики*, „Вестник Белорусского университета”, серия 4, 1979, nr 2, s. 29–33.

¹²⁵ И.С. Ровдо, *Типы различий в лексико-семантических системах русского и белорусского языков и межъязыковая омонимия*, „Вестник Белорусского университета”, серия 4, 1980, nr 1, s. 31–35.

¹²⁶ С.М. Грабчиков, *Межъязыковые омонимы и паронимы: Опыт словаря русско-белорусских омонимов и паронимов*, Минск 1980.

zapoznać każdy rusycysta opisujący współczesne wpływy i relacje języka rosyjskiego. Istnieją także internetowe zestawienia białorusko-rosyjskich homonimów międzyjęzykowych, np. książki: С. Аляксандраў, Г. Мыцык, *Гавары са мной па-беларуску. Базавы курс клясычнае беларускае мовы* (<http://knihi.com/www/padrucnik/suhucnyja.htm>).

2.3. Terminy w różnych językach

W międzynarodowej literaturze możemy spotkać różne określenia zjawiska *falszywych przyjaciół*. Jedne terminy są węższe, inne szersze. Niektóre są kalkami, inne oryginalnymi określeniami. Nijej zamieszczamy wybór terminów:

- 1) angielskie: *false friends (of a translator/slavist), false cognates, misleading words (of foreign origin), deceptive words, deceptive cognates*¹³⁵, *interlinguistic lexical homonymy*;
- 2) białoruskie: *фальшывыя сябры (перакладчыка), сугучныя словы, псеўдаінтэрнацыянальныя словы, міжмоўныя амонімы/эквіваленты, паралексія*;
- 3) bułgarskie: *неверни приятели*;
- 4) chorwackie: *lažni prijatelji*;
- 5) czeskie: *falešní přátelé překladatele, zrádná slova, mezijazykové falsiekvivalenty, mezijazyková homonimie*;
- 6) fińskie: *tulkin näennäiset ystävät*;
- 7) francuskie: *faux amis (du traducteur), pièges, traguénards, épines, trahisons*¹³⁶;
- 8) hiszpańskie: *falsos amigos, mots perfides*;
- 9) niemieckie: *falsche Freunde (des Übersetzers)*¹³⁷, *Faux Amis, irrenführende Fremdwörter*¹³⁸, *zwischen sprachliche Homonyme, Inter-Homonyme, interlinguale*

¹³⁵ Zob. <http://germ.univ.szczecin.pl/~lipczuk/ArtFA.htm>, 5 X 2009 r.; R. Lado, *Linguistics across Cultures (Applied Linguistics for Language Teachers)*, Ann Arbor 1958, s. 85.

¹³⁶ Zob. też: П. Стасиньска, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, dz. cyt., s. 19.

¹³⁷ Zob. M. Pančiková, dz. cyt., s. 21.

*Homonyme, interlinguale Paronyme, lexikalische Scheinidentitäten, scheinbare Äquivalente, Pseudoäquivalente, Pseudointernationalismen, Tautonyme*¹³⁹;

10) polskie: *falszywi przyjaciele (tłumacza/slawisty), zwodnicze słowa, zdradliwe słowa/wyrazy*¹⁴⁰, *wyrazy o podobnym brzmieniu a odmiennym znaczeniu, homonimy międzyjęzykowe (homonimia międzyjęzykowa/międzyjęzyczna), ekwiwalenty pozorne (pozorna ekwiwalencja), mylące podobieństwa międzyjęzykowe, złudne odpowiedniki*¹⁴¹, *odpowiedniki pozorne, aproksymaty, aproksymatyzmy, tautonimy*¹⁴², *falsi-ekwiwalenty międzyjęzykowe (falsi-ekwiwalencja międzyjęzykowa), pułapki leksykalne, relacje mylących podobieństw międzyjęzykowych, heterosemia międzyjęzykowa*¹⁴³, *heterofemia międzyjęzykowa*¹⁴⁴, *paronimia międzyjęzykowa, polisemia międzyjęzykowa, analogia międzyjęzykowa, fałszywe paralele leksykalne, homonimy dwujęzyczne, homonimy międzylingwistyczne, mylące kognaty*¹⁴⁵; taka ilość nazw jest wynikiem nakładania się w polszczyźnie różnych, ale tradycyjnych w poszczególnych językach, sposobów nazywania tego typu utożsamień¹⁴⁶;

11) rosyjskie: *ложные (мнимые) друзья (переводчика), межъязычные омонимы*¹⁴⁷, *межъязыковые/междоязычные омонимы, интернациональные параллели, межъязыковые гетеронимы, ложные эквиваленты*¹⁴⁸, *провокационные или мнимые тождества, отождествляемые лексемы, обманчивые межъязыковые*

¹³⁸ W. Hornung, E. Kretschmer, H. Ortmann, H. Wüsteneck, *Die Übersetzung wissenschaftlicher Literatur aus dem Russischen ins Deutsche*, Lipsk 1974, s. 85; termin ten wg Z. Grosbarta sugeruje odniesienie zjawiska tylko do wyrazów (więc już nie morfemów) i to obcych wyrazów (tzw. internacjonalizmów), zob. Z. Grosbart, *Problem mylących podobieństw międzyjęzykowych...* dz. cyt., s. 200.

¹³⁹ Zob. M. Pančiková, dz. cyt., s. 21.

¹⁴⁰ Zob. tamże.

¹⁴¹ Wojtasiewicz, Grosbart, zob. M. Pančiková, dz. cyt.

¹⁴² Termin R. Lipczuka.

¹⁴³ Z. Grosbart, *Heterosemia międzyjęzykowa, czyli skutki nadmiernego zaufania do intuicji translatorskiej*, dz. cyt., s. 29–44.

¹⁴⁴ Zob. <http://germ.univ.szczecin.pl/~lipczuk/ArtFA.htm>, 5 X 2009 r.

¹⁴⁵ Jest to kalka angielskiego terminu. Termin *kognat* jest kojarzony w językoznawstwie ze wspólnym pochodzeniem słów w językach pokrewnych, co jest o tyle niefortunne, o ile zjawisko to nie ogranicza się do języków pokrewnych, np. ogólnosłowiańskie *jama* ‘znaczne wgłębienie gruntu’ i japońskie *jama* ‘góra’, zob. Z. Grosbart, *Problem mylących podobieństw międzyjęzykowych...*, dz. cyt., s. 200.

¹⁴⁶ M. Majewska, *Homonimia i homonimy...*, dz. cyt., s. 57.

¹⁴⁷ Z. Grosbart za M.F. Rylskim.

¹⁴⁸ И.С. Повдо, *Межъязыковая омонимия в условиях русско-белорусского и белорусско-русского билингвизма: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01; 10.02.02.* / Белорусский государственный университет им. В.И. Ленина, Минск 1980, s. 1.

сходства, мнимые абсолютные эквиваленты, псевдоинтернационализмы, псевдоэквивалентные пары слов, псевдознакомые (или псевдопростые) слова, межъязыковые/междуязычные аналогизмы¹⁴⁹, похожие (опасные, или сбивчивые) слова, слова-аналоги¹⁵⁰, двуязычная омонимия, омонимические полифраземы, ложный паралелизм, генетические интернационализмы¹⁵¹;

12) serbskie: *лажни другови*;

13) slowackie: *falošní priatelia prekladatel'a, úskalia, zradné slová¹⁵², medzijazykové/interlingválne homonymá, medzijazyková homonymia¹⁵³;*

14) ukraińskie: *фальшиві друзі (перекладача), фальшиві еквіваленти, міжмовні омоніми/паралекси/аналогізми¹⁵⁴, псевдоінтерлінгвістичність¹⁵⁵.*

M. Majewska przytacza następujące zestawienie¹⁵⁶.

język	termin polski
angielski	ekwiwalenty pozorne; pozorne odpowiedniki
francuski	fałszywi przyjaciele tłumacza; pozorne odpowiedniki
niemiecki	tautonymy

¹⁴⁹ Tamże.

¹⁵⁰ Tamże.

¹⁵¹ Zob. П. Стасинська, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, dz. cyt., s. 5, 18.

¹⁵² Zob. M. Pančíková, dz. cyt., s. 21.

¹⁵³ Zob. M. Pančíková, dz. cyt., s. 7, 14.

¹⁵⁴ К.М. Готлиб.

¹⁵⁵ Termin zaczerpnięty z pracy W.W. Akulenki, zob. М. Беднаж, *Польско-українська міжмовна омонімія*, dz. cyt., s. 11, 22.

¹⁵⁶ M. Majewska, *Homonymia i homonymy...*, dz. cyt., s. 57.

bułgarski	aproksymaty
czeski	wyrazy zdradliwe
słowacki	wyrazy zdradliwe, homonimy międzyjęzykowe
rosyjski	homonimy międzyjęzykowe

„Nie wszystkie określenia zasługują na miano terminu. Przytoczone nazwy nie powstały w wyniku naukowego porównania i opisu zasobów leksykalnych różnych języków, ale pojawiły się jako nazwa dla pewnego typu trudności translatorskich. Nawet pobieżna analiza wykazuje, że mają one niejednorodny charakter nie tylko pod względem stylistycznym, ale i pojęciowym”¹⁵⁷.

Występowanie tylu terminów świadczy o złożoności tego zagadnienia, które może być rozpatrywane z wielu różnych punktów widzenia – leksykologicznego, leksykograficznego, translatorskiego itd.¹⁵⁸.

Najbardziej popularne wydają się dwa terminy: *falszywi przyjaciele* oraz *homonimia międzyjęzykowa*.

„Polski termin *falszywi przyjaciele tłumacza* (i odpowiednio nazwy w innych językach) jest kalką językową terminu francuskiego *faux amis du traducteur* wprowadzonego do literatury językoznawczej w roku 1928 przez Koesslera i Deroquiny¹⁵⁹. I chociaż krytykuje się metaforyczność, nieprecyzyjność tej nazwy, to jest ona używana dość powszechnie mimo różnych prób zastąpienia jej innymi wyrażeniami. Termin ten można rozumieć

¹⁵⁷ Tamże.

¹⁵⁸ П. Стасинська, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, dz. cyt., s. 19.

¹⁵⁹ M. Koessler, J. Deroquiny, *Les faux amis ou les trahisons du vocabulaire anglais. Conseils aux traducteurs*, Paris 1928.

wąsko: odnosi się on wówczas do wyrazów dwóch języków o identycznej lub podobnej formie (graficznej i/lub fonetycznej), lecz różnych znaczeniach”¹⁶⁰.

Ale nie są to jedyne kryteria¹⁶¹, przez pryzmat których można badać zjawisko *falszywych przyjaciół*, choć to najpopularniejsze ujęcie. Drugi znany termin to *homonimia międzyjęzykowa* – autorstwo przypisuje się poecie i tłumaczowi M.F. Ryłskiemu, choć określeniem *homonim* posłużył się wcześniej Anderson w pracy pt. *Le mot juste. A dictionary of English and French homonyms* (New York 1938)¹⁶².

„Termin *homonimia międzyjęzykowa* pochodzi z prac językoznawców radzieckich. Jest również stosowany przez niektórych językoznawców słowackich. Mówiąc o *homonimii językowej*, ma się na myśli współwystępowanie w różnych językach wyrazów o bardzo podobnej, niemal identycznej postaci brzmieniowej i/lub graficznej i różnym znaczeniu. Ze względu na różnice w systemach fonetycznych różnych języków powinno się raczej mówić o podobieństwie postaci brzmieniowej”¹⁶³.

Bożena Zinkiewicz-Tomanek tak wyjaśnia, czym są homonimy międzyjęzykowe – to:

„pary wyrazów o identycznym lub bardzo podobnym brzmieniu, lecz różnym całkowicie lub częściowo znaczeniu. Wyrazy takie w każdym z języków mają swój krąg znaczeń, swoje konteksty, nie pokrywające się z zakresem użycia w drugim języku. Z jednej strony może to prowadzić do niezupełnie właściwego rozumienia [...] tekstu, z drugiej zaś, hamować opanowanie takich wyrazów, ich poprawne użycie w samodzielnie produkowanym tekście”¹⁶⁴.

Na temat wspomnianych terminów toczyła się dyskusja. Rozbieżności w tej kwestii są bardzo rozległe.

¹⁶⁰ R. Lipczuk, *Internacjonalizmy a „falszywi przyjaciele tłumacza”*, dz. cyt., s. 139.

¹⁶¹ Zob. rozdział 2.7. *Typologia homonimów międzyjęzykowych*.

¹⁶² K. Wojan, *Homonimia międzyjęzykowa – analiza dorobku językoznawstwa europejskiego*, dz. cyt., s. 284.

¹⁶³ M. Majewska, *Homonimia i homonimy...*, dz. cyt., s. 56.

¹⁶⁴ B. Zinkiewicz-Tomanek, *Rzeczownikowe i przymiotnikowe „homonimy międzyjęzykowe” w procesie nauczania języka ukraińskiego studentów filologii ukraińskiej*, [w:] *Współzależność języków słowiańskich: Aspekt lingwistyczny i glottodydaktyczny*, red. J. Bartoszevska, M. Grabska, Gdańsk 1998, s. 241.

B. Konopielko uważa, że termin *falszywi przyjaciele* mieści w sobie jednocześnie całkiem różne kategorie – synonimię, homonimię i paronimię. To właśnie świadczy o wadach tego terminu¹⁶⁵. Z kolei J. Vlček uważa, że *falszywi przyjaciele* to nie jest termin, ale obrazowe nazwanie homonimów i paronimów międzyjęzykowych¹⁶⁶. Natomiast K.M. Gottlieb twierdzi, że termin *falszywi przyjaciele* jest najbardziej udany, jeśli patrzeć na problem z punktu widzenia przekładu. Natomiast jeśli sprawę rozpatrywać z lingwistycznej strony, to lepszy jest termin *międzyjęzykowa analogia*¹⁶⁷. Ale np. Z. Grosbart, który też badał ten problem od strony translatorskiej, nie używa tego terminu, lecz ma swoje określenia: *heterofemia międzyjęzykowa*, *falsi-ekwiwalencja*, *homonimia międzyjęzykowa* (za M.F. Rylskim). Badacz przyznaje, że termin *homonimia międzyjęzykowa* ma duże znaczenie dla tłumaczy, ale nie tylko – także dla teorii i historii języka, dla badań porównawczych, dla metodyki nauczania języków obcych, dla praktyki korzystania z literatury obcojęzycznej itp.¹⁶⁸. Termin ten jest używany także w białoruskich pracach¹⁶⁹. Warto podkreślić, że M.F. Rylski był pierwszym badaczem, który w swoim referacie na IV Międzynarodowy Zjazd Sławistów nazwał *falszywych przyjaciół* terminem *homonimy międzyjęzykowe*, który określał słowa brzmiące tak samo lub podobnie w co najmniej dwóch językach i mające różne znaczenia¹⁷⁰. Natomiast wspomniany wcześniej K.M. Gottlieb krytykował jednak ten termin, gdyż nie odpowiadał on cesze homonimii, jaką jest jednakowe brzmienie dwóch wyrazów, które według badacza nie występuje w planie międzyjęzykowym. K.M. Gottlieb uważał, że artykulacja nie może być taka sama w dwóch językach i dlatego proponował termin *międzyjęzykowe analogizmy* (*międzyjęzykowa analogia*)¹⁷¹. Z tym zdaniem nie zgadza się I.S. Rowdo, który twierdzi, że takie podobne/identyczne elementy mogą się zdarzyć na różnych poziomach języka

¹⁶⁵ Б. Конопелько, *Русско-польские лексико-семантические отношения (на материале семантического поля со значением родства и отношений)*, Wrocław 1980, s. 27; zob. też: П. Стасиньска, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, dz. cyt., s. 19.

¹⁶⁶ Я. Влчек, *Чешско-русские омонимы – высшая стадия лексической интерференции*, „Болгарская русистика” 1975, nr 5, s. 33; zob. też: П. Стасиньска, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, dz. cyt., s. 19.

¹⁶⁷ К.М. Готлиб, *Немецко-русский и русско-немецкий словарь ложных друзей переводчика*, Москва 1972, s. 437; zob. też: П. Стасиньска, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, dz. cyt., s. 20.

¹⁶⁸ Z. Grosbart, *Problem tyłących podobieństw międzyjęzykowych...*, dz. cyt., s. 203.

¹⁶⁹ Г.Н. Аксёнова, *Русско-белорусские межъязыковые омонимы и омографы*, dz. cyt., s. 191; А.В. Шидловский, *Лингвистические проблемы перевода на белорусский язык*, dz. cyt., s. 47; zob. też: П. Стасиньска, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, dz. cyt., s. 20.

¹⁷⁰ М.Ф. Рыльский, *Художественный перевод с одного славянского языка на другой*, Доклады IV Международного съезда славистов, Москва 1958, s. 8–9; zob. też: П. Стасиньска, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, dz. cyt., s. 23.

¹⁷¹ Zob. też: П. Стасиньска, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, dz. cyt., s. 23.

(fonetycznym, graficznym, akcentowym itd.), które niwelują to, że forma wyrazów nie odpowiada sobie dokładnie¹⁷². Z kontrowersyjnym poglądem wychodzi P.P. Szuba, który twierdzi, że podobna forma a inne znaczenie wyrazów to za mało, by nazwać je homonimami międzyjęzykowymi. Konieczne jest, by dwa języki były środkiem komunikacji bilingwa¹⁷³. Taki pogląd bardzo zawęża zjawisko homonimii międzyjęzykowej, które jest problemem interdyscyplinarnym dotyczącym leksykografii, przekładu, lingwistyki, glottodydaktyki itd. Inni autorzy (np. O.M. Ziuzienkowa¹⁷⁴) do *falszywych przyjaciół* zaliczają tylko internacjonalizmy o podobnej formie, ale różnych znaczeniach lub znaczeniach tylko częściowo się pokrywających.

We wstępie do *Słownika serbsko-polskich homonimów i paronimów*¹⁷⁵ widnieje rozgraniczenie dwóch kategorii lingwistycznych:

- 1) *falszywi przyjaciele tłumacza* – stosunek dwóch leksemów z dwóch różnych języków, które mogą wywołać powstawanie błędnych ekwiwalencji – kategoria psycholingwistyki i lingwistyki stosowanej;
- 2) międzyjęzykowe homonimy i paronimy – stosunek dwóch leksemów z dwóch różnych języków o ekwiwalentnej formie i nieekwiwalentnej treści – porównawczojęzykowa kategoria leksykalna.

Autorzy jednak sami podkreślają, że obie wydzielone grupy w pewnej mierze się pokrywają (zgadzają), ale tylko drugą wybierają jako przedmiot opisu w swoim słowniku.

Jako warunek ekwiwalentności formy uznawane jest genetyczne i typologiczne powiązanie języków. Na tej podstawie stosunek ekwiwalentności formy może być ustanawiany na przykład:

- a) między językami słowiańskimi;

¹⁷² И.С. Ровдо, *Межъязыковая омонимия в условиях русско-белорусского и белорусско-русского билингвизма* dz. cyt., s. 12, zob. też: П. Стасиньска, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, dz. cyt., s. 24.

¹⁷³ П.П. Шуба, *Проблемы белорусско-русской межъязыковой омонимии и паронимии*, dz. cyt., s. 49, zob. też: П. Стасиньска, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, dz. cyt., s. 24–25.

¹⁷⁴ Zob. też: П. Стасиньска, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, dz. cyt., s. 20.

¹⁷⁵ red. D. Šipka, Poznań 1999, s. 22.

- b) między językiem słowiańskim a jakimś drugim językiem; zwykle we wspólnym dziedzictwie leksykalnym (z reguły klasycznym) oraz leksemach powstałych w transferze międzyjęzykowym (np. zapożyczenia z języka angielskiego czy niemieckiego w różnych słowiańskich językach).

W takiej sytuacji ekwiwalentność formy nie może być ustanowiona między na przykład serbskim *lakat* 'łokieć' a węgierskim *lakat* 'kłódka', gdyż nie ma tu genetycznego ani typologicznego powiązania języków, a podane wyrazy nie należą do klasycznej leksykalnej spuścizny, ani nie pochodzą z wzajemnego transferu leksykalnego.

Jak widać, w literaturze istnieje wiele terminów, są one rozumiane bardzo różnie i właściwie każdy badacz wyjaśnia w swej pracy, jak je rozumie. Jest to niezbędne, gdyż czasami zjawisko homonimii międzyjęzykowej jest rozpatrywane oddzielnie, a czasem razem z innymi, np. paronią międzyjęzykową, która bywa uznawana także za zupełnie osobne zagadnienie. W literaturze przedmiotu często podkreśla się, że termin *falszywi przyjaciele* ma szeroki zakres – może dotyczyć nie tylko leksemów, lecz także mniejszych części językowych lub całych konstrukcji. Ponadto zakresem obejmuje: internacjonalizmy, zapożyczenia, elementy struktury znaczeniowej wyrazów polisemicznych, homogramy, paronimy, synonimy, interferencje semantyczne, stylistyczne, morfosyntaktyczne i frazeologiczne. Dla glottodydaktyków *faux amis* to typ błędów w języku obcym. Niektórzy lingwiści z kolei jako podklasę *falszywych przyjaciół* wyodrębniają inne kategorie zjawisk międzyjęzykowych: homonimy międzyjęzykowe, tautonimy. Jeszcze inni mówią o potrzebie odróżniania *falszywych przyjaciół* i *falszywych przyjaciół tłumacza*¹⁷⁶. Dlatego właśnie przez niektórych badaczy termin *falszywi przyjaciele* był krytykowany za nieprecyzyjność, metaforyczność, niejednoznaczność i zawieranie w sobie zbyt różnych zjawisk.

¹⁷⁶ K. Wojan, *Homonimia międzyjęzykowa – analiza dorobku językoznawstwa europejskiego*, dz. cyt., s. 284.

2.4. Gatunki homonimii międzyjęzykowej

Katarzyna Wojan w swoim artykule *Fenomen homonimii międzyjęzykowej – rozważania językoznawcy* (dz. cyt.) referuje różne poglądy na temat homonimii międzyjęzykowej. W językoznawstwie porównawczym występuje pojęcie *międzyjęzykowej homonimii leksykalnej*. Jedni badacze utożsamiają je z *falszywymi przyjaciółmi*, czyli zjawiskiem jednoczesnego występowania w analizowanych językach znaków językowych spełniających jedynie kryteria formalne w dziedzinie brzmienia bądź zapisu – pogląd taki jest najbardziej rozpowszechniony w literaturze (R.A. Budagov, W.W. Akulenko, B. Konopielko). Inni używają pojęcia *homonimia międzyjęzykowa* w odniesieniu do relacji pomiędzy zbiorami ściśle homonimicznymi zawartymi w systemach analizowanych języków (W.W. Dubiczinskij, K. Wojan)¹⁷⁷, czyli leksemy są także homonimami (składnikami homonimiki) własnych języków¹⁷⁸. Autorka przytacza również tezy, które nie uznają w ogóle występowania homonimów międzyjęzykowych. N.I. Tołstoj pisze, że „homonimy należy rozpatrywać w ramach jednego języka”¹⁷⁹, a I.S. Rovdo, że „nie ma takiego samoistnego zjawiska jak homonimia międzyjęzykowa, pod wieloma względami różniąca się od homonimii wewnątrzjęzykowej”¹⁸⁰.

Katarzyna Wojan pisze także o celowości wprowadzenia nowego pojęcia w dziedzinie homonimii. Chodzi o *homomem* (oznaczany jako H). Jest to jednostka homonimii porządkująca zbiór homonimów danego języka.

„To zbiór leksemów danego języka spełniających wzajemnie warunek identyczności pod względem formalnym; to zatem pełny zbiór homonimów o danym temacie. Liczba homonimów danego homomemu, a więc zarazem liczba towarzyszących im znaczeń, określana jest jako krotność homomemu i kodowana jako dolny indeks po prawej stronie symbolu homomemu. [...] Przyjęcie definicji homomemu pozwala przede wszystkim

¹⁷⁷ Zob. K. Wojan, *Fenomen homonimii międzyjęzykowej...*, dz. cyt., s. 101.

¹⁷⁸ K. Wojan, *Homonimia międzyjęzykowa – analiza dorobku językoznawstwa europejskiego*, dz. cyt., s. 281–282.

¹⁷⁹ *Некоторые проблемы сравнительной славянской семасиологии*, [w:] *Славянское языкознание, IV Международный съезд славистов*, Москва 1968, s. 347, zob. też: K. Wojan, *Fenomen homonimii międzyjęzykowej...*, dz. cyt., s. 101.

¹⁸⁰ *Межъязыковая омонимия в условиях русско-белорусского и белорусско-русского билингвизма*, dz. cyt., s. 47–48, zob. też: K. Wojan, *Fenomen homonimii międzyjęzykowej...*, dz. cyt.

operować pojęciem zbioru homonimów w miejsce zwykle stosowanego pojęcia pary homonimów. Wyróżnianie pary jako szczególnej cechy homonimii, a nie jedynie jako jej minimalnej krotności, co powszechnie się czyni, jest błędne z założenia, mylące przy analizie, katastrofalne przy klasyfikacji”¹⁸¹.

Porównywanie leksemów-homonimów co najmniej dwóch języków nie należy do zadań łatwych. Przede wszystkim dlatego, że zjawisko homonimii było i jest różnie ujmowane w samych słownikach. Często też słowniki same sobie zaprzeczają, w różny sposób kwalifikują ten sam leksem. Zajmowanie się zagadnieniem homonimii międzyjęzykowej jest ważne dla rozwoju metodyki nauczania języków obcych, przekładoznawstwa oraz samej leksykografii¹⁸².

Termin *homonimia międzyjęzykowa* może nie tylko być różnie rozumiany, lecz także mieć różne dodatkowe określenia. Katarzyna Wojan opisuje: *międzyjęzykową homonimię wewnętrzną (MHW)*, *międzyjęzykową homonimię zewnętrzną (zewnętrznyjęzykową – MHZ)* oraz *międzyjęzykową homonimią semantyczną (MHS)*.

2.4.1. Międzyjęzykowa homonimia wewnętrzna (MHW)

Pierwszy proces dotyczy podzbioru znaków językowych spełniających ściśle lub prawie ściśle kryteria identyczności formalnej w dziedzinie brzmienia bądź zapisu występujących jednocześnie w systemach analizowanych języków stanowiony przez znaki językowe będące jednocześnie homonimami wewnątrz każdego z tych systemów językowych. Przyjmuje się, że takie międzyjęzykowe homonimy wewnętrzne są zewnętrznymi i semantycznie zbieżnymi opozycjami paralelnymi dwóch bądź więcej synchronicznie porównywanych języków. Jako przykład posłużą homonimy odpowiednio w językach: polskim, fińskim, rosyjskim¹⁸³.

W języku polskim:

aura I 1. *książk*. ‘stan pogody’; 2. ‘nastrój klimat, atmosfera panujące w jakimś środowisku’;
3. *przen*. ‘stosunki panujące, atmosfera’;

¹⁸¹ K. Wojan, *Wstęp do analizy międzyjęzykowych homonimów leksykalnych...*, dz. cyt. s. 76–77.

¹⁸² Por. Tamże, s. 103–104.

¹⁸³ K. Wojan, *Fenomen homonimii międzyjęzykowej...*, dz. cyt., s. 102.

aura II 1. *med.* ‘objawy przedchorobowe, stan neuropsychiczny’; 2. *spiryt.* ‘część ciała astralnego’

W języku fińskim:

aura I 1. *gwar.* ‘socha’; 2. *rol.* ‘pług’;

aura II 1. *geogr.* nazwa rzeki (Aurajoki); 2. *geogr.* nazwa regionu w Finlandii;

aura III 1. *obraz.* ‘pogoda’; 2. *przen.* ‘atmosfera, stosunki panujące w jakimś środowisku’

aura IV 1. *med.* ‘objawy przedchorobowe, stan neuropsychiczny’; 2. ‘część ciała astralnego’

W języku rosyjskim:

aypa I *psych.* ‘klimat, stosunki panujące’

aypa II. *astrol.* ‘Aura’

aypa III. 1. *med.* ‘stan neuropsychiczny, zapowiedź histerii’; 2. *parapsych.* ‘część ciała astralnego’

Zatem międzyjęzykowa homonimia wewnętrzna dotyczy znaków językowych spełniających ściśle lub prawie ściśle kryteria identyczności formalnej w dziedzinie brzmienia bądź zapisu równoległe w systemach analizowanych języków; znaki te są jednocześnie homonimami wewnątrz każdego z tych systemów. Homonimię w języku polskim porównywała z homonimią w języku rosyjskim Danuta Buttler. Wydzieliła ona trzy grupy homonimów:

- 1) całkowicie zbieżne;
- 2) częściowo zbieżne;
- 3) całkowicie odmienne¹⁸⁴.

Badaczka stwierdza:

¹⁸⁴ D. Buttler, *Polskie i rosyjskie homonimy rzeczownikowe*, [w:] *Paralele w rozwoju słownictwa języków słowiańskich*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1989, s. 98.

„Homonimy tożsame w obu językach stanowią wyłącznie zapożyczenia, i to nowszej daty, na ogół z przełomu XIX–XX w.; znaczna ich część ma przy tym charakter terminologiczny. Można przypuszczać, że niektóre z nich [...] to internacjonalizmy powtarzające się w różnych językach europejskich”¹⁸⁵.

Danuta Buttler konfrontacje jednostek homonimicznych w obu językach uważała za trudne zadanie, które może nie dać rezultatów badawczych:

„Trudno zakładać, że okoliczności, które w jednym języku doprowadziły do identyfikacji dwóch leksemów, powtórzą się bez żadnych zmian w drugim”¹⁸⁶.

Bardzo wiele różnych czynników w języku decyduje o przebiegu homonimizacji jego jednostek, np. fonologiczne i morfologiczne właściwości systemu, sposoby adaptacji elementów obcych, konwencje ortograficzne oraz warunki pozajęzykowe (społeczne, kulturowe, cywilizacyjne – odmienne dla rozwoju każdej ze społeczności, których języki się porównuje)¹⁸⁷. Autorka stawia pytanie, czy w sytuacji tak licznych różnic obiektywnych i subiektywnych, które dzielą homonimy polskie i rosyjskie, warto w ogóle je porównywać. Okazuje się, że tak, gdyż bez takich badań nie można stwierdzić, jakie zjawiska są swoiste dla danego języka, ani ustalić, czy w tej dziedzinie są jakieś uniwersalia¹⁸⁸.

Co ciekawe, badaczka wspomina o „podobieństwie czysto formalnym a więc pozornym” leksemów obu języków:

„W obu językach występują mianowicie takie same pary homonimiczne, ale ich człony mają zupełnie różne znaczenia”¹⁸⁹.

Na przykład: pol. *boj* ‘pływający znak nawigacyjny, boja’ i ros. *боѣ* ‘chłopiec hotelowy’¹⁹⁰.

¹⁸⁵ Tamże, s. 99.

¹⁸⁶ Tamże, s. 95.

¹⁸⁷ Tamże.

¹⁸⁸ Tamże, s. 98.

¹⁸⁹ Tamże, s. 100.

¹⁹⁰ Tamże, s. 100–101.

Danuta Buttler dla określenia tego zjawiska użyła terminu *homonimia homonimów* (1989 r.)¹⁹¹.

2.4.2. Międzyjęzykowa homonimia zewnętrzna (zewnątrzęzykowa, MHZ)

Katarzyna Wojan za *homonimię wewnętrzną (wewnątrzęzykową)* uznaje przejawy homonimii wewnątrz języka – te są uświadamiane przez danych użytkowników języka. Natomiast *międzyjęzykowa homonimia wewnętrzna (wewnątrzęzykowa)* jest to efekt porównywania homonimii wewnętrznej kilku systemów językowych. Dalej badaczka stwierdza:

„[...] środowisko badaczy zajmujących się językoznawstwem kontrastywnym powszechnie nazywa mianem homonimii międzyjęzykowej także rezultat badań nad wyrażeniami identycznymi lub niemal identycznymi pod względem klasyfikacji formalnej, występującymi w odmiennych systemach językowych, przy czym wyrażenia te nie są, a w każdym razie nie muszą być, homonimami w systemach językowych, z których się wywodzą. Użytkownicy poszczególnych języków nie są świadomi tego, że dane wyrażenia tworzą z wyrażeniami z innych języków pary homonimiczne; świadomi tego mogą być jedynie zewnętrzni „obserwatorzy” zasobów systemów językowych, dlatego tak rozumianą homonimię międzyjęzykową proponuję nazywać międzyjęzykową homonimią zewnętrzną (zewnątrzęzykową)”¹⁹².

Autorka podkreśla fakt, że międzyjęzykowa homonimia wewnętrzna jest swoistym (homonimicznym) podzbiorem międzyjęzykowej homonimii zewnętrznej, ponieważ jednak badania nad homonimią międzyjęzykową w obu znaczeniach prowadzone są równolegle, Katarzyna Wojan podkreśla konieczność wprowadzenia oraz systematycznego stosowania jednoznacznie rozumianej nomenklatury¹⁹³.

Zatem *międzyjęzykowa homonimia zewnętrzna* to występowanie w systemach różnych języków znaków językowych, spełniające ściśle lub prawie ściśle kryteria identyczności formalnej w dziedzinie brzmienia bądź zapisu¹⁹⁴. Istnienie takich zgodnych dźwiękowo, a

¹⁹¹ Tamże, s. 100.

¹⁹² K. Wojan, *Międzyjęzykowa homonimia leksykalna. Zagadnienia analizy*, [w:] *Język a rzeczywistość. Rusycystyczne studia konfrontatywne*, red. P. Czerwiński, H. Fontański, Katowice 2005, s. 33.

¹⁹³ Tamże.

¹⁹⁴ Tamże, s. 34.

odmiennych pojęciowo znaków w różnych językach może być niebezpieczne dla niewprawnych tłumaczy i może stanowić przeszkodę w porozumiewaniu się między ludźmi różnych narodów¹⁹⁵. Mylne rozumienie informacji następuje w wyniku interpretowania jej poprzez pryzmat znaczeń własnego języka. Termin *międzyjęzykowa homonimia zewnętrzna* jest zatem ekwiwalentem chętnie stosowanego wyrażenia *faux amis* (*falszywi przyjaciele*).

2.4.3. Międzyjęzykowa homonimia semantyczna (MHS)

Kolejny proces to *międzyjęzykowa homonimia semantyczna*. K. Wojan stwierdza, że jest to zbiór równoległy do *międzyjęzykowej homonimii wewnętrznej* z punktu widzenia teorii lingwistyki jako logiczne dopełnienie tego zjawiska. Są to zazębiające się wzajemnie zbiory znaków językowych nie spełniających kryterium podobieństwa identyczności formalnej, ale zawierające w sposób nieprzypadkowy ekwiwalentne pola znaczeniowe. Można to prześledzić na poniższych przykładach¹⁹⁶.

W języku polskim:

kaczka I 1. *zool.* ‘gatunek ptaka’; 2. *fraz. pot.* w zwrocie: „niech cię kaczki zdepczą”; 3. ‘kaczka na wodzie; puszczać kaczki’;

kaczka II 1. ‘plotka, wiadomość nieprawdziwa, np. kaczka dziennikarska’;

kaczka III 1. *med.* ‘naczynie służące do oddawania moczu’; 2. *mor.* ‘metalowy uchwyt na maszcie służący do przymocowywania lin’; 3. ‘samolot typu kaczka’;

W języku fińskim:

ankka I 1. *zool.* ‘gatunek ptaka’; 2. *zool.* ‘samiec kaczki, kaczor’;

ankka II ‘puścić kaczkę’ (*päästä ankka*)

W języku rosyjskim:

утка I 1. *zool.* ‘gatunek ptaka’; 2. *med.* ‘zbiornik na mocz’;

¹⁹⁵ Tamże.

¹⁹⁶ K. Wojan, *Fenomen homonimii międzyjęzykowej...*, dz. cyt., s. 102–103.

утка II 1. kaczka dziennikarska; 2. ‘puścić kaczkę’

утка III *techn.* samolot typu „kaczka”

Analizy powyższe pozwalają Katarzynie Wojan stwierdzić, że zjawisko homonimii międzyjęzykowej dotyczy na ogół wyrazów będących zapożyczeniami, a także powstałych na bazie rdzeni internacjonalnych (np. pol. *hak*, fin. *haka*, ros. *zak*).

„Leksemy obce przenikają głębiej do systemu leksykalnego danego języka zakorzeniając się w nim, co sprzyja zbliżeniu języków w aspekcie lingwokulturowym oraz przenikaniu w płaszczyźnie kultur¹⁹⁷”.

2.5. Międzyjęzykowa homonimia homo- i heterogeniczna

Niektórzy badacze – jak np. M. Bednarz – uważają, że dużą wadą w badaniach nad homonimią jest skupianie się tylko na podejściu synchronicznym bez uwzględnienia historycznych zmian w procesie rozwoju znaczenia¹⁹⁸. Twierdzą, że trzeba uwzględnić historyczny rozwój znaczenia, jego przekształcenia, etymologię. Z kolei Z. Grosbart – opisując kierunki badań w dziedzinie homonimii – stwierdza, że można wybrać albo diachroniczne, albo synchroniczne opisywanie tego zagadnienia.

Do międzyjęzykowej homonimii heterogenicznej można zaliczyć leksemy przypadkowo zbieżne pod względem formy, także niektóre paronimy (jeśli paronimię traktować jako część homonimii i łączyć te zjawiska), przypadki homofonii, homografii i homoformii (przypadkowa zbieżność dwóch form gramatycznych). Zjawisko międzyjęzykowej homonimii heterogenicznej może być pełne lub częściowe. Do międzyjęzykowej homonimii heterogenicznej pełnej można zaliczyć leksemy, które np. mają różne pochodzenie, odmienne związki paradygmatyczne itd., a także tzw. okazjonalne homonimy międzyjęzykowe (przypadkowa zbieżność form, leksemy nie mają ze sobą związku lub straciły taki związek na skutek rozpadu polisemii w jednym z języków)¹⁹⁹. Natomiast do międzyjęzykowej homonimii

¹⁹⁷ Tamże, s. 103.

¹⁹⁸ М. Беднаж, *Польско-українська міжмовна омонімія*, dz. cyt., s. 20–21.

¹⁹⁹ Zob. tamże, s. 34–35.

heterogenicznej częściowej można zaliczyć leksemy mające podobną budowę, podobne związki paradygmatyczne, jednakowe choć częściej odmienne pochodzenie itd.²⁰⁰. Z kolei homogeniczna homonimia międzyjęzykowa dużą wagę przywiązuje do pochodzenia wyrazów – zalicza się tu leksemy o wspólnym pochodzeniu czy zbliżonej etymologii.

2.6. Pierwszo- i drugostopniowa homonimia międzyjęzykowa

W literaturze wyróżnia się także pierwszo- i drugostopniową homonimię (oraz paronimię) międzyjęzykową. Drugostopniowa homonimia międzyjęzykowa jest wyprowadzana od istniejącej już pary homonimicznej, np.

serb. *čas* ‘godzina’ i pol. *czas* ‘vreme’ = 1-stopniowa

serb. *časovnik* ‘zegar’ i pol. *czasownik* ‘glagol’ = 2 stopniowa²⁰¹

2.7. Typologia homonimów międzyjęzykowych

Rodzajów homonimów międzyjęzykowych i – co za tym idzie – ich klasyfikacji jest bardzo wiele. Chociaż można zauważyć pewne powtarzające się prawidłowości, to jednak właściwie każdy badacz homonimów różnych języków wydziela swoją klasyfikację, według której opisuje leksemy przez siebie badane. Jest to związane także z samą definicją homonimów międzyjęzykowych, gdyż nie wszyscy rozumieją je tak samo. Niektórzy badacze (np. P. Stasińska) nie uznają przypadkowej zbieżności i stąd w ich klasyfikacji znajdują się leksemy tylko o wspólnej etymologii i odmiennym znaczeniu.

Niżej przedstawimy wybrane przykłady klasyfikacji homonimów, do których można się odwoływać przy ustalaniu własnej.

Na początku przytaczamy leksykalno-semantyczną charakterystykę homonimów międzyjęzykowych zaproponowaną przez K.M. Gottlieba. Wyróżnia on:

- 1) homonimy przypadkowe – ich podobieństwo nie jest niczym uwarunkowane np. etymologią;

²⁰⁰ Tamże, s. 36.

²⁰¹ *Słownik serbsko-polskich homonimów i paronimów*, red. D. Šipka, dz. cyt., s. 29.

- 2) homonimy powiązane ze sobą etymologicznie;
- 3) słowa z jednakowym znaczeniem, ale różnym stylistycznym zabarwieniem;
- 4) słowa z takim samym znaczeniem, ale mogące być ekwiwalentami przy tłumaczeniu tylko określonych połączeń²⁰².

A oto, jakie grupy wydzielił R.O. Budagow. Są to m.in.:

- 1) słowa, które w jednym języku mają specjalistyczne znaczenie, a w drugim nie;
- 2) słowa, które w jednym języku są jednoznaczne, a w drugim wieloznaczne;
- 3) słowa, które w jednym języku są terminem, a w drugim nie²⁰³.

Niżej przedstawimy wybrane przykłady z klasyfikacji mylących podobieństw międzyjęzykowych (mpm) Z. Grosbarta.

Klasyfikacja wg oznak formalnych

Tę klasyfikację rozwija i precyzuje za Wiktorem Koptilowem.

- 1) mpm absolutne – zupełnie jednakowe;
 - a) absolutne mpm fonetyczne i graficzne, np. pol. *plot* i ros. *плот* ('tratwa');
 - b) absolutne mpm fonetyczne, np. pol. *AK* (wymowa 'aka' – Armia Krajowa) i ros. *Ока* (wymowa 'aka' – nazwa rzeki);
 - c) absolutne mpm graficzne, np. pol. *zakon* i ros. *закон* (wymowa 'zakon' – z innym niż w języku polskim akcentem – 'prawo');
 - d) mpm względne – jednostki różnych języków, które można zidentyfikować po uwzględnieniu regularnych odmienności, wynikających ze specyfiki każdego z tych języków, np. pol. *dzierzawa* i ros. *держава* (m.in. 'mocarstwo'), pol.

²⁰² Zob. przedmowę do: К.М. Готлиб, *Немецко-русский и русско-немецкий словарь ложных друзей переводчика*, dz. cyt.

²⁰³ Пор. Р.А. Будагов, *Человек и его язык*, dz. cyt., s. 269–272.

powrót i ros. *novopom* ('skręt', 'zakręt'), pol. *zapomnieć* i ros. *запомнить* ('zapamiętać'), pol. *urodziwy* i ros. *уродливый* (jedno ze znaczeń 'szkaradny');

- e) mpm przybliżone, czyli paronimy międzyjęzykowe – jednostki językowe różniące się tylko pewną nieznaczną cechą (cechami), nie wchodzącą w skład regularnych odmienności, wynikających ze specyfiki konfrontowanych języków, np. pol. *bruki* i ros. *брюки* 'spodnie', pol. *gar* i ros. *гарь* ('swąd', 'spalenizna'), pol. *poostrzyć* i ros. *поощрять* ('zachęcić', 'pobudzić'), pol. *pierzchać* i ros. *ноpxать* 'fruć' różnią się formą początkowych sylab: *pie-*, *no-*.

Klasyfikacja według oznak gramatycznych – (ważne w tej części są rodzaje wyróżnionych mpm, dlatego dalej krótko je tylko wymienimy, po szczegółowe przykłady i opisy odsyłamy do oryginału)²⁰⁴.

Do tej grupy należą homonimy morfemów, końcówek fleksyjnych. Wyróżnione zostały:

- 1) mpm absolutne – spowodowane przez stałą homonimię międzyjęzykową końcówek fleksyjnych i afiksów, np. pol. *kolchoźnicy* (r. m.) i ros. *колхозницы* (r. ż.);
- 2) mpm względne – spowodowane przypadkowymi zbieżnościami różnych form gramatycznych (tu należą homonimy morfologiczne, czyli należące do różnych części mowy, homonimy oraz homografy), np. pol. *bruki* (l. mn. od 'bruk') i ros. *брюки* ('spodnie') – rzeczownik używany tylko w l. mn.

Klasyfikacja według oznak semantycznych²⁰⁵:

- 1) mpm o znaczeniu całkowicie odmiennym, np. pol. *zapominać* i ros. *запоминать* ('zapamiętywać');

²⁰⁴ Z. Grosbart, *Teoretyczne problemy przekładu literackiego w ramach języków bliskopokrewnych*, dz. cyt., s. 117–118.

²⁰⁵ Tamże, s. 119–131.

- 2) mpm bliskie znaczeniowo, lecz różniące się pod względem łączliwości (kontekstami), np. ros. *авария* odpowiada polskiemu *awaria* (*awaria rurociągu*) lub *katastrofa* (*katastrofa lotniczna*);
- 3) mpm bliskie znaczeniowo, lecz różniące się odcieniem i zasięgiem użycia, np. pol. *zapadnia* należy do terminologii teatralnej ('ruchoma część sceny, która może być opuszczana w dół wraz ze znajdującymi się na niej aktorami i rekwizytami'), a więc ma mniejszy zasięg oddziaływania i jest nieco przestarzałe w porównaniu z ogólnoliterackim *западня* w języku rosyjskim ('pułapka', 'zasadzka');
- 4) wyrazy semantycznie bliskie, lecz różniące się pod względem stylistycznym lub emocjonalnym, np. pol. *tata* (odcień potoczny, poufały, pieszczotliwy) i ros. *тата* (zabarwienie ludowe, pospolite);
- 5) wyrazy, w których odzwierciedlają się realia lub specyfika danego kraju, np. ros. *пирожок* to pol. *pasztecik* a nie *pierozek*;
- 6) wyrazy jednakowe lub podobne w znaczeniu dosłownym, lecz nieekwiwalentne w znaczeniu przenośnym (m.in. w składzie grup wyrazowych), np. pol. *padać* jest ekwiwalentne do ros. *падать*, ale zwrot *pada deszcz* ma semantyczny i stylistyczny odpowiednik przede wszystkim jako *идет дождь*;
- 7) wyrazy mające w jednym języku znaczenie ogólne, a w drugim ograniczone, specjalistyczne, np. ros. *косточка* może być odpowiednikiem polskich: *kosteczka*, *ość*, *pestka*;
- 8) wyrazy bliskie pod względem semantycznym, lecz konwencjonalnie, zwyczajowo używane przeważnie w innym znaczeniu, np. pol. *spekulacja* i ros. *спекуляция*;
- 9) wyrazy ogólnoliterackie w jednym języku, a dialektalne w innym, np. w dialektach rosyjskich występuje leksem *пытать* w znaczeniu *спрашивать*;
- 10) wyrazy jednego języka odczuwane jako mpm tylko przez reprezentanta innego języka, np. dla Rosjanina reprezentującego wymowę rosyjską literacką (z akaniem) pol. *harować* brzmi jak pol. *chorować*;

- 11) jednakowe lub podobne imiona własne, zwłaszcza antroponimy, wyraźnie różniące się zakresem używalności i częstotliwością występowania w każdym z języków, np. imię *Platon* rzadko występujące w języku polskim, a występuje w języku rosyjskim często nawet w stosunku do osób pochodzenia chłopskiego.

Polina Stasińska wydzieliła różne grupy homonimów polsko-rosyjskich (chodzi tylko o to, jakie rodzaje homonimów mogą zostać wyróżnione, po szczegółowy opis i przykłady odsyłamy do oryginału). Wśród nich są np. takie słowa, które:

- 1) mają w jednym języku wiele znaczeń, a w drugim – jedno;
- 2) mają w jednym języku znaczenie archaiczne, a w drugim – neutralne;
- 3) mają w jednym języku swobodną łączliwość, a w drugim – ograniczoną;
- 4) mają w jednym języku zabarwienie stylistyczne, a w drugim są neutralne;
- 5) są różne pod względem znaczeń przenośnych;
- 6) mają odmienne sfery wykorzystania znaczenia;
- 7) zostały zapożyczone z innych języków, ale mają odmienne sfery używania;
- 8) oznaczają inne realia (kulturowe);
- 9) różnią się wykorzystaniem we frazeologizmach;
- 10) inne²⁰⁶.

Białoruski badacz I.S. Rowdo odmienności w rosyjsko-białoruskiej homonimii klasyfikuje jako:

- 1) fonetyczne;

²⁰⁶ П. Стасиньска, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, dz. cyt., s. 34–42.

- 2) graficzne;
- 3) słowotwórcze, ortograficzne;
- 4) akcentowe²⁰⁷.

Katarzyna Wojan – za Dubiczyńskim – proponuje dwie klasyfikacje homonimów międzyjęzykowych: formalną i semantyczną, które wzajemnie się uzupełniają²⁰⁸.

Według klasyfikacji formalnej międzyjęzykowe homonimy leksykalne dzielą się na:

- 1) fonetyczne – cechujące się tożsamością wymowy w każdym z języków przy jednoczesnej nieznacznej odmienności w pisowni, np. pol. *hak*, ros. *зак*, fin. *haka*;
- 2) graficzne – cechujące się pełnym podobieństwem pisowni przy jednoczesnym, jedynie niewielkim odstępstwem w wymowie, np. pol. *atlas*, ros. *атлас*, fin. *atlas*;
- 3) fonetyczno-graficzne – wykazujące równokształtność zarówno w wymowie, jak i w pisowni, np. pol. *aura*, ros. *аура*, fin. *aura*;
- 4) pojęciowe (pozaformalne) – tożsame znaczeniowo przy równoczesnej niezgodności zarówno brzmieniowej, jak i graficznej, np. pol. *kaczka*, ros. *утка*, fin. *ankka*;

Według klasyfikacji semantycznej międzyjęzykowe homonimy leksykalne dzielą się na:

- 1) całkowite – gdy obserwuje się ekwiwalencję znaczeń struktur semantycznych zbiorów homonimów porównywanych języków, np. pol. *kran*, ros. *кран*, fin. *kraana*;
- 2) niecałkowite – gdy stwierdza się, że struktury semantyczne jednostek homonimicznych porównywanych języków charakteryzuje zarówno zbieżność, jak i odmienność pól znaczeń, np. pol. *markiza*, ros. *маркиза*, fin. *markiisi*;

²⁰⁷ И.С. Ровдо, *Межъязыковая омонимия в условиях русско-белорусского и белорусско-русского билингвизма*, dz. cyt.

²⁰⁸ Zob. K. Wojan, *Wstęp do analizy międzyjęzykowych homonimów leksykalnych...*, dz. cyt. s. 74–75 i nast.

- 3) paronimiczne – gdy dane homonimy mają w jakimś języku (lub językach) paralelne znaczeniowo formy paronimiczne będące rezultatem przekształceń fonetycznych lub morfologicznych; „paronim określonej struktury homonimicznej stanowi nieodłączny komponent związku homonimicznego i często jest rezultatem adaptacji fonetycznej bądź mutacji fonetycznych, określanych regułami fonologicznymi (a niekiedy i morfologicznymi) danego systemu językowego”²⁰⁹. Jest to novum klasyfikacyjne używane w zasadzie w stosunku do języka fińskiego, np. pol. *atlas/atłas*, fin. *laika/laikka*, ros. *кантор/кантора*;
- 4) kalki homonimiczne – gdy występuje całkowity brak równokształtności formalnej przy zbieżności znaczeń paralelnych zbiorów homonimów w poszczególnych językach. Relacja ta zachodzi w przypadku przekalkowania semantyki danych zbiorów homonimów leksykalnych przy jednoczesnym braku ich tożsamości formalnej. Jest to więc zaprzeczenie klasyfikowania takich leksemów jako homonimy międzyjęzykowe z uwagi na brak podobieństwa fonetyczno-graficznego, które jest warunkiem wchodzenia w relacje homonimii międzyjęzykowej; przykłady: pol. *kaczka*, ros. *ymka*, fin. *ankka*²¹⁰.

Katarzyna Wojan podkreśla jednak fakt, że zaklasyfikowanie homonimów do odpowiednich grup semantycznych jako całkowitych lub niecałkowitych nie jest łatwym zadaniem, gdyż trudno jest wychwycić wszystkie warianty znaczeniowe ekwiwalentnych leksemów, które badamy. Dzieje się tak dlatego, że nie ma w słownikach wystarczająco ścisłych i pełnych opisów definicyjnych. Trudne jest zatem obiektywne porównanie zakresów znaczeniowych analizowanych jednostek leksykalnych²¹¹.

Także w pracach białoruskich badaczy znaleźć możemy szczegółowe rodzaje homonimów międzyjęzykowych (na przykładzie białorusko-rosyjskim). Podajemy przykładowy opis teoretyczny – wyliczenie, jakie leksemy mogą zostać uznane za homonimy międzyjęzykowe:

- 1) praktycznie tożsame pod względem dźwiękowym i graficznym;

²⁰⁹ Tamże, s. 75, na dalszych stronach znajduje się szerszy opis tego zagadnienia.

²¹⁰ Tamże, s. 77.

²¹¹ Tamże, s. 75.

- 2) tożsame pod względem dźwiękowym, ale różniące się graficznie;
- 3) podobne pod względem dźwiękowym, powiązane pewnymi korelacjami fonetycznymi i jednakowe pod względem graficznym;
- 4) podobne pod względem dźwiękowym i graficznym;
- 5) różne dźwiękowo, ale jednakowe graficznie (homografy);
- 6) różne dźwiękowo, ale podobne pod względem graficznym²¹².

Słowacka badaczka wyróżnia trzy grupy słów zdradliwych:

- 1) odznaczające się zdradliwością znaczeniową;
- 2) odznaczające się zdradliwością znaczeniową i stylową;
- 3) odznaczające się zdradliwością stylową²¹³;

Ryszard Lipczuk na przykładzie języków zachodnich referuje jeszcze inne kryteria. Jest to szerokie ujęcie *falszywych przyjaciół tłumacza*. Przytoczone są następujące grupy:

1. Wyrazy o tym samym znaczeniu, ale różnej pisowni, np. franc. *agression* – niem. *Aggression* (podwójne g);
2. Wyrazy o różnych cechach gramatycznych, np. rzeczowniki o różnym rodzaju gramatycznym (por. niem. *das Referat* r. nijaki – pol. *(ten) referat*);
3. Frazeologizmy o podobnej strukturze formalnej, różniące się znaczeniami, np. pol. *tracić głowę*; 1. ‘tracić orientację w czymś; nie wiedzieć, jak postępować’, 2. ‘ulec czyjemuś urokowi’, niem. *den Kopf verlieren* (por. znaczenie 1 polskiego wyrazu);

²¹² П.П. Шуба, *Проблемы белорусско-русской межъязыковой омонимии и паронимии*, dz. cyt., s. 14–32.

²¹³ M. Pančíková, dz. cyt., s. 20–21.

4. Wyrazy różniące się pod względem struktury słowotwórczej, np. niem. *Zitat* – franc. *citation*, niem. *absurd* – pol. *absurdalny*;
5. Wyrazy o różnej formie niesłusznie uchodzące za swoje semantyczne odpowiedniki, np. niem. *fehlen* – franc. *manquer*, niem. *groß* – pol. *duży*;
6. Wyrazy o tej samej strukturze słowotwórczej, ale innej postaci graficzno-fonetycznej i różnych znaczeniach, np. niem. *überhören* ('coś słyszeć, ale nie reagować na to') – ang. *to overhear* ('usłyszeć coś przypadkowo');
7. Wyrazy tego samego języka, które w różnych okresach historycznych wykazują odmienne znaczenia, por. pol. *ładki* (dawniej 'ładny'), niem. *Weib* (dawniej znaczenie neutralne, obecnie pejoratywne). W. Koller mówi o intralingwalnych diachronicznych *faux amis*;
8. Wypowiedzi o podobnej formie, lecz różnych funkcjach pragmatycznych, np. niem. *Tschüß!* oraz pol. *Cześć!* – niemiecki *Tschüß!* różni się od polskiego *Cześć!* tym, że używa się go jedynie przy pożegnaniu;
9. Wyrazy z nietypowymi różnicami w zakresie wymowy, niem. *Yacht* [jaxt], wł. *yacht* [jot]²¹⁴.

Autor podkreśla zasadność tak szczegółowego rozróżniania rodzajów złudnych odpowiedników. Wszystkie przytoczone grupy leksemów (z wyjątkiem ostatniej) są bowiem przyczyną niebezpiecznej interferencji międzyjęzykowej.

„Także różnice formalne (np. różnice ortograficzne) mogą prowadzić do błędnego użycia leksemów”²¹⁵.

Jednak dla komunikacji językowej niebezpieczniejsze są błędy wynikające z różnic semantycznych. Najwięcej uwagi należałoby więc poświęcić wyrażeniom dwóch języków

²¹⁴ Ten punkt za: <http://germ.univ.szczecin.pl/~lipczuk/ArtFA.htm>, 5 X 2009 r.

²¹⁵ R. Lipczuk, *Internacjonalizmy a „fałszywi przyjaciele tłumacza”*, dz. cyt., s. 139.

różniącym się znaczeniowo, a wśród nich wyrazom wykazującym identyczną lub podobną formę, gdyż właśnie one kryją w sobie duże niebezpieczeństwo interferencji. Wyrazy takie można nazwać *tautonomiami* (gr. *ta uta* ‘to samo’ *onyma* ‘nazwa’)²¹⁶. Autor wyróżnia tautonimy jako podklasę *falszywych przyjaciół*.

„Ten typ wyrażen występuje najczęściej w badaniach nad *falszywymi przyjaciółmi*. Można je uznać za najważniejszą grupę w ramach *faux amis* – popełniane tutaj błędy należą do najbardziej niebezpiecznych, gdyż mogą one prowadzić do zakłóceń w komunikacji językowej²¹⁷”.

Dużą grupę homonimów międzyjęzykowych stanowią leksemy mające wspólne pochodzenie (pochodzą np. z łaciny, greki, ale też z języków nowożytnych). To stanowi główne kryterium *faux amis*. Dla Ryszarda Lipczuka w wyróżnianiu tautonomów decydujące jest kryterium potencjalnej interferencji. Wyrazy mogą mieć różne pochodzenie, ale ich podobna/identyczna forma może spowodować błędne ich użycie pod wpływem drugiego języka, np. niem. *Golf*: 1. ‘gra sportowa’ (pochodzenie angielskie), 2. ‘zatoka’ (z włoskiego) – pol. *golf*: 1. ‘gra sportowa’ 2. ‘sweter’ (z francuskiego)²¹⁸.

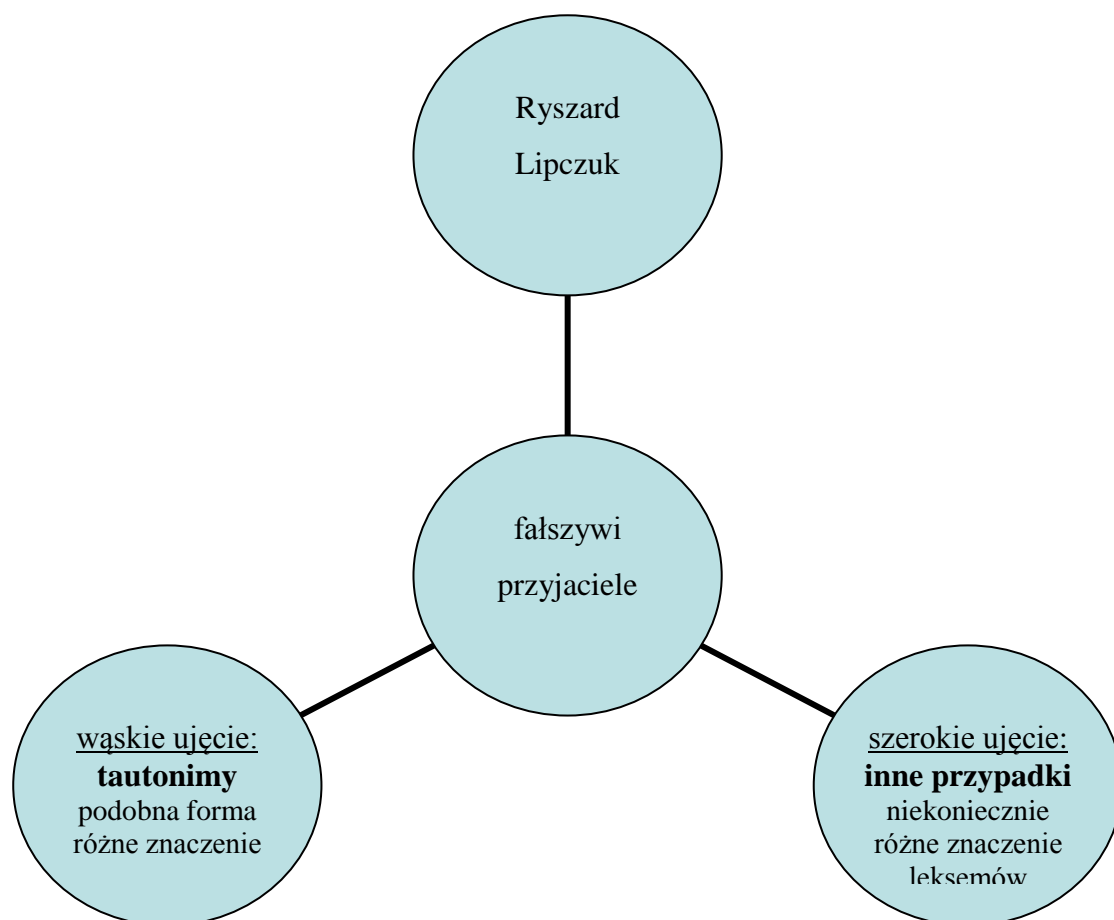
Interferencja międzyjęzykowa spowodowana *falszywymi przyjaciółmi* nie tylko zakłóca poprawne zrozumienie komunikatu czy dobre opanowanie języka obcego, lecz także jest źródłem wielu błędów tłumaczeniowych. Dana forma wyrazowa może wprowadzić w błąd użytkownika innego języka, w którym ta sama lub podobna forma istnieje, ale ma inne znaczenie. I tak leksem *artysta* może być źródłem błędu przy tłumaczeniu na język niemiecki, gdyż jego formalny odpowiednik niemiecki *Artist* ma znaczenie węższe niż w języku polskim ‘artysta cyrkowy lub kabaretowy’. Badacz podkreśla też, że zjawisko *falszywych przyjaciół* występuje zarówno na płaszczyźnie systemu językowego, jak i tekstów, np. w procesie tłumaczenia może być ważne, który tekst jest tekstem wyjściowym, a który docelowym. Chodzi więc o opisanie potencjalnej lub też realnej interferencji międzyjęzykowej. *Faux amis*

²¹⁶ Tamże, s. 140.

²¹⁷ R. Lipczuk, <http://germ.univ.szczecin.pl/~lipczuk/ArtFA.htm>.

²¹⁸ R. Lipczuk, *Internacjonalizmy a „falszywi przyjaciele tłumacza”*, dz. cyt., s. 140.

to problem z zakresu leksykologii kontrastywnej, praktyki tłumaczeniowej i glottodydaktyki²¹⁹.

Ryszard Lipczuk wyróżnił pięć podstawowych typów międzyjęzykowych relacji semantycznych:

- 1) prywatność,

²¹⁹ Tamże.

- 2) inkluzja,
- 3) ekwipolencja,
- 4) kontraryczność,
- 5) ekskluzja.

Za wyjątkiem pierwszego typu relacji (prywatyność), przy której brane są pod uwagę wszystkie znaczenia danej (polisemicznej czy homonimicznej) formy, pozostałe dotyczą różnic pomiędzy poszczególnymi sememami.

Niektóre z wymienionych niżej pojęć pojawiają się też u innych autorów (np. Welna, 1977, Dentschewa/Kilewa, 1994), nie zawsze jednak są one rozumiane w ten sam sposób.

Oto jak autor wyjaśnia te terminy w swoim artykule „*Falszywi przyjaciele tłumacza*” w *słownikach niemiecko-polskich*²²⁰ na przykładach zaczerpniętych z następujących słowników (objaśnienia użytych skrótów):

Ch/K – Chodera J., Kubica S., *Podręczny słownik niemiecko-polski*, Warszawa 1983.

GDW – Duden. *Das Große Wörterbuch der deutschen Sprache in acht Bänden*, red. G. Drosdowski, 2. wyd., Mannheim 1993.

P/I – Piprek J., Ippoldt J., *Wielki Słownik niemiecko-polski*, Warszawa 1983.

SJP – *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, Warszawa 1978–1981.

ST – Lipczuk R., Bilut-Homplewicz Z., Kątny A., Schatte Ch., *Niemiecko-polski słownik tautonimów*, Warszawa 1995.

UW – Duden. *Deutsches Universalwörterbuch*, 2. wyd., Mannheim 1989.

Walewski S., *Langenscheidts Taschenwörterbuch. Polnisch. Polnisch-Deutsch, Deutsch-Polnisch*, Berlin 1979.

²²⁰ Zob. <http://germ.univ.szczecin.pl/~lipczuk/ArtFA.htm>.

Ad 1. Prywatyność

Wyjściowemu leksemowi niemieckiemu przypisuje się znaczenia, które wykazuje jedynie odpowiednik leksem polski (prywatyność – więcej znaczeń w języku polskim niż w języku niemieckim).

Przykład:

kursieren – *In der Stadt kursieren Straßenbahnen. W mieście kursują tramwaje. (P/I)

Tymczasem w *Deutsches Universalwörterbuch* (UW) znajdujemy następujący opis znaczenia *kursieren*: ‘in Umlauf sein’: ‘falsche Banknoten kursieren in der Stadt’; ‘Über ihn kursieren Gerüchte’ („wurden sie weitererzählt; machten sie die Runde”).

Leksykograficzny opis powinien więc wyglądać w taki mniej więcej sposób:

kursieren – ‘kursować, krążyć, być w obiegu’: Die Zahlungsmittel kursieren rasch. Über ihn kursieren verschiedene Anekdoten. (ST)

Ad 2. Inkluzja

Jedno ze znaczeń ma w języku niemieckim szerszy zakres niż w języku polskim.

Przykład: *Diktion* – dykcja, wymowa, sposób wymawiania (P/I)

UW: „mündliche oder schriftliche Ausdrucksweise; Rede-, Schreibstil”

Niżej propozycja R. Lipczuka:

Diktion – dykcja (wymowa), styl, sposób pisemnego wyrażania się.

Poszczególne znaczenia częściowo się pokrywają, poza tym pewne elementy znaczeniowe istnieją tylko w języku polskim, a inne tylko w języku niemieckim

Ad 3. Ekwipolencja

Poszczególne znaczenia częściowo się pokrywają, poza tym pewne elementy znaczeniowe istnieją tylko w języku polskim, a inne tylko w języku niemieckim.

Przykład:

jovial – jowialny, żartobliwy, zabawny (P/I)

UW: (nur in bezug auf Männer) im Umgang mit Niedrigerstehenden betont wohlwollend

Niżej propozycja R. Lipczuka:

jovial – (tylko w odniesieniu do mężczyzn) ostentacyjnie życzliwy, przychylny (wobec osób o niższym statusie socjalnym)

Ad 4. Kontraryczność

Leksem polski i niemiecki wykazują znaczenia przeciwstawne.

Kriminalist – kryminalista (P/I)

Kriminalist – 1. (veraltend) Lehrer, Professor des Kriminalrechts; Strafrechtler,

2. Beamter, Sachverständiger, Mitarbeiter der Kriminalpolizei (UW)

Niżej propozycja R. Lipczuka:

kryminalista – 1. funkcjonariusz policji kryminalnej, 2. (rzad.) kryminolog,

kryminalistyk (specjalista w dziedzinie kryminologii)

Ad 5. Ekskluzja

Znaczenia w obydwu językach się wykluczają.

Przykład:

Reservation – *rezerwacja (Ch/K),

GDW: „Reservat (2): Gebiet, das der einheimischen Bevölkerung (bes. in Nordamerika, Afrika, Australien) nach der Vertreibung aus ihrem Land zugewiesen wurde; (bildungsspr.) Reservat (3): vorbehaltenes Recht, Sonderrecht”.

Niżej propozycja R. Lipczuka:

Reservation – 1. rezerwat (np. dla Indian), 2. (książk.) szczególne uprawnienie

Jak widzimy, typologia homonimów międzyjęzykowych jest bardzo bogata. W rozdziale 2.3. *Terminy w różnych językach* przedstawiono bogactwo terminologiczne. Wielość terminów powoduje chaos, dlatego spróbujemy krótko podsumować najważniejsze informacje dotyczące typologii i terminologii związanej z opisem omawianego zjawiska.

Homonimia międzyjęzykowa w wąskim ujęciu (i pierwotnym rozumieniu twórcy terminu M.F. Ryłskiego) dotyczy leksemów o innym znaczeniu. M.F. Ryłski nazwał *falszywych przyjaciół* terminem *homonimy międzyjęzykowe*, który określał słowa brzmiące tak samo lub podobnie w co najmniej dwóch językach i mające różne znaczenia²²¹.

Tak też rozumie *falszywych przyjaciół* R. Lipczuk w wąskim ujęciu. W szerokim ujęciu *falszywi przyjaciele* obejmują według R. Lipczuka jeszcze inne przypadki (np. wyrazy o tym samym znaczeniu, lecz innej mylącej pisowni, która może być przyczyną błędu), a *homonimy międzyjęzykowe* (R. Lipczuk nazywa je *tautonomiami*) są podgrupą *falszywych przyjaciół*.

Ale np. K. Wojan do homonimów międzyjęzykowych zalicza tzw. homonimy całkowite, przy których obserwuje się ekwiwalencję znaczeń struktur semantycznych zbiorów homonimów porównywanych języków, np. pol. *kran*, ros. *кран*, fin. *kraana*. K.M. Gottlieb (też Z. Grosbart) do homonimów zalicza również leksemy o tym samym znaczeniu, ale różnym zabarwieniu stylistycznym, co wykracza poza wąską definicję stwierdzającą, że homonimy

²²¹ М.Ф. Рыльский, *Художественный перевод с одного славянского языка на другой*, Доклады IV Международного съезда славистов, Москва 1958, s. 8–9; zob. też: П. Стасиньска, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, dz. cyt., s. 23.

międzyjęzykowe muszą mieć inne znaczenia. W takim razie homonimię międzyjęzykową można rozumieć – tak samo jak *falszywych przyjaciół* – w ujęciu wąskim i szerokim. Wtedy oba te terminy są synonimami (choć termin *homonim* był uważany przez niektórych za niezręczny w opisywaniu np. leksemów o podobnym znaczeniu, ale różnej pisowni).

W niniejszej dysertacji terminy *falszywi przyjaciele* i *homonimia międzyjęzykowa* są uważane za synonimiczne, jeśli dotyczą wąskiego ujęcia, czyli kiedy odnoszą się do leksemów brzmiących/wyglądających podobnie i różniących się znaczeniem. Przy szerokim rozumieniu uznaję poglądy badaczy, którzy także terminem *homonimia międzyjęzykowa* (oraz *falszywi przyjaciele*) obejmują również inne przypadki, np. leksemy o tym samym znaczeniu, lecz innym zabarwieniu stylistycznym. W niniejszym rozdziale (2.7. *Typologia homonimów międzyjęzykowych*) przedstawione jest właśnie szerokie rozumienie tego terminu. Jednak w części praktycznej rozdziału 4. *Złudne odpowiedniki białorusko-polskie* do opisywania i wąskiego, i szerokiego znaczenia *homonimów międzyjęzykowych* (*falszywych przyjaciół*) wolę używać neutralnego określenia *złudne odpowiedniki*. Termin ten nie był krytykowany przez żadną grupę badaczy (nie był przedmiotem polemiki) i mieści w sobie wszystkie łudząco podobne przypadki, różniące się jakimś elementem, który może być przyczyną popełnienia błędu przez użytkowników języka. W tej sytuacji *homonimy międzyjęzykowe* (*falszywi przyjaciele*) są rozumiane w ujęciu wąskim, stanowią podgrupę *złudnych odpowiedników* i są nazwane *złudnymi odpowiednikami leksykalnymi* (te trzy określenia stosuję jako synonimy, co widać w rozdziale 5. *Analiza białorusko-polskich homonimów międzyjęzykowych*, w którym znajduje się opis międzyjęzykowych homonimów całkowitych, czyli leksemów mających podobną formę, lecz różne wszystkie znaczenia). To, co w niniejszej pracy nazwane zostało terminem *złudne odpowiedniki*, odpowiada szerokiemu ujęciu *falszywych przyjaciół* oraz szerokiemu ujęciu *homonimów międzyjęzykowych*. Szerokie ujęcie tego ostatniego terminu nie przez wszystkich badaczy było/jest akceptowane, czasem budzi dyskusję terminologiczną (podobnie zresztą jak sam termin *falszywi przyjaciele*), dlatego – by uniknąć kontrowersji terminologicznych – wybrałem neutralny termin *złudne odpowiedniki*.

2.8. Źródła homonimii międzyjęzykowej

Obok zwykłej przypadkowej zbieżności leksemów możemy wyróżnić także głębsze źródła homonimii międzyjęzykowej. W językach zachodnioeuropejskich źródłem homonimii międzyjęzykowej są internacjonalizmy, czyli słowa o łacińskim lub greckim pochodzeniu, które przeszły do różnych języków i nabrały innego znaczenia. W językach słowiańskich źródłem homonimii międzyjęzykowej jest często leksyka wspólna językom słowiańskim – leksemy, które mają rodowód ogólnosłowiański, ale których znaczenie uległo zmianie na przestrzeni rozwoju poszczególnych języków²²². Wiele jest takich słów mających prasłowiański rodowód, ale których znaczenie różnie się rozwijało. Niekiedy zmiana znaczenia tak silnie następowała, że obecnie słowa o podobnym rodowodzie mają przeciwstawne znaczenie, np. pol. *czerstwy* i słow. *čerstvý* (‘świeży’). Homonimy powstają na skutek: utraty etymologicznego znaczenia, metaforyzacji, przesunięcia znaczenia, rozszerzenia lub zwężenia znaczenia, zapożyczania z innych języków²²³. Z drugiej strony słowa mogą być zapożyczone z jednego źródła do różnych języków słowiańskich i tam ich znaczenie ulega dyferencjacji, np. pol. *pensja* ‘zapłata’ i serb. *penzija* ‘emerytura’ – słowa obydwie zapożyczone z łaciny²²⁴. Na podobny fakt zwraca uwagę także M. Bednarz, dla której dużą wadą w badaniach nad homonimią jest skupianie się tylko na podejściu synchronicznym bez uwzględnienia historycznych zmian w procesie rozwoju znaczenia²²⁵. Autorka podkreśla, że przyczyną powstawania homonimii jest również przyswajanie przez różne języki zapożyczeń z tych samych języków, ale z innym znaczeniem. Innymi słowy, dwa języki, np. rosyjski i bułgarski, mogą przyswoić ten sam wyraz pochodzący z języka tureckiego, ale słowo to ma już inne znaczenie w każdym z języków, do którego zostało zapożyczone²²⁶.

Powyższe rozważania zwięźle podsumowuje M. Majewska. Badaczka pisze, że w językach, które miały wspólną genezę, dziedzictwo, zapożyczenia, źródłem zróżnicowania jest odmienny rozwój semantyczny i stylistyczny, a w językach o odległej genezie homonimy

²²² O źródłach homonimii międzyjęzykowej mówią w swoich pracach m.in. M. Pančiková oraz R. Lipczuk.

²²³ M. Pančiková, dz. cyt., s. 32

²²⁴ *Słownik serbsko-polskich homonimów i paronimów*, red. D. Šipka, dz. cyt., s. 29.

²²⁵ М. Беднаж, *Польско-українська міжмовна омонімія*, dz. cyt., s. 20–21.

²²⁶ Tamże, s. 21.

językowe to z reguły internacjonalizmy, czyli wyrazy zapożyczone z łaciny lub greki do wielu języków europejskich, które uległy zróżnicowaniu semantycznemu²²⁷.

2.9. Homonimia a paronimia oraz polisemia i synonimia międzyjęzykowa

Paronimy to wyrazy, które wyglądają podobnie i bywają mylone (używane w złych kontekstach), np. pol. *jarzyna* ‘część jadalna rośliny warzywnej’ – *jeżyna* ‘krzew o pędach okrytych kolcami, też: owoc tego krzewu’. Wyrazy takie są różne pod względem ortograficznym i znaczeniowym. Paronimia nie dotyczy zatem wyrazów, których forma jest identyczna, ale znaczenie inne. Wspominał o nich W.W. Akulenko już w 1969 r. w przedmowie do słownika rosyjsko-angielskich *falszywych przyjaciół*²²⁸. Paronimy w tym przypadku to słowa dwóch (lub więcej) języków nie w pełni zgodne pod względem formy, ale mogące wywołać fałszywe asocjacje i mylnie mogą być uznawane za odpowiedniki²²⁹. Także paronimy międzyjęzykowe są nazywane terminem *falszywi приятели* i stanowią ich podgrupę. W *Słowniku serbsko-polskich homonimów i paronimów*²³⁰ widnieje następujące rozróżnienie homonimów od paronimów.

FL1(j1) \equiv FL1(j2) – homonimia międzyjęzykowa

FL1(j1) \approx FL1(j2) – paronimia międzyjęzykowa

F = forma, L = leksem, j = język

pol. *nota* ‘ocena’ i serb. *nota* ‘nuta’ = homonimy międzyjęzykowe (identyczna forma)

pol. *palec* i serb. *palac* = paronimia międzyjęzykowa (podobna, ale nieidentyczna forma)

²²⁷ Zob. M. Majewska, *Homonimia i homonimy...*, dz. cyt., s. 56.

²²⁸ В.В. Акуленко, *Англо-русский и русско-английский словарь ложных друзей переводчика*, dz. cyt., zob. też: П. Стасиньска, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, dz. cyt., s. 18.

²²⁹ В.В. Акуленко, *Англо-русский и русско-английский словарь ложных друзей переводчика*, dz. cyt., s. 372, zob. też: П. Стасиньска, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, dz. cyt., s. 18.

²³⁰ red. D. Šipka, Poznań 1999, s. 26–27.

Są autorzy, którzy opisują homonimię międzyjęzykową razem z paronią i tworzą takie słowniki, w których opisane są oba zjawiska. Inni badacze są zdania, że homonimia i paronimia to dwa osobne zjawiska, których nie należy łączyć. Na przykład M. Majewska zaznacza konieczność oddzielania homonimów międzyjęzykowych od paronimów międzyjęzykowych i nawołuje, żeby nie łączyć przykładów obu zjawisk w jednym słowniku²³¹.

Także P. Stasińska pisze o konieczności rozróżniania homonimii od paronimii międzyjęzykowej, chociaż jedno i drugie zjawisko dotyczy formy słów, brzmienia i znaczenia. Według autorki homonimia międzyjęzykowa powstaje na skutek odmiennego rozwoju genetycznie pokrewnej leksyki spokrewnionych języków. Natomiast paronimia to zjawisko przypadkowe. Za czeskim badaczem Vlčkiem przytacza pogląd, że paronimia występuje przy opanowywaniu leksyki raczej jako czynnik psychologiczny i metodyczny²³². Natomiast Bożena Zinkiewicz-Tomanek dodaje:

„Nierozróżnianie paronimów międzyjęzykowych jest przyczyną licznych błędów leksykalnych i składniowych, świadczy więc o słabej znajomości języka”²³³.

Autorka referuje także poglądy innych badaczy. N.A. Borysenko oprócz homonimów międzyjęzykowych wydziela jeszcze zjawisko polisemii międzyjęzykowej. Jest to według autora przypadek, kiedy dwa leksemy jednakowe lub podobne pod względem dźwiękowym są wieloznaczne i mają jednocześnie co najmniej jedno znaczenie tożsame i co najmniej jedno odmienne (jako komentarz można dodać, że takie zjawisko jest nazywane międzyjęzykową homonimią częściową). Borysenko uważa takie relacje za bardziej niebezpieczne, gdyż wyrazy takie łatwiej użyć w niewłaściwym kontekście²³⁴. Bożena Zinkiewicz-Tomanek krytykuje sam termin użyty do nazwania zjawiska:

„Jeśli jednak samo opisane tu zjawisko nie ulega kwestii, to określenie go mianem polisemii jest raczej nie do przyjęcia, gdyż polisemia jako taki stosunek formy i znaczenia, gdy jednej formie odpowiada więcej niż jedno znaczenie, dotyczy zawsze jednego

²³¹ Zob. M. Majewska, *Homonimia i homonimy...*, dz. cyt., s. 112.

²³² П. Стасиньска, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, dz. cyt., s. 30.

²³³ B. Zinkiewicz-Tomanek, *Rzeczownikowe i przymiotnikowe „homonimy międzyjęzykowe”...*, dz. cyt., s. 244.

²³⁴ Tamże, s. 244–245.

konkretnego leksemu, a nie tych czy innych relacji pomiędzy jednostkami leksykalnymi (w obrębie jednego języka)”²³⁵.

Na uwagę zasługuje fakt zaliczania synonimii międzyjęzykowej do kategorii *falszywych przyjaciół* (dlatego przez niektórych badaczy termin *falszywi przyjaciele* jest krytykowany za nieprecyzyjność i zawieranie w sobie różnych zjawisk). Synonimia ta to właśnie odpowiedniki używane przy tłumaczeniach – trzeba dodać – najczęściej używane, gdyż nie ma zawsze pełnej synonimii międzyjęzykowej. Niektóre słowa mogą być stosowane w takim samym kontekście w obu językach, ale jedno z nich może być używane w innym jeszcze kontekście, który już nie występuje w drugim języku. Termin synonimii międzyjęzykowej może być jednak mylący. Może właściwie oznaczać to samo co częściowa homonimia międzyjęzykowa. W.W. Akulenko analizował leksemy angielsko-rosyjskie, których nie wszystkie znaczenia się pokrywają, lecz tylko niektóre. Przy ich nazywaniu używał terminu synonim²³⁶. Różnicę między terminami synonim oraz homonim wyjaśnia I.S. Rowdo, który pisze, że synonimy to wyrazy, które charakteryzuje wzajemna wymienialność, czyli można je stosować w tym samym kontekście²³⁷.

2.10. Homonimia międzyjęzykowa na przykładzie języków słowiańskich

W tej części przedstawimy wybrane prace dotyczące homonimii międzyjęzykowej polsko-słowiańskiej. Będą to relacje między językiem polskim i językami sąsiadów – słowackim, ukraińskim i rosyjskim.

²³⁵ Tamże, s. 245.

²³⁶ В.В. Акуленко, *Русско-английский и англо-русский словарь ложных друзей переводчика*, dz. cyt., s. 372, zob. też: П. Стасиньска, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, dz. cyt., s. 32.

²³⁷ И.С. Ровдо, *Межъязыковая омонимия в условиях русско-белорусского и белорусско-русского билингвизма*, dz. cyt., s. 16–18, zob. też: П. Стасиньска, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, dz. cyt., s. 32.

2.10.1. Marta Pančíková

Marta Pančíková w swej pracy *Zdradnosti pol'skej a slovenskej lexiky* (dz. cyt.) szeroko opisuje problem homonimii międzyjęzykowej na przykładzie języka polskiego i słowackiego. Píše ona, że w językach spokrewnionych ze sobą – tak jak języki słowiańskie – znacznie łatwiejsze jest porozumiewanie się z racji bliskości tych języków. Jednak paradoksalnie ta bliskość jest również źródłem licznych nieporozumień, z których wynikają różne nieprzyjemne lub śmieszne sytuacje²³⁸. Kiedy próbuje się opanować drugi język (pokrewny, bliski ojczystemu) często zachodzi interferencja leksykalna. Podobnie brzmiące słowa mogą mieć inne znaczenie lub inne zabarwienie stylistyczne. Ale użytkownicy jednego słowiańskiego języka myślą, że świetnie rozumieją drugi język słowiański. W wielu przypadkach na pewno tak jest, ale znacznie więcej jest słów zdradliwych wywołujących liczne nieporozumienia. Takich niebezpieczeństw jest o wiele więcej w językach ze sobą spokrewnionych niż w tych odległych od siebie pod względem genetycznym²³⁹. Marta Pančíková powołuje się na badania mówiące o tym, że istnieje ok. 1985 słów, które w językach słowiańskich są takie same lub podobne. Przypisywanie podobnym słowom w innym języku znaczenia, kojarzonego z rodzimym językiem, jest rodzajem transferu – międzyjęzykowej interferencji.

Wiele jest słów mających prasłowiański rodowód, których znaczenie różnie się rozwijało. Niekiedy zmiana znaczenia tak silnie zachodziła, że obecnie słowa o podobnym rodowodzie mają przeciwstawne znaczenie, np. pol. *czerstwy* i słow. *čerstvý* ('świeży'). Homonimy powstają na skutek utraty etymologicznego znaczenia, metaforyzacji, przesunięcia znaczenia, rozszerzenia lub zwężenia znaczenia, zapożyczania z innych języków²⁴⁰.

Autorka podkreśla także stylistyczne zdradliwe podobieństwo leksemów. Dotyczy to m.in. używania wyrazów zapożyczonych, np. leksem *notabene* jest w języku słowackim potoczny, podczas gdy w polszczyźnie jest raczej kojarzony ze stylem wysokim – książkowym. To pozwoliło słowackiej badaczce wyróżnić trzy grupy słów zdradliwych:

- 1) odznaczające się zdradliwością znaczeniową;

²³⁸ Zob. M. Pančíková, dz. cyt., s. 7.

²³⁹ Tamże, s. 13.

²⁴⁰ Tamże, s. 32.

- 2) odznaczające się zdradliwością znaczeniową i stylową;
- 3) odznaczające się zdradliwością stylową²⁴¹;

Autorka definiuje słowa zdradliwe jako słowa, które są takie same lub podobne pod względem graficznym lub akustycznym, ale mają inne znaczenie²⁴². Przywołuje także definicję czeskiego badacza E. Lotki, który dodaje jeszcze aspekt stylistyczny – czyli wyrazy takie mają różne znaczenie lub zabarwienie stylistyczne²⁴³.

Marta Pančíková stwierdza, że stałym źródłem językowej interferencji są polisemiczne (wieloznaczne) słowa. Polisemiczne słowo w jednym języku koresponduje choć z jednym znaczeniem wieloznacznego słowa w drugim języku. Często koresponduje główne znaczenie słowa w jednym języku z sekundarnym znaczeniem słowa w drugim języku i niekiedy zachodzi tu także różnica stylistyczna²⁴⁴. Takie prawie podobne słowa sprawiają wiele trudności w opanowaniu pokrewnego języka obcego. Ten, kto próbuje go opanować, często znajduje się opałach, gdyż nie wie, czy dane znaczenie może przypisać słowu w swoim języku czy w pokrewnym języku słowiańskim.

Autorka w opisie homonimii polsko-słowackiej wydziela następujące rodzaje homonimii:

- 1) heterogenetyczna – słowa mają różne pochodzenie i różne znaczenie;
- 2) homogenetyczna – słowa mają wspólne pochodzenie, lecz różne znaczenie²⁴⁵.

Wydzielona została także homonimia leksykalno-gramatyczna. Polega ona na tym, że jest zachowana dźwiękowa zgoda słów, które różnią się znaczeniem oraz funkcją gramatyczną.

Marta Pančíková jest zdania, że praktyczne oswajanie złudnych odpowiedników nie jest dostatecznie opracowane w językach słowiańskich. Można oczywiście w ramach zajęć uniwersyteckich uczulać studentów na te problemy, ale nie da się przecież opanować całego

²⁴¹ Tamże, s. 20–21.

²⁴² Tamże, s. 22.

²⁴³ Tamże s. 23.

²⁴⁴ Tamże, s. 27.

²⁴⁵ Tamże, s. 28–29.

bogactwa leksyki i wszystkich kontekstów. I tu jest duża rola słowników dwujęzycznych, nad którymi prace są dość zaawansowane. Słowniki takie mają ostrzegać użytkowników języka (uczących się, tłumaczy itd.) przed czyhającymi na nich niebezpieczeństwami. Autorka wymienia dwie kategorie takich słowników:

- 1) słowiańsko-słowiańskie;
- 2) słowiańsko-niesłowiańskie²⁴⁶.

2.10.2. Marija Bednarz

Polsko-ukraińską homonimię międzyjęzykową opracowała Marija Bednarz²⁴⁷. W centrum uwagi znalazła się genetyczna, strukturalna i semantyczna charakterystyka blisko trzystu homonimów międzyjęzykowych z punktu widzenia synchronicznego i po części diachronicznego z uwzględnieniem nie tylko semantyki, lecz także etymologii. Jest to pierwsza tak kompleksowo opracowana analiza zagadnienia – na tym polega nowość naukowa tej pracy²⁴⁸.

Autorka pisze o różnych rozbieżnościach pomiędzy naukowcami w sposobie patrzenia na homonimię międzyjęzykową. Przytacza poglądy różnych badaczy z różnych krajów i różnych okresów (niektóre cytowane prace są dość stare – z lat 60. i 70., od tamtego czasu dużo się zmieniło). Podkreśla jednak fakt, że mimo tych rozbieżności i różnorodności terminologicznej, homonimia międzyjęzykowa ma samodzielny status lingwistyczny, chociaż czasem jest rozpatrywana wspólnie z podobnymi zjawiskami, jak np. paronimia²⁴⁹. Niektórzy wspomniani przez nią badacze (S.M. Grabczikow, A.J. Michniewicz) bardzo szeroko rozumieją zjawisko homonimii międzyjęzykowej i włączają w nie również paronimię (także białoruski badacz P.P. Szuba opisujący homonimy białorusko-rosyjskie stwierdza, że do homonimów międzyjęzykowych należą też białorusko-rosyjskie paronimy

²⁴⁶ Tamże, s. 131.

²⁴⁷ М. Беднаж, *Польско-українська міжмовна омонімія*, dz. cyt.

²⁴⁸ Tamże, s. 13

²⁴⁹ Tamże, s. 11.

międzyjęzykowe)²⁵⁰. Problematyka ta w dawniejszych pracach była rozpatrywana głównie z punktu widzenia praktyki translatorskiej.

Autorka wspomina też o dyskusjach badaczy na temat rozróżniania homonimii i polisemii. Przytacza zdanie rosyjskiego badacza A.A. Potiebnia, który już w 1958 r. stwierdził, że termin wieloznaczność jest błędny, gdyż tam, gdzie są dwa znaczenia, są dwa słowa²⁵¹.

Co ciekawe, Marija Bednarz podkreśla fakt, że homonimia międzyjęzykowa była traktowana jako negatywny materiał lingwistyczny – o czym świadczą epitety typu: *falszywy* (ложный) – utrudniający komunikację, zaburzający wierność i klarowność przekładów, powodujący różne stopnie leksykalnej i semantycznej interferencji. Wszystkie wysiłki skupiały się na tym, jak uniknąć tego zjawiska lub wyeliminować jego złe skutki. Nawet w obrębie jednego języka homonimia była traktowana jako swoista anomalia językowa czy nawet „choroba języka”. Jeszcze groźniejsza w skutkach była ta „choroba”, kiedy dotyczyła homonimii międzyjęzykowej dwóch spokrewnionych języków, czy sytuacji bilingwów, którzy przełączają się z jednego języka na drugi i nie są w stanie uniknąć mylących skojarzeń leksykalnych i semantycznych²⁵².

Dla M. Bednarz dużą wadą w badaniach nad homonimią jest skupianie się tylko na podejściu synchronicznym bez uwzględnienia historycznych zmian w procesie rozwoju znaczenia²⁵³. Z takiego synchroniczno-diachronicznego punktu widzenia omawia ona homonimy polsko-ukraińskie. Uwzględnia historyczny rozwój znaczenia, jego przekształcenia, etymologię, homonimię homo- i heterogeniczną, i przez taki pryzmat klasyfikuje współczesne formy homonimiczne polsko-ukraińskie. Do międzyjęzykowej homonimii heterogenicznej autorka zalicza formy przypadkowo zbieżne pod względem formy, także niektóre paronimy (znów mamy do czynienia z łączeniem tych zjawisk), przypadki homofonii, homografii i homoformii (przypadkowa zbieżność dwóch form gramatycznych). Zjawisko międzyjęzykowej homonimii heterogenicznej autorka dzieli na pełne i częściowe – opisuje cechy każdego z nich. Do pierwszego zalicza leksemy, które np. mają różne pochodzenie,

²⁵⁰ П.П. Шуба, *Міжмоўная беларуска-руская аманімія і паранімія*, dz. cyt., s. 125.

²⁵¹ А.А. Потєбня, *Из записок по русской грамматике*, 1958, zob. też: М. Бєднаж, *Польско-українська міжмовна омонімія*, dz. cyt., s. 18.

²⁵² М. Бєднаж, *Польско-українська міжмовна омонімія*, dz. cyt., s. 20.

²⁵³ Тамże, s. 20–21.

odmienne związki paradygmatyczne itd., a także tzw. okazjonalne homonimy międzyjęzykowe (przypadkowa zbieżność form, leksemy niemające ze sobą związku lub takie, które straciły ten związek na skutek rozpadu polisemii w jednym z języków)²⁵⁴. Natomiast do drugiego zjawiska (homonimia heterogeniczna częściowa) zalicza leksemy mające podobną budowę, podobne związki paradygmatyczne, jednakowe choć częściej odmienne pochodzenie itd.²⁵⁵. W podobny sposób analizowana jest homogeniczna homonimia międzyjęzykowa – etymologia i spojrzenie synchroniczno-diachroniczne mają dla M. Bednarz kluczowe znaczenie.

Według autorki przyczyną powstawania homonimii jest też przyswajanie przez różne języki zapożyczeń z tych samych języków, ale z innym znaczeniem. Innymi słowy, dwa języki, np. rosyjski i bułgarski, mogą przyswoić ten sam wyraz pochodzący z języka tureckiego, ale słowo to ma już inne znaczenie w każdym z języków, do którego zostało zapożyczone²⁵⁶.

Autorka przytacza opinię (1967 r.) K.M. Gottlieba, który odmawiał homonimom międzyjęzykowym samodzielności statusu lingwistycznego, ponieważ według niego w dwóch systemach językowych nie może być pełnej zbieżności w artykulacji i brzmieniu słów. Co najwyżej można mówić o podobieństwie czy analogii²⁵⁷.

Marija Bednarz dokonuje także semantycznego podziału leksemów. Dzieli je na kilkanaście grup, np.: flora i fauna, pojęcia meteorologiczne, nazwy pokrewieństwa, określenia czasu, przedmioty kultury materialnej, pojęcia moralno-etyczne, terminy ekonomiczne, nazwy abstrakcyjne, transport, określenia sportowe itp.²⁵⁸.

Autorka dokonuje analizy leksykalno-semantycznej grup homogennych homonimów międzyjęzykowych polsko-ukraińskich – z dużym uwzględnieniem etymologii²⁵⁹. Bardzo ciekawą grupą przykładów są homonimy, które zostały wydzielone w grupie homonimów funkcjonalno-stylistycznych. Różnią się one sferą używania i niektórymi konotacjami przy

²⁵⁴ Tamże, s. 34–35.

²⁵⁵ Tamże, s. 36.

²⁵⁶ М. Беднаж, *Польско-українська міжмовна омонімія*, dz. cyt., s. 21.

²⁵⁷ К.М. Готлиб, *К вопросу о так называемых междоязычных омонимах*, „Германские языки” 1967, s. 245–246, zob. też: М. Беднаж, *Польско-українська міжмовна омонімія*, dz. cyt., s. 25.

²⁵⁸ Zob. М. Беднаж, *Польско-українська міжмовна омонімія*, dz. cyt., s. 48–49.

²⁵⁹ Tamże, s. 51–59.

jednoczesnym pokrywaniu się innych znaczeń. Na przykład ukr. *бе́рег* i pol. *brzeg* – przy zbiegu znaczenia podstawowego różnią się odpowiednikami przenośnymi i charakterem tworzenia związków wyrazowych. Polskie *pierwszy z brzegu* to ukr. *перший краууї*, a pol. *nie wiadomo, kto z brzegu* odpowiada ukr. *не відомо, хто першим номпе*²⁶⁰.

Dalej autorka analizuje homogenne (etymologiczne) homonimy prasłowiańskiego pochodzenia. Są tu jednostki, które doznały różnych historycznych zmian znaczenia (transformacja, specjalizacja, generalizacja, polaryzacja znaczeń), homonimy słowotwórcze i specyficzne procesy derywacyjne, zapożyczenia starożytne i internacjonalizmy²⁶¹. Badany jest semantyczny rozwój leksemów języków spokrewnionych i wpływy różnych historycznych procesów, jak archaizacja, aktualizacja znaczenia, zmiany stylistyczne. W dalszej części pracy analizowane są homonimy słowotwórcze – ich struktura i aspekty funkcjonalno-semantyczne. Praca kończy się analizą zapożyczeń i internacjonalizmów w języku ukraińskim i polskim²⁶².

2.10.3. Zygmunt Grosbart

Ogromny wkład w rozwój badań nad zagadnieniem homonimii międzyjęzykowej ma Zygmunt Grosbart. Był to wieloletni wykładowca Instytutu Rusycystyki Uniwersytetu Łódzkiego oraz założyciel Międzyinstytutowego Zakładu Teorii Tłumaczenia pierwszej w Polsce jednostki naukowo-badawczej tego typu.

Zygmunt Grosbart już w latach 50. XX w. podkreślał znaczenie homonimii międzyjęzykowej na polu glottodydaktyki oraz przekładu w zakresie języków słowiańskich. Homonimie międzyjęzykową definiował jako podobieństwo graficzne lub brzmieniowe słów, form, wyrażen w różnych językach przy ich odmienności semantycznej czy stylistycznej²⁶³.

²⁶⁰ Tamże, s. 58.

²⁶¹ Tamże, s. 59.

²⁶² Tamże, s. 81 i nast.

²⁶³ Z. Grosbart, *Specyfika przekładu w ramach języków słowiańskich*, dz. cyt., s. 118.

„Takie słowa i formy sprawiają pewien kłopot tłumaczom z języków dalekich, jednakże przy tłumaczeniu w obrębie języków pokrewnych (w szczególności słowiańskich) urastają do problemu o znaczeniu zasadniczym”²⁶⁴.

Autor podkreślał, że nawet J. Tuwim nie ustrzegł się pułapek i potknięć. Być może dlatego Z. Grosbart w 1960 r. postulował opracowanie „w miarę możliwości pełnego i usystematyzowanego słownika-informatora” słów bliskich fonetycznie lub graficznie, a różnych znaczeniowo w ramach języków słowiańskich²⁶⁵, a w latach 80. – powołując się na Budagowa – stwierdza, że studia nad tym problemem dopiero wkraczają na grunt ściśle naukowy²⁶⁶. Zygmunt Grosbart podkreśla, że dotychczas skupiano się na poziomie wyrazowym i nie brano pod uwagę podobieństw międzyjęzykowych na innych poziomach, jak np. fonetyczny, morfologiczny czy graficzny²⁶⁷.

Badacz przyznawał²⁶⁸, że w językach pokrewnych (zwłaszcza słowiańskich) często występują podobne słowa mające wspólne korzenie; na przykład w języku polskim i rosyjskim niektóre słowa są identyczne, jak *dom*, *nos*, lub prawie identyczne: pol. *woda* i ros. *вода* (różnica w akcencie) – to ułatwia Polakom naukę języka rosyjskiego i Rosjanom – naukę języka polskiego. Jednak są też – obok tych wspomnianych wyżej – słowa podobne pod względem formy, ale całkowicie różne pod względem znaczenia, np. pol. *rodzina* i ros. *родина* (pol. *ojczyzna*²⁶⁹). I kiedy przyjdzie przetłumaczyć taki wyraz, polegamy całkowicie na intuicji i nie sięgamy do słownika, kiedy to jest konieczne. A nawet jak sięgamy, to i tak nie wczytujemy się we wszystkie znaczenia danego słowa²⁷⁰. Autor opisuje praktyczne skutki tego zjawiska – podaje różne przykłady z życia wzięte, np.:

„Один из преподавателей русского языка Московского университета рассказывал о следующей беседе с польским студентом. Объяснив ему материал, он спросил: «Ну, как, запомните?» – «Нет» – отвечал студент. Преподаватель повторил объяснение

²⁶⁴ Tamże.

²⁶⁵ Zob. tamże.

²⁶⁶ Z. Grosbart, *Heterofemia międzyjęzykowa, czyli skutki nadmiernego zaufania do intuicji translatorskiej*, dz. cyt., s. 30; Z. Grosbart, *Problem mylących podobieństw międzyjęzykowych...*, dz. cyt., s. 199.

²⁶⁷ Z. Grosbart, *Problem mylących podobieństw międzyjęzykowych...*, dz. cyt., s. 199.

²⁶⁸ Zob. Z. Grosbart, *O „межъязычных омонимах”*, dz. cyt., s. 49–53.

²⁶⁹ Tamże, s. 51.

²⁷⁰ Tamże, s. 50.

ещё раз. «Теперь запомните?» – «Нет» – отвечает опять студент. Подобный диалог повторялся несколько раз, пока, наконец, студент не перебил очередного объяснения, воскликнув: – «Да не надо, я давно понял»»²⁷¹.

Zabawny charakter tej sytuacji był spowodowany nieporozumieniem wynikającym właśnie z fałszywych ekwiwalentów. Polakowi ros. *запомнить* w oczywisty sposób kojarzy się z polskim czasownikiem *zapomnieć*. Jednak rosyjski oryginał (także białoruski) oznacza pol. *zapamiętać*. Takich przykładów autor podaje więcej, ale nie zawsze mają one charakter anegdotyczno-humorystyczny. Podobne błędy w tłumaczeniach to naprawdę poważny problem.

Termin *межъязычные омонимы* jest chętnie stosowany przez Zygmunta Grosbarta i – jak sam autor podkreśla – używa go za poetą M.F. Rylskim, który termin ten zaproponował²⁷². Co ciekawe, Zygmunt Grosbart zastrzegał się, że terminu *homonimia międzyjęzykowa* (powszechnie przyjętego w nauce o przekładzie) używa umownie dla uniknięcia nieporozumień i nie wkraczając w kompetencje językoznawców²⁷³. Były to lata 70., a dziś terminu tego bronić nie trzeba – jest on jednym z najpopularniejszych w literaturze przedmiotu.

Zygmunt Grosbart wydzielił cztery grupy homonimów międzyjęzykowych²⁷⁴:

- 1) słowa, które (prawie) jednakowo brzmią, ale znaczą coś innego, np. *urodziwy* – *уродливый*;
- 2) słowa bliskie znaczeniowo, ale nie zawsze będące ekwiwalentami (nie we wszystkich kontekstach), np. pol. *wielki pisarz* – ros. *великий писатель*, ale pol. *wielki gmach* – ros. *большое здание*, czy ros. *любить*, które na polski można tłumaczyć jako *lubić* i *kochać*;

²⁷¹ Tamże, s. 51.

²⁷² Tamże.

²⁷³ Z. Grosbart, *Specyfika przekładu w ramach języków słowiańskich*, dz. cyt., s. 118.

²⁷⁴ Tamże.

- 3) słowa bliskie znaczeniowo, ale różniące się częstotliwością użycia, np. pol. *studiować* częściej tłumaczone jest jako ros. *изучать* lub *учиться* niż *измыдировать*;
- 4) słowa bliskie znaczeniowo, ale różniące się stylem lub zabarwieniem emocjonalnym, np. ros. *Слепой перешодил улицу* przetłumaczymy jako *Ociemniały/niewidomy* a nie *ślepy*, gdyż jest to niegrzeczne.

Jeśli spojrzymy na pierwszą wymienioną grupę, to mogą powstać wątpliwości, czy są to homonimy czy paronimy. Z. Grosbart zalicza je do homonimów, ale inni badacze wspominali o paronimach – wyrazach podobnych dźwiękowo i odmiennych pod względem ortograficznym. Często – jak już wspomniano – homonimy i paronimy opisywane są razem i uznawane za jedno zjawisko, często też badacze przedstawiają własne sposoby klasyfikacji leksemów.

W zakresie terminologii Z. Grosbart zarzucał terminowi *falszywi przyjaciele tłumacza* nieprecyzyjność, metaforyczność, wieloznaczność i jednostronny punkt widzenia ze względu na użycie słowa *tłumacz*. Pisał o trudnościach, jakie zaczynają się, kiedy próbuje się nadać omawianemu zjawisku adekwatną nazwę, która mogłaby się stać nowym terminem, który miałby ustalone znaczenie naukowe, odznaczałby się stabilnością używania i miałby charakter międzynarodowy. Dotychczasowe terminy nie zadowalały badacza, właśnie dlatego zaproponował własne: *mylące podobieństwa międzyjęzykowe* (*mpm*) oraz *falsi-ekwiwalenty* (*falszywe równoważniki*) *międzyjęzykowe* (*falsi-ekwiwalencja międzyjęzykowa*)²⁷⁵ (w starszych opracowaniach występuje pisownia bez łącznika: *falsiekwivalent*, *falsiekwivalencja*)²⁷⁶. Proponowane jest także opuszczenie przydawki *międzyjęzykowa* i stosowanie terminu *falsi-ekwiwalencja* do rozważań interlingwistycznych (bez odwoływania się do problemów wewnątrzjęzykowych nie odwołujących się do konfrontacji z innymi językami). Tak powstały termin byłby zwięzły i miałby zasięg międzynarodowy (internacjonalizm), korespondowałby także ze słownictwem łacińskim tradycyjnym dla

²⁷⁵ Z. Grosbart, *Heterofemia międzyjęzykowa, czyli skutki nadmiernego zaufania do intuicji translatorskiej*, dz. cyt., s. 31; Z. Grosbart, *Problem mylących podobieństw międzyjęzykowych...*, dz. cyt., s. 205.

²⁷⁶ Z. Grosbart, *Teoretyczne problemy przekładu literackiego w ramach języków bliskopokrewnych*, dz. cyt., s. 91 i nast.

tworzenia terminologii. Stąd jego zalety: operatywność, jasność i łatwość przekładu²⁷⁷. Z. Grosbart pisze, że termin *falsi-ekwiwalent* jest niemal identyczny z nazwą ложный эквивалент (*falszywy odpowiednik, falszywy ekwiwalent*) zaproponowaną przez Andrzeja Fiedorowa, który pisze:

„Falszywy ekwiwalent [...] jest to wyraz [...] odpowiadający pod względem formy, brzmieniowej lub graficznej, wyrazowi obcojęzycznemu, o [...] wspólnej z nim etymologii, ale różniący się znaczeniem [...]”²⁷⁸.

Według definicji Fiedorowa jego termin obejmuje homoetymy na poziomie wyrazowym, a więc zjawisko wąskie. Termin *falsi-ekwiwalent* podobny jest także do propozycji Olgierda A. Wojtasiewicza (zawartej w liście do Z. Grosbarta) – *zhudny odpowiednik*. Z. Grosbart pisze jednak, że bardziej przydatny wydaje się termin, który łatwo umiędzynarodowić, np. tworząc go z wyrazów łacińskich²⁷⁹.

Autor proponuje kolejne rozróżnienia i nowe terminy: *homoetymy (homoetymologia)* jako odpowiednik obszernej grupy falsi-ekwiwalentów obejmującej wyrazy (względnie inne jednostki językowe) o wspólnej etymologii (por. pol. *zapomnieć* i ros. *запомнить*, w przeciwieństwie do polskiego rzeczownika *groch* i rosyjskiego wykrzyknika *зрех* – od czasownika *зрехнуть, зрехнуться*). Wszystkie pozostałe falsi-ekwiwalenty, czyli o różnej etymologii, proponuje się nazwać *heteroetymami* i wprowadzić w obieg naukowy wyrażenia *falsi-ekwiwalencja homoetymiczna* i *falsi-ekwiwalencja heteroetymiczna*. Byłyby to odpowiedniki wysuniętych propozycji terminologicznych międzyjęzykowych homonimów homogennych i heterogennych²⁸⁰.

Falsi-ekwiwalencja może powstawać w trzech wypadkach:

1. Wskutek zmiany znaczenia jednostki językowej (przede wszystkim wyrazu) w procesie rozwoju języka;

²⁷⁷ Z. Grosbart, *Problem mylących podobieństw międzyjęzykowych...*, dz. cyt., s. 205.

²⁷⁸ А.В. Федоров, *Основы общей теории перевода*, Москва 1968, s. 167; zob. też: Z. Grosbart, *Teoretyczne problemy przekładu literackiego w ramach języków bliskopokrewnych*, dz. cyt., s. 91.

²⁷⁹ Z. Grosbart, *Teoretyczne problemy przekładu literackiego w ramach języków bliskopokrewnych*, dz. cyt., s. 92.

²⁸⁰ Z. Grosbart, *Problem mylących podobieństw międzyjęzykowych...*, dz. cyt., s. 206.

2. Wskutek zmiany znaczenia jednostki językowej przy zapożyczeniu;
3. W wyniku przypadkowej zbieżności brzmieniowej lub graficznej²⁸¹.

To pozwala wytyczyć Z. Grosbartowi kierunki badań nad przedstawionym problemem. Może to być kierunek diachroniczny, czyli badanie języków w aspekcie historyczno-porównawczym, co ma duże znaczenie dla poznania historii języka, dla zrozumienia dziejów języków pokrewnych, a w szczególności dla studiów nad ewolucją wyrazów i form wywodzących się z tego samego źródła genetycznego. Drugi kierunek to badania synchroniczne, konfrontatywne, czyli dotyczące współczesnego stanu porównywanych języków, co jest ogromnie ważne dla teorii i praktyki tłumaczenia, jak również dla metodyki nauczania przekładu, czyli nauczania języków obcych²⁸².

Z. Grosbart próbuje poklasyfikować mylące podobieństwa międzyjęzykowe.

„Falsi-ekwiwalencja jest zjawiskiem niezmiernie zróżnicowanym, a uporządkowanie i klasyfikacja jej form to jedno z najważniejszych zadań badawczych”²⁸³.

Autor stwierdza, że klasyfikację można przeprowadzić wedle różnych kryteriów: według oznak formalnych (fonetycznych i graficznych), gramatycznych, znaczeniowych (semantycznych) i innych²⁸⁴.

Niżej przedstawimy wybrane przykłady z klasyfikacji Z. Grosbarta.

Klasyfikacja wg oznak formalnych – tę klasyfikację rozwija i precyzuje za Wiktoorem Koptiłowem:

1) mpm absolutne – zupełnie jednakowe

a) absolutne mpm fonetyczne i graficzne, np. pol. *plot* i ros. *плат* (‘tratwa’)

²⁸¹ Z. Grosbart, *Teoretyczne problemy przekładu literackiego w ramach języków bliskopokrewnych*, dz. cyt., s. 94.

²⁸² Tamże, s. 94–95.

²⁸³ Tamże, s. 116.

²⁸⁴ Tamże.

- b) absolutne mpm fonetyczne, np. pol. *AK* (wymowa ‘aka’ – Armia Krajowa) i ros. *Ока* (wymowa ‘aka’ – nazwa rzeki)
 - c) absolutne mpm graficzne, np. pol. *zakon* i ros. *закон* (wymowa ‘zakon’ – z innym niż w języku polskim akcentem – ‘prawo’).
- 2) mpm względne – jednostki różnych języków, które można zidentyfikować po uwzględnieniu regularnych odmienności, wynikających ze specyfiki każdego z tych języków, np. pol. *dzierżawa* i ros. *держава* (m.in. ‘mocarstwo’), pol. *powrót* i ros. *новорот* (‘skręt’, ‘zakręt’), pol. *zapomnieć* i ros. *запомнить* (‘zapamiętać’), pol. *urodziwy* i ros. *уродливый* (jedno ze znaczeń ‘szkaradny’);
- 3) mpm przybliżone, czyli paronimy międzyjęzykowe – jednostki językowe różniące się tylko pewną nieznaczną cechą (cechami), nie wchodzącą w skład regularnych odmienności, wynikających ze specyfiki konfrontowanych języków, np. pol. *bruki* i ros. *брюки* ‘spodnie’, pol. *gar* i ros. *запъ* (‘swąd’, ‘spalenizna’), pol. *poostrzyć* i ros. *поощрять* (‘zachęcić’, ‘pobudzić’), pol. *pierzchać* i ros. *порхать* ‘fruwać’ różnią się formą początkowych sylab: *pie-*, *no-*.

Klasyfikacja według oznak gramatycznych²⁸⁵ – do tej grupy należą homonimy morfemów, końcówek fleksyjnych. Wyróżnione zostały:

- 1) mpm absolutne – spowodowane przez stałą homonimię międzyjęzykową końcówek fleksyjnych i afiksów, np. pol. *kolchoźnicy* (r. męski) i ros. *колхозники* (r. żeński);
- 2) mpm względne – spowodowane przypadkowymi zbieżnościami różnych form gramatycznych (tu należą homonimy morfologiczne, czyli należące do różnych części mowy, homonimy oraz homografy), np. pol. *bruki* (l. mn. od *bruk*) i ros. *брюки* ‘spodnie’.

Klasyfikacja według oznak semantycznych²⁸⁶:

²⁸⁵ Tamże, s. 117–118.

²⁸⁶ Tamże, s. 119–131.

- 1) mpm o znaczeniu całkowicie odmiennym, np. pol. *spisek* i ros. *список* ‘odpis’;
- 2) mpm bliskie znaczeniowo, lecz różniące się pod względem łączliwości (kontekstami), np. ros. *жить* to pol. *żyć* oraz *mieszkać*;
- 3) mpm bliskie znaczeniowo, lecz różniące się odcieniem i zasięgiem użycia, np. pol. *zapadnia* ‘ruchoma część sceny, która może być opuszczana wraz z aktorami’ i ros. *западня* ‘pułapka, zasadzka’;
- 4) wyrazy semantycznie bliskie, lecz różniące się pod względem stylistycznym lub emocjonalnym, np. pol. *koń* (neutralne) i ros. *конь* (neutralny w języku rosyjskim jest leksem *лошадь*);
- 5) wyrazy, w których odzwierciedlają się realia lub specyfika danego kraju, np. pol. *pieróg* to nie zawsze ros. *пирог*;
- 6) wyrazy jednakowe lub podobne w znaczeniu dosłownym, lecz nieekwiwalentne w znaczeniu przenośnym, np. pol. *padać* i ros. *падать*, ale pol. *pada deszcz* to ros. *идет дождь*;
- 7) wyrazy mające w jednym języku znaczenie ogólne, a w drugim ograniczone, specjalistyczne, np. ros. *косточка* może odpowiadać polskim: *kosteczka*, *ość*, *pestka*;
- 8) wyrazy bliskie pod względem semantycznym, lecz konwencjonalnie, zwyczajowo używane przeważnie w innym znaczeniu, np. pol. *spekulacja* i ros. *спекуляция*;
- 9) wyrazy ogólnoliterackie w jednym języku, a dialektalne w innym, np. w dialektach rosyjskich występuje czasownik *запомнить* w znaczeniu *забыть*, a w języku polskim literackim to czasownik *zapomnieć*;
- 10) wyrazy jednego języka odczuwane jako mpm tylko przez reprezentanta innego języka, np. pol. *harować* brzmi dla Rosjanina jak pol. *chorować* wypowiedziane z akaniem;

11) jednakowe lub podobne imiona własne, zwłaszcza antroponimy, wyraźnie różniące się zakresem używalności i częstotliwością występowania w każdym z języków, np. ros. *Платон* jest częstym imieniem na wsi, czego w Polsce się nie spotyka jako imię chłopskie.

„Praktycznym następstwem fałsi-ekwiwalencji międzyjęzykowej są specyficzne błędy popełniane przez ludzi operujących przynajmniej dwoma językami, zwłaszcza przez tłumaczy. [...] Mylące podobieństwa międzyjęzykowe sprawiają szczególny kłopot w obrębie języków pokrewnych, przy czym – jak świadczy praktyka – niebezpieczeństwo wzrasta wraz ze stopniem pokrewieństwa języków”²⁸⁷.

Ciekawym przykładem, który chcielibyśmy tutaj za Grosbartem przytoczyć, jest fragment *Przedwiośnia* Stefana Żeromskiego o podróży pani Jadwigi Barykowej. Matka bohatera powieści

„jadąc przez Moskwę [...] wsławiła się była pośród polonii rosyjskiej rozmową z jamszczykiem. Gdy bowiem powóz, w którym siedziała, trząsł niemiłosiernie na wybojach mostowej [jezdni – Z.G.], strofowała kuczera [woźnicę – Z.G.]. Powtarzała tę wymówkę raz, drugi i trzeci, w miarę zniecierpliwienia, aż do chwili katastrofy. Woźnica oglądał się na nią kilkakroć z oburzeniem, a gdy jeszcze raz uskarżała się na *płochie bruki* zatrzymał swego siwka i wrzasnął: – *Da czto wy, barynia, w samom diele, k moim briukam pristali! Płochije briuki, da płochije briuki! Isz babu! Płochije briuki, tak płochije, a tiebie, baba, czto za dielo*²⁸⁸. Znaczy to mniej więcej: *Czego się pani, w rzeczy samej, przyczepiła do moich spodni! Wciąż złe spodnie i złe spodnie! Widzicie ją! Złe spodnie – no to złe, ale co to, babo, ciebie obchodzi!*. Nieporozumienie polegało na użyciu przez panią Jadwigę polskiego wyrazu *bruki*, zbliżonego brzmieniem do rosyjskiego *брюку* – ‘spodnie’”²⁸⁹.

²⁸⁷ Z. Grosbart, *Heterofemia międzyjęzykowa, czyli skutki nadmiernego zaufania do intuicji translatorskiej*, dz. cyt., s. 31.

²⁸⁸ S. Żeromski, *Przedwiośnie*, Warszawa 1970, s. 8, zob. też Z. Grosbart, *Heterofemia międzyjęzykowa, czyli skutki nadmiernego zaufania do intuicji translatorskiej*, dz. cyt., s. 32.

²⁸⁹ Z. Grosbart, *Heterofemia międzyjęzykowa, czyli skutki nadmiernego zaufania do intuicji translatorskiej*, dz. cyt., s. 32.

Jeszcze większe niebezpieczeństwo spowodowała kolejna pomyłka – gafa, którą popełniła pani Barykowa na balu. Chciała powiedzieć komplement młodziutkiej córce gubernatora, ubranej w suknię z piękną różą przypiętą do stanika, więc powiedziała:

„– *Ach, kakaja u was krasnaja roża*”, co znaczy: *Ach, jaką pani ma czerwoną mordę!*. Nic więc dziwnego, że ku zdumieniu a nawet przerażeniu niefortunnej pochlebczyni „dziewczę gubernatorskie omdlewająco-bolesnym dyszkantem poczęło wołać w kierunku ojca: – Papienka! Papienka! Mienia zdieś obizajut”, co znaczy „Obrażają mnie tutaj”²⁹⁰.

„Skądże – konkluduje Żeromski – pani Jadwiga (z Dąbrowskich) mogła wiedzieć, że polska róża to nie *roża*, tak, zdawałoby się, z brzmienia podobna!”²⁹¹.

Z. Grosbart podkreśla, że znaczeniowe odniesienia mylących podobieństw międzyjęzykowych w językach pokrewnych ulegają zmianom w procesie historycznym. Na przykład wyraz *mir* w języku staropolskim oznaczał ‘pokój’ (‘spokój’, ‘zgoda’) i był równoznaczny ze słowem *mup* we współczesnym języku rosyjskim. W średniowieczu i aż do końca XIX w. wyrazy polski i rosyjski mogły występować w identycznej formie i znaczeniu. Natomiast w odczuciu współczesnego Polaka *mir* kojarzy się przede wszystkim (jeśli nie wyłącznie) z ‘uznaniem, poważaniem, szacunkiem ogółu’, a więc w zestawieniu ze współczesnym rosyjskim słowem staje się fałsi-ekwiwalentem, mylącym podobieństwem międzyjęzykowym²⁹².

Badacz zajmował się tematyką homonimii międzyjęzykowej głównie z punktu widzenia jej skutków zagrażających jakości przekładów, chociaż aspekt czysto lingwistyczny też został podkreślony.

„Z punktu widzenia psycholingwistyki jest to szczególnie przypadek interferencji (transferu negatywnego), czyli negatywnego przenoszenia pewnej posiadanej wprawy na wykonanie

²⁹⁰ Tamże.

²⁹¹ S. Żeromski, *Przedwiośnie*, dz. cyt., s. 8, zob. też Z. Grosbart, *Heterofemia międzyjęzykowa, czyli skutki nadmiernego zaufania do intuicji translatorskiej*, dz. cyt., s. 32.

²⁹² Z. Grosbart, *Teoretyczne problemy przekładu literackiego w ramach języków bliskopokrewnych*, dz. cyt., s. 93.

innego zadania. Nawyk wytworzony w języku ojczystym, wskutek swego mylącego podobieństwa międzyjęzykowego, przeszkadza w ukształtowaniu się poprawnego nawyku w języku obcym. Interferencja występuje nie tylko na różnych etapach uczenia się języka obcego, lecz również u ludzi, którzy znają języki obce dobrze lub wręcz doskonale (zdarza się w wypowiedziach bilingwów i polilingwów)”²⁹³.

Chciałoby się dodać: zwłaszcza bilingwów w ramach języków słowiańskich. Problem dotyczy nie tylko tłumaczy z tych języków (o czym niżej), lecz także Słowian uczących się innych języków słowiańskich, np. Ukraińców uczących się języka polskiego.

„Podobieństwo języków polskiego i ukraińskiego spełnia ambiwalentną rolę w procesie dydaktycznym, nie tylko ułatwiając, lecz także komplikując ten proces. Źródłem tych trudności po części jest tendencja ku nieuzasadnionemu przeniesieniu na język polski nieistniejących w nim cech języka ojczystego (istotną okolicznością tutaj jest to, iż studenci ukraińscy są z reguły bilingwami ukraińsko-polskimi)”²⁹⁴.

A dalej czytamy:

„Proces uczenia się języka obcego, ale przy tym spokrewnionego z językiem rodzimym, ma specyficzną cechę psychologiczną, właśnie skłonność do poszukiwania łatwiejszych dróg, tj. odnajdywania podobieństw pomiędzy językami – swoim a nieswoim, żeby ten obcy język stał się bardziej swój. Najczęściej taka praktyka nie daje dobrych wyników, skutkuje bowiem nieuzasadnionymi uzupełnieniami. [...] takie zjawiska, aczkolwiek niepoprawne, z punktu widzenia ogólnych praw, rządzących działalnością językową, są jak najbardziej naturalne i wykazują generalną tendencję do uogólnień analogicznych”²⁹⁵.

Z. Grosbart proponował także wprowadzenie terminu *heterofemia międzyjęzykowa* na określenie błędnego użycia jednostki jednego języka podobnej pod względem formy

²⁹³ Z. Grosbart, *Heterofemia międzyjęzykowa, czyli skutki nadmiernego zaufania do intuicji translatorskiej*, dz. cyt., s. 31.

²⁹⁴ T. Czernysz, *Polsko-ukraińskie pułapki językowe: korzyści i trudności nauczania języka polskiego w kontekście bliskości lingwogenetycznej i typologicznej*, [w:] *Nauczanie języka polskiego jako obcego i polskiej kultury w nowej rzeczywistości europejskiej. Materiały z VI Międzynarodowej Konferencji Glottodydaktycznej*, red. P. Garncarek, Warszawa 2005, s. 477.

²⁹⁵ Tamże, s. 480.

(wymowy lub pisowni) do jednostki innego języka, mającej odmienne znaczenie²⁹⁶. Tym terminem określa interferencję (transfer negatywny), czyli negatywne przenoszenie pewnej wyuczonej wprawy na wykonanie innego zadania – chodzi o nawyk, który jest wytworzony w języku ojczystym, a wskutek swego mylącego podobieństwa międzyjęzykowego przeszkadza w ukształtowaniu się poprawnego nawyku w języku obcym. Terminem tym określa się następstwa falsi-ekwiwalencji międzyjęzykowej, czyli błędy popełniane przez ludzi operującymi przynajmniej dwoma językami, zwłaszcza tłumaczy, ale także uczących się języków obcych czy dobrze je znających bilingwów czy polilingwów.

2.10.4. Polina Stasińska

Autorka w swej pracy poświęconej polsko-rosyjskiej homonimii międzyjęzykowej przywołuje poglądy wielu autorów. W części praktycznej badaczka analizie poddaje wyłącznie rzeczowniki w mianowniku liczby pojedynczej, czasem mnogiej (czyli nie są analizowane oddzielne formy gramatyczne), gdyż jeśli chodzi o ilość leksemów czy tylko semów, to około sześciu tysięcy takich jednostek tworzy związki homonimiczne²⁹⁷.

Autorka używa też terminu *ekwiwalencja semantyczna* (семантическая эквивалентность) – jest to częściowa ekwiwalencja semantyczna, gdyż pełnej i absolutnej ekwiwalencji między słowami (nawet dwóch spokrewnionych języków) nie ma (z wyjątkiem terminów). Nawet jeśli są to słowa z leksyki ogólnej, to i tak ich wykorzystanie w języku i opis leksykalny nie muszą do końca sobie odpowiadać w dwóch językach²⁹⁸.

Autorka przy analizie polsko-rosyjskich homonimów międzyjęzykowych bierze pod uwagę tylko te słowa, które mają wspólne pochodzenie, a których znaczenie uległo zmianie. Przypadkowa zbieżność, jak np. *apan* – *Arab*, *epaz* – *wróg*, nie jest brana pod uwagę²⁹⁹. To bardzo istotna informacja i element decydujący o doborze homonimów. Branie pod uwagę tylko podobnej formy dźwiękowej (i innego znaczenia) nie jest dla autorki wystarczające, gdyż według niej w języku polskim i rosyjskim nie ma słów identycznych pod względem fonicznym. Każdy język ma swoje osobne cechy fonetyczne, które powodują rozbieżności –

²⁹⁶ Z. Grosbart, *Teoretyczne problemy przekładu literackiego w ramach języków bliskopokrewnych*, dz. cyt., s. 31–32; Z. Grosbart, *Problem mylących podobieństw międzyjęzykowych...*, dz. cyt., s. 206–207.

²⁹⁷ П. Стасиньска, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, dz. cyt., s. 8–9.

²⁹⁸ Tamże, s. 13.

²⁹⁹ Tamże, s. 30.

jeśli nawet są niesłyszalne dla ucha, to i tak można je zmierzyć specjalną aparaturą³⁰⁰. Dla autorki polsko-rosyjskie homonimy to wyrazy, które charakteryzują się:

- 1) formalną zgodą dźwiękową;
- 2) niezgodnością leksykalno-semantyczną:
 - a) całkowitą niezgodą znaczeniową;
 - b) częściową niezgodą znaczeniową;
- 3) przynależnością do tej samej części mowy;
- 4) łącznością etymologiczną³⁰¹.

Łączność etymologiczna także może być różna. Mogą tu być leksemy, które:

- a) mają inne znaczenie w każdym z języków;
- b) mają wspólne oraz odmienne znaczenia;
- c) mają różne sfery używania³⁰².

Autorka wydziela różne grupy homonimów polsko-rosyjskich. Wśród nich są np. takie leksemy, które:

- 1) mają w jednym języku wiele znaczeń, a w drugim – jedno, np. ros. *пилот* – ma jedno znaczenie, a pol. *pilot* – cztery znaczenia;
- 2) mają w jednym języku znaczenie archaiczne, a w drugim – neutralne, np. pol. *frukt* kwalifikowane jako przestarzałe i ros. *фрукт* o zabarwieniu neutralnym;
- 3) mają w jednym języku swobodną łączliwość, a w drugim – ograniczoną, np. ros. *назыха* i pol. *pazucha*;

³⁰⁰ Tamże, s. 30.

³⁰¹ Tamże, s. 32.

³⁰² Tamże, s. 33.

- 4) mają w jednym języku zabarwienie stylistyczne, a w drugim są neutralne, np. pol. *lico* z kwalifikatorem *poetyckie* i ros. *лицо* – neutralne;
- 5) są różne pod względem znaczeń przenośnych, np. ros. *заяц* oznacza też pasażera na gapę, czego brak w języku polskim;
- 6) mają odmienne sfery wykorzystania znaczenia, np. ros. *мост* może być też wykorzystywane w znaczeniu pol. *wiadukt*;
- 7) zostały zapożyczone z innych języków, ale mają odmienne sfery używania, np. ros. *журнал* i pol. *żurnal* (w polszczyźnie dotyczący tylko czasopism poświęconych modzie);
- 8) oznaczają inne realia (kulturowe), np. ros. *борщ* i pol. *barszcz*;
- 9) różnią się wykorzystaniem we frazeologizmach, np. pol. *nóż* i ros. *нож* w wielu sytuacjach są odpowiednikami, ale nie zawsze, np. pol. *wbić nóż w plecy* to ros. *нанести удар в спину*;
- 10) inne³⁰³.

Autorka poświęca rozdział swej pracy także idiomatyczności międzyjęzykowej³⁰⁴. *Idiomatyczność międzyjęzykowa* związana jest z niepokrywaniem się pól semantycznych leksemów dwóch konfrontowanych języków. Analiza tego zjawiska pozwala ukazać warianty oddawania znaczenia leksemu jednego języka środkami drugiego języka³⁰⁵. Badaczka podaje wiele przykładów połączeń z rzeczownikiem *nos* w języku rosyjskim i opisuje przypadki, kiedy podobne połączenia będą tłumaczone tak samo na język polski, a kiedy inaczej. Trudność sprawiają te przypadki, kiedy wykorzystanie wspomnianego leksemu jest różne, np.:

ros. *платить с носу* = pol. *płacić od łebka*

³⁰³ Tamże, s. 34–42.

³⁰⁴ Tamże s. 55–60.

³⁰⁵ А.Н. Шаранда, Г.И. Шаранда, *К вопросу о межъязыковой идиоматичности*, [w:] *Актуальные вопросы лексикологии*, Минск 1970, s. 215, zob. też: П. Стасиньска, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, dz. cyt., s. 55.

ros. нос утки = pol. dziób kaczki,

ros. нос бутинка = pol. czubek (nosek) buta³⁰⁶

Dalej autorka opisuje inne strony tego zagadnienia.

2.11. Homonimia międzyjęzykowa w słownikach

2.11.1. Przegląd ważniejszych zagadnień

Ważnym zagadnieniem przy omawianiu kwestii homonimii jest także tzw. konflikt homonimiczny, który zachodzi wtedy, kiedy dwa homonimy (zazwyczaj rozróżniane znaczeniowo dzięki różnym kontekstom), zaczynają być używane w tych samych kontekstach, co utrudnia efektywne porozumiewanie się. Do takiej sytuacji najszybciej może dojść w obrębie tych samych jednostek słownikowych³⁰⁷. Właśnie dlatego słuszne jest określanie takich leksemów mianem *falszywych przyjaciół tłumacza*. Oni to utrudniają naukę drugiego języka, stwarzają problemy przekładowe oraz prowadzą do licznych nieporozumień. Dzieje się tak dlatego, że użytkownik języka mylnie przyporządkowuje znaczenie danego leksemu w swoim języku do obcego systemu językowego³⁰⁸. Takie zjawisko obecne jest także w słownikach dwujęzycznych. Leksykografowie często padają ofiarą złudnych ekwiwalentów, skutkiem czego są błędy w objaśnianiu artykułów hasłowych. Dlatego tak ważne jest konstruowanie specjalistycznych słowników poświęconych wyłącznie homonimom międzyjęzykowym. Wielu badaczy rozumiało wagę tego problemu. Spośród autorów praktycznego opisu zjawiska homonimii międzyjęzykowej w słownikach powtarzają się nazwiska takich osób, jak: Reinheimer, Pollak, Vlček, Akulenko, Murawiew, Gottlieb, Dupont, Czukałow, Radina, Kühnel, Grabczikow, Čemerikič, Koczergan, Hladky i inni³⁰⁹. Warto też zwrócić uwagę na prace Makowskiego pt. *Теория лексической аттракции* (Moskwa 1971) i *Краткий словарь ложных друзей переводчика*. Opisano tam zbieżności

³⁰⁶ П. Стасиньска, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, dz. cyt., s. 58.

³⁰⁷ M. Ilvič, *Kierunki w lingwistyce*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; zob. też K. Wojan, E. Solnceva-Nakova, *Z dziejów badań językoznawczych nad homonimią*, [w:] *Słowo z perspektywy językoznawcy i tłumacza*, red. A. Pstyga, Gdańsk 2005, s. 153.

³⁰⁸ Zob. M. Kamińska, *Homonimia w języku polskim i słoweńskim*, dz. cyt.

³⁰⁹ K. Wojan, *Homonimia międzyjęzykowa – analiza dorobku językoznawstwa europejskiego*, dz. cyt., s. 285.

pięciu języków w świetle teorii leksykalnej atrakcji³¹⁰ (dźwiękowej akomodacji). Nie sposób nie wspomnieć tu także o pierwszym angielsko-francuskim słowniku *falszywych przyjaciół tłumacza* opublikowanym w Paryżu w 1928 r. Praca nosi tytuł *Les faux-amis ou les trahisons du vocabulaire anglais; conseils aux traducteurs*. Autorami byli francuscy leksykografowie M. Koessler i J. Deroquiny³¹¹. Także w Paryżu w 1930 r. ukazał się następny taki słownik angielsko-francuskich homonimów autorstwa F. Boillota. Nie zawsze jednak były to słowniki poświęcone tylko *falszywym przyjaciołom*. Ciekawym zjawiskiem jest fakt, że w wydany w 1935 r. w Oksfordzie jednojęzycznym słowniku objaśniającym *The consise Oxford French dictionary* autorstwa A. Chevalleya *falszywi przyjaciele tłumacza* są oznaczeni odpowiednim kwalifikatorem. Innym ważnym słownikiem był *Англо-русский и русско-английский словарь ложных друзей переводчика*³¹², wydany w Moskwie w 1969 r. Zawiera on 900 par synonimowych oraz opracowanie teoretyczne *О „ложных друзьях переводчика”*³¹³. Ciekawym opracowaniem jest szkolne rosyjsko-francuskie wydanie „*Faux amis*” или „*ложные друзья переводчика*”³¹⁴, które zawiera także ćwiczenia zapobiegające interferencji, pozwalające uczącym się opanować leksykę powodującą trudności przy przekładzie. Ciekawostką jest także mniej znany fakt, że B.S. Linde – autor znanego słownika języka polskiego³¹⁵ – pracował przez 12 ostatnich lat swego życia nad słownikiem rosyjsko-polskim, który pozostał w rękopisie. Miała to być część porównawczego słownika wszystkich języków słowiańskich (*Słownik porównawczy języków słowiańskich*, 1835–1847). Były w nim zaznaczone pary jednakowo brzmiących rosyjskich i polskich leksemów³¹⁶.

W 1865 r. A. Schleicher wysłał do Petersburskiej Akademii Nauk swój artykuł pt. *Всеславянский словарь*, w którym pisał o konieczności stworzenia wygodnego

³¹⁰ Tamże.

³¹¹ Zob. też: П. Стасиньска, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, dz. cyt., s. 72.

³¹² В.В. Акуленко, dz. cyt.

³¹³ Zob. też: П. Стасиньска, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, dz. cyt., s. 72–73.

³¹⁴ В.Л. Муравьев, Москва 1969, zob. też: П. Стасиньска, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, dz. cyt., s. 74–75.

³¹⁵ Sześciotomowy *Słownik języka polskiego* S.B. Lindego to największe polskie wydawnictwo tego typu. Słownik opublikowany po raz pierwszy w latach 1807–1814 liczy 60 tys. haseł; było to dzieło epokowe, służące jako wzór dla innych słowników języków słowiańskich.

³¹⁶ Więcej: В. Францев, *Сравнительный славянский словарь* С.Б. Линде, Варшава 1905; З. Н. Стрекалова, *Заметки о рукописном „Сравнительном русско-польском словаре” С. Б. Линде*, „Вопросы языкознания” 1970, nr 6; T. Laszkiewicz, *Panslawistyczne osobliwości leksykalne S.B. Lindego i jego projekt stworzenia wspólnego języka słowiańskiego*, Wrocław 1980; zob. też: П. Стасиньска, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, dz. cyt., s. 78–79; K. Wojan, *Homonymia międzyjęzykowa – analiza dorobku językoznawstwa europejskiego*, dz. cyt., s. 283.

i podręcznego spisu leksemów wszystkich języków słowiańskich. Do dziś nie została ta idea zrealizowana, co nadal spędza sen z powiek lingwistom i leksykografom³¹⁷. W. Dubiczyński pisze o projekcie takiego słownika, który byłby kompleksowym opisem leksykograficznym zmian leksykalnych zaistniałych w językach słowiańskich w okresie 50 lat (1945–1995)³¹⁸. Znalazłaby się w nim także analiza formalnych i semantycznych zbieżności leksemów języków: białoruskiego, bułgarskiego, łużyckiego, macedońskiego, polskiego, rosyjskiego, serbskiego, słowackiego, ukraińskiego, chorwackiego, czeskiego. W tym przypadku osobne miejsce miałyby teoria leksykalnych paraleli – słów podobnych formalnie a różnych semantycznie. Byłyby w słowniku przedstawione pełne leksykalne paralele (leksemy wyglądające podobnie i mające to samo znaczenie), niepełne leksykalne paralele (leksemy o identycznych tylko niektórych znaczeniach, a innych zupełnie różnych, odmiennych), fałszywe leksykalne paralele (leksemy, których znaczenia nie pokrywają się)³¹⁹. Dzięki porównawczemu zestawieniu uwidoczniłyby się różnice semantyczne, stylistyczne, gramatyczne i inne³²⁰. Słownik ten byłby także ważny dla praktyki przekładu, opisywałby właśnie czyhające niebezpieczeństwa wynikające z mylących podobieństw międzyjęzykowych. Homonimy międzyjęzykowe byłyby zatem częścią tego wielkiego projektu.

Pomysł stworzenia wspólnego słownika homonimów wszystkich języków słowiańskich nie jest niczym nowym, ale nie doczekał się do dziś realizacji³²¹.

Marta Pančikova jest zdania, że praktyczne osvajanie złudnych odpowiedników nie jest dostatecznie opracowane w językach słowiańskich. Można oczywiście w ramach zajęć uniwersyteckich uczulać studentów na te problemy, ale nie da się przecież opanować całego bogactwa leksyki i wszystkich kontekstów. I tu jest duża rola słowników dwujęzycznych. Słowniki takie mają ostrzegać użytkowników języka (uczących się, tłumaczy itd.) przed

³¹⁷ В. Дубичинский, *Единый славянский словарь*, [w:] *Współzależność języków słowiańskich: Aspekt lingwistyczny i glottodydaktyczny*, red. J. Bartoszewska, M. Grabska, Gdańsk 1998, s. 185.

³¹⁸ Tamże, s. 186.

³¹⁹ Tamże, s. 187.

³²⁰ Tamże, s. 188, 192.

³²¹ М.М. Копыленко, Н.В. Павлюк, *Проект словаря омонимов славянских языков*, [w:] *Научный ежегодник 1956*, Одесса 1957, s. 53–54, zob. też: П. Стасиньска, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, dz. cyt., s. 79.

czyhającymi na nich niebezpieczeństwami. Autorka wymienia dwie kategorie takich słowników:

- 1) słowiańsko-słowiańskie;
- 2) słowiańsko-niesłowiańskie³²².

Do pierwszej grupy należą np.:

- a) czesko-niemiecka homonimia (V. Hoppnerová);
- b) czesko-angielska homonimia (J. Hladký);
- c) czesko-francuska homonimia (O. Radina);
- d) polsko-niemiecka homonimia (E. Ehegötz, R. Lipczuk);
- e) polsko-angielska homonimia (G. Szpila);
- f) polsko-rosyjsko-angielska homonimia (J. Birbrajer);
- g) rosyjsko-niemiecka homonimia (K.H.M. Gottlieb);
- h) rosyjsko-angielska homonimia (V.V. Akulenko);
- i) słowacko-hiszpańska homonimia (L. Trup)³²³.

Do drugiej grupy należą np.:

- a) niemiecko-angielska homonimia (P. Wolfe);
- b) niemiecko-francuska homonimia (H.W. Klein, H. Köhnel);
- c) niemiecko-portugalska homonimia (D. Leiste i in.)³²⁴.

³²² M. Pančiková, dz. cyt., s. 131.

³²³ Tamże, s. 137–138.

³²⁴ Tamże, s. 138.

Oczywiście kombinacji może być znacznie więcej – to są zaledwie przykłady. Nie jest celem niniejszej pracy zebranie całego spisu prac, których jest zapewne wiele. Ciekawą bibliografię zamieszcza w Internecie Ryszard Lipczuk³²⁵.

Polskie homonimy międzyjęzykowe zostały opracowane zarówno w postaci artykułów naukowych, jak i słowników. Współczesna leksykografia polska może poszczycić się opracowaniami aż 18 słowników homonimów międzyjęzykowych³²⁶. Jak do tej pory opracowano leksykograficznie międzyjęzykowe homonimy: polsko-górnołużyckie³²⁷, polsko-bułgarskie³²⁸, polsko-północnokresowe³²⁹, polsko-czeskie³³⁰, polsko-rosyjskie³³¹, polsko-angielskie³³², polsko-chorwackie³³³, polsko-serbskie³³⁴, polsko-słoweńskie³³⁵, polsko-francuskie³³⁶, polsko-niemieckie³³⁷. Pod kierownictwem prof. E. Tokarza w Instytucie Filologii Słowiańskich w Sosnowcu powstały słowniki konfrontujące złudne odpowiedniki polskie z językami południowosłowiańskimi: bułgarskim (1994), chorwackim (1998), słoweńskim i serbskim (1999).

³²⁵ Zob. www.lipczuk.buncic.de/bib_un.htm, zob. R. Lipczuk, *Bibliografia na temat „faux amis”*, [w:] *Problemy frazeologii i leksykografii: Materiały z konferencji zorganizowanej przez Wydział Filologiczny Wszechnicy Mazurskiej Olecko, 16–17 czerwca 1999 rok*, red. A. Kątny, K. Hejnowski, Olecko 2000, s. 175–200.

³²⁶ K. Wojan, *Homonimia międzyjęzykowa – analiza dorobku językoznawstwa europejskiego*, dz. cyt., s. 285.

³²⁷ R. Leszczyński, *Górnołużycko-polski i polsko-górnołużycki słownik ekwiwalentów pozornych*, Warszawa 1996.

³²⁸ M. Karpaczewska, Ch. Symeonowa, E. Tokarz, *Pułapki leksykalne. Słownik aproksymatów polsko-bułgarskich*, Katowice 1998.

³²⁹ H. Bartwicka, *Może się pan na mnie położyć... : słowniczek dyferencjalny współczesnego północnokresowego dialektu kulturalnego i języka ogólnopolskiego*, Bydgoszcz 1995.

³³⁰ T. Orłosiowa, *Czesko-polski słownik zdradliwych wyrazów i pułapek frazeologicznych*, Kraków 2003; M. Szalek, J. Nečas, *Czesko-polska homonimia. Czesko-polski słownik wyrazów o identycznym lub podobnym brzmieniu oraz wyrazów o identycznym lub podobnym zapisie, lecz o odmiennym znaczeniu*, Poznań 1993.

³³¹ I. Kozielski, *Słownik wyrazów o podobnym brzmieniu a odmiennym znaczeniu w języku rosyjskim i polskim*, Warszawa 1959; K. Kusal, *Rosyjsko-polski słownik homonimów międzyjęzykowych*, Warszawa 2002; M. Szalek, *Słownik homonimów rosyjsko-polskich*, Poznań 2004.

³³² Na przykład: G. Szpila, *An English-Polish Dictionary of False Friends. Angielsko-polski słownik fałszywych przyjaciół*, Kraków 2003; K.F. Rudolf, *Fałszywi przyjaciele: słownik angielsko-polskich, polsko-angielskich wyrazów zdradliwych*, Wydawnictwo Literackie 2003.

³³³ E. Tokarz, *Pułapki leksykalne. Słownik aproksymatów polsko-chorwackich*, Katowice 1998.

³³⁴ *Słownik serbsko-polskich homonimów i paronimów*, red. D. Šipka, dz. cyt.

³³⁵ E. Tokarz, *Pułapki leksykalne. Słownik aproksymatów polsko-słoweńskich*, Katowice 1999.

³³⁶ Na przykład: W. Wilczyńska, *Słownik pułapek językowych polsko-francuski*, Warszawa 1997.

³³⁷ Na przykład: R. Lipczuk, *Niemiecko-polski słownik tautonimów*, Warszawa 1995.

M. Majewska podkreśla korzyści zarówno naukowe, jak i praktyczne płynące z opracowywania takich słowników. Są one ważną pomocą dydaktyczną, zwracają uwagę na te leksemy, które mogą być przyczyną zaburzenia komunikacji między nadawcą a odbiorcą. Pomagają tłumaczom uniknąć takich nieporozumień. Kolejna korzyść to otwarta droga do badań porównawczych nad homonimią różnych języków. Autorka zaznacza jednak konieczność oddzielania homonimów międzyjęzykowych od paronimów międzyjęzykowych i niełączenia przykładów obu zjawisk w jednym słowniku³³⁸. Paronimy to wyrazy, które wyglądają podobnie i bywają mylone (używane w złych kontekstach), np. *jarzyna* – *jeżyna*. Wyrazy takie są różne pod względem ortograficznym i znaczeniowym. Nie dotyczą zatem wyrazów, których forma jest identyczna, ale znaczenie inne.

Słowniki homonimów międzyjęzykowych powinny być podstawową pomocą osób zajmujących się językami obcymi: czy to nauczycieli uczących języków obcych, czy to studentów, którzy zaczynają studia filologiczne, czy to tłumaczy, którzy na co dzień pracują z językami. Takie słowniki są bowiem drogowskazem i ostrzeżeniem przed licznymi czyhającymi niebezpieczeństwami, które mogą mieć swoje poważne skutki. Z drugiej strony powinny mieć takie słowniki także osoby, które służbowo mają do czynienia z dwoma krajami (np. biznesmeni) oraz turyści.

Słowniki takie są szczególnie ważne dla tłumaczy języków słowiańskich. Zygmunt Grosbart przytaczał wypowiedzi, z których wynika paradoksalna na pozór teza, że podobieństwo między dwoma językami nie ułatwia, lecz utrudnia przekład. Dzieje się tak m.in. dlatego, że z racji bliskiego pokrewieństwa językowego powstają pułapki, które nie istnieją przy tłumaczeniu z innych języków, bardziej też wyczuwa się niedociągnięcia przekładu w porównaniu z oryginałem³³⁹.

„Języki dalekie można porównać do całkowicie odmiennych, kontrastujących z sobą kolorów, które nietrudno rozróżnić. I na odwrót, języki pokrewne – to jakby różne odcienie tej samej barwy. Przymiotnikiem *czerwony* określamy karmazyn, szkarłat, pąs, purpurę, amarant i wiele innych odcieni koloru czerwonego, które rozróżni tylko oko wytrawnego malarza. Tłumacz z języków bliskich musi mieć to wyostrzone „malarskie” wyczucie,

³³⁸ Zob. M. Majewska, *Homonimia i homonimy...*, dz. cyt., s. 112.

³³⁹ Zob. Z. Grosbart, *Specyfika przekładu w ramach języków słowiańskich...*, dz. cyt., s. 112–113.

gdyż tylko ono może go ustrzec przed rozbiem o „podwodne rafy” pokrewieństw językowych. Tak więc tłumacz z języków bliskich winien posiadać pewne predyspozycje psychiczne, które nie są konieczne w innych przypadkach sztuki translatorskiej”³⁴⁰.

Autor pisał o tym, że tłumacze, np. Maksym Ryłski czy Julian Tuwim, bardziej serio niż żartem zestawiali dwujęzyczne tabliczki wyrazów o podobnym brzmieniu, różniących się pod względem funkcjonalnym³⁴¹. Błędy wynikające z mylących podobieństw międzyjęzykowych robią wszyscy tłumacze, nawet najwybitniejsi. I chociaż Grosbart to podkreśla, to jednak stwierdza, że błędy te nie deprecjonują tłumacza,

„musi on bowiem podolać sprawom znacznie ważniejszym, np. takim jak wierne odtworzenie stylu czy treści ideowej przekładanego dzieła”³⁴².

Jednak i to może być zakłócone przez mylące podobieństwa międzyjęzykowe³⁴³.

Grosbart kończy swój artykuł cytatem, który i tutaj warto przytoczyć.

О непокорность близких слов,
Родившихся в соседних чашах,
При общности своих основ,
Самостоятельно звучащих³⁴⁴.

Oto jak przybliży to Grosbart prozą:

„O, hardość bliskich słów,

Zrodzonych w sąsiednich kniejach –

słów, które zachowały wspólne korzenie (dosłownie: podstawy),

³⁴⁰ Tamże, s. 113.

³⁴¹ Z. Grosbart, *Heterofemia międzyjęzykowa, czyli skutki nadmiernego zaufania do intuicji translatorskiej*, dz. cyt., s. 29–30.

³⁴² Tamże, s. 41

³⁴³ Tamże.

³⁴⁴ Słowa rosyjskiego tłumacza poezji białoruskiej, Jakowa (Jakuba) Chelemskiego, cyt. wg A. Велюгин, *Смук товарищ перевел*, „Литературная газета” 1963, nr 4, s. 3, zob. też: Z. Grosbart, *Heterofemia międzyjęzykowa, czyli skutki nadmiernego zaufania do intuicji translatorskiej*, dz. cyt., s. 84.

A brzmią samodzielnie³⁴⁵.

2.11.2. Konstrukcje słowników

Specjalistyczne słowniki poświęcone *falszywym przyjaciołom* są konstruowane według różnych koncepcji leksykograficznych, przyjętych indywidualnie przez autorów słowników. Ogólnie rzecz ujmując, niektóre prace opisują tylko homonimy leksykalne, inne włączają jednocześnie także paronimy. Są słowniki rejestrujące tylko takie leksemy, które różnią się wszystkimi znaczeniami, inne włączają również jednostki o rozbieżnych tylko niektórych znaczeniach. Niżej dla przykładu przedstawiono wybrane konstrukcje słownika słowackiego i serbskiego.

Marta Pačiková opisuje słownik polsko-słowackich zdradliwych słów wydany w 1983 r. przez wydawnictwo Uniwersytetu Komeńskiego³⁴⁶. Nakład bardzo szybko się wyczerpał. Słownik zawiera ponad 1000 haseł. Wybrano leksemy identyczne lub podobne pod względem dźwiękowym i graficznym, ale różniące się znaczeniem i powodujące problemy przy wzajemnej komunikacji.

Hasła w słowniku są uporządkowane według alfabetu polskiego. Hasło polskie jest wyjaśniane po słowacku. Z drugiej strony kolumny znajduje się zdradliwy odpowiednik słowacki, wyjaśniany po polsku. Objasnienia zaczerpnięto z normatywnych słowników języka polskiego i języka słowackiego. Znaczenia, które są takie same/podobne, oznaczono wypunktowaniem. Zastosowano kwalifikatory i krótkie przykłady użycia danego leksemu.

Budowa hasła	
leksem polski	leksem słowacki
znaczenia leksemu polskiego po słowacku,	znaczenia leksemu słowackiego po polsku,

³⁴⁵ Z. Grosbart, *Heterofemia międzyjęzykowa, czyli skutki nadmiernego zaufania do intuicji translatorskiej*, dz. cyt., s. 44.

³⁴⁶ M. Pačiková, dz. cyt., s. 139–141.

ewentualnie z kwalifikatorem, przykładem użycia, zaznaczeniem zgodności znaczenia z leksemem słowackim, np. agat <i>min.</i> achát (pierścionek z agatem – prsteň s achátom)	ewentualnie z kwalifikatorem, przykładem użycia, zaznaczeniem zgodności znaczenia z leksemem polskim, np. agát <i>bot.</i> akacja (Robinia)
---	--

W *Słowniku serbsko-polskich homonimów i paronimów* leksemy są przedstawione w porządku alfabetycznym języka serbskiego – alfabetyczny porządek polskich leksemów podano w indeksie. Zamieszczono także indeks leksemów polskich i serbskich pod względem części mowy.

Budowa hasła zawiera następujące dane: serbski leksem, opracowanie gramatyczne, kwalifikator, serbskie synonimy, polska definicja, serbski przykład, polski odpowiednik. Następnie: polski leksem, opracowanie gramatyczne, polskie synonimy, kwalifikator, serbska definicja, polski przykład, serbski odpowiednik³⁴⁷. Przykład hasła:

akademik, a m członek akademii nauk: *Belič je bio akademik.*

akademik m III *pot.* zgrada u kojoj žive studenti: *Mieszkać w akademiku.* studentski dom.

Każdy słownik, choć poświęcony temu samemu zagadnieniu fałszywych przyjaciół, stanowi często odrębną koncepcję leksykograficzną, która wynika prawdopodobnie także z różnego rozumienia terminu *fałszywi przyjaciele*.

³⁴⁷ *Słownik serbsko-polskich homonimów i paronimów*, red. D. Šipka, dz. cyt., s. 33–34.

2.11.3. Leksykografia białorusko-polska i polsko-białoruska

Istnieją słowniki białoruskie poświęcone homonimom międzyjęzykowym – zostały one opisane w rozdziale 2.2. *Przegląd literatury białoruskiej*. W słownikach tych nie ma jednak porównań z leksemami polskimi.

Za próbę konfrontacji języków występujących na Białorusi m.in. z językiem polskim i ukazania paralelizmów może być uznana praca E.R. Romanowa pt. *Опыт словаря условных языков Белоруссии, с параллелями великорусскими, малорусскими и польскими* (Wilno 1912). Nie są to jednak homonimy międzyjęzykowe (fałszywe odpowiedniki), lecz zbieżności leksykalne języków blisko spokrewnionych.

Współcześnie wydanego słownika białorusko-polskich homonimów międzyjęzykowych niestety jeszcze nie ma. Brak ten podkreślał P.P. Szuba:

„Слоўнік беларуска-польскіх і польска-беларускіх міжмоўных амонімаў і паронімаў таксама чакае свайго ўкладальніка, а сама праблема – даследчыка”³⁴⁸.

Co ciekawe, istnieją próbki takiego słownika w wersji elektronicznej w Internecie. Niemiecki sławista Daniel Bunčić³⁴⁹ stworzył stronę internetową *False Friends of the Slavist* <<http://www.daniel.buncic.de/fauxamis/>> (Köln, Bonn 1999–2003), na której przedstawione są krótkie tabele homonimów języków słowiańskich, w tym polsko-białoruskie (zaledwie 20 par, zob. http://en.wikibooks.org/wiki/False_Friends_of_the_Slavist/Belarusian-Polish).

W artykule *Białoruś i Polska – rzecz o mylących podobieństwach międzyjęzykowych*³⁵⁰ zamieszczono dłuższą listę międzyjęzykowych homonimów białorusko-polskich (70 par). Część praktyczna niniejszej rozprawy będzie poświęcona rozszerzeniu słownika białorusko-polskich homonimów międzyjęzykowych. Praktyka translatorsko-glottodydaktyczna dowodzi, że opracowanie takie jest niezwykle potrzebne. W tym miejscu warto jednak jeszcze wymienić dokonania leksykografii białorusko-polskiej i polsko-białoruskiej.

³⁴⁸ П.П. Шуба, *Польска-беларускія лексічныя адпаведнасці на сучасным этапе*, dz. cyt., s. 137.

³⁴⁹ Zob. <http://www.daniel.buncic.de/>

³⁵⁰ Zob. R. Kaleta, „Kwartalnik Polonicum” 2008, nr 7, s. 58–62.

Prezentację rozpoczną słowniki niespecjalistyczne. W 1929 r. w Wilnie ukazał się *Падручны беларуска-польскі слоўнік* pod redakcją W. Hryszkiewicza, ale autorem był B. Drucki-Podbereski. W 1962 r. w Warszawie wydano *Podręczny słownik polsko-białoruski* pod redakcją A. Obrębskiej-Jabłońskiej i M. Biryły. W 1996 r. ukazał się *Słownik białorusko-polski i polsko-białoruski* T. Jasińskiej i A. Bartoszewicza. Zmienione i rozszerzone wydanie tego słownika ukazało się w 2007 r. pt. *Kieszonkowy słownik białorusko-polski, polsko-białoruski*. W 2004 r. wyszło w Mińsku pierwsze wydanie *Słownika polsko-białoruskiego* pod redakcją H.A. Cychuna, autorstwa J. Wołkawej i W. Awiławej. Leksemy polskie i białoruskie można porównywać w ramach większej całości zwanej *ЕўраСлоўнік* (*EuroThesaurus*) – chodzi o wydany w Mińsku w 2008 r. *Беларуска-лацінска-еўрапейскі слоўнік* L. Barszczeuskiego, zawierający leksemy 28 języków³⁵¹.

Ze słowników specjalistycznych warto wymienić: *Słownik terminologii lingwistycznej (białorusko-rosyjsko-polski i polsko-rosyjsko-białoruski)*³⁵² wydany w 1994 r. Białymstoku, *Mały praktyczny słownik biznesmena białorusko-polski, polsko-białoruski* T. Jasińskiej i N. Panasiuk wydany w 1995 r. w Warszawie, *Białorusko-polsko-rosyjski słownik terminów lingwistycznych i leksyki specjalnej*³⁵³ wydany w 1997 r. w Katowicach, *Słownik frazeologiczny białorusko-polski*, A. Aksamitowa i M. Czurak wydany w 2000 r. w Warszawie, *Słownik dla dzieci: białorusko-polski, polsko-białoruski* (*Слоўнік для дзяцей: беларуска-польскі, польска-беларускі*) W. Żdanowicz wydany w 2006 r. w Mińsku, *Polsko-białoruski słownik paremiologiczny* (*Польска-беларускі парэміялагічны слоўнік*) A.A. Iwanoua i S.F. Iwanowej wydany w 2007 r. w Mohylewie (opisujący przysłowia).

W planach są także inne specjalistyczne słowniki. A. Paciechina pisze o projekcie dystrybutywnego słownika polsko-białoruskiego³⁵⁴, a S. Ważnik o projekcie słownika syntaktycznego³⁵⁵.

³⁵¹ Szerszy opis słownika przedstawia K. Bortnowska w artykule *Польская Беларусь*, „Arche” 2010, nr 4, s. 190–195.

³⁵² Oprac. E. Jurowiec, J.F. Nosowicz, L. Panfiluk, P. Stecko, M. Tarasiuk.

³⁵³ W. Bekisz, H. Fontański.

³⁵⁴ A. Paciechina, *Projekt dystrybutywnego słownika polsko-białoruskiego*, [w:] *Język polski w kraju i za granicą. Materiały Międzynarodowej Konferencji Naukowej Polonistów Warszawa 14–16 września 1995 r.*, red. B. Janowska i J. Porayski-Pomsta, t. II, Warszawa 1997, s. 118–119.

³⁵⁵ С. Ва́жнік, *Праект беларуска-польскага сінтаксічнага слоўніка*, „Acta Albaruthenica” 2005, nr 5, s. 269–278.

3. Język białoruski a język polski

3.1. Krótka charakterystyka języka białoruskiego

3.1.1. Zarys wczesnej historii języka białoruskiego³⁵⁶

Język białoruski należy do rodziny języków słowiańskich. Wraz z językiem ukraińskim i rosyjskim znajduje się w grupie języków wschodniosłowiańskich. Podział słowiańszczyzny na trzy grupy (wschodnio-, zachodnio- i południowosłowiańską) miał miejsce przed IX wiekiem naszej ery³⁵⁷.

Białoruska wspólnota powstała z plemion słowiańskich, do których należeli także Krywicze, Radymicze, Dregowicze (крывічы, радзімічы, дрыгавічы). Język białoruski nie rozwijał się jednolicie, ale początki kształtowania się języka literackiego można datować na XIV–XVI w. – wtedy kształtowały się normy języka literackiego. Zabytki piśmiennictwa z tamtego okresu powstałe na terytorium Białorusi odznaczają się specyficznymi miejscowymi cechami gramatycznymi, leksykalnymi itd. Ówczesny język nazywał się *ruskij jazyk* (рускі́й язы́к) i czerpał z tradycji języka wschodniosłowiańskiego oraz miejscowych dialektów dawnych plemion Dregowiczów, Krywiczów i Radymiczów. Termin *ruskij jazyk* (рускі́й язы́к), a potem także *prostyj jazyk* (просты́й язы́к) stosowano w odniesieniu do wschodniosłowiańskiej części ludności Wielkiego Księstwa Litewskiego, sama zaś nazwa *bieloruskij jazyk* (белорускі́й язы́к) zaczyna funkcjonować od XVII w. Natomiast nazwę *Bielaja Ruś* (Белая Русь) podają już XV-wieczne źródła historyczne.

Język, który istniał na Białorusi do XVIII w., nazywano także starobiałoruskim. Razem z językiem staroukraińskim i starorosijskim powstał on na podstawie języka staro-wschodnio-słowiańskiego (staroruskiego), stąd wspólne zabytki piśmiennictwa, jak na przykład *Powieść lat minionych* czy *Słowo o wyprawie Igora*³⁵⁸. Do końca XVII w. język staroukraiński i starobiałoruski tworzyły praktycznie jedną formę pisaną (jeden język literacki), dlatego często były nazywane jednym terminem – język ruski. Trzeba jednak podkreślić, że to tylko jedna z teorii. Istnieją inne poglądy, także takie, które poddają w wątpliwość istnienie jednego

³⁵⁶ *Беларуская мова*, red. A. Łukaszaniec, Opole 1998, s. 13–14.

³⁵⁷ Б. Плотнікаў, *Беларуская мова ў сістэме славянскіх моў*, „Роднае слова” 2000, nr 6, s. 36.

³⁵⁸ Tamże, s. 37.

ogólnego języka wschodniosłowiańskiego, z którego miałyby się później wydzielić języki: białoruski, rosyjski, ukraiński. Jedną z koncepcji ukazuje, że nie stwierdzono istnienia ogólnego języka zachodniosłowiańskiego czy południowosłowiańskiego i mówi się, że języki zachodniosłowiańskie i południowosłowiańskie tworzyły się bezpośrednio z języka prasłowiańskiego, stąd wywód, że również języki wschodniosłowiańskie kształtowały się na podstawie języka prasłowiańskiego. W tym miejscu tylko podkreślamy istnienie wśród badaczy szerokiej dyskusji naukowej na ten temat, nie miejsce tu jednak na rozstrzygnięcie tej złożonej kwestii³⁵⁹.

Największy rozkwit literackiego języka starobiałoruskiego przypada na wiek XV, XVI i XVII, kiedy był on oficjalnym językiem Wielkiego Księstwa Litewskiego i używano go we wszystkich dziedzinach życia – pisano w tym języku kroniki, prowadzono korespondencję dyplomatyczną z innymi krajami (np. z Polską i Rosją), pisano pisma urzędowe, tworono literaturę piękną i literaturę religijną.

Podobnie jak język rosyjski w tamtym okresie (przed Puszkinem) ówczesny język białoruski nie był jednolity, zawierały się w nim rozmaite tendencje językowe³⁶⁰. Występowały w nim starosłowianizmy, elementy ogólnosłowiańskie oraz wschodniosłowiańskie, typowo białoruskie potoczności, polonizmy, czechizmy, zapożyczenia ze starogreckiego i łaciny oraz języków zachodnioeuropejskich (głównie z niemieckiego), nie brakowało także turkizmów oraz zapożyczeń z innych języków.

Zabytków starobiałoruskich jest bardzo wiele, ale niekwestionowanym najsłynniejszym dokumentem tamtego okresu był *Statut Wielkiego Księstwa Litewskiego* – miał on trzy redakcje (1529 r., 1566 r., 1588 r.). Dokument przetłumaczono na łacinę i język polski – przez długi okres był wzorem aktu prawnego w całej Europie. Natomiast najbardziej znanym zabytkiem starobiałoruskiego piśmiennictwa religijnego jest przekład 22 ksiąg Pisma Świętego, dokonany i wydany przez Franciszka Skarynę w latach 1517–1519 najpierw

³⁵⁹ Zob.: I. Крамко, *Адзіная старажытнарускаясьць. Ці была яна?*, „Наша слова” 3.09.2003, nr 33 (620), s. 2; *Мадэлі эвалюцыі ад праславянскае да беларускае мовы*, [w:] П. Вэкслер, *Гістарычная фаналогія беларускае мовы*, пераклад з англійскай мовы А. Літвіноўскай, М. Раманоўскага, Мінск 2004, s. 70–81.

³⁶⁰ Б. Плотнікаў, dz. cyt., s. 38.

w Pradze, a potem w Wilnie. Były to pierwsze drukowane księgi we wschodniej Słowiańszczyźnie i drugie w całym słowiańskim świecie po Biblii praskiej z 1488 r.³⁶¹.

Jednak już w wieku XVI i pierwszej połowie wieku XVII sfera wykorzystania języka starobiałoruskiego została znacznie ograniczona. Po unii lubelskiej (1569), czyli zjednoczeniu Wielkiego Księstwa Litewskiego i Korony, na ziemiach białoruskich zaczęły się silne wpływy Kościoła katolickiego, który dążył do polonizacji miejscowej ludności. W 1696 roku (niektóre źródła podają rok 1697) językiem urzędowym całej Rzeczypospolitej został język polski. Odkonstytuowała się to zgodnie z uchwałą sejmową. Historyczne źródła białoruskie stwierdzają, że była to polska inicjatywa, kontynuowanie procesu polonizacji Rusinów, którą realizował również Kościół katolicki. Natomiast źródła polskie podają, że wprowadzenia polskiego języka urzędowego chciała także duża część szlachty litewskiej³⁶², która wówczas była już w znacznym stopniu spolonizowana i sama chętnie (z różnych powodów i dla różnych profitów) przyjmowała zwyczaje polskie, w każdym razie nie zgłosiła na sejmie liberum veto, do czego miała prawo.

Od tej pory język białoruski został wycofany z oficjalnego użytku w Wielkim Księstwie Litewskim i na terenach Białorusi w piśmiennictwie kancelaryjno-prawnym zapanowały dwa języki: polski i łaciński. Rozwój zaś języka białoruskiego został znacznie zahamowany, gdyż została ograniczona sfera jego używania – język białoruski zachował się w szkołach unickich i wśród ludu jako język, w którym rozmawiano (choć szlachta też czasem lubiła go używać w rozmowach między sobą). Po upadku Rzeczypospolitej Obojga Narodów ziemie białoruskie znalazły się w sferze wpływów Rosji – wówczas język białoruski był zakazany, miały miejsce silne procesy rusyfikacyjne. Przez wiek XVIII i XIX białoruszczyzna zachowała się w folklorze, na wsi, a także w polskich utworach scenicznych (we wstawkach potrzebnych do określenia osób białoruskiego pochodzenia).

³⁶¹ Tamże.

³⁶² Jako ciekawostkę w tym miejscu warto wspomnieć o mylącej kwestii nazewnictwa. Litwa kiedyś oznaczała Wielkie Księstwo Litewskie, a nie współcześnie kojarzone państwo. Trzeba zatem zachować ostrożność przy rozumieniu sformułowań typu: *litewski* (np. *szlachta litewska*), *Litwini*, *Litwa* (np. w inwokacji Mickiewicza). Mińsk Litewski czy Brześć Litewski nie leżą przecież na terytorium dzisiejszej Litwy, lecz właśnie w granicach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego.

3.1.2. Odrodzenie języka białoruskiego

3.1.2.1. Wiek XIX

Współczesny język białoruski odrodził się w połowie XIX w. na podstawie gwar ludowych, ale praktycznie stracił bezpośredni związek z piśmiennictwem starobiałoruskim, w którym – jak twierdzi B. Płotnikau – widać dziś więcej cech współczesnego języka rosyjskiego niż cech współczesnego języka białoruskiego³⁶³. Na temat związku współczesnego języka białoruskiego z językiem starobiałoruskim także istnieje szeroka dyskusja naukowa. Niektórzy badacze udowadniają słuszność stwierdzenia, że taki związek był niemożliwy, inni go podważają, a jeszcze inni ukazują, że jego słuszność zależy od poziomu języka poddawanego analizie³⁶⁴.

Podstawą dla nowego języka białoruskiego były dialekty ludowe, pod wpływem których ukształtował się pod koniec XIX i na początku XX w. język literacki; ma on oczywiście ogólnosłowiańskie i staro-wschodnio-słowiańskie korzenie oraz swoje określone specyficzne cechy – to dało niektórym badaczom (Łastouski, Dounar-Zapolski) powód do wyprowadzenia hipotezy, że język białoruski jest matką języków słowiańskich. Warto wspomnieć, że większość zabytków piśmiennictwa końca XIX w. (około 75 książek po białorusku) była wydana tak zwaną łacinką, co zbliżało język białoruski do zachodniosłowiańskich³⁶⁵.

3.1.2.2. Wiek XX

Wiek XX to ważny okres w rozwoju i historii języka białoruskiego. Był on oficjalnym językiem pierwszego niepodległego państwa białoruskiego – Białoruskiej Republiki Ludowej, która powstała 25 marca 1918 r. i istniała do 5 stycznia 1919 r., kiedy do Mińska wkroczyła Armia Czerwona. W latach 20. i 30. w Białoruskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej język białoruski miał bardzo dobre warunki do rozwoju. Był już językiem nie tylko folkloru,

³⁶³ Б. Плотнікаў, dz. cyt., s. 39.

³⁶⁴ Zob. І.А. Гапоненка, *Пытанні моўнай пераемнасці ў працах беларускіх і ўкраінскіх лінгвістаў*, [w:] *Беларускае слова: гісторыя і сучаснасць. Зборнік артыкулаў на матэрыялах навуковых чытанняў, прысвечаных памяці прафесара Аркадзя Іосіфавіча Жураўскага (27 кастрычніка 2009 года, г. Мінск)*, пад агульнай рэдакцыяй доктара філалагічных навук прафесара М.Р. Прыгодзіча, Мінск 2010, s. 52–59.

³⁶⁵ Б. Плотнікаў, dz. cyt., s. 40; trzeba dodać, że i dziś są zwolennicy używania łacinki białoruskiej, jest nawet specjalna strona internetowa wyjaśniająca powody, dla których warto/powinno się używać łacinki, zob. www.lacinka.org.

publicystyki i literatury pięknej, lecz także nauki (terminologia), edukacji, kultury, prawodawstwa oraz codziennego użytku – panował omal we wszystkich sferach życia społecznego.

Niżej na podstawie różnych źródeł przedstawimy najważniejsze fakty z historii rozwoju języka białoruskiego w XX wieku³⁶⁶.

3.1.2.3. Lata 1900–1920

Jest to pierwszy okres kształtowania się literackiego języka białoruskiego – wówczas zaszedł świadomy proces wypracowywania norm białoruszczyzny. W białoruskich źródłach czytamy:

„Галоўныя рысы новай беларускай літаратурнай мовы, якая складвалася на аснове народных гаворак, знаходзілі сваё адлюстраванне ў мове дарэвалюцыйных беларускіх выданняў. Разам з тым тагачасная літаратурная мова вызначалася значнай неўнармаванасцю, адсутнасцю адзіных прынцыпаў правапісу і нават адсутнасцю адзінага алфавіта, што было абумоўлена становішчам беларускай мовы як мовы неафіцыйнай, «правінцыянальнай»»³⁶⁷.

W okresie tym język rozwijał się i kształtował głównie dzięki periodycznej literaturze naukowej oraz literaturze pięknej. Ogromne znaczenie dla rozwoju języka mieli wówczas poeci i pisarze, którzy poprzez swoją twórczość współtworzyli także język i przyczyniali się do wypracowywania jego norm. Warto tu wymienić takie nazwiska, jak: Jan Kupała (błrus. Янка Купала), Jakub Kołas, Ałaiza Paszkiewicz („Ciotka”), Ciszka Hartny, Maksim Bahdanowicz i in. Właśnie ci twórcy przyczynili się do stworzenia nowych środków językowych, norm graficznych i pisowni.

³⁶⁶ Za: Я. Камароўскі, *Беларускі правапіс*, Мінск 1965; zob. także: І.І. Крамко, А.К. Юрэвіч, А.І. Яновіч, *Гісторыя беларускай літаратурнай мовы*, т. II, Мінск 1968; *Беларуская энцыклапедыя ў 18 тамах*, пад рэд. Г.П. Пашкова, Мінск 2002, т. 14, s. 33–34, *sub voce* „Рэформы моўныя”; З. Саўка, Прадмова: Ю. Бушлякоў, В. Вячорка, З. Санько, З. Саўка, *Беларускі клясычны правапіс. Збор правілаў. Сучасная нармалізацыя*, Вільня–Менск 2005.

³⁶⁷ І.І. Крамко, А.К. Юрэвіч, А.І. Яновіч, dz. cyt., s. 160; „Główne cechy nowego literackiego języka białoruskiego, który powstawał na podstawie gwar ludowych, można było zaobserwować w języku przedrewolucyjnej białoruskiej prasy. Ówczesny język literacki w dużym stopniu był nieunormowany, brakowało jednolitych zasad pisowni a nawet jednego ustalonego alfabetu; było to spowodowane tym, że język białoruski był traktowany jak nieoficjalny, prowincjonalny” (tłumaczenie na potrzeby własne – R.K.).

Warto w tym miejscu wspomnieć o pierwszych opracowaniach, które prezentowały pierwsze próby naukowego ujęcia języka białoruskiego. Jednym z pierwszych podręczników był *Беларускі правапіс*³⁶⁸, opublikowany łacinką. W znacznym stopniu kopiował on treść broszury *Як правільна пісаць на-беларуску* (1917), wydanej łacinką polskiej modyfikacji³⁶⁹. Po rewolucji październikowej w 1918 r. ukazało się niewielkie opracowanie pt. *Просты спосаб стацца ў кароткім часе граматым*³⁷⁰, wydany alfabetem łacińskim. Celem wydania była pomoc w jak najszybszym nauczaniu się czytania i pisania po białorusku³⁷¹.

Karl Gutschmidt twierdzi, że pierwszą kodyfikacją norm białoruskiego języka literackiego stworzoną na naukowych podstawach była *Біеларуская граматыка* A. Łuckiewicza, który na kursach wileńskich (1915–1916) wygłaszał wykłady w języku białoruskim dla przyszłych nauczycieli. Prawdopodobnie *Біеларуская граматыка* była stworzona na potrzeby słuchaczy, ale autor miał zamiar ją opublikować drukiem. Kodyfikacja Łuckiewicza wykorzystywała już przyjęte reguły używania języka białoruskiego w formie pisemnej; opracowanie nie było oparte na systemie konkretnej gwary, ale zauważalne są pewne cechy charakterystyczne dla południowo-zachodniego dialektu. Karl Gutschmidt twierdzi, że proces porządkowania i normowania języka białoruskiego rozpoczyna się właśnie wraz z powstaniem pracy Łuckiewicza i że właśnie on jest autorem pierwszej gramatyki współczesnego języka białoruskiego³⁷².

Niemniej jednak w 1918 r. ukazała się pierwsza opublikowana gramatyka języka białoruskiego, która rozpoczęła nową epokę w rozwoju białoruskiego języka literackiego³⁷³. Napisał ją Bronisław Taraszkiewicz (1892–1938)³⁷⁴. Był to znany białoruski działacz

³⁶⁸ A. Łuckiewiç, J. Stankiewiç, *Біеларускі правапіс*, Wilnia 1918, zob. też: З. Саўка, Прадмова: *Беларускі клясычны правапіс...*, dz. cyt., s. 7–8.

³⁶⁹ Por. І.І. Крамко, А.К. Юрэвіч, А.І. Яновіч, dz. cyt., s. 160–161.

³⁷⁰ Р. Абіхт, Я. Станкевіч, Брэсяў 1918, zob. też: З. Саўка, Прадмова: *Беларускі клясычны правапіс...*, dz. cyt., s. 7–8; wspomina o niej także Taraszkiewicz we wstępie do swojej gramatyki z 1918 r.

³⁷¹ І.І. Крамко, А.К. Юрэвіч, А.І. Яновіч, dz. cyt., s. 161.

³⁷² K. Gutschmidt, *Хто напісаў першую граматыку беларускай літаратурнай мовы?*, „Prace Filologiczne” 1999, t. XLIV, s. 193–199.

³⁷³ Я. Лёсік, *Дзесяцігодзьдзе беларускае граматыкі (1918–1928 г.)*, [w:] Язэп Лёсік. 1921–1930. *Збор твораў*, уклад., прадм. і камент. А. Жынкін, Мінск 2003, s. 302.

³⁷⁴ Więcej zob. A. Bergman, *Rzecz o Bronisławie Taraszkiewiczu*, Warszawa 1977.

społeczny i polityczny, członek Akademii Nauk BSRR, uczony, językoznawca, pisarz, tłumacz i publicysta. Przewodniczył Białoruskiemu Kołu Poselskiemu w Sejmie Rzeczypospolitej. Urodził się na Wileńszczyźnie, gdzie wówczas nawet członkowie jednej rodziny mogli utożsamiać się z różnymi narodowościami. Kultury i zwyczaje silnie się tam przenikały. Taraszkiewicz wyrósł w środowisku kształtowanym przez dwie kultury: polską i białoruską, a uczył się w kręgu rosyjskojęzycznym³⁷⁵. Do dwunastego roku życia nie znał innego języka niż białoruski³⁷⁶. Studiował na wydziale historyczno-filologicznym uniwersytetu w Petersburgu. Interesował się wieloma dziedzinami nauki:

„(...) zajmował się historią, filozofią, literaturą i filologią klasyczną. Słuchał też wykładów na Wydziale Prawa. Po ukończeniu uczelni władał dobrze językami: białoruskim, polskim, rosyjskim, swobodnie czytał po niemiecku i francusku, przy pomocy słownika po angielsku; dobrze znał również grekę i łacinę, studiował sanskryt i litewski, znał czeski”³⁷⁷.

Właśnie na tym uniwersytecie opracowywano naukowe zasady stosowania białoruskiego języka literackiego. Do ich opracowania przyczynili się także filologowie: A. Szachmatow, J. Karski (twórca białoruskiego językoznawstwa, autor ważnej naukowej pracy pt. *Белоруссы*) i B. Epimach-Szypiła. W takim środowisku narodził się pomysł opracowania białoruskiej gramatyki. Zadaniem tym zajął się Bronisław Taraszkiewicz, który jeszcze przed ukończeniem uniwersytetu zbierał materiały pod naukowym kierownictwem profesora Szachmatowa³⁷⁸.

Bronisław Taraszkiewicz najbardziej znany jest z tego, że opublikował pierwszą białoruską gramatykę. *Граматыка для школ* miała sześć wydań: I – w 1918 r. (także w wersji

A.I. Валахановіч, У.М. Міхнюк, *Споведзь у надзеі застацца жывым: Аўтабіяграфія Браніслава Тарашкевіча*, Мінск 1999. *Беларуская энцыклапедыя ў 18 тамах*, Тамże, t. 15, s. 439, sub voce „Тарашкевіч”.

³⁷⁵ Bronisław Taraszkiewicz, [w:] A. Bergman, *Sprawy białoruskie w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1984, s. 142.

³⁷⁶ Тамże, s. 143.

³⁷⁷ Тамże, s. 145.

³⁷⁸ Тамże, s. 146; por. także przedmowę do gramatyki z 1918 r., gdzie Taraszkiewicz opisuje rolę uczonych w jego pracy nad pierwszą białoruską gramatyką.

łacinką)³⁷⁹, II – w 1919 r., III – w 1920 r., IV – w 1921 r., V – w 1929 r. (znacznie uzupełnione przez Taraszkiewicza; właśnie to wydanie, obok pierwszego, jest najpopularniejsze i na nie powołuje się większość badaczy taraszkiewicy)³⁸⁰, VI – w 1943 r.

Niektórzy naukowcy wymieniają tylko pięć wydań³⁸¹, może dlatego, że szóste wydanie nie było do końca autorstwa Taraszkiewicza – uzupełnili je w kilku miejscach A. Adamowicz, A. Losik i K. Szkućka. To wydanie jest mało znane być może również dlatego, że ukazało się na Białorusi podczas niemieckiej okupacji – Niemcy pozwolili na rozwój białoruskiego systemu szkolnego, z wyjątkiem szkolnictwa wyższego. Gramatyka Taraszkiewicza została zatwierdzona i dopuszczona do użytku szkolnego przez Generalnego Komisarza w Mińsku rozkazem z dnia 12 marca 1943 roku – egzemplarze opatrzone specjalną formułą w języku niemieckim³⁸².

O bogatej spuściźnie Taraszkiewicza szeroko pisze A. Bergman:

„Po raz pierwszy *Hramatyka* ukazała się w Wilnie w 1918 r. w drukarni Marcina Kuchty, gdzie drukowano „Naszą Niwę” i inne najważniejsze prace białoruskie. [...] Dopiero po wydaniu *Bielaruskaj hramatyki dla szkół* Taraszkiewicz poczuł, że stworzył rzecz, która będzie żyła tak długo jak długo będzie żył naród białoruski. Stąd chyba jego nieodparte dążenie stworzenia dla białoruskiej kultury wyłącznie rzeczy wiekopomnych, a takimi są *Iliada* i *Pan Tadeusz*, które przełożył na język białoruski. Chodzi tu więc nie o byle jaką spuściznę. [...] z dziedziny językoznawstwa za jego życia zostały opublikowane tylko dwie książki: pierwsza naukowo opracowana białoruska gramatyka; w ciągu lat była jedyną podstawą do opracowania następnych oraz *Sintaksis bielaruskaje mowy*. [...] Spośród utworów, losy których są na razie nie znane, oprócz *Iliady*, należy wymienić *Historyczną gramatykę języka białoruskiego*, nad którą pracował w więzieniu”³⁸³.

³⁷⁹ Por. Я. Лёсік, *Дзесяцігодзьдзе беларускае граматыкі (1918–1928 г.)*, dz. cyt., s. 302–306; Я. Камароўскі, *Першая беларуская граматыка*, „Беларусь” 1963, nr 5, s. 29; І.І. Крамко, А.К. Юрэвіч, А.І. Яновіч, dz. cyt., s. 169 i nast.

³⁸⁰ Por. Я. Станкевіч, Б. Тарашкевіч. *Беларуская граматыка для школ. Выданне пятае пераробленае і пашыранае. Вільня 1929 г.*, [w:] Я. Станкевіч, *Збор твораў у двух тамах*, Менск 2002, t. 1, s. 141–169.

³⁸¹ Por. І.І. Крамко, А.К. Юрэвіч, А.І. Яновіч, dz. cyt., s. 162.

³⁸² W oryginale: *Genehmigt und für den Schulgebrauch an den weissruthenischen Schulen des Generalbezirks zugelassen durch Erlass des Herrn Generalkommissars in Minsk vom 12/III 1943 Abt. I Kult. Si/Wi.*

³⁸³ Bronisław Taraszkiewicz, [w:] A. Bergman, *Sprawy białoruskie...*, dz. cyt., s. 142, 146 i 165.

Nawet krytycy taraszkiewicy przyznają, że *Граматыка*, chociaż nie była oficjalnie zatwierdzona przez władze, to jednak odegrała wielką rolę w ustanawianiu zasad pisowni i była przychylnie przyjęta przez uczniów, uczonych i całe społeczeństwo Białorusi³⁸⁴.

Główne miejsce w swej gramatyce Taraszkiewicz poświęca morfologii języka białoruskiego:

„аўтар упершыню спрабаваў выявіць найбольш характэрныя агульнанародныя моўныя рысы. *Беларуская граматыка* паклала пачатак стабілізацыі літаратурных норм беларускай мовы і ў марфалогіі”³⁸⁵.

Badacze stwierdzają, że w gramatyce widoczny jest wpływ pracy *Просты спосаб стацца ў кароткім часе граматычным* oraz opracowania J. Karskiego³⁸⁶. Jednocześnie przyznają, że terminologia gramatyczna, która utrwaliła się zwłaszcza w wydaniu z 1929 r. prawie w całości zachowała się do dnia dzisiejszego i dała podstawy współczesnej białoruskiej terminologii lingwistycznej³⁸⁷.

3.1.2.4. Lata 1921–1933

Bronisław Taraszkiewicz kojarzony jest z terenami Zachodniej Białorusi. Natomiast we Wschodniej Białorusi zagadnieniami językoznawczymi, ortografią i gramatyką zajmował się Jazep Losik (1883–1940)³⁸⁸, który w radzieckiej Białorusi propagował ortografię Taraszkiewicza³⁸⁹.

³⁸⁴ Por. Я. Камароўскі, *Беларускі правапіс*, dz. cyt., s. 5; І.І. Крамко, А.К. Юрэвіч, А.І. Яновіч, dz. cyt., s. 162–163.

³⁸⁵ І.І. Крамко, А.К. Юрэвіч, А.І. Яновіч, dz. cyt., s. 168; „Autor po raz pierwszy spróbował ukazać najbardziej charakterystyczne szeroko występujące cechy językowe. *Bielaruskaja hramatyka* położyła fundament pod stabilizację norm literackich języka białoruskiego, także w dziedzinie morfologii” (tłumaczenie na potrzeby własne – R.K.).

³⁸⁶ Tamże, s. 178–179.

³⁸⁷ Tamże, s. 179.

³⁸⁸ Por. *Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі*, Мінск 1986, t. 3, s. 250, *sub voce* Лёсік Язэп; *Беларуская энцыклапедыя ў 18 тамах...*, dz. cyt., t. 9, s. 232, *sub voce* Лёсік Язэп; Б. Сачанка, *Дазволю сабе нагадаць...*: [Пра акадэміка АН БССР Я. Лёсіка], „ЛіМ” 1989, 16.04., s. 13.

³⁸⁹ *Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі*, Мінск 1986, t. 3, s. 250.

Jazep Losik był naukowcem, publicystą, pisarzem, a także jednym z prezydentów Rady Białoruskiej Republiki Ludowej. Opublikował szereg opracowań; w 1922 r. ukazał się podręcznik pt. *Практычная граматыка беларускай мовы*, który został uznany za kontrrewolucyjny – autora aresztowano. W 1924 r. ukazały się prace: *Беларуская мова. Пачатковая граматыка і Беларуская мова: Праваніс*. Rok później: *У справе рэформы нашае азбукі*, a w 1927 r. *Граматыка беларускае мовы: Морфолёгія*.

„У значнай ступені дзякуючы ім у савецкай Беларусі стала шырока выкарыстоўвацца правапісная сістэма беларускай мовы, зафіксаваная ў *Беларускай граматыцы для школ* (1918) Б. Тарашкевіча”³⁹⁰.

Jazep Losik zdawał sobie sprawę, że prawdziwy naród ma swój własny język:

„Народ трэба навучыць, яму трэба паказаць, што пакуль не запануе ў краі ягоным наша родная мова, беларуская мова, да таго часу ён будзе бедны, цёмны й галодны. (...) Для нас мова (...) становіць усё, нашу палітыку, эканаміку, наш грамадзкі лад жыцця”³⁹¹.

W 1925 r. w Wilnie ukazał się *Беларускі праваніс*³⁹² – kompilacja gramatyk B. Taraszkiewicza i J. Losika, dopasowana do wymogów i warunków życia szkół Zachodniej Białorusi.

W 1927 r. wyszła praca A.W. Bahdanowicza pt. *Беларуская мова. Падручнік для тэхнікумаў і самаадукацыі*, która opisuje kwestie dotyczące językoznawstwa ogólnego,

³⁹⁰ С.М. Запрудскі, *Лёсік Язэп Юр'евіч*, [w:] *Беларуская мова*, Мінск 1994, s. 306; zob. też: Н. Баршчэўская, *Беларуская эміграцыя – абаронца роднае мовы*, Варшава 2004, s. 83; „W znacznym stopniu dzięki niemu w radzieckiej Białorusi była szeroko wykorzystywana pisownia języka białoruskiego, skodyfikowana w *Białoruskiej gramatyce dla szkół* B. Taraszkiewicza” (tłumaczenie na potrzeby własne – R.K.).

³⁹¹ За: Я. Запруднік, *Вольная Беларусь і Язэп Лёсік*, „Беларус”, nr 186, Нью-Йорк, 1972, s. 4; zob. też: Н. Баршчэўская, *Беларуская эміграцыя...*, dz. cyt., s. 83; „Naród trzeba nauczyć, trzeba mu pokazać, że dopóki nie zapanie w jego kraju nasz język ojczysty, język białoruski, dopóty on będzie biedny, ciemny, głodny. [...] Dla nas język [...] określa wszystko, naszą politykę, gospodarkę, nasz społeczny ład życia” (tłumaczenie na potrzeby własne – R.K.).

³⁹² *Беларускі праваніс*, паводле Б. Тарашкевіча і Я. Лёсіка, скампіляваў Р. Астроўскі, Вільня 1925.

діалектології, граматики historycznej oraz historii białoruskiego języka literackiego. W przeważającej mierze opracowanie odwoływało się do gramatyki Taraszkiewicza, chociaż na przykład przy opisie końcówek rzeczowników występowały poważne rozbieżności³⁹³.

Bardzo znaczącym i osobliwym zjawiskiem w historii rozwoju białoruskiej pisowni była reforma z 1933 roku³⁹⁴.

„У БССР правапіс і граматыка Тарашкевіча былі ў 1933 годзе скасаваныя ды замененыя – зьнянацку, гвалтам, пры вымушаным маўчанні навуковае грамады – на зрусыфікаваныя. На тое была адпаведная пастанова «Совнаркома». У Заходняй Беларусі, на эміграцыі ўвядзеньне наркомаўкі сустрэлі пратэстамі й надалей пісалі паводле Тарашкевіча, паводле жывое мовы. Асобныя непаслядоўнасьці (правапіс *й, ў*; правапіс чужаземных словаў з дыфтонгамі) парадкаваў Антон Лёсік, а на эміграцыі – Ян Станкевіч, Валянтына Пашкевіч, іншыя»³⁹⁵.

Uchwała Rady Komisarzy Ludowych Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej *O zmianach i uproszczeniu białoruskiej pisowni* znacznie uprościła pisownię białorską, ograniczyła liczbę wyjątków i – co ważne – pierwszy raz nadała jej prawomocność i ustaliła jej obowiązkowe używanie. Ten proces quasi-językowy był jednocześnie politycznym:

³⁹³ Por. I.I. Крамко, А.К. Юрэвіч, А.І. Яновіч, dz. cyt., s. 181.

³⁹⁴ Por. *Пастанова Савета Народных Камісараў БССР № 1312, 26 жніўня 1933 г., Аб зменах і спрашчэнні беларускага правапісу*, [w:] *Праці № 26 пасяджэння Савету Народных Камісараў Беларускай ССР 25 жніўня 1933 г.*, г. Менск, s. 26–27, Нацыянальная акадэмія навук, Цэнтральная навуковая бібліятэка імя Я. Коласа, Аддзел рэдкай кнігі (dalej oznaczana: *Пастанова 1933*); zob. też: Я. Камароўскі, *Беларускі правапіс*, dz. cyt., s. 26–32; Л. Лыч, *Рэформа беларускага правапісу 1933 года: ідэалагічны аспект*, Менск 1993; Я. Станкевіч, *Збор твораў у двух тамах*, dz. cyt., t. 1, s. 327–343; С. Запрудскі, *Сітуацыйныя фактары распрацоўкі правапісных нормаў беларускай мовы ў 1930–1932 гадах*, „*Studia Slavica*” 2005, Hung. 50, s. 379–391; Я. Станкевіч, *Рэформа граматыкі беларускай мовы ў БССР*, [w:] *За родную мову й праўдзівы назоў. Выбранае*, Вільня 2006, s. 104–109.

³⁹⁵ В. Вячорка, *Пішам тарашкевіцаю: 10 памятак беларускага правапісу*, „Наша Ніва” 1991, 1, за: <http://nn.by/1998/18/04.htm>; „W Białoruskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej pisownia i gramatyka Taraszkiewicza zostały anulowane i zamienione – znienacka, siłą, przy wymuszonym milczeniu środowiska naukowego – na zrusyfikowane wzorce. Zmianę tę przypieczętowano odpowiednią uchwałą Rady Komisarzy Ludowych. W Zachodniej Białorusi, na emigracji wprowadzenie narkomauki spotkało się z protestami i dalej pisano tam zgodnie z normami Taraszkiewicza i żywego języka. Niektóre zagadnienia ujęte niekonsekwentnie (np. pisownia *й, ў*, pisownia zapożyczonych słów z dyfтонгами) ujednolicał Anton Losik, a na emigracji – Jan Stankiewicz, Walantyna Paszkiewicz i inni” (tłumaczenie na potrzeby własne – R.K.).

„Мерапрыемствы партыі і ўрада былі накіраваны на выгнанне нацыяналістычных скажэнняў і наблізілі беларускі правапіс у значнай частцы правіл да рускага правапісу”³⁹⁶.

W takim razie były to poprawki sztuczne, a

„граматыка павінна толькі замацаваць і падраўняць тыя лініі, якія сама мова ўжо назначыла”³⁹⁷.

W zakończeniu uchwały Rady Komisarzy Ludowych Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej czytamy, że nadal trzeba uściślać białoruską pisownię, gramatykę, terminologię, przygotowywać nowe wydania białorusko-rosyjskich słowników

„вытраўляючы з беларускай мовы ўсялякія буржуазна-нацыяналістычныя плыні і скажэнні”³⁹⁸.

Jak widać, sformułowanie to nawołujące do „oczyszczania” języka białoruskiego przesiąknięte jest emocjami politycznymi i propagandowymi. Od czasu wejścia w życie tej uchwały w zależności od tego, kto jaką pisownią się posługiwał, jednocześnie demonstrował swoje poglądy polityczne, bowiem jedne końcówki były „burżuazyjno-nacjonalistyczne”, a drugie „poprawne”, „czysto białoruskie”, bo podobne do wzorców rosyjskich.

„Reforma” języka białoruskiego z 1933 r. miała podłoże nie językoznawcze, lecz polityczno-propagandowe – celem było zbliżenie zasad języka białoruskiego do norm języka rosyjskiego (białoruski miał być wariantem języka rosyjskiego). Bolszewicy chcieli upodobnić język białoruski do rosyjskiego oraz przekonać społeczeństwo do popularnego stwierdzenia rozpowszechnianego przez rosyjski wielkopaństwowy imperializm, głoszący, że

³⁹⁶ Я. Камароўскі, *Беларускі правапіс*, dz. cyt., s. 5; „Działania partii i rządu były nakierowane na wyeliminowanie skażeń nacjonalistycznych i spowodowały upodobnienie w znacznej mierze białoruskiej pisowni do zasad pisowni rosyjskiej” (tłumaczenie na potrzeby własne – R.K.).

³⁹⁷ Я. Лёсік, *Дзесяцігодзьдзе беларускае граматыкі (1918–1928 г.)*, dz. cyt., s. 303; „Gramatyka powinna tylko utrwaląć i prostować te lnie, które sam język już zarysował” (tłumaczenie na potrzeby własne – R.K.).

³⁹⁸ Пор. Пастанова 1933, s. 27; „likwidując z języka białoruskiego wszelakie burżuazyjno-nacjonalistyczne tendencje, naleciałości i skażenia” (tłumaczenie na potrzeby własne – R.K.).

Białorusini to nie naród, lecz tylko część wielkiego narodu rosyjskiego, a język białoruski to jedynie dialekt języka rosyjskiego³⁹⁹. W takich warunkach Bronisław Taraszkiewicz został uznany za nacjonalistę (czyli wroga), ze szkół wycofano gramatyki jego autorstwa, mimo że cieszyły się popularnością w kręgach zarówno szkolnych, jak i naukowych. W okresie stalinizmu wyniszczono białoruską inteligencję.

3.1.2.5. Lata 1934–1962

W 1934 r. na podstawie uchwały z 1933 r. Akademia Nauk Białorusi wydała *Праваніс беларускай мовы* – zbiór najważniejszych zasad, na których opierały się podręczniki wydawane w następnych latach. Jednocześnie na przestrzeni czasu trwały szerokie dyskusje nad pisownią białoruską i powstawały projekty jej modyfikacji.

W 1942 r. w Mińsku odbyła się konferencja językoznawcza, której plonem było ukazanie się pracy Antona Losika pt. *Беларускі праваніс*⁴⁰⁰. Na początku lat 50. komisja ortograficzna Instytutu Języka, Literatury i Sztuki Akademii Nauk Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej pod kierownictwem Jakuba Kołasa przygotowała kolejny projekt zmian i poprawek do białoruskiej pisowni. Projekt zatwierdzono w 1957 r. uchwałą Rady Ministrów BSRR *o sprecyzowaniu i częściowych zmianach istniejącej pisowni białoruskiej*. Na podstawie tego projektu w 1959 r. Akademia Nauk BSRR wydała *Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі*, które do dnia dzisiejszego formalnie zachowują swoją ważność, choć powstają kolejne propozycje zmian.

W dziedzinie morfologii powstał *Курс сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Марфалогія* (1957). Materiał wykorzystany w tej gramatyce został szczegółowo opracowany w książce *Граматыка беларускай мовы*⁴⁰¹, która jest najpełniejszym zbiorem zasad gramatycznych języka literackiego⁴⁰².

³⁹⁹ „Od wydawcy”, [w:] Б. Тарашкевіч, *Беларускі праваніс*, Мінск 1941, s. 3.

⁴⁰⁰ Мінск 1943; współautorzy K. Szkućka i A. Adamowicz (K. Шкуцька і А. Адамовіч).

⁴⁰¹ Т. 1, *Марфалогія*, Мінск 1962; т. 2, *Сінтаксіс*, Мінск 1966; istnieje nowsze wydanie z 2007 r. pt. *Кароткая граматыка беларускай мовы*, рэд. А.А. Лукашанец, Мінск 2007, wydana przez Narodową Akademię Nauk Białorusi.

⁴⁰² Пор. І.І. Крамко, А.К. Юрэвіч, А.І. Яновіч, dz. cyt., s. 281.

Na emigracji działał Jan Stankiewicz. (1891–1976)⁴⁰³ – były poseł sejmu polskiego (1928–1930), wykładowca również Uniwersytetu Warszawskiego. Nazywał Białoruś *Krywija* (Крывія) albo *Wialikalitwa* (Вялікалітва), gdyż wychodził z założenia, że naród białoruski pochodzi od plemienia Krywiczów. Rozszyfrował i transliterował Kitab z XVII w. Dziś uważany jest za naukowca-purystę. Napisał m.in. *Падручнік крывіцкае (беларускае) мовы. Граматыка, правапіс, укладаньні прытарнаваньня вучыцца ў школе й дома, Часьць I-III*⁴⁰⁴ i *Беларуска-расійскі (Вялікалітоўска-расійскі) слоўнік*, który został wydany (już po śmierci autora) w Nowym Jorku w 1990 roku⁴⁰⁵.

Dla J. Stankiewicza ważną cechą języka białoruskiego było odzwierciedlanie na piśmie miękkości przyimków na -z (-з) przed *ў* oraz miękkimi spółgłoskami⁴⁰⁶. Krytykował on B. Taraszkiewicza za to, że z jednej strony uznawał tę cechę w wymowie, a z drugiej strony nie uwzględniał jej na piśmie, co w przyszłości może być przyczyną utraty tej osobliwości językowej⁴⁰⁷. Zaslugą właśnie J. Stankiewicza jest to, że dziś ta cecha konsekwentnie jest odzwierciedlana przez użytkowników klasycznej pisowni⁴⁰⁸.

Stankiewicz chciał zachować i popularyzować charakterystyczne cechy języka białoruskiego, które z różnych przyczyn nie są uwzględniane w dzisiejszych normalizacjach. W ten sposób stworzył jakby osobny język – normalizacyjną alternatywę dla językoznawstwa stworzonego przez władzę radziecką. Niektórzy sądzą, że istnieje szansa przywrócenia do życia jego projektu kodyfikacji języka białoruskiego, oczywiście z jednoczesną jego krytyczną i współczesną przeróbką⁴⁰⁹.

⁴⁰³ Рог. *Беларуская энцыклапедыя ў 18 тамах...*, dz. cyt., t. 15, s.150, *sub voce* Станкевіч Янка.

⁴⁰⁴ Рэгенсбург 1947.

⁴⁰⁵ Н. Баршчэўская, *Беларуская эміграцыя...*, Тамże, s. 86; autorka podaje także spis innych prac J. Stankiewicza.

⁴⁰⁶ Ю. Бушлякоў, *Ян Станкевіч як ідэоляг беларускага моўнага пурызму*, [w:] Ян Станкевіч, *Збор твораў у двух тамах*, t. 2, Менск 2002, s. 558.

⁴⁰⁷ Я. Станкевіч, Б. Тарашкевіч: *Беларуская граматыка для школ. Выданьне пятае пераробленае і пашыранае. Вільня 1929 г., бал 132 + IV*, [w:] Ян Станкевіч, *Збор твораў...*, dz. cyt., t. 1, s. 162.

⁴⁰⁸ Н. Баршчэўская, *Беларуская эміграцыя...*, dz. cyt., s. 86.

⁴⁰⁹ Рог. Ю. Бушлякоў, dz. cyt., s. 578; В. Булгакаў, *Ад укладальніка*, [w:] Я. Станкевіч, *Збор твораў...*, dz. cyt., t. 1, s. 16.

3.1.2.6. Lata współczesne

W latach 1991–1992 w Towarzystwie Języka Białoruskiego prowadziła swoje prace komisja ds. udoskonalenia pisowni (przewodniczący H. Cychun). W 1993 r. komisja opublikowała wyniki swych prac i propozycje zmian. W tym samym roku Rada Ministrów przyjęła uchwałę mówiącą o konieczności dalszego udoskonalania języka białoruskiego. Powstała państwowa komisja ds. udoskonalenia pisowni języka białoruskiego (przewodniczący N. Hilewicz). Zadaniem komisji było wykonanie postanowień wspomnianej uchwały. Jednak zmiany polityczne na Białorusi oraz powrót władz do polityki rusyfikacji uczyniły działalność komisji bezpodstawną i dlatego już po roku jej prace zostały wstrzymane. Komisja zaleciła Narodowej Akademii Nauk Białorusi oraz Ministerstwu Edukacji przygotowanie nowej redakcji pisowni białoruskiej. Instytut Językoznawstwa Narodowej Akademii Nauk Białorusi na czele z jego ówczesnym dyrektorem A. Padłużnym przygotował trzy warianty projektu zmian pisowni (1999, 2002, 2004). W 2003 r. drugi wariant projektu trafił do rozpatrzenia do administracji prezydenta, ale nie był komentowany i rozpatrywany przez społeczeństwo. W sierpniu 2006 r. Alaksandr Łukaszenka wydał Ministerstwu Edukacji rozporządzenie zajęcia się zmianami białoruskiej pisowni w celu przystosowania jej do współczesnych wymogów językoznawczych⁴¹⁰. Przewodniczący Instytutu Językoznawstwa im. Jakuba Kołasa Narodowej Akademii Nauk Białorusi Alaksandr Łukaszaniec poinformował, że chodzi zaledwie o kilka uzupełnień, a nie o reformę pisowni⁴¹¹. Jednak w 2008 r. ukazały się nowe zasady ortografii (*Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі*⁴¹²) przyjęte przez parlament białoruski w formie ustawy i podpisane przez prezydenta A. Łukaszenkę, które obowiązują od 1 września 2010 r.

Klasyczna pisownia także była porządkowana – od czasów Taraszkiewicza, Losika i Stankiewicza język cały czas się rozwijał i powstały już nawet warianty wariantów, wśród których wyróżnia się i białoruska łacinka.

⁴¹⁰ Por. www.president.gov.by/press25738.html#doc, 25 VIII 2006.

⁴¹¹ Łukaszaniec zabroniłby taraszkiewicy, gdyby to od niego zależało, dlatego że według niego, taki rozdźwięk w pisowni źle wpływa na język białoruski; por. З. Панкавец, *Аляксандар Лукашанец: «Ня ведаю, ці забароняць «тарашкевіцу»...* www.nn.by/index.php?c=ar&i=3529, 28 VIII 2006; В. Тарас, *Няма мовы*, www.nn.by/index.php?c=ar&i=3519, 28 VIII 2006; А. Класкоўскі, *Паляваньне на мяккі знак*, www.nn.by/index.php?c=ar&i=3575, 31 VIII 2006.

⁴¹² Zob. http://libelli.narod.ru/misc/rules.htm#_Toc204867510.

„Два алфавіты, тры правапісы, ці нават болей, бо часопіс «Фрагмэнты» друкуе бліскучую іранічную аб’яву: »З правапісных варыянтаў для нас прымальная коласаўка і першыя 5 варыянтаў тарашкевіцы: клясычны, вінцукоўка мадыфікаваная, шупаўка, нашаніўка, эмігрантаўка, а таксама індывідуальныя мутацыі на тле вышэйназваных сістэмаў«»⁴¹³.

W latach 90. proces powrotu klasycznej pisowni przyczynił się do wyjścia taraszkiewicy z podziemia⁴¹⁴ – znów była ona konkurencyjna wobec narkamauki. W 1992 r. w Wilnie odbyła się narada użytkowników pisowni klasycznej, żeby omówić współczesne językowe problemy taraszkiewicy. W Pradze 5 i 6 grudnia 1998 r. w siedzibie Radia „Swaboda” odbyła się konferencja dotycząca uporządkowania taraszkiewicy⁴¹⁵. W 2005 r. ukazał się nowy *Беларускі клясычны правапіс. Збор правілаў. Сучасная нармалізацыя*⁴¹⁶.

3.1.3. Alfabet białoruski

W Wielkim Księstwie Litewskim funkcjonowała cyrylica wspólna narodom wschodniosłowiańskim. Warto wspomnieć o szczególnej osobliwości tamtego okresu, czyli o utworach białoruskich (starobiałoruskich) pisanych alfabetem arabskim. Były one zwane Al Kitab, czyli po arabsku – *książka*. Były one tworzone w osiedlach zamieszkałych przez wyznawców islamu.

W XIX wieku pisarze wykorzystywali często polską łacinkę, niektórzy pisali również po polsku, np. Wincenty Dunin-Marcinkiewicz i Franciszak Bahuszewicz.

Dzisiaj stosowany jest alfabet cyrylicy zaadaptowany do potrzeb języka białoruskiego⁴¹⁷.

⁴¹³ „Фрагмэнты” 2000, jesień; za: А. Гапава, *Нацыя „паміж” і ў мары аб сваіх жанчынах...*, <http://txt.knihi.com/frahmenty/11hapava.htm>; to był często argument przeciw używaniu klasycznej pisowni, która przedstawiała wiele wariantów, co ponoć zachęcało do pisania, jak kto chce. Narkamauka natomiast kojarzyła się z uporządkowaniem zasad (sposób tego uporządkowania to już inna kwestia); „dwa alfabety, trzy pisownie, czy nawet więcej, bo czasopismo „Frahmenty” publikuje ironiczne ogłoszenie: *Z wariantów pisowni dla nas akceptowalna jest kolasauka i pięć pierwszych wariantów taraszkiewicy: klasyczny, wincukouka modyfikowana, szupauka, naszaniuka, emihrantauka, a także indywidualne mutacje na podstawie wyżej wymienionych systemów*” (tłumaczenie na potrzeby własne – R.K.).

⁴¹⁴ Por. З. Саўка, Прадмова: *Беларускі клясычны правапіс*, dz. cyt.

⁴¹⁵ Por. Tamże, s. 14 i nast.; Я. Максімяк, *Упарадкавалі тарашкевіцу*, „Ніва”, nr 1 (2225), 3 I 1999, <http://niva.iig.pl/>.

⁴¹⁶ Ю. Бушлякоў, В. Вячорка, З. Санько, З. Саўка, Вільня–Менск 2005.

⁴¹⁷ Tamże, s. 30; łacinka rozwija się także dzisiaj, więcej: www.lacinka.org.

3.1.4. Два варіанты писовни біалорускiей

3.1.4.1. Taraszkiewica

Taraszkiewiczą nazywany jest wariant pisowni біалорускiей stworzony przez Bronisława Taraszkiewicza i zaprezentowany w kolejnych wydaniach jego gramatyki. Od jego nazwiska pochodzi nazwa, którą określa się także kolejne uzupełnienia ortografii Taraszkiewicza poczynione np. przez Losika czy Stankiewicza. Dzisiaj także są jej zwolennicy i naukowcy, którzy ją unowocześniają, niemniej nazwa się nie zmienia, czasem stosuje się też termin *ortografia klasyczna*.

Taraszkiewica nie jest oficjalnie uznaną formą pisowni, ale obecnie jest stosowana w wielu wariantach przez czasopisma i gazety emigracyjne, takie jak: „Беларусь”, „Запісы” (USA), ale także wydania na Białorusi, np.: „Arche”, „Калосьце”, „Дзеяслоў”, „Навіны БНФ” (wewnętrzna gazeta partii BNF); taraszkiewiczą posługują się także twórcy, np. z Towarzystwa Wolnych Literatów (Таварыства вольных літаратараў ТВЛ). Klasyczna ortografia używana jest także w środkach masowego przekazu, np. w Radiu „Swaboda” (Радыё Свабода)⁴¹⁸ czy Redakcji Біалорускiей Польскаго Радіа для Заграніцы⁴¹⁹.

⁴¹⁸ Zob. www.svaboda.org.

⁴¹⁹ Zob. www.polskieradio.pl/zagranica/by/; o powodach stosowania taraszkiewicy w redakcji pisze jej kierowniczka Nina Barszczewska: „Вядома, што сёння ў беларускіх сродках масавай інфармацыі побач з узаконенымі правіламі беларускага правапісу ўсё адважней прабіваюцца нормы напісання, выкладзеныя Браніславам Тарашкевічам, г.зв. тарашкевіца. Тарашкевіца нам бліжэйшая па дзвюх прычынах. Па-першае, вядома, што змены, унесеныя ў беларускі правапіс у 1933 г., былі праведзены штучным чынам, з мэтай зліцця беларускае мовы ў адзінае рэчышча з мовай расійскай. Па-другое, тарашкевіца бліжэйшая беларускім гаворкам Беластоцчыны – роднай зямлі большасці з нас. Імкнемся паслядоўна прытрымлівацца тых арфаграфічна-арфаэпічных нормаў, якія існавалі ў Беларусі да 1933 г. Гэты факт можна лічыць голасам у дыскусіі аб зменах беларускага правапісу”; „Wiadomo, że dziś w mediach białoruskich razem z oficjalnie zatwierdzonymi zasadami pisowni białoruskiej coraz odważniej przebijają się normy pisowni zaprezentowane przez Bronisława Taraszkiewicza, tak zwana taraszkiewica. Nam taraszkiewica jest bliższa z dwóch powodów. Po pierwsze, wiadomo, że zmiany wprowadzone do pisowni białoruskiej w 1933 r. były sztuczne i miały na celu zunifikowanie języka białoruskiego z językiem rosyjskim. Po drugie, taraszkiewica jest podobna do gwar Białostocczyzny – ziemi ojczystej większości z nas. Dążymy do konsekwentnego przestrzegania tych norm ortograficznych, które istniały na Białorusi przed 1933 r. Ten fakt można traktować jako głos w dyskusji na temat zmian białoruskiej pisowni” (tłumaczenie na potrzeby własne – R.K.), zob. Н. Баршчэўская, *Удзел Беларускай рэдакцыі Польскага радыё ў працэсе будавання новых польска-беларускіх адносінаў*, [w:] *Беларусь паміж Усходам і Захадам: Праблемы міжнацыянальнага, міжрэлігійнага і міжкультурнага ўзаемадзеяння, дыялогу і сінтэзу*, „Беларусіка Albaruthenica” 6, рэд. Ул. Конан і інш., Мінск 1997, s. 293–294.

Trzeba jednak podkreślić fakt, że taraszkiewica nie jest wykładana w szkołach (jest grupa osób, które z różnych przyczyn nie lubią nawet słyszeć o taraszkiewicy)⁴²⁰. Każdy, kto chce się z nią zapoznać, musi szukać informacji na własną rękę⁴²¹. Z drugiej jednak strony zauważalna jest nieoficjalna tendencja⁴²² powrotu do taraszkiewicy:

„У Беларусі тарашкевіца адраджэлася ў другой палове 80-тых гадоў, разам з агульным адраджэннем нацыянальнага жыцця. Зразумела, ужываць „правапіс з мяккім знакам” сталі перш за ўсё неформальныя выданні. Маладыя людзі адкрывалі для сябе беларускую мову (альбо вярталіся да яе) якраз у ейным дарэформавым графічным афармленні. Гэта істотна, бо сёння можна ўжо сказаць, што на тарашкевіцы вырасла цэлае пакаленне карыстальнікаў і носьбітаў беларускай мовы. Адраджэнне тарашкевіцы ў Беларусі — гэта ўжо не мара „кучкі нацыяналістаў”, а рэальны лінгвістычны факт. [...] Тарашкевіца ўвесь час жыла сярод беларускай эміграцыі. Калі ў Беларусі газеты „Свабода” і „Наша ніва” сталі

⁴²⁰ „Гэта школьныя настаўнікі, універсытэцкія выкладчыкі, мовазнаўцы, выдавецкія рэдактары, карэктары — якім патэнцыйны пераход на тарашкевіцу мог бы пагражаць прафесійнай дыскваліфікацыяй”; „To nauczyciele i wykładowcy uniwersyteccy, językoznawcy, redaktorzy wydawnictw, korektorzy, którym przejście na taraszkiewiczę mogłoby zagrażać dyskwalifikacją zawodową” (tłumaczenie na potrzeby własne — R.K.), С. Шупа, <http://nn.by/1999/07/13.htm>; bywa, że taraszkiewica jest utożsamiana z nacjonalizmem intelektualistów. А. Нарэва дадае: „Гордая дэкларацыя “Я паверу толькі таму прэзідэнту, які верне нашы нацыянальныя сімвалы: бел-чырвона-белы флаг, герб Пагоня, гімн *Магутны Божа* альбо паланэз Агінскага. І ён павінен змяніць назву нашай сталіцы на *Менск*, як ён спрадвечу называўся („Наша Ніва”, 2000, № 51), — не кранае беларускіх грамадзянаў, бо тое, што інтэлектуалы лічаць “сапраўднай беларускасцю”, не мае аніякага дачынення да ідэнтычнасцей рэальных (а не віртуальных) беларусаў”; „Twarda deklaracja “uwierzę tylko temu prezydentowi, który przywróci nasze symbole narodowe: flagę biało-czerwono-białą, herb Pogoń, hymn *Mahutny Boża* albo poloneza Ogińskiego. I on powinien zmienić nazwę naszej stolicy na *Miensk*, jak kiedyś się nazywał” („Наша Ніва”, 2000, nr 51) — nie wzruszy Białorusinów, bo to, co jest uważane przez intelektualistów za „prawdziwie białoruskie”, nie ma nic wspólnego z tożsamością realnych (nie wirtualnych) Białorusinów” (tłumaczenie na potrzeby własne — R.K.); zob. *Нацыя „паміж” і ў мары аб сваіх жанчынах...*, dz. cyt.; jak widać, pisownia nie jest tu sprawą wyłącznie językoznawczą — tu tylko sygnalizujemy, że ta kwestia jest bardzo złożona i wywołuje różne kontrowersje, dlatego opisując ją, trzeba wziąć różne fakty pod uwagę.

⁴²¹ Właśnie dlatego zdarza się, że młodzież, która używa języka ojczystego, wie co nieco o Taraszkiewiczzu, ale już nie zbyt dobrze zna jego propozycje dotyczące języka; znane są wybiórcze zasady i stosowane są niekonsekwentnie.

⁴²² Można to zaobserwować na forach internetowych, gdzie są zamieszczane wypowiedzi także na temat białoruskiej pisowni, np. wypowiedź jednego młodego człowieka: „Я некалькі дзён таму нават у адной букіністычнай кнігарне бачыў *Граматыку для школ* Б. Тарашкевіча. Нават хацеў набыць, але нехта... хто яе туды прынёс напэўна вельмі паважае й разумее якасці гэтай каштоўнасці, таму кошт узняў да 35.000”, за: <http://www.aplus.by/forum/index.php?showtopic=5898&st=30>; „Kilka dni temu w jednej z bukunistycznych księgarni widziałem *Gramatykę dla szkół* B. Taraszkiewicza. Nawet chciałem ją kupić, ale ktoś... kto ją tam przyniósł chyba bardzo szanuje i rozumie wartość tej książki i dlatego cenę podniósł do 35 tys.” (tłumaczenie na potrzeby własne — R.K.).

„абкатваць тарашкевіцу”, яны маглі пакарыстацца 40-гадовым досведам нью-йоркскага „Беларуса” ды і іншых эмігранцкіх выданняў”⁴²³.

Upraszczając kwestię taraszkiewicy i podchodząc do niej stereotypowo, można powiedzieć, że utożsamia się z nią patriotów (czyli według reżimowej propagandy – nacjonalistów), opozycjonistów, artystów, emigrację (opozycyjnie nastawioną do władzy na Białorusi). Zwolennicy pisowni Taraszkiewicza uważają ją za jedyny wariant, który odzwierciedla typowe białoruskie cechy językowe (a nie rosyjskie) i który jest obroną języka ojczystego przed rusyfikacją.

3.1.4.2. Narkamauka

Nazwa *narkamauka* (także: *narkomauka*, *narkomówka*) pochodzi od skrótu nazwy Rady Komisarzy Ludowych i oznacza zrusyfikowany wariant języka białoruskiego, po „reformie” z 1933 r. Miał on potem różne uzupełnienia (np. w 1957 r., i późniejsze), ale jest to do dziś oficjalna ortografia białoruska (ostatnio utrwalona przez obowiązującą reformę z 2008 r.). W tym wariantcie są wydawane oficjalne gazety i czasopisma, np.: „Звязда”, „Літаратура і Мастацтва”, „Голас Радзімы”, „Мастацтва” (wydawany przez Ministerstwo Kultury), pisane są artykuły i opracowania naukowe, także prace naukowców i członków Akademii Nauk Republiki Białorusi⁴²⁴. Narkamaukę stosują także na swojej stronie internetowej pracownicy oraz trupa Teatru Narodowego im. J. Kupały⁴²⁵.

⁴²³ „Na Białorusi taraszkiewica odrodziła się w drugiej połowie lat 80. razem z ogólnym odrodzeniem kwestii narodowej. Oczywiście stosować pisownię z miękkim znakiem zaczęły przede wszystkim nieformalne wydawnictwa. Młodzi ludzie odkrywali dla siebie język białoruski (albo powracali do jego używania) właśnie w jego graficznej formie sprzed reformy. To ważne, bo dziś można już powiedzieć, że na taraszkiewicy wyrosło całe pokolenie użytkowników języka białoruskiego. Odrodzenie taraszkiewicy na Białorusi nie było już marzeniem nacjonalistów, ale realnym faktem lingwistycznym. [...] Taraszkiewica cały czas żyła wśród białoruskiej emigracji. Kiedy na Białorusi gazety: „Swaboda” i „Nasza Niwa” zaczęły odradzać taraszkiewicę, mogły już skorzystać z 40-letniego doświadczenia nowojorskiego „Bielarusa” i innych wydawnictw emigracyjnych” (tłumaczenie na potrzeby własne – R.K.); Ян Максіміук, *Унападкавалі тарашкевіцу*, dz. cyt.

⁴²⁴ Strona internetowa jest także w języku białoruskim, w wersji narkamauki: <http://nasb.gov.by/bel/index.html>. Natomiast w Centralnej Naukowej Bibliotece im. J. Kołasa przy Narodowej Akademii Nauk RB na napisach informacyjnych i dokumentach (np. karcie czytelnika) także widnieje narkamauka, chociaż katalog jest już w języku rosyjskim (zjawisko bilingwizmu).

⁴²⁵ Zob. www.kupala-theatre.by.

W Polsce białoruska mniejszość narodowa używa w większości przypadków także narkamauki. Właśnie w takiej wersji wydawany jest na Białostocczyźnie tygodnik Białorusinów Polski – „Niwa”⁴²⁶.

Z narkamauką utożsamiane są zwykle osoby, które nie są białoruskimi patriotami, wyzbywają się swej tożsamości narodowej oraz korzeni. Jest to jednak podział uproszczony. Jak już wspomniano, w szkołach nie uczy się taraszkiewicy, więc nawet patrioci, żeby się z nią zapoznać, muszą to zrobić na własną rękę. Niektórzy wolą narkamaukę, gdyż jest unormowana, a taraszkiewiczę uważają za nieuporządkowaną i nacjonalistyczną, a także nienaturalną (nie wschodnią), zbyt zbliżoną do polskich wzorców językowych.

Podsumowując kwestię dwóch wariantów białoruskiej pisowni, warto podkreślić, że podział na taraszkiewiczę i narkamaukę wynika nie tylko z procesów językowych, lecz także (a może przede wszystkim) z historycznych i politycznych czynników, które do dziś wzbudzają emocje. Zwolennicy i przeciwnicy obydwóch wariantów komentują istniejący podział⁴²⁷ i w zależności od postawy wobec języka pojawiają się głosy przeciwko taraszkiewicy lub za jej przywróceniem do używania w sferze życia państwowego. Do dziś trwają dyskusje, który z wariantów jest lepszy. Każdy z nich ma też zabarwienie socjologiczne czy nawet polityczne i może być traktowany jako czynnik świadczący o świadomości językowej i narodowej.

⁴²⁶ Przy czym na stronie internetowej gazety czytamy: „А пішацца-ж наша газэта наркомаўскім правапісам. Гэта ні пратэст супраць чаго-небудзь, ні падтрымка чаму-небудзь. Прычына цалкам іншая, чытач у кожным кутку сьвету павінен яе зразумець — газэта выкарыстоўваецца ў якасьці дапаможніка ў тых школах Белароччыны, у якіх вядзецца яшчэ навучаньне беларускай мовы. А навучаецца яна паводле тае нормы, для якое йснуюць падручнікі. У выпадку, калі-б Рэспубліка Беларусь прызнала беларускую мову як сваю дзяржаўную й пачала сваіх дзяцей вучыць чытаць і пісаць *зь мяккім знакам* — інакш выглядала-б навучаньне мовы на Белароччыне, інакш пісалася-б наша газэта. Душою й сэрцам мы за *мяккім знакам*, але ж і жыцьцё ставіць свае ўмовы”; „W naszej gazecie stosujemy narkamaukę. Nie jest to protest przeciwko czemuś, ani poparcie czegoś. Przyczyna jest całkiem inna, czytelnik w każdym zakątku świata powinien nas zrozumieć – gazeta jest wykorzystywana jako pomoc naukowa w tych szkołach Białostocczyzny, w których prowadzone jest nauczanie języka białoruskiego. Proces nauczania prowadzony jest według tej normy, którą stosują także podręczniki. W przypadku gdyby Republika Białorusi uznała język białoruski za swój urzędowy i zaczęła swoje dzieci uczyć czytać i pisać z miękkim znakiem – inaczej wyglądałoby nauczanie języka na Białostocczyźnie i inną pisownię stosowałaby gazeta. Duszą i sercem jesteśmy za miękkim znakiem, ale i życie stawia swoje warunki” (tłumaczenie na potrzeby własne – R.K.), zob. <http://niva.iig.pl/>.

⁴²⁷ Na przykład na łamach pisma „Роднае Слова”.

Z drugiej strony niektórzy badacze uważają ten podział za sztuczny i w ogóle nie uznają terminów taraszkiewica i narkamauka⁴²⁸.

Na zakończenie warto dodać, że w ogólnym wyobrażeniu taraszkiewica kojarzy się z miękkim znakiem, a narkamauka – z jego brakiem. Jest to pierwsza cecha, jaka rzuca się w oczy, np. *ёсць – ёсьць, жыццё – жыцьцё, з – зь, звярнуць – зьвярнуць, з’яўляецца – зьяўляецца, радасць – радасьць, сёння – сёньня, снег – сьнег* itd.

To oczywiście nie oznacza, że nie ma innych różnic – są, np. morfologiczne. S. Szupa dodaje:

„Адрозьненне наркомаўкі і тарашкевіцы — ня толькі і ня гэтулькі чыста правапіснае. Яно — у стылі, культуры мовы, у стаўленьні носьбіта да свае мовы”⁴²⁹.

Istniejące rozbieżności między wariantami pisowni powodują chaos, który ma różne swoje konsekwencje. Użytkownicy mieszają oba warianty i przez to każdy pisze, jak chce, czy wydaje mu się, że powinno się pisać. To daje przewagę językowi rosyjskiemu, który jest jednoznacznie skodyfikowany i przejrzysty. Taki proces sprzyja jednak rusyfikacji i marginalizacji ojczystego języka białoruskiego.

3.1.5. Bilingwizm białoruski

Obecnie na Białorusi panuje oficjalny bilingwizm. Obok języka białoruskiego (oficjalnego w wariancie narkamauki) wykorzystywany jest język rosyjski. Jest to zapisane w konstytucji Białorusi.

Co ciekawe, do lat 40. XX w. razem z białoruskimi językami urzędowymi były także: jidisz, polski i rosyjski. Dnia 26 stycznia 1990 r. została przyjęta ustawa o językach, która nadawała językowi białoruskiemu status jedyne go języka urzędowego na Białorusi. Nie miał on takiego zamocowania prawnego od 1696 r., kiedy Sejm Rzeczypospolitej podjął decyzję, że językiem urzędowym Wielkiego Księstwa Litewskiego będzie język polski, który zastąpi dotąd

⁴²⁸ Por. wywiad z A. Łukaszancem, dyrektorem Instytutu Językoznawstwa Narodowej Akademii Nauk RB im. J. Kołasa, za: *Аляксандар Лукашанец: «Ня ведаю, ці забароняць «тарашкевіцу»...* www.nn.by/index.php?c=ar&i=3529, 28 VIII 2006.

⁴²⁹ „Różnice między narkamauką a taraszkiewicą nie dotyczą tylko pisowni, lecz także stylu, kultury języka, postawy użytkownika wobec swojego języka” (tłumaczenie na potrzeby własne – R.K.); zob. C. Шына, <http://nn.by/1999/07/13.htm>.

używany starobiałoruski⁴³⁰. Stan prawny ustanowiony przez ustawę z 1990 r. uległ zmianie w 1995 r. za kadencji prezydenta Alaksandra Łukaszenki. Obecnie – mimo że 8 grudnia 1991 r. został podpisany na terytorium Białorusi układ białowieski głoszący, że ZSRR jako byt geopolityczny przestał istnieć, a tym samym Białoruś odzyskała niepodległość – z wielu przyczyn język białoruski jest traktowany marginalnie (procesy rusyfikacji) i może całkowicie stać się językiem martwym; prawie się go nie słyszy, istnieje ewentualnie czasami na piśmie. Konstytucja z 1996 r. nadała językowi rosyjskiemu status drugiego obok białoruskiego języka urzędowego na Białorusi, co sprawiło, że w życiu codziennym białoruski jest praktycznie wyeliminowany – zastępowany rosyjskim.

Białoruski stanowi język z jednej strony wsi, a z drugiej strony inteligencji, naukowców, opozycjonistów. Zwykli ludzie w miastach nie chcą mówić po białorusku, gdyż boją się posądzenia o działalność polityczną, opozycyjną, wywrotową, która grozi utratą pracy, a nierzadko nawet więzieniem. W jednym wierszu białoruskim mówi się, że ludzie „milczą po białorusku”, tzn. chcą niby mówić, ale się czegoś obawiają. Język białoruski jest elitarny – nie można usłyszeć go wszędzie. Stosowany jest w Kościele katolickim, także w wydawnictwach religijnych. Bywa wykorzystywany w reklamie. Zagraniczne firmy w ten sposób próbują przyciągnąć uwagę do wyróżnionego produktu wśród rosyjskojęzycznych billboardów. Na Białorusi udało się zniszczyć także tożsamość narodową, dlatego do dziś w odniesieniu do dużej części społeczeństwa białoruskiego stosuje się termin i kategorię socjologiczną *homo sovieticus*.

Język białoruski obecny jest również w Polsce na Podlasiu i w dawnym województwie olsztyńskim⁴³¹, a także wśród emigrantów białoruskich, np. w Kanadzie, USA, Argentynie.

Warto przypomnieć, że w Polsce na Białostocczyźnie funkcjonuje liczna mniejszość białoruska, która wydaje swoją prasę, np. gazetę „Niwa”, kultywuje język białoruski w liceach z dodatkową nauką języka białoruskiego. Organizowane są także olimpiady języka białoruskiego. Dobrze działają też białoruskojęzyczne media, np. Redakcja Białoruska Polskiego Radia dla Zagranicy, telewizja „Belsat”, Europejskie Radio dla Białorusi, Radio

⁴³⁰ А. Белы, Л. Лыч, *Прынялі закон аб мовах*, Менск 1995, s. 3–4.

⁴³¹ Zob. L. Schneider, *Język białoruski*, Kraków 1968, s. 3.

„Racyja”. Co roku organizowany jest także festiwal rockowy „Basowiszcz”, a białoruski jest utożsamiany z językiem białoruskiego rocka, który propaguje wartości wolnościowe.

3.1.6. Mieszanka białorusko-rosyjska

Mieszanka białorusko-rosyjska jest zwana popularnie trasianką. Nazwa ta jest terminologiczną metaforą mającą swe pochodzenie ze sfery życia codziennego, a oznacza nic innego jak karmę dla krów⁴³². Na językowym poziomie trasianka jest mieszanką języka białoruskiego i rosyjskiego obejmującą wiele poziomów języka: fonetykę, leksykę, morfologię, składnię. Jest to swoista hybryda – czyli połączenie języka literackiego, jego socjalnych i terytorialnych wariantów oraz języka rosyjskiego⁴³³. Trasianka nie ma jednak żadnych norm, gdyż jest indywidualną sprawą każdego użytkownika. Trasianka powstała jako efekt uboczny komunikacji pomiędzy białoruskojęzyczną wsią a rosyjskojęzyczną administracją państwową, a także na skutek masowego przechodzenia (także przymusowego jak w okresie stalinowskim) z języka białoruskiego na język rosyjski.

Potoczny język białoruski ma zatem dwie odmiany – z jednej strony może to być ustny wariant języka literackiego, a z drugiej strony właśnie trasianka. Jest to zjawisko unikalne w całej Europie, ale na Białorusi ma charakter masowy. Białorusini używający wyłącznie języka rosyjskiego mówią często właśnie trasianką – w ich języku (spontanicznym mówieniu po rosyjsku) już na poziomie fonetycznym widoczne są regularne cechy typowe dla białoruskiego systemu językowego.

Trasianka jest poważnym zagrożeniem dla literackiego języka białoruskiego – stanowi zachętę do odchodzenia od jego norm na rzecz zbliżenia do języka rosyjskiego; to z kolei poddaje w wątpliwość sens istnienia osobnego literackiego języka białoruskiego⁴³⁴. Jest pewne zagrożenie, że trasianka zostanie w jakiś sposób skodyfikowana i osiągnie swój osobny status normatywny, co znów będzie podważać sens używania języka białoruskiego. Do tego przyczyniło się już prawne usankcjonowanie języka rosyjskiego jako państwowego (drugiego a w rzeczywistości pierwszego, czy nawet jedyne).

⁴³² Kiedy gospodarzowi brakuje dobrego siana, dodaje do niego słomę i taką mieszaninę karmi swoje zwierzęta, które nie widzą żadnej różnicy.

⁴³³ Б. Плотнікаў, dz. cyt., s. 41.

⁴³⁴ Zob. Г. Цыхун, *Крэалізаваны прадукт. Трасянка як аб’ект лінгвістычнага даследавання*, „Arche” 2000, nr 6; artykuł dostępny także w Internecie pod adresem <http://arche.bymedia.net/6-2000/cychu600.html>.

3.2. Kontakty białorusko-polskie

3.2.1. Związki historyczne

Białoruś i Polska to dziś kraje sąsiednie, niby bliskie, ale oddzielone szczelną granicą i ruchem wizowym odcinającymi Unię Europejską od Wschodu. Czasem trudno uwierzyć, że w latach 1569–1795, czyli czasach Rzeczypospolitej Obojga Narodów (a de facto wielu narodowości), tworzyły to samo państwo. Ale nawet dzisiejsze formalne oddalenie nie zmienia faktu, że Białoruś i Polska mają wspólną historię.

Wystarczy przyjrzeć się kilku faktom. Warto pamiętać, że w 1921 roku na mocy traktatu ryskiego zachodnia część dzisiejszej Białorusi znajdowała się w granicach Polski, wschodnia zaś – w granicach ZSRR. L. Schneider pisze, że po I wojnie światowej, rewolucji październikowej i powstaniu Związku Radzieckiego większa część terytorium białoruskiego znalazła się w ZSRR, mniejsza – w Polsce, ale w 1939 r. i tę część włączono do Związku Radzieckiego⁴³⁵.

Niemniej jednak był okres, kiedy Rzeczpospolita uzyskiwała ziemie należące do niej przed III rozbiorem, a po 1795 roku stanowiące część zaboru rosyjskiego. I tak II Rzeczpospolita (1918–1939) miała w swych granicach m.in.: Wilno, Braśław, Grodno, Lidę, Baranowicze, Nieśwież, Nowogródek, Zaosie, Tuhanowicze, Mir, Żyrowice, Słonim, Pińsk, Brześć, Krzemieniec oraz Lwów – miasta i miejscowości leżące dziś na terytorium Litwy, Białorusi i Ukrainy. O wielonarodowości tamtych terenów niech świadczy i fakt, że w samym Mińsku w latach 20. XX wieku były aż cztery języki urzędowe: białurski, rosyjski, polski oraz jidysz⁴³⁶.

Ale to nie jedyny dowód wielonarodowości i wielokulturowości tamtych terenów. Warto poczytać biografie choćby króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, Adama Mickiewicza, Tomasza Zana, Antoniego Edwarda Odyńca, Jana Czeczota, Władysława Syrokomli, Wincentego Korotyńskiego, Stanisława Moniuszki, Elizy Orzeszkowej, Marii Rodziewiczówny, Józefa Czechowicza czy Jerzego Giedroycia i Ryszarda Kapuścińskiego, by przekonać się, że życie wielu osobistości związane było także z terenami dzisiejszej

⁴³⁵ L. Schneider, dz. cyt., s. 4.

⁴³⁶ *Гісторыя Мінска. Історыя Мінска* пад рэдакцыяй У.А. Бабкова, Мінск 2006, s. 325.

Białorusi. Już same nazwy miejscowości, w których osoby te urodziły się bądź zmarły, o tym świadczą.

Stanisław August Poniatowski urodził się w Wołczynie (białoruskiej wsi przy granicy z Polską), Tomasz Zan uczył się w gimnazjum w Mińsku (dzisiejszej stolicy Białorusi), a pochowany został w Smolanach na Białorusi (obwód witebski), Jan Czeczot badał białoruski folklor i pisał wiersze także po białorusku (np. wiersz *Na pryjezd Adama Mickiewicza*), Stanisław Moniuszko urodził się niedaleko Mińska, Eliza Orzeszkowa zmarła i została pochowana w Grodnie, Józef Czechowicz pracował jako nauczyciel w Brasławiu i Słobódce (osadzie całkowicie białoruskiej), Jerzy Giedroyc urodził się w Mińsku, a Ryszard Kapuściński w Pińsku (wówczas w granicach II Rzeczypospolitej, dziś – Białorusi).

Warto przestudiować realia historyczne, które wiązały i rozdzielały nasze kraje, prześledzić zmiany granic i skład narodowościowy na tych terenach, by przekonać się, jak bardzo nasze kultury oddziaływały na siebie, jak mieszały się języki, obyczaje.

3.2.2. Różnice między językiem białoruskim i językiem polskim⁴³⁷

Skoro Białoruś i Polska były blisko politycznie, państwowo, kulturowo, nie dziwi i to, że również język białoruski i polski miały wspólną historię, współtworzyły się i oddziaływały na siebie.

„Нельга дакладна вызначыць той час, калі пачаліся кантактаванне і ўзаемадзеянне беларускай і польскай моў, бо пакуль што так і не ўстаноўлена, з якога часу можна гаварыць пра існаванне беларускай і польскай моў як асобных, самастойных адзінак у межах славянскага моўна кантынума. Відавочна, што гэтае кантактаванне і ўзаемадзеянне ўзніклі яшчэ на ўзроўні праславянскіх дыялектаў”⁴³⁸.

Oba języki mają wiele wspólnego, np. twarde spółgłoski: *cz, sz, ż*, które historycznie także w obu językach były miękkie. Niżej przedstawiamy podstawowe różnice.

⁴³⁷ Na podstawie: Б. Плотнікаў, *Беларуская мова ў сістэме славянскіх моў*, „Роднае слова” 2000, nr 11, s. 49.

⁴³⁸ Л. Шакун, *Беларуска-польскія моўныя кантакты ў XX стагоддзі*, „Роднае слова” 1999, nr 4, s. 62.

3.2.2.1. Alfabet

Pierwszą podstawową różnicę między dwoma językami stanowi alfabet. W języku białoruskim jest to odmiana cyrylicy, w języku polskim – odmiana alfabetu łacińskiego⁴³⁹.

3.2.2.2. Akcent

Druga ważna różnica to przede wszystkim akcent – wymawianie słów ze złym akcentem jest podstawą błędów fonetycznych. W języku białoruskim akcent jest swobodny i ruchomy, i może zmieniać miejsce w paradygmacie, np. *pyka* – *pyki* (‘ręka’ – ‘ręce’), *кaciць* – *косім* (‘kosić – kosimy’). W języku polskim natomiast akcent jest stały paroksytoniczny (pada na drugą sylabę od końca).

Akcent	
język białoruski	język polski
swobodny i ruchomy	stały i paroksytoniczny
<i>pyka</i> – <i>pyki</i>	<i>ręka</i> – <i>ręce</i>
<i>кaciць</i> – <i>косім</i>	<i>kosić</i> – <i>kosimy</i>

Są oczywiście wyjątki⁴⁴⁰:

1. Czasowniki 1. i 2. osoby lm. czasu przeszłego mają akcent na trzeciej sylabie od końca: *gra-li-śmy*, *wy-ko-na-li-ście*;

⁴³⁹ Warto jednak pamiętać o nieoficjalnej białoruskiej łacinie czy o takim fakcie, że kiedy Polska była pod zaborami i silne były tendencje rusyfikacyjne, pojawiały się próby zmiany polskiego alfabetu na polski wariant cyrylicy. Takie projekty rusyfikacyjne były przygotowywane za cara Mikołaja I. Natomiast za cara Aleksandra II próbowano wprowadzić do szkół podstawowych polskojęzyczne podręczniki wydane cyrylicą; zob. M. Strycharska-Brzezina, *Polskojęzyczne podręczniki dla klasy I szkoły elementarnej w Królestwie Polskim drukowane grażdanką*, Kraków 2006.

⁴⁴⁰ Zob. H. Jadacka, D. Zdunkiewicz-Jedynak, A. Markowski, *ABC gramatyki*, [w:] *Polszczyzna na co dzień*, red. M. Bańko, Warszawa 2006, s. 97–101.

2. Czasowniki trybu przypuszczającego w liczbie pojedynczej i w 3. osobie lm. mają akcent na trzeciej sylabie od końca: *na-ry-so-wał-bym*, *prze-ko-nał-byś*, *wy-stq-pił-by*, *na-u-czy-li-by*;
3. Czasowniki trybu przypuszczającego 1. i 2. osoby lm. mają akcent na czwartej sylabie od końca: *po-dzi-wia-li-byś-my*, *na-ma-lo-wa-li-by-ście*;
4. Rzeczowniki zapożyczone z łaciny i zakończone na *-ika/-yka* mają akcent na trzeciej sylabie od końca: *po-li-ty-ka*, *e-ty-ka*, *a-stro-nau-ty-ka*;
5. Rzeczowniki 1-sylabowe z częstką *arcy-*, *eks-*, *wice-* mają akcent na ostatniej sylabie: *eksmąż*, *arcymistrz*, *wicekról*.

Wyjątków jest więcej, ale nawet w języku potocznym dominuje akcentowanie ich na drugą sylabę od końca, co jest uznawane już za normę potoczną⁴⁴¹.

3.2.2.3. Prasłowiańskie zbitki spółgłoskowe i *l* epentetyczne

W języku białoruskim nie zachowały się do dzisiaj prasłowiańskie zbitki spółgłoskowe **dt* i **tl* – występują one w języku polskim, np. błrus. *мыла*, *вёў*, por. pol. *mydło*, *wiódl*; zachowało się natomiast *l* epentetyczne, którego brakuje w języku polskim, np. błrus. *зямя*, *люблю*, por. pol. *ziemia*, *lubieć*.

3.2.2.4. Krótkie formy zaimków osobowych

Bardzo ważną kwestią różniącą oba języki jest brak w języku białoruskim krótkich form zaimkowych: *go*, *mi*, *ti*, *ci*⁴⁴², np. pol. *Powiem ci* – błrus. *Я скажу табе*.

3.2.2.5. Częstka zwrotna *‘ся* (*się*)

Inną ważną cechą jest częstka zwrotna *‘ся* (*się*), którą w języku białoruskim piszemy łącznie z czasownikiem, a w języku polskim – rozłącznie.

⁴⁴¹ Tamże, s. 97–98.

⁴⁴² Mowa o języku literackim, gdyż w gwarach w bierniku występują krótkie formy, np. *це*, *се*, zob. Э. Блінава, Е. Мяцельская, *Беларуская дыялекталогія*, Мінск 1969, s. 76.

Cząstka zwrotna 'ся (się)	
język białoruski	język polski
мыцца	myć się
я мыюся	myję się
ты моешыся	myjesz się
яна/ён/ яно мыецца	on/ona/ono myje się
мы моемся	myjemy się
вы моецеся	myjecie się
яны мыюцца	myją się

3.2.2.6. Wołacz

W języku białoruskim (w oficjalnej wersji narkamauki) używanie wołacza (błrus. *клічны склон*, a w gramatyce Taraszkiewicza nazywa się on *клічучы* i występuje często, także w gwarach) jest dosyć ograniczone. W języku polskim wołacz używany jest częściej, choć pod wpływem języka angielskiego (gdzie mianownik równa się wołaczowi) jego wykorzystanie w stylu potocznym także się zawęża. Jednak są takie przypadki, kiedy użycie wołacza jest absolutnie konieczne, żeby uniknąć błędu językowego.

Wołacz	
język białoruski	język polski
Спадар прафэсар/дырэктар!	Panie profesorze/dyrektorze!

Добрай раніцы, спадар Марак/Радак/Томак!	Dzień dobry, panie Marku/Radku/Tomku !
Спадрыня Марта/Моніка!	Pani Marto/Moniko !

Jeśli zwracamy się do osoby, której mówimy po imieniu, to możemy używać obydwóch form: w wołaczach lub mianownikach, np. **Marto!** albo **Marta!**, **Tomek!** albo **Tomku!**⁴⁴³.

3.2.2.7. Miękkie *r* (*r'*)

Ani w języku białoruskim, ani w języku polskim nie występuje miękkie *r* (*r'*), ale w języku białoruskim uległo ono stwardnieniu, a w języku polskim nastąpiło przejście w *rz*, np. błrus. *рака, перад* – pol. *rzeka, przed*.

3.2.2.8. Czas przeszły

Do podstawowych i wyraźnych różnic gramatycznych należą formy czasu przeszłego. W języku białoruskim są to jednakowe końcówki czasowników rodzaju męskiego (błrus. *я, ты, ён бачыў*) oraz czasowników obu rodzajów liczby mnogiej (błrus. *мы, вы, яны бачылі*); w języku polskim występują formy męsko- i niemęskosobowe i każda z tych form ma swoją końcówkę.

W języku polskim zaimek *oni* jest używany w stosunku do grupy albo mężczyzn, albo mężczyzn i kobiet razem, natomiast zaimek *one* – wyłącznie do grupy kobiet. W języku białoruskim natomiast mamy jeden zaimek, który łączy w sobie te wszystkie funkcje – *яны*.

⁴⁴³ Zob. M. Foland-Kugler, *Zwięzła gramatyka polska dla cudzoziemców*, Warszawa 2006, s. 82.

Czas przeszły	
język białoruski	język polski
я быў/была	byłem/byłam
ты быў/была	byłeś/byłaś
ён быў/яна была/яно было	był/była/było
мы былі	byliśmy/byłyśmy
вы былі	byliście/byłyście
яны былі	(oni) byli/ (one) były

3.2.2.9. Samogłoski nosowe

W żadnym języku (więc także białoruskim) nie zachowały się nosówki. Są one natomiast w języku polskim, co go wyróżnia na tle innych. W języku białoruskim nosówki *ę*, *ą* przeważnie (bo nie zawsze) przeszły w *я*, *у*. Poniższe przykłady przedstawiają lepiej to zjawisko występujące obecnie tylko w języku polskim:

pol. *ą* → biał. *у*

dąb – дуб

bądz – будзь

mąka – мука (ale: męka – мука)

mąż – муж

sąd – суд

ząb – зуб

pol. *ę* → biał. *я*

mięso – мяса

pamięć – памяць

pięć – пяць

Oczywiście jest to bardzo uproszczony schemat i zawiera wiele wyjątków, gdyż rozwój nosówek w języku polskim to dość skomplikowany proces. Nie można zatem uczynić z powyższych przykładów żadnej reguły, bo np.:

pol. *dziewięć* = biał. *дзевяць*, czyli pol. *ę* → biał. *я*

Jednak w samym języku polskim występuje alternacja *q:ę*, np. *dziewięć* – *dziewiąty*, której w języku białoruskim za pomocą powyższej analogii odzwierciedlić nie możemy, bo biał. *дзевяць* – *дзевяты*. Mamy pol. *sąd* (biał. *суд*), ale *sędzia* (biał. *суддзя*); pol. *dąb* (biał. *дуб*), ale pol. *dęby* (a biał. *дубы*). Jak wynika z powyższych przykładów, z pewnej zależności, że pol. *q* → biał. *y* oraz pol. *ę* → biał. *я* nie możemy robić reguły obowiązującej zawsze⁴⁴⁴.

3.2.3. Pokrewieństwo języka białoruskiego i języka polskiego

Język białoruski i język polski miały wspólną historię, a nawet można powiedzieć — mimo że polski należy do grupy języków zachodniosłowiańskich, a białoruski do wschodniosłowiańskich — współtworzyły się:

„Kontakty językowe polsko-ukraińskie, a także polsko-białoruskie mają szczególny charakter. Wielowiekowe współzycie w ramach jednego organizmu państwowego,

⁴⁴⁴ Por. T. Czernysz, *Polsko-ukraińskie pułapki językowe: korzyści i trudności nauczania języka polskiego w kontekście bliskości lingwogenetycznej i typologicznej*, dz. cyt., s. 477–478.

wzajemne przenikanie i dopełnianie się kultur spowodowały, że wszystkie trzy języki ukształtowały się przy silnych wzajemnych wpływach. Dotyczy to nie tylko języków literackich, ale także gwar zarówno kontaktujących się bezpośrednio, jak i odległych⁴⁴⁵.

W języku literackim wzajemne wpływy językowe zauważyć można już w XVI- i XVII-wiecznych utworach Mikołaja Reja, Mikołaja Sępa Szarzyńskiego czy Szymona Zimorowica, ale także w XIX-wiecznych dziełach Adama Mickiewicza, Tomasza Zana, Antoniego Edwarda Odyńca. We współczesnej polszczyźnie natomiast mamy m.in. takie zapożyczenia z języka białoruskiego (białorutenizmy), jak: *morda*, *grabież*, *hałas*, *hodować*, *posag*, *rubież* oraz *czerep* i *najmita*⁴⁴⁶.

P.P. Szuba dodaje:

„Вывучэнне польска-беларускіх моўных сувязей мае даўнюю і багатую гісторыю – не менш даўнюю, чым гісторыя адносін паміж двума суседнімі народамі. Гэта гісторыя мела і свае светлыя, і свае змрочныя бакі, але добрасуседскія адносіны заўсёды перамагалі. У выніку кантактаў і агульнага паходжання абедзвюх моў склаўся даволі вялікі пласт слоў, якія маюць шмат агульнага – як у польскай, так і ў беларускай мовах”⁴⁴⁷.

Wiele jest takich wyrazów, które w obu językach wyglądają/brzmia podobnie i w obu mają takie samo znaczenie, np.: błrus. *бензін* to pol. *benzyna*, błrus. *ахвяра* to pol. *ofiara*. Jest oczywiście jakiś element, który je różni, w pierwszym przykładzie jest to akcent oraz rodzaj rzeczownika – w języku białoruskim *benzyna* jest rodzaju męskiego, w polskim – żeńskiego. W drugim przykładzie mamy różnicę ortograficzną i fonetyczną.

Jednak są też leksemy, które wyglądają/brzmia prawie identycznie, np. błrus. *ванна* to pol. *wanna*, błrus. *бедны* to pol. *biedny*.

⁴⁴⁵ J. Rieger, J. Siatkowski, *Kontakty polszczyzny z językami słowiańskimi*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 544.

⁴⁴⁶ Tamże, s. 546.

⁴⁴⁷ П.П. Шыба, dz. cyt., s. 134; „Studiowanie polsko-białoruskich związków językowych ma długą i bogatą historię, nie krótszą niż historia stosunków między dwoma sąsiednimi narodami. Ta historia miała swoje i jasne, i ciemne strony, ale stosunki dobrosąsiedzkie zawsze zwyciężały. W wyniku kontaktów i ogólnego pochodzenia obu języków powstało dość dużo słów, które mają wiele wspólnego – zarówno w języku polskim, jak i białoruskim” (tłumaczenie na potrzeby własne – R.K.).

Pomijam tu fakt, czy owe podobieństwa (lub identyczność) wynikają z zapożyczeń międzyjęzykowych, czy leksyki wspólnej języków słowiańskich. Ważne jest to, że leksemy w obu językach można w tym przypadku nazwać rzeczowymi ekwiwalentami międzyjęzykowymi.

„Блізкасць беларускай і польскай моў выяўляецца на ўсіх структурных узроўнях, асабліва ж – на лексічным. Г. Пальцаў прааналізаваў *Падручны польска-беларускі слоўнік* (Варшава, 1962), які налічвае 50 тысяч загалоўных слоў, і выявіў сярод іх каля 30 тысяч слоў, агульных для польскай і беларускай моў”⁴⁴⁸.

Nawet jeżeli jakieś wyrazy zostały zapożyczone z jednego języka do drugiego, to i tak samo znaczenie mogło rozwijać się (zmieniać) w różnych kierunkach. Dlatego tak często spotykane są pozorne ekwiwalenty (homonimy międzyjęzykowe) mające identyczną/podobną formę, ale różne znaczenie. Język białoruski i polski miały ze sobą ścisły kontakt, oddziaływały na siebie, nie dziwi więc fakt, że zachodziły obustronne procesy zapożyczeń wyrazów – można zatem stwierdzić, że to pozorne (zdradliwe) podobieństwo niektórych leksemów wynika z procesu przemian znaczeniowych wyrazów zapożyczonych w obu językach. Niektóre jednak podobieństwa mogą być mylące i stanowić przyczynę nieporozumień⁴⁴⁹.

⁴⁴⁸ Л. Шакун, *Беларуска-польскія моўныя кантакты ў XX стагоддзі*, dz. cyt., s. 62; „Bliskość języka białoruskiego i polskiego widoczna jest na wszystkich poziomach, a szczególnie – leksykalnym. H. Palcau przeanalizował *Падручны польска-беларускі слоўнік* i wyodrębnił ok. 30 tys. leksemów wspólnych dla języka polskiego i białoruskiego” (tłumaczenie na potrzeby własne – R.K.).

⁴⁴⁹ Mam tu na myśli m.in. zjawisko *falszywych przyjaciół*, zob. R. Kaleta, *Białoruś i Polska – rzecz o mylących podobieństwach językowych*, dz. cyt.

4. Złudne odpowiedniki białorusko-polskie

Jak ukazano wyżej, język białoruski i język polski mimo wielu różnic są ze sobą blisko spokrewnione. Bez świadomości związków historycznych trudno zrozumieć zjawisko współczesnych mylących leksykalnych podobieństw międzyjęzykowych białorusko-polskich. A występuje ono w każdym języku.

„У любых мовах, асабліва блізкіх, нямала слоў, якія знешне супадаюць, а сэнс іх зусім іншы ці нават процілеглы [...] фальшывыя сябры перакладчыка ёсць у кожнай мове. Гэта — агульная заканамернасць”⁴⁵⁰.

Ponieważ język białoruski i język polski należą do rodziny języków słowiańskich, nie dziwi fakt, że duża ilość *falszywych przyjaciół* ma pochodzenie właśnie słowiańskie – forma ich jest podobna, ale znaczenie/znaczenia mogły rozwijać się inaczej. Porównywanie języka białoruskiego i polskiego pozwala znaleźć przykłady, które pasują do niektórych grup wymienionych we wcześniejszej części pracy i przytoczonych za Ryszardem Lipczukiem. Pierwsza grupa (wyrazy o tym samym znaczeniu, ale różnej pisowni) zawiera wiele różnic ortograficznych, np. błrus. *віцэ-прэм’ер* i pol. *wicepremier* (użycie łącznika i apostrofu w zapisie leksemu białoruskiego).

W drugiej grupie (wyrazy o różnych cechach gramatycznych) można umieścić ogromną ilość rzeczowników znaczących to samo w obu językach, ale różniących się rodzajem, np. błrus. *сім’я* (r. żeński) i pol. *system* (r. męski).

Zagadnienia te zostaną szerzej przedstawione niżej, tu tylko sygnalizujemy rodzaje złudnych odpowiedników.

Falszywi przyjaciele bywają zaliczani jako typ błędu glottodydaktycznego, którego głównym źródłem jest interferencja językowa. Przenoszenie nawyków i wzorców z języka ojczystego na obcy może się okazać szczególnie niebezpieczne, gdyż usypia czujność uczącego się lub

⁴⁵⁰ А. Шыдлоўскі, *Пра фальшывых сяброў перакладчыка*, dz. cyt., s. 226, 228; „We wszystkich językach, szczególnie bliskich, jest wiele słów, których zewnętrzna forma jest zbieżna, ale sens jest zupełnie inny czy nawet przeciwny [...] *falszywi przyjaciele* tłumacza są w każdym języku. To ogólna tendencja” (tłumaczenie na potrzeby własne – R.K.).

tłumacza, którzy myślą, że tworzą poprawną konstrukcję, a jednocześnie robią błąd (stąd określenie *falszywi przyjaciele tłumacza*).

Zjawisko homonimii międzyjęzykowej często omawiane jest razem ze zjawiskiem podobnym – paronimami międzyjęzykowymi, które traktowane są czasem jako rodzaj homonimów a nie odrębne zjawisko.

Paronimy to wyrazy mylone, podobne graficznie, lecz znaczące coś zupełnie innego. Znaczenie jednego leksemu błędnie przypisuje się drugiemu. Podobnie jak homonimy także paronimy występują w jednym języku lub co najmniej dwóch (paronimy międzyjęzykowe). Niżej proste przykłady paronimów w języku polskim i białoruskim:

- 1) pol. *adaptować* ‘przystosować’, ‘dostosować’ i *adoptować* ‘przysposobić’, ‘dokonać adopcji dziecka’;
- 2) pol. *status* ‘położenie’, ‘stan’, ‘pozycja’ i *statut* ‘zbiór przepisów określających strukturę, zadania, zakres i sposób działania instytucji’;
- 3) błrus. *інжынерны* ‘тэхнічны, звязаны з дзейнасцю інжынераў’ i *інжынерскі* ‘які мае адносіны да інжынера, характэрны для яго’⁴⁵¹.

4.1. Typy złudnych odpowiedników

Typy złudnych odpowiedników zależą od języków, które są poddawane analizie porównawczej. Inne typy można wydzielić, kiedy porównanie dotyczy języków niespokrewnionych, inne – kiedy spokrewnionych (bliskich sobie). Na pewno niektóre grupy mogą być zastosowane w obu przypadkach, ale inne mają zastosowanie węższe odnoszące się do konkretnych dwóch języków. Niżej przedstawione zostaną grupy dotyczące języka białoruskiego i polskiego (są to szeroko rozumiane odmiany *falszywych przyjaciół/homonimów międzyjęzykowych* – na temat terminologii używanej w niniejszej pracy informacja widnieje w podsumowaniu punktu 2.7. *Typologia homonimów*

⁴⁵¹ Zob.: С.М. Грабчыкаў, *Цяжкія выпадкі ўжывання блізкіх па гучанню слоў*, Мінск 1977, s. 117; więcej przykładów też zob. <http://slounik.org/paronimy/>.

międzyjęzykowych). Ze względu na specyfikę obu języków i bliskie ich pokrewieństwo niżej przedstawiamy typologię stworzoną na podstawie opracowań teoretycznych przytoczonych we wstępie pracy. W każdej podgrupie podane są jedynie przykłady, gdyż każda z podgrup mogłaby stanowić temat osobnego pełniejszego opracowania.

4.1.1. Złudne odpowiedniki fonetyczne

Do pierwszej grupy złudnych odpowiedników fonetycznych można zaliczyć złudne odpowiedniki akcentowe. Są to leksemy brzmiące podobnie i znaczące to samo w obu językach, ale mające inny akcent np.:

Язык біа́лорускі	Язык польскі
<i>Акадэ́мія наву́к</i>	<i>akademia nauk</i>
<i>але́</i>	<i>ale</i>
<i>альма́нах</i>	<i>almanach</i>
<i>база́р</i>	<i>bazar</i>
<i>балага́н</i>	<i>balagan</i>
<i>бе́рэт</i>	<i>beret</i>
<i>бе́жавы</i>	<i>beżowy</i>
<i>ва́мпі́р</i>	<i>wampir</i>
<i>гуля́ш</i>	<i>gulasz</i>
<i>душа́</i>	<i>duśza</i>
<i>дыва́н</i>	<i>dywan</i>
<i>з дру́гім</i>	<i>z drugim</i>
<i>зі́ма</i>	<i>zima</i>
<i>з кні́жкамі</i>	<i>z książkami</i>
<i>І́нтэрнэ́т</i>	<i>Internet</i>
<i>капа́люш</i>	<i>kapelusz</i>
<i>касцё́л</i>	<i>kościół</i>
<i>кіно́</i>	<i>kino</i>
<i>Лі́тва</i>	<i>Litwa</i>
<i>макаро́н</i>	<i>makaron</i>
<i>ма́лы</i>	<i>mały</i>

<i>на паркінгу</i>	<i>na parkingu</i>
<i>на сметніку</i>	<i>na śmietniku</i>
<i>пацыент</i>	<i>pacjent</i>
<i>пяску</i>	<i>piasku</i>
<i>рэферат</i>	<i>referat</i>
<i>студэнт</i>	<i>student</i>
<i>сцяна</i>	<i>ściana</i>
<i>табу</i>	<i>tabu</i>
<i>фестываль</i>	<i>festiwal</i>
<i>худы</i>	<i>chudy</i>
<i>экран</i>	<i>ekran</i>
<i>яны былі</i>	<i>oni byli</i>

Dotyczy to także czasowników z przedrostkiem *wy-*, np.: *выехаць* – *wyjechać*, *выпісаць* – *wypisać*, *выплаціць* – *wypłacić*.

Jednak w innych częściach mowy także się to zdarza, np. *выбарчы* – *wyborczy*.

Różne akcentowanie odnosi się także do tych samych zestrojów akcentowych, np.: *для нас* – *dla nas*, *у нас* – *u nas*.

Do kolejnej podgrupy zaliczyć można homografy. Jest to pozorna ekwiwalencja w wymowie – do najpopularniejszych homografów należą litery, które wyglądają tak samo, a oznaczają coś zupełnie innego. W poniższej tabeli je przedstawiono.

Alfabet łaciński	Cyrylica (i łacińskie odpowiedniki)
<i>B</i>	<i>B, б = w</i>

<i>E</i>	<i>E</i> = <i>je</i>
<i>H</i>	<i>H, h</i> = <i>n</i>
<i>C, c</i>	<i>C, c</i> = <i>s</i>
<i>P, p</i>	<i>P, p</i> = <i>r</i>
<i>m</i>	<i>m</i> (pisane) = <i>t</i>
<i>Y, y</i>	<i>Y, y</i> = <i>u</i>
<i>X, x</i>	<i>X, x</i> = <i>ch</i>

Na podstawie poniższych przykładów można zaobserwować różne przypadki złudnych odpowiedników fonetycznych, np.:

- a) błrus. *Еўропа* (wymowa pierwszej głoski jak [je]) i pol. *Europa* (wymowa pierwszej głoski jak [e]),
- b) błrus. *спектакль* [sp'ektakl] (miękka wymowa grupy *sp*') i pol. *spektakl* [spektakl] (twarda wymowa grupy *sp*),
- c) błrus. *змяняцца* [z'm'an'acca] (miękka wymowa *z*') i pol. *zmieniać się* [zm'en'ać s'e] (twarda wymowa *z*); w języku polskim zbitka spółgłoskowa *zm* może mieć w wymowie wariant miękki tylko w wygłosie, np. dopuszczalne są obie wymowy: [romantyżm'e/romantyzm'e] (na piśmie tylko: *romantyzmie*). W nagłosie jednak wymowa zmiękczona jest błędem fonetycznym: poprawnie [zm'ana] a nie *[żm'ana]

(na piśmie tylko: *zmiana*). W środku wyrazu przed spółgłoskami wargowymi miękkimi piszemy zawsze *z*, np. *marazmie*; wyjątki: *weźmiesz*, *weźmie*, *weźmiemy*, *weźmiecie*;

- d) błrus. *Літва* [l'itva] i pol. Litwa [l'itfa] – złudnie podobna wymowa *w* – w języku białoruskim jest ono dźwięczne po spółgłoskach bezdźwięcznych a w języku polskim nie;
- e) błrus. *поле* [pol'e] i pol. *pole* [pole] – złudnie podobna wymowa *l* (w języku białoruskim jest ono miękkie);
- f) błrus. *ламаць* i pol. *łamać* – złudnie podobna wymowa *ł* (w języku białoruskim jest to *ł* przedniojęzykowe, w polskim zaś – tylnojęzykowe. Przedniojęzykowe *ł* występowało w polszczyźnie kresowej, dziś występuje także we wschodniej Polsce i uznawane jest za normę: „W normie wzorcowej mieści się też wymawianie bądź niewymawianie [...] przedniojęzykowego *ł*. [...] przedniojęzykowe *ł* jest charakterystyczne dla Kresów Wschodnich, a brak – dla reszty kraju”⁴⁵²; przedniojęzykowe *ł* występuje też w dialektach śląskich granicznych z morawskimi, w dialekcie podhalańskim⁴⁵³);
- g) błrus. *сцяна* [s'c'ana] i pol. *ściana* [ścana] – złudnie podobna wymowa *dź, ć, ź, ś* (w języku białoruskim jest to szereg przedniojęzykowych: *dz', c', z', s'* – jak w wyrazie *sinus* – a w języku polskim jest to szereg środkowojęzykowych: *dź, ć, ź, ś*; wymowa przedniojęzykowa wpłynęła na gwary polskie wschodniej Polski. W języku północno-wschodniej Polski jest nazywana „śledzikowaniem” i zaliczana do regionalnej normy użytkowej⁴⁵⁴. Zróznicowana wymowa tych miękkich spółgłosek występuje także w polszczyźnie północnokresowej⁴⁵⁵);
- h) błrus. *i* [ji] oraz pol. *i* [i] – złudnie podobna wymowa spójnika, w języku białoruskim jest on wymawiany z tzw. prejotacją, a w języku polskim nie.

⁴⁵² A. Markowski, *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*, Warszawa 2007, s. 107.

⁴⁵³ I. Grek-Pabisowa, *Współczesne gwary polskie na Litwie i Białorusi. Fonetyka*, Warszawa 2002, s. 92–94.

⁴⁵⁴ Por. A. Markowski, dz. cyt., s. 107–108.

⁴⁵⁵ Zob. I. Grek-Pabisowa, dz. cyt., s. 88–89.

4.1.2. Złudne odpowiedniki leksykalne

Ta grupa to najpopularniejszy rodzaj *falszywych przyjaciół* (rozumianych w szerokim sensie). Wyróżniamy tu leksemy podobnie wyglądające/brzmiące, ale mające inne znaczenie (tautonymy, aproksymaty, homonimy międzyjęzykowe).

Możemy w tej grupie wydzielić homonimy całkowite, czyli takie, których wszystkie znaczenia są złudne (różnią się), np. błrus. *cymki* to pol. ‘doba’, a nie ‘sutki’. Ten właśnie rodzaj homonimii będzie szerzej opracowany w części praktycznej rozprawy w rozdziale numer 5.

Istnieją także homonimy niecałkowite, czyli takie, których co najmniej jedno znaczenie występuje w obu językach, a inne znaczenia się różnią, np. błrus. *цмок* 1. ‘cmok’ 2. ‘smok’ i pol. *cmok pot.* ‘dźwięk wydawany podczas głośnego całowania’⁴⁵⁶. W języku polskim leksem powyższy nie ma drugiego znaczenia leksemu białoruskiego, natomiast pierwsze znaczenie jest tożsame. Liczba homonimów niecałkowitych jest niezwykle duża, a różnice semantyczne nierzadko bardzo delikatne, polegające na odrębności stylów, co możemy zaobserwować w słownikach dzięki kwalifikatorom.

Niektórzy badacze homonimii – jak to było już wspomniane wyżej – wyróżniają zjawisko paronimii (międzyjęzykowej). Bywa ono uznawane albo za część homonimii, albo za odrębne zjawisko. Paronimia białorusko-polska także występuje, np. błrus. *анады* ‘opady’ – pol. *odpadki* ‘resztki’, ‘śmiecie’, błrus. *выкладчык* ‘wykładowca’ i pol. *wykładowca* ‘wyraziciel, to, co świadczy o czymś’⁴⁵⁷, błrus. *наспець* ‘zdążyć’ i pol. *pospać* ‘spędzić pewien czas, śpiąc’⁴⁵⁸, błrus. *нарколаг* ‘lekarz leczący z narkomanii’ i pol. *narkoman* ‘człowiek uzależniony od narkotyków’, błrus. *напрок* ‘zarzut’ i pol. *paproch* ‘drobna cząsteczka czegoś nieokreślonego’⁴⁵⁹.

Paronimy w odróżnieniu od homonimów nie mają identycznej formy graficznej czy dźwiękowej, lecz zbliżoną, mogącą spowodować mylenie leksemów i ich znaczeń.

⁴⁵⁶ Za *Słownik języka polskiego PWN*, <http://sjp.pwn.pl/szukaj/cmok>.

⁴⁵⁷ Tamże, <http://sjp.pwn.pl/szukaj/wyk%C5%82adnik>.

⁴⁵⁸ Tamże, <http://sjp.pwn.pl/szukaj/pospa%C4%87>.

⁴⁵⁹ Tamże, <http://sjp.pwn.pl/szukaj/paproch>.

Zjawisko paronimii wyróżniane bywa z naukowego punktu widzenia i ropytrywane bardzo szczególowo w konfrontacji z homonimią. W niniejszej rozprawie nie stosuję rozróznienia na homonimy i paronimy międzyjęzykowe, gdyż przyjmuję perspektywę glottodydaktyczną. A także perspektywę bardziej użytkową. Dla zwykłego użytkownika języka nie jest istotne, czy dany leksem to homonim czy paronim, lecz to, że jego forma graficzna i/lub dźwiękowa może być złudna i może być przyczyną błędu. Od słownika oczekuje zatem spisu ważniejszych takich leksemów, które z różnych przyczyn mogą być mylące.

4.1.3. Złudne odpowiedniki gramatyczne

4.1.3.1. Złudne odpowiedniki morfologiczne

Zwane także homonimią leksykalno-gramatyczną. Polega ona na tym, że jest zachowana dźwiękowa zgoda leksemów, ale różni się znaczenie oraz funkcja gramatyczna (różne jednostki słownikowe wyrażone innymi częściami mowy); w tej grupie mogą występować homonimy zarówno całkowite, jak i niecałkowite, np.:

- 1) błrus. *забрала* to pol. *przyłbica* (oraz 3. os. lp r. żeńskiego od czasownika *забраць* – więc są to też homonimy w języku białoruskim) – homonimiczność też dotyczy form w odmianie błrus. *забралам* – może to być narzędnik od formy *забрала* (oraz forma czasu przeszłego w języku polskim od czasownika *zabrać*), np. *з адкрытым забралам* (z otwartą przyłbicą), co stanowi homonim morfologiczny z pol. *zabrałam* (1. os. lp r. żeńskiego od czasownika *zabrać*);
- 2) błrus. *правіла* ‘prawidło, zasada, reguła’ i pol. *prawiła* (3. os. cz. przeszłego r. żeńskiego od czasownika *prawić* ‘mówić o czymś, zwykle długo, z namaszczeniem’⁴⁶⁰);
- 3) błrus. *бэз* i pol. *bez* oznaczają rodzaj krzewu, ale polski leksem to także przyimek, któremu odpowiada błrus. *без*;

⁴⁶⁰ Słownik języka polskiego PWN, wersja internetowa, <http://sjp.pwn.pl>.

- 4) błrus. *еў* 'jedź' (tryb rozkazujący od czasownika *еўці* 'jeść') i pol. *jeź* 'zwierzę' (rzeczownik) oraz – jeśli wziąć pod uwagę tylko wymowę – *jesz* (2 os. lp od czasownika *jeść*);
- 5) błrus. *зрок* 'wzrok' i pol. *z rok* (np. *Z rok tam pomieszkał* = *około roku*);
- 6) błrus. *стала* 'została' i pol. *stała* (3 os. cz. przeszłego r. żeńskiego od czasownika *stać*);
- 7) błrus. *мель* 'mielizna' (rzeczownik) i pol. *miel* (tryb rozkazujący od czasownika *mieścić*);
- 8) błrus. *рабіна* 'jarzębina' i pol. *rabina* (dopełniacz od *rabin* 'przełożony żydowskiej gminy wyznaniowej, znawca żydowskiego prawa religijnego');
- 9) błrus. *робіць* '(on) robi' (3. os lp od czasownika *рабіць*) i pol. *robić* (bezokolicznik);
- 10) błrus. *цела* 'ciało' i pol. *cięła* [c'eła] (3 os. czasu przeszłego rodzaju żeńskiego od czasownika *ciąć*);
- 11) błrus. *палімо* i pol. *pali to* (np. ze zdania *Ile pali to auto?* lub *Pali to?* z kontekstu oznaczające np. czy ktoś pali te akurat papierosy a nie inne).

4.1.3.2. Złudne odpowiedniki rodzajowe

Są to leksemy wyglądające/brzmiące podobnie, ale różniące się rodzajem. Przykłady podano w poniższej tabeli⁴⁶¹.

⁴⁶¹ Niektóre przykłady za: A.A. Кіклевіч, А.А. Кожынава, І.У. Кур'ян, *Польская мова*, Мінск 2000, s. 60.

<p>Język białoruski</p> <p>r. męski</p>	<p>Język polski</p> <p>r. żeński</p>
<i>акцыз</i>	<i>akcyza</i>
<i>аналіз</i>	<i>analiza</i>
<i>анекдот</i>	<i>anegdota</i>
<i>апакаліпсіс</i>	<i>apokalipsa</i>
<i>аркестр</i>	<i>orkiestra</i>
<i>арэол</i>	<i>aureola</i>
<i>аспірын</i>	<i>aspiryna</i>
<i>бар’ер</i>	<i>bariera</i>
<i>бензін</i>	<i>benzyna</i>
<i>бранзалет</i>	<i>bransoletka</i>
<i>Брусель</i>	<i>Bruksela</i>
<i>вазелін</i>	<i>wazelina</i>

<i>вiзым</i>	<i>wizyta</i>
<i>гардэроб</i>	<i>garderoba</i>
<i>грын</i>	<i>grupa</i>
<i>дамен</i>	<i>domena</i>
<i>дэвiз</i>	<i>dewiza</i>
<i>Иерусалiм</i>	<i>Jerozolima</i>
<i>курсыў</i>	<i>kursywa</i>
<i>маргарын</i>	<i>margaryna</i>
<i>пачак</i>	<i>paczka</i>
<i>парад</i>	<i>parada</i>
<i>пляж</i>	<i>plaża</i>
<i>полiс</i>	<i>polisa</i>
<i>прагноз</i>	<i>prognoza</i>
<i>продаж</i>	<i>sprzedaż</i>

<i>рэстаран</i>	<i>restauracja</i>
<i>рэцэпт</i>	<i>recepta</i>
<i>салат</i>	<i>sałata</i>
<i>сінтэз</i>	<i>synteza</i>
<i>фантан</i>	<i>fontanna</i>
<i>фасаd</i>	<i>fasada</i>
<i>філіял</i>	<i>filia</i>
<i>флот</i>	<i>flota</i>
<i>табак</i>	<i>tabaka</i>
<i>твар</i>	<i>twarz</i>
<i>тэзіс</i>	<i>teza</i>
<i>шакалад</i>	<i>czekolada</i>
<i>цыкорый</i>	<i>cykoria</i>
<i>цюбік</i>	<i>tubka</i>

<i>этыкет</i>	<i>etykieta</i>
<i>эцюд</i>	<i>etiuda</i>
Język białoruski r. męski	Język polski r. nijaki
<i>архіў</i>	<i>archiwum</i>
<i>ганарар</i>	<i>honorarium</i>
<i>музей</i>	<i>muzeum</i>
<i>санаторый</i>	<i>sanatorium</i>
<i>семінар</i>	<i>seminarium</i>
<i>часопіс</i>	<i>czasopismo</i>
<p>Rzeczowniki zakończone na <i>-ым</i> pochodzenia łacińskiego są w języku białoruskim rodzaju męskiego, w języku polskim zaś – rodzaju nijakiego (w większości przypadków, gdyż są rzadkie wyjątki, np. <i>kostium</i>, <i>album</i> – są rodzaju męskiego).</p>	
<i>рэферэндум</i>	<i>referendum</i>

<i>студыум</i>	<i>studium</i>
<i>форум</i> ⁴⁶²	<i>forum</i>
<i>цэнтр</i>	<i>centrum</i>
Язык бiałoruski r. żeński	Язык polski r. męski
<i>аксіёма</i>	<i>aksjomat</i>
<i>Вена</i>	<i>Wiedeń</i>
<i>гофра</i>	<i>gofr</i>
<i>дыстанцыя</i>	<i>dystans</i>
<i>дэтал</i>	<i>detal</i>
<i>ідыёма</i>	<i>idiom</i>
<i>Казань</i>	<i>Kazań</i>
<i>каністра</i>	<i>karnister</i>

⁴⁶² Przykładów leksemów zakończonych na *-um* jest znacznie więcej, np.: *акварыум, вотум, індывідуум, калёквіум, кампендыум, кансіліум, кансорцыум, кворум, медыум, мемарандум, опіум, пленум, прэзідыум, сімпозіум, тэхнікум, ультыматум, фатум*; zob. A. Bartoszewicz, I. Komendancka, *Słownik a tergo współczesnego języka białoruskiego*, t. 2, Warszawa 1988, s. 205.

<i>капітэль</i>	<i>kapitel</i>
<i>катлета</i>	<i>kotlet</i>
<i>Катынь</i>	<i>Katyń</i>
<i>кветка</i>	<i>kwiat</i>
<i>клумба</i>	<i>klomb</i>
<i>лексема</i>	<i>leksem</i>
<i>мадэль</i>	<i>model</i>
<i>марфема</i>	<i>morfem</i>
<i>Мексіка</i>	<i>Meksyk</i>
<i>мячэць</i>	<i>meczet</i>
<i>папера</i>	<i>papier</i>
<i>папяроса</i>	<i>papieros</i>
<i>печ</i>	<i>piec</i>
<i>позва</i>	<i>pozew</i>

<i>Познанъ</i>	<i>Poznań</i>
<i>проблема</i>	<i>problem</i>
<i>призма</i>	<i>pryzmat</i>
<i>пудра</i>	<i>puder</i>
<i>ратуша</i>	<i>ratusz</i>
<i>Сібір</i>	<i>Sybir</i> ⁴⁶³
<i>систѣма</i>	<i>system</i>
<i>ступень</i>	<i>stopień</i>
<i>схема</i>	<i>schemat</i>
<i>табурѣтка</i>	<i>taboret</i>
<i>Торунь</i>	<i>Toruń</i>
<i>тысяча</i>	<i>tysiąc</i>

⁴⁶³ Warto tu wyjaśnić różnicę między polskimi: *Sybir* i *Syberia*. Do Poradni Językowej PWN przyszło następujące pytanie: „Czy wyrażen *zsyłki na Sybir* i *zsyłki na Syberię* można używać wymiennie?”. Oto, co odpowiedział ekspert prof. M. Bańko: „Jeśli chodzi o zsyłki, to tak, bo Sybir to miejsce zesłania. W zdaniu ze współczesnego reportażu: *Na Syberię poleciliśmy samolotem z Moskwy* nie można by *Syberii* zamienić na *Sybir*. Słowo *Sybir* jest przestarzałe, o jego etymologii nic pewnego nie wiadomo (Jan Grzenia w *Słowniku nazw geograficznych* przytacza kilka hipotez)”, <http://poradnia.pwn.pl/lista.php?szukaj=sybir&kat=18>.

<i>тэлеграма</i>	<i>telegram</i>
<i>тэраса</i>	<i>taras</i>
<i>фанема</i>	<i>fonem</i>
<i>цукерка</i>	<i>cukierek</i>
<i>цытата</i>	<i>cytat</i>
<i>шыльда</i>	<i>szyl</i>
<i>эсэмэска</i>	<i>esemes</i>
<i>яхта</i>	<i>jacht</i>
<p>Niektóre białoruskie leksemy pochodzące z greki, będące rodzaju żeńskiego i mające zakończenie <i>-ma</i>, w języku polskim mają zakończenie <i>-mat</i> i są rodzaju męskiego⁴⁶⁴.</p>	
<i>аксіома</i>	<i>aksjomat</i>
<i>догма</i>	<i>dogmat</i>
<i>драма</i>	<i>dramat</i>

⁴⁶⁴ Podobnie w języku polskim i słowackim, zob. M. Pančíková, dz. cyt., s. 42.

<i>дылема</i>	<i>dylemat</i>
<i>дыядэма</i>	<i>diadem</i>
<i>ідыёма</i>	<i>idiom</i>
<i>тэма</i>	<i>temat</i>
Język białoruski r. żeński	Język polski r. nijaki
<i>аўдыторыя</i>	<i>audytorium</i>
<i>гімназія</i>	<i>gimnazjum</i>
<i>дыктоўка</i>	<i>dyktando</i>
<i>лабараторыя</i>	<i>laboratorium</i>
<i>калегія</i>	<i>kolegium</i>
<i>рызыка</i>	<i>ryzyko</i>
<i>семінарыя</i>	<i>seminarium</i>
<i>стадыя</i>	<i>stadium</i>

<i>студыя</i>	<i>studio</i>
<i>стыпендыя</i>	<i>stypendium</i>
<i>тэрыторыя</i>	<i>terytorium</i>
Język białoruski r. nijaki	Język polski r. męski
<i>Бярэсце</i>	<i>Brześć</i>
<i>Дняпро</i>	<i>Dniepr</i>
<i>шоў</i>	<i>show</i>
Język białoruski r. nijaki	Język polski r. żeński
<i>падарожжа</i>	<i>podróż</i>

To tylko niektóre przykłady. Złudne odpowiedniki rodzajowe często są spotykane w mowie i piśmie osób używających tych dwóch języków. Na przykład Białorusini uczący się języka polskiego często nadają polskim rzeczownikom rodzaj, który mają rzeczowniki białoruskie. Niżej podano przykładowe błędy:

- a) *Można tam kupić *paczak papierosów* – zamiast *paczkę* – błrus. *начак*, r.m.;
- b) *chłopak z *Meksyki* – zamiast *Meksyku* – błrus. *Мексика*, r.ż.;
- c) *Jestem z *Poznani* – zamiast *Poznania* – błrus. *Познань*, r.ż.;

- d) **ten twarz* – zamiast *ta twarz* (*Widzę tu *jakiś twarz*) – błrus. *meap*, r.m.;
- e) **Fajny jest ten muzeum* – zamiast *Fajne jest to muzeum* – błrus. *myzeŭ*, r.m.

W tym miejscu warto przytoczyć krótką informację na temat rodzaju rzeczownika w języku polskim.

Rzeczowniki rodzaju męskiego w języku polskim zwykle zakończone są na spółgłoskę, np. *barszcz, błąd, chłopiec, dziadek, lekarz, mąż, miesiąc, nos, opiekun, papier, pieniądze, pies, rój, stół, student* itd.

Ale ta ogólna zasada nie jest wystarczająca. Mamy bowiem rzeczowniki zakończone na samogłoskę *-a*, np. *kolega, mężczyzna*, czy nazwy zawodów lub zajęć, np. *artysta, dentysta, kierowca*.

To i tak nie wszystko. Znajdziemy rzeczowniki r. męskiego zakończone na miękką spółgłoskę lub spółgłoski, np. *dzień, gość, grzebień, Katyń, koń, liść, miś, Poznań, śledź, Toruń, tramwaj, uczeń*.

Są też formy zdrobniałe zakończone na samogłoskę *-o*, np. *Krzysio* (od *Krzysztof*), *misio* (od *miś*), *wujcio* (od *wujek*).

Jest także mała grupa rzeczowników z innymi zakończeniami, np. na *-y*, *myśliwy, służący*, czy na *-ę*, np. *książę*.

Są też nieliczne rzeczowniki zakończone na *-um*, jak *album, kostium*.

Zakończenia rzeczowników rodzaju męskiego				
spółgłoski twarde np. c, ł, k, n, s, t, r, ż, dz, rz	spółgłoski miękkie np. ń, ś, dź, śc	-a	inne samogłoski -ę, -o, -y,	-um
stół, student	koń, liść, miś	dentysta, kolega, mężczyzna, poeta	książę, wujcio, służący	album, kostium

Rzeczowniki rodzaju żeńskiego najczęściej są zakończone na samogłoskę *-a* (z wyjątkiem rzeczowników r. męskiego opisanych wyżej), np. *kobieta, żona, ławka, lampa*. Wśród tych rzeczowników możemy wyróżnić podgrupę rzeczowników, które kończą się na: *-cja*, np. *lekcja, legitymacja, restauracja*, na *-sja*, np. *Rosja, -zja*, np. *Azja*.

Mamy też inne zakończenia.

Są rzeczowniki zakończone miękką spółgłoską lub spółgłoskami, np.: *baśń, dłoń, gałąź, gęś, kieszeń, kolej, łódź, miejscowość, miłość, narodowość, nieć, odpowiedź, pieczeń, pieśń, powieść, powódź, radość, śmierć, tożsamość, wieś*.

Inna grupa to rzeczowniki zakończone na spółgłoskę twardą, np.: *cerkiew, krew, marchew, młodzież, moc, myśl, mysz, noc, odzież, rozpacz, rzecz, sól, twarz*.

Do ostatniej grupy należą rzeczowniki zakończone na *-i*, np.: *bogini, dozorczyńni, gospodyni, mistrzyni, morderczyńni, pani, sprawczyńni, sprzedawczyńni, wychowawczyńni, wykładowczyńni, znawczyńni*.

Zakończenia rzeczowników rodzaju żeńskiego ⁴⁶⁵			
-a	spółgłoska miękka, np. -ń, -ść	spółgłoski: -c, -cz, -ż, -rz oraz -l, -j	-i
Azja, lampa, lekcja, Rosja, żona	miłość, pieczeń	kolej, krew, młodzież, moc, rozpacz, sól, twarz	bogini, dozorczyńni, gospodyni, mistrzyni pani

⁴⁶⁵ Na podstawie gramatyk języka polskiego dla obcokrajowców, zob. np. M. Foland-Kugler, *Zwięzła gramatyka polska dla cudzoziemców*, dz. cyt., s. 25–26 i in.

W rodzaju nijakim często występuje końcówka *-o*, np.: *ciasto, czasopismo, dziecko, jabłko, jezioro, koło, krzesło, lato, lodowisko, lotnisko, miasto, ministerstwo, nazwisko, obywatelstwo, okno, palto, stanowisko*.

Mamy też końcówkę *-e*, np.: *mieszkanie, poddasze, pole, przedszkole, słońce, stulecie, śniadanie, uczucie, wybrzeże, zdanie, zdjęcie, życie*.

Są też rzeczowniki zakończone na *-ę*, np.: *bydlę, imię, jagnię, zwierzę*.

Końcówka *-um*, zapożyczona z łaciny, np.: *audytorium, centrum, gimnazjum, imperium, liceum, muzeum, oceanarium, planetarium, technikum*.

Zakończenia rzeczowników rodzaju nijakiego			
-o	-e	-ę	-um
miasto, okno	mieszkanie, słońce	imię, zwierzę	centrum, muzeum

Jak widzimy, w określaniu rodzaju rzeczownika nie wystarcza jedynie znajomość zakończeń charakterystycznych dla danego rodzaju gramatycznego, gdyż bywa tak, że rzeczowniki dwóch rodzajów mają te same zakończenia. Przykłady przedstawia poniższa tabela.

Rodzaj męski	Rodzaj żeński
mężczyzna	kobieta
koń	jesień
łoś	gęś

gość	miłość
maj	kolej
gwóźdź	łódź
zięć	sieć
paź	gałąź
ryż	podróż
klucz	smycz
piekarz	twarz
zając	noc
kosz	mysz
król	sól
modrzew	marchew

Rodzaj męski	Rodzaj nijaki
album	muzeum
kostium	centrum

książę	imię
wujcio	lato

4.1.3.3. Złudne odpowiedniki pod względem zwrotności

Do tej grupy zaliczamy czasowniki, które w jednym języku są zwrotne, a w drugim nie, np.:

- 1) błrus. *калі мінуўся страх* – pol. *kiedy minął strach*;
- 2) błrus. *я забыўся* – pol. *zapomniałem* (przy nieco innym znaczeniu pol. *zapomniałem się* ‘przekroczyć pewne dopuszczalne granice’⁴⁶⁶);
- 3) błrus. *я не кусаюся* – pol. *nie gryzę*;
- 4) błrus. *вяртацца* – pol. *wracać* (przy nieco innym znaczeniu pol. *wracać się* ‘nie dotarłszy do celu, przybyć z powrotem do miejsca, z którego się wyruszyło’⁴⁶⁷).

4.1.3.4. Złudne odpowiedniki składniowe

Są to zwroty znaczące to samo w obu językach, ale wymagające innej konstrukcji składniowej, np. łączące się z innym przyimkiem (przykład *a*) lub (nie)wymagające przyimka (przykład *b*), lub łączące się z inną częścią mowy (przykład *c*):

- a) błrus. *лак для валасоў* – pol. *lakier do włosów*;
- b) błrus. *зубная шчотка* – pol. *szczotka do zębów*;
- c) błrus. *міжнародны жаночы дзень* – pol. *międzynarodowy dzień kobiet*.

⁴⁶⁶ Za: [http://sjp.pwn.pl/szukaj/zapomniec się](http://sjp.pwn.pl/szukaj/zapomniec%20sie).

⁴⁶⁷ Za: [http://sjp.pwn.pl/szukaj/wracać się](http://sjp.pwn.pl/szukaj/wracac%20sie).

Tu także zaklasyfikujemy różnice w rządzie czasownika, przymiotnika, rzeczownika i liczebnika, np. liczebnik *трое* oznacza *troje* i *trzech* (*трое дзяцей* – *troje dzieci*, *трое мужчын* – *trzech mężczyzn*).

W zakresie związku zgody występują różnice przy orzeczeniu prostym, np.:

- a) błrus. *Хаў снадарства **застанецца** з намі* (w języku białoruskim po rzeczowniku *снадарства* ‘państwo’ występuje czasownik w 3. os. lp);
- b) pol. *Niech państwo **zostaną** z nami* (po rzeczowniku *państwo* występuje czasownik w 3. os. lm).

W języku białoruskim przy liczebnikach i określeniach ilości występuje czasownik w liczbie mnogiej, w języku polskim zaś – w liczbie pojedynczej:

- a) błrus. ***Прыехалі** яго 5 сяброў* – pol. ***Przyjechało** jego 5 przyjaciół*;
- b) błrus. *У фінале конкурса **будуць** удзельнічаць трое дзяцей* – pol. *W finale konkursu **będzie** brać udział troje dzieci*;
- c) błrus. *На паркінгу **стаяць** 10 машын* – pol. *Na parkingu **stoi** 10 samochodów*;
- d) błrus. *Вельмі многа маіх сяброў **любяць** паэзію* – pol. *Bardzo wielu moich przyjaciół **lubi** poezję*.

Kolejne rozbieżności dotyczą zdań z orzeczeniem imiennym, w których orzecznik wyrażony jest przymiotnikiem – w języku białoruskim wyrażony jest on w narzędniku, w języku polskim zaś zwykle ma on formę mianownikową:

- a) błrus. *Жанчына павінна быць **разумнай*** – pol. *Kobieta powinna być **mądra***;
- b) błrus. ***Важным** таксама з’яўляецца здароўе* – pol. ***Ważne** jest także zdrowie*.

Formy narzędnikowe są uważane w polszczyźnie za archaiczne. Jednak narzędnik zachował się w niektórych konstrukcjach innego typu niż te wymienione wyżej, np. w zdaniach niezawierających podmiotu w mianowniku (*Trzeba być rozważnym*), również w połączeniach z imiesłowem lub rzeczownikiem odczasownikowym (*będąc młodym*; *bycie młodym*)⁴⁶⁸.

⁴⁶⁸ M. Bańko, *Mały słownik wyrazów kłopotliwych*, Warszawa 2003, s. 48, pod hasłem: *być (orzeczenie imienne)*, podano tam jeszcze więcej przykładów.

W zakresie związku rzędu także występują złudne odpowiedniki. Najczęściej dotyczą one rzędu czasownika.

Można wyróżnić cztery grupy czasowników: 1) białoruskie i polskie czasowniki brzmią podobnie, mają to samo znaczenie i tworzą konstrukcje bezprzyimkowe, ale wymagają dopełnienia w innym przypadku (również czasowniki zaprzeczone), 2) czasowniki w obu językach łączą się z tym samym przyimkiem, ale wymagają dopełnienia w innym przypadku, 3) czasowniki białoruskie łączą się z przyimkiem, podczas gdy odpowiedniki polskie nie wymagają przyimka, 4) czasowniki białoruskie nie łączą się z przyimkiem, podczas gdy odpowiedniki polskie wymagają przyimka.

Do pierwszej wymienionej grupy możemy zaliczyć następujące przykłady:

- a) błrus. *Штодзень яны вучыліся новым словам* – pol. *Codziennie uczyli się **nowych** słów* (czasownik białoruski wymaga tu celownika, polski – dopełniacza);
- b) błrus. *слухаць **музыку*** – pol. *śłuchać **muzyki*** (czasownik białoruski wymaga tu biernika, polski – dopełniacza);
- c) błrus. *зб^{ра}дзіць **брату*** – pol. *zdradzić **brata*** (czasownik białoruski wymaga tu celownika, polski – biernika);
- d) błrus. *Я пайшла шукаць **ёй падарунак*** – pol. *Poszłam szukać **prezentu dla niej*** (czasownik białoruski wymaga tu biernika, polski – dopełniacza; inna kwestia to użycie zaimka: błrus. *ёй падарунак*, a zatem zaimek w celowniku, a pol. *prezentu dla niej*, a zatem zaimek poprzedzony przyimkiem);

Inna złudna kwestia to użycie odpowiedniego przypadku po przeczeniu, np.:

- a) błrus. *Ніхто не мусіць **гэта** рабіць* – pol. *Nikt nie musi **tego** robić*;
- b) błrus. *Я не прынімаю **душ*** – pol. *Nie biorę **prysznic*** (*prysznicu*).

W języku białoruskim po zaprzeczonej czasowniku teoretycznie możliwe jest użycie biernika lub dopełniacza, tak podają niektóre gramatyki, w praktyce jednak użycie dopełniacza jest bardzo ograniczone na rzecz biernika, a nawet funkcjonuje w powszechnej świadomości jako błąd; są jednak także źródła, które za poprawne uznają wyłącznie użycie

dopełniacza⁴⁶⁹. Hanna Dalewska-Greń stwierdza, że w wielu przypadkach w języku białoruskim nie ma semantycznej różnicy między zanegowanym wyrażeniem z obiektem w dopełniaczu i bierniku, chociaż zauważalne są pewne prawidłowości. Biernik występuje, gdy uwaga mówiącego skoncentrowana jest na obiekcie, gdy obiekt wyrażony jest osobową nazwą własną (*З першага дня не ўзлюбілі Верамейчыкі Зосю*), gdy wyrażenie obiektu znajduje się w prepozycji wobec czasownika (*Твар не хаваю ад ветру*) oraz przy negacji pośredniej, gdy po przeczeniu występuje np. czasownik modalny, bezokolicznik i rzeczownik (*Лабановіч ужо не мог змяніць тон*). Dopełniacz natomiast używany jest po wyrażeniach wzmacniających negację, np. *ні* (*Hi днём ні ноччу ад турбот спакою ён не мае; Тады ніякага апраўдання нічому я не шукаў*) oraz z czasownikami oznaczającymi myślenie, percepcję, żądanie, a także w ustalonych połączeniach z rzeczownikami abstrakcyjnymi⁴⁷⁰.

Przyzwyczajenie do używania form biernikowych jest bardzo powszechne, prawdopodobnie pod wpływem języka rosyjskiego (choć i tu odnotowywane jest współwystępowanie form biernikowych i dopełniaczowych⁴⁷¹).

Do drugiej grupy należą czasowniki, które łączą się z tym samym przyimkiem, po którym jednak występuje dopełnienie wyrażone rzeczownikiem w innym przypadku, np.:

- a) błrus. *Адам просіць бацьку аб новай машыне* (miejscownik) – pol. *Adam prosi ojca o nowy samochód* (biernik);
- b) błrus. *Я закахалася ў польскую мову* (biernik) – pol. *Zakochałam się w języku polskim* (miejscownik).

Kolejna grupa złudnych odpowiedników prezentowana jest na przykładzie czasowników, które w języku białoruskim łączą się z przyimkiem, w języku polskim zaś nie:

- a) błrus. *Сапраўдны мужчына ездзіць на добрай машыне* – pol. *Prawdziwy mężczyzna jeździ dobrym samochodem*;
- b) błrus. *Перад 5 хвілінамі я пытаўся ў Пятра* – pol. *Przed 5 minutami pytałem Piotra*.

⁴⁶⁹ Найчасцейшыя памылкі ў нашай мове выбраныя з рэдакцыйнае пошты „Нашае Нiвы”, <http://www.nn.by/2001/08/11.htm>.

⁴⁷⁰ H. Dalewska-Greń, *Języki słowiańskie*, Warszawa 1997, s. 438–439.

⁴⁷¹ Zob. tamże, s. 436–437.

Następna grupa złudnych odpowiedników dotyczy białoruskich czasowników, które nie wymagają dopełnienia z przyimkiem oraz polskich odpowiedników wymagających dopełnienia z przyimkiem, np.:

- a) błrus. *Яна ўчора хацела патэлефанаваць сябру* – pol. *Ona wczoraj chciała zadzwonić do przyjaciela*;
- b) błrus. *карыстаўца нечым* – pol. *korzystać z czegoś*;
- c) błrus. *Ты працаваў калісьці журналістам?* – pol. *Czy pracowałeś kiedyś jako dziennikarz* (w języku białoruskim czasownik ten wymaga rzeczownika w narzędniku, podobnie w języku rosyjskim);
- d) błrus. *Я была гэтым вельмі задаволена* – pol. *Byłam bardzo z tego zadowolona*.

Kolejną złudną kwestię stanowi rekcja rzeczownika. Jest ona często odmienna w obu językach. W poniższych przykładach w pierwszym przypadku mamy do czynienia z sytuacją, gdy te same rzeczowniki wymagają w języku białoruskim i języku polskim drugiego rzeczownika w innym przypadku. Drugi przykład dotyczy sytuacji, gdy rzeczownik białoruski wymaga przyimka, a polski łączy się z drugim rzeczownikiem bez przyimka. Trzeci przykład przedstawia sytuację odwrotną.

- a) błrus. *помнік Міцкевічу* – pol. *pomnik Mickiewicza*; w języku białoruskim rzeczownik *помнік* wymaga celownika, w języku polskim zaś – dopełniacza. Istnieją wyjątki: *помнік Помордованым на Вschodzie*, *помнік Оброńcom-Zwycięzcom w Krynicy-Zdroju*, *помнік Тым, którzy не powrócili z morza* (Świnoujście). Z drugiej strony mamy *Pomnik Ofiar Faszyzmu na Radogoszczu* (a nie – *Ofiarom Faszyzmu*).

„Po wyrazie *pomnik* w języku polskim występuje z reguły przydawka dopełniaczowa, np. *pomnik Powstańców Śląskich*, *pomnik Adama Mickiewicza*. Konstrukcje z przydawką celownikową możemy interpretować dwojako. Po pierwsze, można uznać je za rusycyzm. Po drugie, można traktować je jako wyrażenia eliptyczne, a więc takie, w których pominięto jakiś składnik (w tym wypadku wyraz *poświęcony* lub jego synonimy).

Te interpretacje wcale się nie wykluczają. Mógł tu działać pewien wpływ języków

wschodniosłowiańskich (w nazwie *pomnik Poległym i Pomordowanym na Wschodzie* nie byłoby to dziwne), ale moim zdaniem więcej tłumaczy interpretacja druga. Nazwy typu *pomnik Obrońcom-Zwycięzcom* mają pewien istotny walor, są bowiem rodzajem dedykacji, a więc odznaczają się sporym ładunkiem emocjonalnym. Konstrukcje z dopełniaczem wydają się bardziej neutralne.

Dodatkowym uzasadnieniem tej mojej próby objaśnienia zjawiska może być uwaga dotycząca prawidłowej nazwy pomnika świnoujskiego. Powinno być „Tym, którzy nie powrócili z morza” (ostatni wyraz bywa też zapisywany wielką literą). Jest to właśnie nazwa-dedykacja, bo taki tekst widnieje na płycie pomnika⁴⁷²;

- b) błrus. *крытыка на што-небудзь* – pol. *krytyka czegoś*;
- c) błrus. *Шчырыя прывітанні спадарыні прафесару* – pol. *Serdeczne pozdrowienia dla pani profesor*.

Kolejny składniowy złudny odpowiednik dotyczy używania przyimka w łudząco podobnych konstrukcjach okolicznikowych:

- a) błrus. *Гэта маё самае лепшае лета за 19 гадоў* – błrus. *To moje najlepsze lato w ciągu/na przestrzeni 19 lat* (pol. *za* nie może być stosowane w takim kontekście);
- b) błrus. *Яны вярнуцца дамоў праз гадзіну* – pol. *Oni wrócą do domu za godzinę* (pol. *przez* nie może być stosowane w takim kontekście);
- c) błrus. *з кастрычніка; з першага погляду* – pol. *od października, od pierwszego wejrzenia* (pol. *z* nie może być stosowane w takim kontekście);
- d) błrus. *Што ты будзеш рабіць на гэтым тыдні і на выходных?* – pol. *Co będziesz robić w tym tygodniu i w weekend?* (pol. *na* nie może być stosowane w takim kontekście).

4.1.3.5. Złudne odpowiedniki fleksyjne

Taką grupę można wyróżnić w odniesieniu do leksemów zakończonych w obu językach na *-um*. W obu językach brzmią/wyglądają one podobnie, np. błrus. *форум* – pol. *forum*, błrus. *тэхнікум* – pol. *technikum*, ale różnica występuje we fleksji. W języku białoruskim leksemy te się odmieniają (następuje zmiana końcówki, gdyż leksemy te są rodzaju męskiego, np.

⁴⁷² Jan Grzenia, zob. <http://poradnia.pwn.pl/lista.php?id=10613>.

błrus. *лінгвістычны кампендыум* – pol. *kompendium lingwistyczne*), natomiast polskie leksemy w liczbie pojedynczej się nie odmieniają (lub – według innej koncepcji – odmieniają się, ale mają tę samą końcówkę we wszystkich przypadkach), np.: błrus. *на форуме* – pol. *na forum*, błrus. *у тэхнікуме* – pol. *w technikum*.

W liczbie mnogiej leksemy te w obu językach się odmieniają, ale w inny sposób. W języku białoruskim *-um* pozostaje (np. *форум* – *форумы*, *тэхнікум* – *тэхнікумы*), w języku polskim zaś w miejsce *-um* pojawia się końcówka *-a* pochodząca z łaciny (np. *forum* – *fora*, *technikum* – *technika*⁴⁷³).

Dotyczy to także przypadków zależnych, np. błrus. *на Інтэрнэт-форумах* – pol. *na forach internetowych*.

Inną grupę leksemów, którą można zaliczyć do tego rodzaju, stanowią rzeczowniki rodzaju męskiego, często identyczne w obu językach, ale mające inną końcówkę w dopełniaczu liczby pojedynczej.

W oficjalnym języku białoruskim przeważa w dopełniaczu lp rzeczowników rodzaju męskiego i nijakiego końcówka *-a*, w języku polskim zaś końcówka *-u*, np.: błrus. *тэатра* – pol. *teatru*, błrus. *фільма* – pol. *filmu*, błrus. *Нью-Ёрка* – pol. *Nowego Jorku* itd.

Oczywiście tak nie jest zawsze. Kończówka dopełniacza w obu językach sprawia problemy, często występują wyjątki lub poprawne są obie końcówki tylko używane z różną częstotliwością (jak w pol. *prysznic/prysznicu*), czasem końcówki ukazują inne znaczenie np. w sytuacji homonimów, np. pol. *bal* ‘impreza’ – D. lp *balu* oraz pol. *bal* ‘kawał drewna’ – D. lp *bala*; błrus. *народа* (*беларускага народа*) i *народу* (*многа, мала, шмат народу*). Takie zasady są w białoruskiej gramatyce W.M. Siukowicz⁴⁷⁴. Inny badacz, P. Sciacko,

⁴⁷³ Pomijam tu takie wyjątki jak rzeczowniki: *album*, *kostium*, które w liczbie mnogiej nie mają końcówki *-a* (*albumy*, *kostiumy*). Różnica jest jednak taka, że w porównaniu z rzeczownikami: *forum* czy *technikum*, są one rodzaju męskiego, a nie nijakiego. W języku białoruskim rzeczowniki na *-um* są także rodzaju męskiego, a nie nijakiego.

⁴⁷⁴ В.М. Сіўковіч, *Сучасная беларуская мова. Даведнік*, Мінск 2005, s. 119.

uważa, że taka praktyka tylko wprowadza chaos w języku, dlatego że w żywym języku nikt takich niuansów nie uznaje – i nawet w języku rosyjskim nie istnieje takie rozróżnienie⁴⁷⁵.

Gramatyki białoruskie i polskie próbują przedstawić reguły, które mogą pomóc w poprawnym stosowaniu końcówek w dopełniaczu. Oczywiście zasady te nie zawsze się sprawdzają. W oficjalnym języku białoruskim wygląda to jak przedstawiono poniżej⁴⁷⁶.

Ко́нцо́вкэ *-а* mają rzeczowniki które oznaczają:

- 1) osoby i zwierzęta: *вучня, каня, настаўніка, салаўя*;
- 2) rzeczowniki konkretne (przedmioty policzalne): *бурака, нажа, пня, стала, яблыка*;
- 3) organy i części ciała (ludzi i zwierząt): *носа, рота, хваста*, ale: *твару*;
- 4) terminy naukowe i techniczne: *алфавіта, атама, балета, квадра́та, твора, сказа, суфікса*;
- 5) miary, wagi, ilości, określenia czasu: *ампера, аўторка, вечара, гектара, года, грама, кіламетра, мілёна, рубля, сакавіка*, ale: *веку, ранку, без году тыдзень, з году ў год*;
- 6) organizacje, przedsiębiorstwa, urzędy: *завода, інстытута, калгаса, камітэта, клуба, палка, прафсаюза, саўгаса, штаба*;
- 7) nazwy tańców, gier: *баскетбола, бокса, брыджа, вальса, паланеза, покера, танца, тэніса, хакея*;
- 8) nazwy geograficzne, astronomiczne: *акіяна, горада, кантынэнта, Марса, Месяца, Нёмана, райцэнтра, узгорка*;
- 9) rzeczowniki z sufiksami *-ішча (-ышча)*, *-іска (-ыска)* *дамішча, вятрыска, даміска*⁴⁷⁷.

Ко́нцо́вкэ *-и (-у)* mają rzeczowniki które oznaczają:

⁴⁷⁵ П. Сцяцко, *Культура мовы*, Мінск 2002, s. 53–54; więcej na temat różnic między oficjalną i nieoficjalną pisownią (także w dopełniaczu rzeczowników męskich) zob. P. Калета, *Асноўныя марфалагічныя адрозненні паміж наркомаўкай і тарашкевіцай*, „Acta Albaruthenica” 2007, nr 7, s. 192–206.

⁴⁷⁶ Problem zdaje się głębszy, jeśli wziąć pod uwagę wpływy języka rosyjskiego na białoruski i procesy rusyfikacji („reformy” języka białoruskiego) oraz klasyczną ortografię zwaną *taraszkiewiczą*, w której czasem są inne reguły, zob.: Я. Лёсік, *Беларускі правапіс*, Выданьне восьмае, выпраўленае, Менск 1929, s. 62–65; А. Лёсік, *Беларускі правапіс*, Мінск 1943, s. 19–20; P. Калета, *Асноўныя марфалагічныя адрозненні паміж наркомаўкай і тарашкевіцай*, dz. cyt., s. 197–200.

⁴⁷⁷ Кароткая граматыка беларускай мовы, I частка: фаналогія, марфаналягія, марфалогія, рэд. А.А. Лукашанец, Мінск 2007, s. 130–131.

1) rzeczowniki abstrakcyjne: *атэізму, аўтарытэту, болю, голаду, гуманізму, ідэалу, капіталізму, колеру, краю, крызісу, моманту, прагрэсу, рамантызму, смутку, страху, спакою, тэрміну, характару*; choroby: *бранхіту, грыпу, рэўматызму, тыфу*; zjawiska przyrody: *віхру, голаду, грому, дажджу, замаразку*; wydarzenia: *кірмашу, фестывалю, фэсту*;

2) rzeczowniki oznaczające substancje, materiały, leki, produkty żywnościowe: *аспірыну, асфальту, бензіну, гіпсу, маргарыну, мёду, парафіну, сірону, цукру*, ale: *аўса, бітка, хлеба* oraz *торта, варэніка, бліна*;

3) rzeczowniki zbiorowe: *багажу, грузу, натоўну, тавару*⁴⁷⁸.

W podsumowaniu rozważań o końcówkach dopełniacza w gramatyce białoruskiej widnieje informacja, że we współczesnej praktyce językowej występuje tendencja do poszerzania użycia końcówki *-u (-y)* w formach dopełniacza liczby pojedynczej rzeczowników rodzaju męskiego i utrwalania ich jako normatywnych⁴⁷⁹. Ta właśnie końcówka przeważa w dialektach białoruskich oraz klasycznych zasadach pisowni.

W języku polskim można wyróżnić następujące grupy:

Dopełniacz liczby pojedynczej rodzaju męskiego⁴⁸⁰

końcówka *-a*

- 1) ludzie i zwierzęta: *chłopiec – chłopca, mąż – męża, minister – ministra*, ale: *dentysta – dentysty, kolega – kolegi, mężczyzna – mężczyzny, tata – taty; kot – kota, pies – psa*;
- 2) części ciała: *brzucha, języka, nosa*, ale: *biustu, karku*;
- 3) określenia czasu: *dzień – dnia, miesiąc – miesiąca, tydzień – tygodnia*, ale: *rok – roku*;

⁴⁷⁸ Tamże, s. 131–132, zob. też: s. 133–135.

⁴⁷⁹ Tamże, s. 135.

⁴⁸⁰ Opracowanie własne na podstawie różnych gramatyk języka polskiego dla obcokrajowców, m.in. Z. Kaleta, *Gramatyka języka polskiego dla cudzoziemców*, Kraków 1995.

- 4) rzeczowniki konkretne i po spółgłoskach funkcjonalnie miękkich: *rz, sz, ż, cz, dż, dz, c, dź, ć, j, l, ń, ś, ź*: *dworzec – dworca, klucza, komputera, koniec – końca, nóż – noża, talerza, telewizora*, ale: *kraju, owocu*;
- 5) waluty: *dolara, franka, funta, rubel – rubla*, ale: *euro*;
- 6) nazwy tańców: *fokstrota, poloneza, rock and rolla, walca*;
- 7) nazwy miesięcy: *styczeń – stycznia, marzec – marca, kwiecień – kwietnia, maj – maja, czerwiec – czerwca, lipiec – lipca, sierpień – sierpnia, wrzesień – wrześnie, październik – października, listopada, grudzień – grudnia*, ale: *luty – lutego*;
- 8) marki samochodów: *fiata, forda, mercedesa, peugeota*;
- 9) naczynia: *garnka, kubka, talerza*;
- 10) narzędzia: *komputera, młotka, noża, widelca*;
- 11) miary i wagi: *centymetra, kilograma, kilometra, wolta*;
- 12) grzyby: *borowika, kozaka, prawdziwka, rydza*;
- 13) warzywa i owoce: *grejpfruta, ogórka, pomidora*;
- 14) zdrobnienia: *stolika*.

końcówka -u

- 1) po spółgłoskach twardych: *biletu, domu, stół – stołu*;
- 2) rzeczowniki obcego pochodzenia (zapożyczenia): *banku, dramatu, handlu, hotelu, makijażu, parkingu, parku, portalu, programu, teatru, tekstu*;
- 3) dni tygodnia: *poniedziałek – poniedziałku, wtorek – wtorku, czwartek – czwartku, piątek – piątku*;
- 4) środki transportu: *autobusu, autokaru, roweru, samochód – samochodu, samolotu, tramwaju*, ale: *helikoptera, metra*;
- 5) nazwy miast: *Londynu, Madrytu, Rzymu, Sztokholmu*, ale: *Berlina, Dublina, Kijowa, Mińska, Paryża, Wilna*;
- 6) nazwy państw: *Egiptu, Iraku, Iranu, Tybetu*;
- 7) nazwy napojów: *alkoholu, koniaku, rumu, soku*, ale: *piwa, szampana, wina*;
- 8) rzeczowniki abstrakcyjne: *bólu, gniewu*;
- 9) rzeczowniki materialne: *cukru, makaronu, ryżu*;
- 10) rzeczowniki z końcówką -ek w mianowniku liczby pojedynczej: *budynek – budynku, rachunek – rachunku, statek – statku*.

Warto też dodać, że wyżej opisane zapożyczone rzeczowniki na *-um* (inaczej niż w języku polskim) podlegają deklinacji i w dopełniaczu otrzymują końcówkę *-a*: D. lp błrus. *форума*, *тэхнікума* – pol. *forum*, *technikum*.

Trudną grupę stanowią nazwiska zakończone na *-au*, *-eu*, np. błrus. *Быкаў* – pol. *Bykau*, błrus. *Някляеў* – pol. *Niaklajeu*. W języku białoruskim w dopełniaczu (i innych przypadkach zależnych) pojawia się *в*. Stąd błrus. *Быкаў* – *Быкава*, błrus. *Някляеў* – *Някляева*. W języku polskim nie występują oboczności *-au* : *-ava*, *-eu* : *-eva*. Stąd odmiana wygląda następująco: *Bykau* – *Bykaua* (tak jak *Turnau*, *Landau*, np. *koncert Grzegorza Turnaua*⁴⁸¹), a zatem także *Niaklajeu* – *Niaklajeua*. Dla Białorusinów ten sposób odmiany jest rażący. Spotyka się opinie, że wygląda to „jak kaleczenie języka białoruskiego wynikające z polskiej ignorancji”⁴⁸². Wynika to jedynie z zasad polskiej ortografii. Polak nieznający białoruskiego nie wie, skąd wzięło się tajemnicze *v* w innych przypadkach, dlaczego jest *Niaklajeu*, ale potem *Niaklajeua*. Jeśli w języku polskim ma być *Niaklajeua* w dopełniaczu, to w mianowniku musi być *Niaklajev* – co z kolei kojarzy się z rosyjską wersją nazwiska.

Inny złudny odpowiednik fleksyjny stanowi biernik liczby mnogiej rzeczowników męskożywotnych oraz żeńskich. Tutaj zachodzi znacząca różnica między językami. W języku białoruskim rzeczowniki te mają formę taką jak w dopełniaczu, a w języku polskim – taką samą formę jak w mianowniku:

- a) błrus. *Я бачу камоў, сабак* – pol. *Widzę koty, psy* (rzeczowniki męskożywotne);
- b) błrus. *Я сустраў дзяўчат* – pol. *Spotkałem dziewczyny* (rzeczownik żeński).

Kolejna kwestię stanowi wołacz. W języku białoruskim jest on często równy mianownikowi, podczas gdy w języku polskim ma swoje własne formy:

⁴⁸¹ Zob. *Słownik języka polskiego PWN*, <http://so.pwn.pl/lista.php?co=turnau>.

⁴⁸² Na popularnym portalu *Facebook* powstała nawet grupa propagująca zmiany w języku polskim w tym zakresie. Przytoczona opinia pochodzi stąd właśnie, por. <http://www.facebook.com/home.php#!/event.php?eid=105211976222961> (tylko dla zalogowanych użytkowników na portalu *Facebook*).

- a) b1rus. *Чалавек! ты можаш усё!* – pol. *Człowieku! możesz wszystko!*;
 b) b1rus. *Снадар Марэк! Дзе вы?* – pol. *Panie Marku! Gdzie pan jest?*.

Trzeba przy tym zaznaczyć, że dyskusja na temat wołacza w języku białoruskim jest bardzo szeroka. Z jednej strony formy wołacza są uważane za dialektalne, więc w języku literackim nie powinny występować, z drugiej strony są uważane za przejaw żywego języka białoruskiego, co powinno być odzwierciedlone w języku literackim. Nieuznawanie wołacza w języku białoruskim traktowane jest także jako przejaw przyjęcia rosyjskich wzorców, gdzie wołacz prawie nie występuje. Niżej przytaczamy fragment artykułu na temat wołacza.

„Клічная форма — гэта асобная склонавая форма назоўніка, якая захавалася ў сучаснай беларускай мове і ўжываецца для выражэння асобы пры звароце. Ва ўсходнеславянскіх мовах яна чаткова выпясынялася назоўным склонам. У расейскай літаратурнай мове клічная форма амаль не захавалася, і толькі ў паасобных гаворках сустракаюцца формы кшталту *Ванько, папо, старче* альбо адпаведныя энклітычныя ўтварэнні кшталту *мам, Мань, пап*. Што датычна беларускай ды ўкраінскай моваў, то гэтая форма сустракаецца ня толькі ў дыялектах, але і ў літаратурных творах. Напрыклад: „Гэй, гэі, **хлебаробе** мазольны, *пан сошкі, і коскі, і поля!*” (Янка Купала); „*Лепш змагацца вольным, **браце**, чым цяпець і гнуцца*” (Якуб Колас). Параўнайце аналягічныя прыклады з украінскай мовы: „*Яка ж ты красна, яка велічна, **земле** мая!*” (А. Даўжэнка); „*Учителю, стою перед тобою малий, вчарованый до німоти*” (Дз. Паўлычка). [...] У сучаснай беларускай мове ў клічнай форме пераважна выступаюць уласныя й агульныя асабовыя назоўнікі мужчынскага роду, радзей назоўнікі, якія абазначаюць іншых істотаў — жывёлаў, птушак, насякомых, паўзуноў (часьцяком у фігуратыўным сэнсе), а таксама неадусаўлёныя назоўнікі ў сваім непасрэдным значэнні альбо калі яны ўжытыя ў значэнні адусаўлёных. Напрыклад: „*Мой **дружа, Чэсю**, верны дружа мой*” (А. Зарыцкі); „*А скажы мне, **дзе**ду любы, чаму так на сьвеце стала, што адным даецца мала, а другому — аж да губы?*” (Якуб Колас); „*Сьмялей, **беларусе**-араты! Сьмялей уздымай к сонцу вочы*” (Янка Купала); „*Папаўся, **жучку**, у панскую ручку*” (Кандрат Крапіва); „*Гаю, мой, **гаю, гаю** зялёны, што ж ты ня йграеш?*” (К.Буйло). У залежнасці ад характару асновы назоўнікаў клічная форма можа сканчвацца на

розныя галосныя. Так, пры аснове на цвёрдыя зычныя альбо на ў нескладовае клічная форма скончваецца звычайна на **-у (-ю)** альбо **-е** з чаргаваньнем адпаведных цвёрдых і мяккіх канцавых зычных асновы (*дзеду, саколю ці саколе, Іване, Ігнаце, Вацлаве, сыне, браце, пане, голубе, гROME, лесе*), пры асновах на зацвярдзелыя ды заднеязычныя — галоснымі **-у, -а**, альбо **-о**, нярэдка з чаргаваньнем зычных у аснове (*гаспадару, званару, грабару, ветру, вужу, чытальніку, сынку, каханку, дударыку, жучку, хлопчыку, нябожжа, чалавеча, бядача, казаца, малойча, украінча, хлопча ці хлапчо, Пятро*), пры аснове на мяккія зычныя і *j [й]* кароткае — галоснымі **-ю, -е** (*Чэсю, Ясю, Мікалаю і Мікалае, дабрадзею, коню, гаю, краю, вынятак князь — княжа*). Напрыклад: „Узьнімайся, **народзе** мой, на вялікую расплату!” (Янка Купала); „Эх, лес цёмнакудры, мілы мой **лесе**, удумныя дрэвы, зялёныя шаты, мой брат ты!” (Якуб Колас); „На твой зоў магутны цеснай грамадою хутка ўсе зьбяруцца... Не прасьні, **званару!**” (Цішка Гартны); „Зайграй, зайграй, **хлопча** малы, і ў скрыпачкі, і ў цымбалі” (Паўлюк Баграм); „Ты ляці, ляці, **саколе**, здабываць радзіме волю, у бой ляці, казаца” (К. Буйло); „**Ясю** мой, з вайны вяртацца час” (А. Зарыцкі);

У пэўных беларускіх гаворках, пераважна паўднёва-заходняга моўнага арэалу, адзначаюцца выпадкі ўжываньня клічнай формы пры выражэньні звароту ў назоўніках жаночага роду і агульнага роду на **-а, -я**. Напрыклад: *мамо, Сашо, Марыно, Манё* (ва ўсіх пералічаных выпадках з націскам на першы склад).

У мове твораў мастацкай літаратуры клічная форма выкарыстоўваецца звычайна з мэтай стылізацыі ды адыгрывае моўна-выяўленчую ролю⁴⁸³.

Następna grupa to zaimki osobowe. Złudne odpowiedniki w tym przypadku to: błrus. *мне* – pol. *mnie*, błrus. *табе* – pol. *tobie*, błrus. *яму* – pol. *jemu*. Nie zawsze mogą one być stosowane w tych samych kontekstach. Jak już wyżej wspomniano, w literackim języku

⁴⁸³ У. Каткоўскі, *Клічны склон у беларускай мове*, www.pravapis.org/art_vocative.asp, артыкул падaje skróconą wersję (wraz z komentarzami) opracowania A.I. Narkiewicza (A.I.Наркевіч) opublikowanego w encyklopedii *Беларуская мова*, Менск 1994; więcej na temat różnic w tej kwestii zob. P. Калета, *Асноўныя марфалагічныя адрозненні паміж наркомаўкай і тарашкевіцай*, dz. cyt.

białoruskim (inaczej niż w polskim) brak enklitycznych form zaimków. Niżej przedstawiamy zdania, w których zaimki stanowią złudne odpowiedniki.

- a) błrus. *Я хачу даць **табе** гэтую кнігу* – pol. *Chcę dać **ci** tę książkę* (raczej nie: *tobie*);
- b) błrus. *Скажы **мне**, дзе яна жыве* – pol. *Powiedz **mi**, gdzie ona mieszka* (raczej nie: *mnie*);
- c) błrus. *Мы павінны **яму** аddaць грошы* – pol. *Powinniśmy **mu** oddać pieniądze* (raczej nie: *jemu*);

Pełne formy zaimków są używane w polszczyźnie po przyimkach (*Idziemy do ciebie; patrzę na ciebie*) lub gdy chcemy podkreślić, że chodzi nam o konkretną osobę (*Tylko ciebie lubię; Nie ciebie, lecz jego wybiorę*)⁴⁸⁴. Także, gdy przyimek występuje na początku zdania (*Tobie to powiem, ale: Powiem ci to; Mnie powiedzieli, że już nie pracują, ale: Powiedzieli mi, że już nie pracują*). Wynika to z akcentu logicznego (zdaniowego), czyli wymawiania z naciskiem tych wyrazów w zdaniu, które są uważane przez mówiącego za bardziej istotne dla przekazywanej treści. Te ważniejsze części są wysuwane na początek wypowiedzenia lub na jego koniec, co nie znaczy, że w środku zdania nie może pojawić się akcentowana dłuższa forma zaimka. Jednak takie zdanie jest używane w konkretnym celu podkreślenia danej osoby. Można to prześledzić na krótkim przykładzie. W zdaniu *Kocham cię* akcentujemy czasownik, ale w zdaniu *Kocham ciebie* akcent pada na zaimek i wtedy cała wypowiedź oznacza, że nie kocham innej osoby. Sens jest więc nieco inny i można by go oddać za pomocą zdań: *Kocham tylko ciebie* lub *Kocham ciebie i tylko ciebie*. Jeśli nie ma powodu wyróżniać zaimka, to lepiej powiedzieć po prostu *Kocham cię*. Wtedy najważniejszy jest przekaz wyrażony czasownikiem⁴⁸⁵.

Innym zaimkiem, który nie zawsze jest tak samo stosowany w obu językach, jest zaimek *ich* (*ix*), np.:

błrus. *Я бачу дзяцей – Я бачу ix* oraz pol. *Widzę dzieci – Widzę je*.

W języku białoruskim brak zamka *je*, natomiast w języku polskim używanie w takiej sytuacji zaimka *ich* jest niepoprawne.

⁴⁸⁴ Za: M. Foland-Kugler, *Zwięzła gramatyka polska dla cudzoziemców*, dz. cyt., s. 48–49.

⁴⁸⁵ Zob. uwagi prof. Mirosława Bańko <http://poradnia.pwn.pl/lista.php> pod hasłem: *tobie*.

Kolejny złudny odpowiednik stanowi forma czasu przeszłego. W języku białoruskim w liczbie mnogiej czasowniki w czasie przeszłym mają końcówkę *-li*. Dotyczy ona rodzaju zarówno męskoosobowego, jak i niemęskoosobowego. W języku polskim końcówka ta występuje tylko w rodzaju męskoosobowym. Niżej podano zdania ze złudnymi odpowiednikami:

- a) błrus. *Што дзяўчаты ўчора **рабілі**?* – pol. *Co dziewczęta wczoraj **robiły**?*;
- b) błrus. *У розных гарадах **прыходзілі** тысячы асоб на акцыі* – pol. *W różnych miastach **przychodziły** tysiące osób na akcje.*

W liczbie pojedynczej także występuje złudny odpowiednik, np. błrus. *чытаў/чытала* – pol. *czytał/czytała*. Białoruskie odpowiedniki mogą być stosowane w liczbie pojedynczej z zaimkiem pierwszej osoby (*я*), drugiej osoby (*ты*) oraz trzeciej osoby (*ён/яна*). W języku polskim tylko w trzeciej osobie (*on, ona*).

Polskie zdania: *W poniedziałek poszła do kina* oraz *Jeszcze nie czytał tej książki* wskazują na wykonawcę czynności w trzeciej osobie liczby pojedynczej – przez Białorusinów mogą być błędnie zrozumiane jako wypowiedź w pierwszej osobie.

Istnieją też leksemy, które w obu językach są podobne, ale w jednym się odmieniają, a w drugim nie, np. *euro*: błrus. *25 еўра*⁴⁸⁶ i pol. *25 euro*, błrus. *Рэспубліка Беларусь* i pol. *Republika Białorusi* (a nie: **Białoruś*).

4.1.4. Złudne odpowiedniki kontekstowe

Są to zwroty brzmiące podobnie i znaczące to samo w obu językach, ale tłumaczone na język polski niedosłownie, ale zgodnie z kontekstem, np.:

- a) błrus. *Пазнаёмцеся, калі ласка!* tłumaczone jako pol. *Czy mogę przedstawić panu/pani...*
a nie: *Proszę się (za)poznać.*
- b) błrus. *Прабачце мне!* tłumaczone jako pol. *Przepraszam bardzo...* a nie: *Wybaczcie mi;*

⁴⁸⁶ Norma języka białoruskiego mówi o nieodmienności tego leksemu, ale praktyka językowa i uzus pokazują, że używane są obie formy, także ta odmieniana.

4.1.5. Złudne odpowiedniki ortograficzne

Białorusko-polskie złudne odpowiedniki ortograficzne można podzielić na dwie grupy:

- 1) kiedy leksemy w obu językach mają złudnie podobną pisownię, podobną wymowę i akcentowaną tę samą sylabę, np. błrus. *французскі* i pol. *francuski*;
- 2) kiedy leksemy w obu językach mają złudnie podobną pisownię, podobną wymowę i akcentowaną inną sylabę, np. błrus. *кабінет* i pol. *gabinet*.

Niżej przedstawiono złudne odpowiedniki ortograficzne, czyli leksemy, które brzmią podobnie, ale różnią się zapisem, np.:

- 1) błrus. *бранзалетка* i pol. *bransoletka*;
- 2) błrus. *выязджаць* i pol. *wyjeżdżać*;
- 3) błrus. *гісторыя* i pol. *historia*;
- 4) błrus. *рэзідэнцыя* i pol. *rezydencja*;
- 5) błrus. *паэзія* i pol. *poezja*;
- 6) błrus. *французскі* i pol. *francuski*;
- 7) błrus. *віцэ-прэм’ер* i pol. *wicepremier*;
- 8) błrus. *інтэрас* i pol. *interes*;
- 9) błrus. *істэрычка* i pol. *histeryczka*;
- 10) błrus. *кабінет* i pol. *gabinet*;
- 11) błrus. *капрызы* i pol. *kaprysy*;
- 12) błrus. *нізкі* i pol. *niski*;

- 13) błrus. *экзамен* i pol. *egzamin*;
- 14) błrus. *сантыметр* i pol. *centymetr*, błrus. *сертыфікат/сертыфікацыя* i pol. *certyfikat/certyfikacja*;
- 15) błrus. *першы* i pol. *pierwszy*;
- 16) błrus. *рэабілітавацца* i pol. *rehabilitować się*;
- 17) błrus. *рэспубліка* i pol. *republika*;
- 18) błrus. *срэбны* i pol. *srebrny*;
- 19) błrus. *сервіз* i pol. *serwis*;
- 20) błrus. *блізкі* i pol. *śliski*;
- 21) błrus. *стандарм* i pol. *standard*;
- 22) błrus. *шабад* i pol. *szabat*;
- 23) błrus. *тэроп* i pol. *terror*;
- 24) błrus. *эмансіпацыя* i pol. *emancypacja*;
- 25) osobną grupę stanowią wyrazy zapożyczone (sposób ich adaptacji do języka), np. błrus. *дылерскі* i pol. *dealerski* – także zagraniczne nazwiska, które w języku białoruskim zapisywane są zgodnie z wymową, a w języku polskim zgodnie z oryginałem, np. błrus. *Майкл Джэксан* i pol. *Michael Jackson*;
- 26) błrus. *выспацца/выспаўся* i pol. *wyspać się/wyspał się* (złudne odpowiedniki w zakresie zapisu części zwrotnej);
- 27) błrus. *зрабіў бы* i pol. *zrobiłby* (złudne odpowiedniki w zakresie zapisu partykuły przypuszczającej);
- 28) błrus. *напрыклад* i pol. *na przykład*, błrus. *невядома* i pol. *nie wiadomo*, błrus. *адразу* i pol. *od razu*, błrus. *над час* i pol. *podczas*, błrus. *сукін сын* i pol. *wulg.*

sukinsyn; biał. *спадылба* i pol. *spode lba*, biał. *бізнес план* i pol. *biznesplan* (złudne odpowiedniki w zakresie pisowni łącznej i rozłącznej);

29) biał. *паляк/немец* i pol. *Polak/Niemiec*, biał. *Клецкі раён* i pol. *rejon klecki* (złudne odpowiedniki w zakresie użycia wielkiej i małej litery – np. w języku polskim nazwy narodowości piszemy wielką literą⁴⁸⁷, nazwy jednostek terytorialnych pisane są małą literą, np. *województwo mazowieckie*).

Przypadki opisane wyżej często mogą być przyczyną błędów spowodowanych interferencją językową (przenoszeniem rodzimych wzorców do języka obcego), np. Polacy mogą pisać po białorusku **ńicki* (zamiast *ńizki*), a Białorusini mogą pisać po polsku **ńizki* (zamiast *ńiski*). Natomiast obcokrajowcy uczący się języka zarówno białoruskiego, jak i polskiego mogą mieć często problem z przypisaniem prawidłowego wariantu (pisanego przez *z* czy *s*) odpowiedniemu językowi.

4.1.6. Złudne odpowiedniki stylistyczne

Są to leksemy, których znaczenia się nie różnią, ale użycie w konkretnym stylu funkcjonalnym tak, np. biał. *вадзіць* i pol. *wodzić*. Pierwsze jest neutralne (nieopatrzone w słownikach kwalifikatorem), a drugie książkowe. W języku białoruskim leksem ten oznacza 1) ‘prowadzić’ (dziecko za rękę; chorego; samochód), 2) ‘wodzić’ (ołówkiem po mapie)⁴⁸⁸. W języku polskim leksem *wodzić* oznacza 1) *książk.* a) idąc, prowadzić kogoś w różne miejsca, być czymś przewodnikiem, np. *Wodziła gości po całym mieście* b) przesuwając coś po czymś, np. *Skrzypek wodził smyczkiem po nutach* 2) *zool., zootechn.* o samicach ptaków, opiekować się wyklutymi pisklętami do osiągnięcia przez nie dojrzałości, samodzielności. *Kwoka wodzi kurczęta*⁴⁸⁹. Co ciekawe, znaczenie 1b nie ma już kwalifikatora *książkowe*, ale taki kwalifikator ma już frazeologizm *Wodzić po czymś oczyma, spojrzeniem, wzrokiem*. Tu też można rozróżnić homonimy całkowite (wszystkie znaczenia różnią się stylem) i częściowe (niektóre znaczenia różnią się stylem).

⁴⁸⁷ Z tą kwestią wiąże się zabawna sytuacja, która miała miejsce na lektoracie języka polskiego na jednym z uniwersytetów w Mińsku. Lektorka tłumaczyła kursantom, że w języku polskim jest zasada ortograficzna mówiąca, że nazwy narodowości piszemy wielką literą. Wtedy odezwał się głos z sali: „Białorusina też?”.

⁴⁸⁸ T. Jasińska, A. Bartoszewicz, *Słownik białorusko-polski, polsko-białoruski*, Warszawa 1996, s. 57.

⁴⁸⁹ *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, Warszawa 2003, t. V, s. 159–160, pod hasłem *wodzić*.

Inny przykład to błrus. *дыхаць* ‘oddychać’ i pol. *dychać* ‘daw. oddychać, zwłaszcza głośno, z trudem’⁴⁹⁰; błrus. *экскурсія* ‘wycieczka’ ma zabarwienie neutralne, natomiast pol. *ekskursja* opatrzone jest kwalifikatorem *daw*; błrus. *адзенне* ‘ubranie’ i pol. *odzienie* ‘ubranie’ – z kwalifikatorem *daw*.; błrus. *аўтамабіль* ‘samochód’ i pol. *automobil* ‘samochód’ z kwalifikatorem *daw*., a dziś używane w odniesieniu do zabytkowych samochodów.

Pol. *wieczera* także ma kwalifikator *daw*., a błrus. *вячэра* nie ma takiego zabarwienia, może być używane czasem jako podniosły styl, np. *калядная вячэра* (pol. *wieczera wigilijna*), ale oznacza też to, co po polsku określa się mianem *kolacja*. Czyli znów mogą być wyrazy zdradliwe pod względem stylistycznym całkowite (leksemy należą do różnych stylów) i częściowe (kiedy style się pokrywają, przy czym leksem jednego języka może obsługiwać jeszcze inny styl, którego nie obsługuje leksem drugiego języka).

Ciekawy przypadek stanowi rzeczownik *matka*. W języku białoruskim rzeczowniki: *мама*, *матка* (oznacza też ‘macica’), *маці*, są traktowane przez słownik opisowy języka białoruskiego jako synonimy, a więc wyrazy o równym neutralnym zabarwieniu. Formy deminutywne i/lub zabarwione stylistycznie to: *мамачка*, *матуля*, *мамка*, *матулька*, *мамуля*, *мамуся*⁴⁹¹.

W języku ukraińskim leksem *mama* jest podniosły i książkowy, w rosyjskim jest wyrazem powszednim, nieksiążkowym, codziennym. Inaczej niż w języku białoruskim w języku polskim rzeczowniki: *mama* i *matka* nie są synonimami o tym samym zabarwieniu. Pierwszy z nich uważany jest za serdeczniejszy i mniej oficjalny, drugi zaś za oficjalny. W zdaniach typu *Niektórzy twierdzą, że matka Adama Mickiewicza była pochodzenia żydowskiego* użycie rzeczownika *mama* jest błędem stylistycznym. W żadnym profesjonalnym literackim opracowaniu nie spotkamy takiej formy. Wniosek taki, że błrus. *мама* i pol. *mama* to złudne odpowiedniki, gdyż leksemy te różnią się zakresem stylistycznym.

Tego rodzaju homonimy opisane wyżej są szczególnie ważne przy tłumaczeniach. Trzeba uważać, by tekstowi na przykład neutralnemu nie nadać archaiczności czy stylu książkowego.

⁴⁹⁰ *Słownik języka polskiego PWN*, wersja internetowa, <http://sjp.pwn.pl>.

⁴⁹¹ Por. też: *мама*, *матка*, *мацёрка* (разм. – часцей у формах множнага ліку – *мацёркі*, *мацяркі*), *матуля* (разм., ласк.), *матухна* (разм. – звычайна з адценнем павагі), *мамуля* (разм., ласк.), *мамуся* (разм., ласк.) za: М. Крыўко, *МАМА, МАМАЧКА, ТАТА, ТАТАЧКА. Назвы маці, бацькі і іх сінонімы ў літаратурнай мове і ў фальклору*, „Роднае слова” 2005, nr 10, s. 27–28.

Kolejną mylącą kwestię stanowią białoruskie imiona, np. *Янка, Алесь, Міхась*. W języku białoruskim powyższe formy nie mają zabarwienia familiarnego i nie są formami skróconymi od pełnych imion – stanowią zatem pełnoprawne, niezależne, neutralne stylistycznie imiona.

W języku polskim występuje imię *Janka* – ale jest to imię żeńskie, a raczej skrócona i familiarna forma od imienia *Janina* – żeńskiego odpowiednika męskiego imienia *Jan*. Nic więc dziwnego, że Polakom nazwisko *Янка Купала* kojarzy się na pierwszy rzut oka z kobietą (bo też nie wszyscy muszą wiedzieć, że to sławny białoruski poeta), gdyż w języku polskim większość nazwisk i imion zakończonych na *-a* odnosi się do kobiet (są oczywiście wyjątki, np. *Jarema, Kosma, Bonawentura*).

Jeśli zatem uznać, że imiona typu *Янка, Алесь, Антось, Міхась, Пятрусь* są w pełni samodzielne i neutralne, to tłumaczenia nazwiska sławnego białoruskiego poety na język polski powinno brzmieć: *Jan Kupała*. Jeśli bowiem zastosować w tym kontekście w polskim tekście formę *Janka*, to tak naprawdę stanowi ona właśnie złudny odpowiednik, gdyż niezorientowany polski czytelnik będzie myślał, że zdanie dotyczy kobiety. Można by zastanowić się nad ustanowieniem dwóch rodzajów normy: a) norma specjalistyczna (profesjonalna) – czyli forma nazwiska zbliżona do białoruskiej (*Janka Kupała*) stosowana w tekstach przeznaczonych dla osób zorientowanych w tematyce białoruskiej (choć wadą tego rozwiązania jest i to, że i tak w języku polskim forma *Janka* – abstrahując od płci osoby noszącej to imię – wskazuje na familiarny, skrócony charakter imienia, czego nie zawiera w sobie oryginał), b) norma użytkowa – czyli forma nazwiska niepozostawiająca wątpliwości polskiemu czytelnikowi (*Jan Kupała*) stosowana w tekstach przeznaczonych dla laików i służących popularyzacji białorutenistyki. Istnieje jednak niebezpieczeństwo nierozróżniania tych norm i ich mieszania, stąd bezpieczniejszy wydawałby się jeden wariant tego nazwiska. Złudnymi odpowiednikami byłyby także formy *Janko Kupała* czy *Janek Kupała*. Tylko pozornie są one zbliżone do białoruskich wzorców. Pierwszy wariant nie zawiera akania, które nie istnieje w polszczyźnie – taka forma z samogłoską *-o* wyraźnie także wskazuje, że nie chodzi o kobietę. Jednak wadą tego rozwiązania jest to, że wskazuje ono na familiarną (niepoważną) i skróconą formę imienia, a przecież nie taki przekaz niesie oryginał. Podobnie rzecz się ma z drugim wariantem. Trzeba chyba się zgodzić, że w polszczyźnie nie ma odpowiednich środków, by oddać typowo białoruskie cechy językowe. Można zatem próbować je oddać za wszelką cenę i ryzykować niezrozumienie czy dwuznaczność (lub

nawet śmieszność – czasem formy takie mogą być kojarzone z wariantami imion stosowanymi w stosunku do dzieci, np. sformułowanie *wiersze Piatrusia Cyhuna* powoduje to, że można pomyśleć, że chodzi o młodego autora czy nawet o dziecko, zachodzi bowiem mylne skojarzenie z pol. *Piotruś* będącym zdrobnieniem od *Piotr*) jak w przypadku formy *Janka Kupała* lub pogodzić się, że w języku polskim trzeba użyć innych środków nawet dalekich od oryginału, by oddać jego istotę. Czy zatem należy tłumaczyć dosłownie, czy przekazywać w jednym języku istotę drugiego? To pytanie, które od zawsze towarzyszyło tłumaczom. Jednak nie bez kozery nazwę programu stypendialnego dla Białorusinów przetłumaczono na język polski jako *Program stypendialny Rzeczypospolitej Polskiej im. Konstantego Kalinowskiego*. W tak oficjalnej nazwie forma *Kastusia* zamiast *Konstantego* wyglądałaby dla Polaków dziwnie i nieformalnie.

Należy też pamiętać, że wybór określonej formy nazwiska niesie za sobą dalsze niebezpieczne konsekwencje. Do tej pory rozważaniu została poddana jedynie mianownikowa forma nazwiska. W zależności od tego, jaką wybierze użytkownik języka polskiego, powinien konsekwentnie stosować wzorzec odmiany.

Mianownik	Janka Kupała	Janko Kupała	Janek Kupała	Jan Kupała
Dopełniacz	Janki Kupały	Janka Kupały	Janka Kupały	Jana Kupały
Celownik	Jance Kupale	Jankowi Kupale	Jankowi Kupale	Janowi Kupale
Biernik	Jankę Kupałę	Janka Kupałę	Janka Kupałę	Jana Kupałę
Narzędnik	Janką Kupałą	Jankiem Kupałą	Jankiem Kupałą	Janem Kupałą
Miejscownik	Jance Kupale	Janku Kupale	Janku Kupale	Janie Kupale

Wołacz ⁴⁹²	Janko Kupała!	Janku Kupała!	Janku Kupała!	Janie Kupała!
-----------------------	---------------	---------------	---------------	---------------

Jak widzimy w tabeli, najbezpieczniejsze formy znajdują się w ostatniej kolumnie (wobec nich nie ma żadnych wątpliwości). Można je stosować z dodaniem w nawiasie komentarza, np. *Jan Kupała (błrus. Janka Kupała) to jeden z najznamienitszych białoruskich poetów*. Taki manewr stosują także niektóre białoruskie wydania – wpierw podają nazwisko w rodzimej wersji zapisane cyrylicą, a potem w nawiasie oryginalne brzmienie i zapis (np. nazwisk polskich i niemieckich, a także innych.). Wydaje się, że jest to najlepsze wyjście szanujące konwencje zarówno rodzime, jak i zagraniczne.

Kontrowersje budzą kolumny: pierwsza i druga. W pierwszej z nich wzór odmiany jest taki jak rzeczowników żeńskich, gdyż rzeczowniki w języku polskim zakończone na samogłoskę -a mają właśnie taki paradygmat. Często spotyka się kontaminację w dopełniaczu form z dwóch pierwszych kolumn: M. *Janka Kupała*, D. **Janka Kupały* (męski wzór odmiany), podczas gdy konsekwentnie powinien być zachowany żeński paradygmat – D. *Janki Kupały*. Jak widać, wybór formy mianownikowej jest bardzo ważny i nakłada na użytkownika języka polskiego pewne zobowiązania. Forma *Janko Kupała* wydaje się rozsądnym kompromisem między białoruskimi i polskimi zasadami. Jest ona zbliżona do oryginału, a przy tym w języku polskim jednoznacznie określa mężczyznę. Może być jednak kojarzona ze zdrobniałą formą imienia, czego nie zawiera oryginał.

Nie jestem zwolennikiem metody ilościowej, ale dla porządku warto podać, że forma *Jan Kupała* występuje w Internecie 216 razy, *Janka Kupała* – 2000, *Janko Kupała* – 1140.

Za formą *Jan Kupała* przemawia również inny fakt – zwyczaj językowy.

„Wiele nazw własnych zostało spolszczonych już dawno i ta pisownia, **niezależnie od tego, czy jest zgodna z zasadami transkrypcji lub transliteracji** (podkreślenie – R.K.), czy nie, musi zostać zaakceptowana przez wszystkich użytkowników języka polskiego. W

⁴⁹² „Nazwiska kobiet i mężczyzn mają wołacz równy mianownikowi, np. *(panie) Nowak!*, nie: **Nowaku!*, *(panie) Kowalski!*; dotyczy to także żeńskich nazwisk na -a, do niedawna przyjmujących w tym przypadku końcówkę -o, np. *(pani) Malinowska!*, *(pani) Wisniewska!* (nie: **Malinowsko!*, **Wisniewsko!*). Użycia te są jednak rzadkie, gdyż w języku polskim posługiwanie się nazwiskami w formułach adresatywnych nie należy do dobrego tonu” – za: *Wielki słownik poprawnej polszczyzny*, red. A. Markowski, Warszawa 2010, s. 1689.

tej grupie możemy wymienić takie nazwiska, jak Szekspir, Waszyngton, Szopen, Russo, Wolter, Molier, Balzak. Natomiast wśród nazw geograficznych Paryż, Londyn, Akwizgran, Rzym, Mediolan, Wenecja i wiele innych⁴⁹³.

Zrozumiała jest białoruska tendencja do zachowania oryginalności rodzimych imion w opozycji do rosyjskich czy polskich, np. бѣлус. *Міхась* w opozycji do ros. *Михаил* czy pol. *Michał*. Oczywiście zwolennicy tej tendencji mogą konsekwentnie przenosić te formy do innych języków, trzeba jednak pamiętać, że w języku polskim formy takie też istnieją, ale mają inne zabarwienie stylistyczne. Stąd stanowią złudne odpowiedniki przynajmniej w tekstach popularnonaukowych, których czytelnicy nie mają pojęcia o formach imion białoruskich.

Poniżej fragment rozmowy na temat białoruskich imion:

„[...] ў пачатку 20 стагодзьдзя беларуская мова набывае статус пісьмовай. У гісторыі Беларусі гэта пэрыяд, прасякнуты ідэяй нацыянальнага адраджэньня, калі робіцца сьвядомы акцэнт на нацыянальную самабытнасьць і адметнасьць.

Так, на старонках «Нашай Нівы» беларускі іменаслоў выступае пераважна не ў клясычным праваслаўным і каталіцкім варыянтах, а ў **значнай ступені апрацаваным у беларускіх вуснамоўных традыцыях** (podkreślenie – R.K.). Найболей адметную яго рысу складаюць ацэначныя і ўсечаныя формы тыпу Алесь, Габрусь, Вінцук, Паўлюк, Стэфка, Марыся. Галоўнае, **яны ўжываюцца як нэўтральныя імёны, і нават у тэкстах афіцыйных паведамленьняў** (podkreślenie – R.K.):

«Мы, студэнты-беларусы Пецярбурзкага Унівэрсытэта і староньнікі Адраджэньня Беларусі, гарача вітаем Рэдакцыю „Нашай Нівы“... Падпісаны Міхалка Навіцкі, Сергей Стрэльчэня, Язэп Дубінскі, Кастусь Цэкалоўскі...»

⁴⁹³ *Wielki słownik ortograficzny PWN*, red. K. Polański, art. 59.1., <http://so.pwn.pl/zasady.php?id=629598>.

— Як тут не ўзгадаць паэтычныя псеўданімы — Янка Купала, Янук Журба, Цішка Гартны...

— Безумоўна, яны, а таксама іншыя аўтарскія подпісы-саманазовы тыпу «Юрка Бусел з-пад Слуцку» ці «Грышка Кажан» — выразная адзнака адраджэнскіх тэндэнцыяў і праява замацаваньня нацыянальнай іменалёгічнай спэцыфікі». [...]

— Сучасныя беларускія імёны — гэта зьмененыя, трансфармаваныя паводле законаў беларускай фанэтыкі і марфалёгіі ў асноўным грэцкія і рыма-каталіцкія імёны. Часам запазычанае імя набывае нават некалькі варыянтаў — так, грэцкае Пётар у нас мае такія варыянты: Пятрусь, Пётра, Пятро, Пятрок, Пятрук і нават жаночы адпаведнік Пятруня.

Падобная варыянтнасьць аднаго кананічнага імені (дужа часта запісанага толькі ў афіцыйных паперах) — вось нашая спэцыфіка. Яна яшчэ ў максымальнай адаптаванасьці каляндарнага імені да мэнтальных чыннікаў мяккасьці, прыязнасьці, адсутнасьці афіцыйнасьці. І тое, што аднаго чалавека называюць па-рознаму, для беларусаў як бы і норма. Адзін з пэрсанажаў апавяданьня Фёдара Янкоўскага «Цёзка» распавядаў:

«Мяне дома ўсе, і сваякі мае ўсе, завуць Язэп, а ксёндз і пан звалі Юзаф. А вайсковы пісар у рускай царскай арміі запісаў і звалі мяне Восіп альбо Осіп — хто як...»⁴⁹⁴.

Z powyższego fragmentu wynika, że to „białoruskie ustne tradycje” doprowadziły do takich „okrojonych” form imion. Na polskiej wsi także można było spotkać formy typu *Maryśka*, ale dziś nie mają one w języku polskim osobnego statusu, lecz stanowią warianty zdrobnień pełnych imion.

Inna kwestia to podkreślana wielość wariantów imion, jak np. *Пётар, Пятрусь, Пётра, Пятро, Пятрок, Пятрук*. W polskich przekładach lepiej więc używać tych form, które są jednoznaczne.

⁴⁹⁴ Т. Валодзіна, В. Ракіцкі, *Як і чаму беларусы выбіралі імёны*, http://kryuja.org/artykuly/bielaruskaja_atliantyda/jak_i_czamu_bielarusy_vybirali_imjony.html, 08.04.2008.

Nie tylko zresztą imiona białoruskie mają takie formy, które w języku polskim przypominają deminutiva. Na przykład błrus. *ацэнка* ‘ocenie’, ‘ocena’, ‘stopień’ złudnie kojarzy się z pol. *ocenka*, które jest nacechowaną stylistycznie formą od *ocena*.

4.1.7. Złudne odpowiedniki słowotwórcze

Są to leksemy, które mają podobną budowę słowotwórczą, ale nie zawsze to samo znaczenie. Na przykład pol. *pański* może oznaczać ‘odnoszący się do pana’, np. *rezydencja pańska* (należąca do pana, a nie do chłopą). W języku białoruskim także występuje taki leksem – błrus. *панскі*, np. *панская рэзідэнцыя*. Jednak *pański* jako zwrot grzecznościowy istnieje już tylko w języku polskim. Zdanie: *Gdzie jest pański kapelusz?* po białorusku ma inną strukturę: *Дзе ваш капялюш?*. Przykładem tego, jak zdradliwe jest to słowo, może być nazwa modlitwy *Anioł Pański*. Przetłumaczono ją z polskiego dosłownie – *Анёл Панскі*, zachowując nawet oryginalną ortografię (wielkie litery). Liturgia Kościoła katolickiego na Białorusi tłumaczona jest z materiałów polskich i na tym przykładzie dobrze widać wpływy języka polskiego, zbyt dosłowne tłumaczenia, kalki i właśnie *falszywych przyjaciół*. W języku białoruskim leksem *Pański* w znaczeniu ‘odnoszący się do Boga’ ma swój odpowiednik w postaci *Божы* lub *Госпадаў*⁴⁹⁵. W takiej sytuacji przekład tytułu modlitwy/nabożeństwa powinien raczej brzmieć: *Божы анёл, Анёл Госпадаў* lub *Анёл Гасподні*⁴⁹⁶.

Inny rodzaj złudnych odpowiedników słowotwórczych może wynikać z odmiennej budowy słowotwórczej niektórych form w obu językach; po polsku określenie może być przymiotnikiem, a po białorusku niekoniecznie, np.: pol. *forum biznesowe* – błrus. *бізнес-форум*, pol. *forum internetowe* – błrus. *Інтэрнэт-форум*, pol. *wagon restauracyjny* – błrus. *вагон-рэстаран*, pol. *usługi specjalne* – błrus. *спецслужбы* (pomijam tu wpływy obce na język polski, które sprzyjają tworzeniu form typu **specusługi*, **speckomisja* – nie są one zgodne z polskim modelem słowotwórczym, ale są użytkowe, bo krótsze).

⁴⁹⁵ Я.В. Волкава, В.Л. Авілава, *Польска-беларускі слоўнік*, пад рэд. Г.А. Цыхуна, Мінск 2005, s. 432, pod hasłem *pański*.

⁴⁹⁶ Wersja używana w przekładach Wasila Siomuchi oraz przez Radio Watykan.

Rozbieżności w słowotwórstwie występują także przy wyrazach zapożyczonych oznaczających osoby – w języku białoruskim występuje sufiks *-іст*, np. *актывіст*, a w języku polskim – *-ista*, np. *aktywista*⁴⁹⁷.

Inną ciekawą kwestią jest to, że na określenie tego samego zjawiska jeden język ma termin zapożyczony, a drugi – rodzimy, np. błrus. *футбол* – pol. *piłka nożna*. Oczywiście możliwa jest również sytuacja odwrotna, np. błrus. *прадаўжаць* – pol. *kontynuować*, błrus. *выхадны* – pol. *weekendowy*, ale np. pol. *promocja weekendowa* ma w języku białoruskim inny odpowiednik: *акцыя выхаднога дня/суботняя акцыя*, choć na Białorusi to rzadkość, więc nie ma takiego specjalnego terminu.

4.1.8. Żłudne odpowiedniki interpunkcyjne i konwencjonalne

Na przykładzie niżej przedstawionych zdań napisanych przez Białorusinów uczących się języka polskiego możemy zaobserwować różnice w interpunkcji w języku białoruskim i polskim.

- 1) *Wydaje ci się, że wkoło jest tylko morze, a wilgotne gwiazdy są tak nisko, że można je zbierać rękami, **jak** wiśnie z drzewa* – zamiast *rękami jak wiśnie z drzewa*;
- 2) *Słońce wpada w morze, **jak** w herbatę* – zamiast *w morze jak w herbatę*;
- 3) *Jej pocałunek przed snem słodki, **jak** cukierek* – zamiast *słodki jak cukierek*.

W języku białoruskim (w odróżnieniu od polskiego) stawia się przecinek przed wyrażeniami porównawczymi (typu: *jak*) niewchodzącymi w skład wypowiedzenia złożonego. Nie dziwi więc zdanie polskie z białoruską interpunkcją:

- 4) *Dzieci patrzą inaczej, niż dorosłe* – zamiast *inaczej niż dorośli*.

W języku polskim przecinek występuje przed *niż* tylko wtedy, gdy druga część zdania zawiera czasownik.

⁴⁹⁷ Por. M. Pančiková, dz. cyt., s. 72.

Inne przykłady interpunkcyjne dotyczą stosowania skrótów czy innych reguł wynikających z zasady konwencjonalnej:

- 5) **i t.d.* – zamiast *itd.* – błrus. *і з.д.*

Występują także zdradliwe konwencje, jak np.:

- 1) *od lat *80-tych XX stulecia* – zamiast *od lat 80. XX stulecia* – błrus. *з 80-ых/80-х гг.*;
- 2) *ul. Popiełuszki, 16* – zamiast *ul. Popiełuszki 16* – w języku białoruskim przecinkiem oddziela się cyfrę następującą po nazwie ulicy, np. *вул. Старавіленская, 8 кватэра 2, індэкс 220029 Мінск*;
- 3) błrus. *па-суседску, па-польску* i pol. *po sąsiedzku, po polsku* (bez łącznika);
- 4) błrus. *K. M. Міцкевіч* (spacja między inicjałami) i pol. *K.M. Mickiewicz* (między inicjałami nie stosuje się spacji);
- 5) podawanie daty (po białorusku liczebnik nie jest w mianowniku jak w języku polskim): błrus. *сёння панядзелак, **пятнаццатага** верасня* i pol. *dziś poniedziałek, **piętnasty** września*;
- 6) konwencje związane z używaniem wielkiej i małej litery (których jest bardzo wiele), np. w języku białoruskim tytuły prasowe (które podlegają odmianie) pisane są od wielkiej litery tylko w pierwszym członie, podczas gdy w języku polskim oba człony pisane są wielką literą, por. błrus. „Роднае слова” – pol. „Tygodnik Powszechny”;
- 7) konwencja pisowni (roz)łącznej (oraz z łącznikiem czy bez), np. błrus. *Рэч Паспалітая* i pol. *Rzeczpospolita*, błrus. *паўкілаграма* i pol. *pół kilograma*, błrus. *прычым* i pol. *przy czym*, błrus. *зацяжкі* i pol. *za ciężki*, błrus. *так-так* i pol. *tak, tak*;
- 8) adresowanie listów, zwroty, etykieta itp., np. gdy adresatem jest Radosław Kaleta – błrus. *Снадар Калета!/Паважаны Радаслаў!* i pol. *Szanowny Panie!/Panie Radosławie!* – w białoruskich zwrotach/nagłówkach listów możliwe jest używanie

samego nazwiska, co w języku polskim nie uchodzi za grzeczne, natomiast nie ma formy, która nie zawierałaby ani nazwiska, ani imienia (w takim przypadku musi być podane stanowisko lub tytuł, np. *Снадар насол! Снадар прафесар!*)⁴⁹⁸.

4.1.9. Złudne odpowiedniki idiomatyczne

O idiomatyczności międzyjęzykowej pisała m.in. P. Stasińska, która ukazywała niezgodność pól semantycznych w języku rosyjskim i polskim, np. ros. *платить с носу* ‘płacić od łebka’ (a nie ‘od nosa’), ros. *нос утку* ‘dziób kaczki’, a ros. *нос ботинка* ‘czubek (nosek) buta’⁴⁹⁹.

Istnieją takie leksemy, których tylko podstawowe znaczenie jest takie same, np. błrus. *худы* = pol. *chudy*, ale pol. *chude mleko* to błrus. *поснае малако*⁵⁰⁰. O tym zjawisku pisała także M. Bednarz. Bardzo ciekawe przykłady autorka wydziela w grupie funkcjonalno-stylistycznych homonimów. Różnią się one sferą używania i niektórymi konotacjami przy jednoczesnym pokrywaniu się niektórych znaczeń. Na przykład ukr. *берег* i pol. *brzeg* – przy zbiegu znaczenia podstawowego różnią się odpowiednikami przenośnymi i charakterem tworzenia związków wyrazowych. Polskie *pierwszy z brzegu* to ukr. *перший крапкий*, a pol. *nie wiadomo, kto z brzegu odpowiada* ukr. *не відомо, хто першим помпе*⁵⁰¹.

4.1.10. Złudne odpowiedniki frazeologiczne

To frazeologizmy podobnie skonstruowane w obu językach, ale różniące się jakimś elementem/(dodatkowym) znaczeniem, np. błrus. *уперціся як баран* – pol. *uprzeć się jak osioł*.

Różnice i (złudne) podobieństwa (pułapki frazeologiczne) można zaobserwować dzięki *Słownikowi frazeologicznemu białorusko-polskiemu*⁵⁰².

⁴⁹⁸ С. Важнік, *Моўны этыкет беларусаў. Ветлівыя звароты*, „Роднае слова” 2008, nr 2, s. 50; por. też Л. Пісарэж, *Беларускі моўны этыкет на фоне рускага і польскага*, „Беларусіка. Albaruthenica” 1997, t. 6, cz. 2, s. 123–126.

⁴⁹⁹ П. Стасінська, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, dz. cyt., s. 58.

⁵⁰⁰ Por. W. Zdanowicz, *Słownik dla dzieci: białorusko-polski, polsko-białoruski (Слоўнік для дзяцей: беларуска-польскі, польска-беларускі)*, Менск 2006.

⁵⁰¹ М. Беднаж, *Польско-українська міжмовна омонімія*, dz. cyt., s. 58.

⁵⁰² Zob. A. Aksamitow, M. Czurak, *Słownik frazeologiczny białorusko-polski*, Warszawa 2000; zob. także И.П. Гольцекер, *Фразеологическая омонимия в блискородственных языках (переводческий аспект – проблемы)*, „Вопросы фразеологии”, Самарканд 1979.

4.1.11. Złudne odpowiedniki specjalistyczne

Osobną grupę złudnych odpowiedników mogą stanowić terminy specjalistyczne, charakterystyczne np. dla poezji czy tekstów fachowych z różnych dziedzin, np. błrus. *крыміналіст* opowiada pol. *karnista*, a pol. *kryminalista* to błrus. *крымінальнік*.

4.1.12. Złudne odpowiedniki abrewiaturowe

Do tej grupy należą abrewiatury, które wyglądają/brzmia tak samo, lecz odnoszą się do innych realiów kulturowo-językowych, np. błrus. *АЗС* (*аўтазаправачная станцыя*) ‘stacja benzynowa’ i pol. *AZS* ‘Akademicki Związek Sportowy’ lub ‘Atopowe zapalenie skóry’⁵⁰³.

To tylko przykładowe wyróżnienie złudnych odpowiedników. Każda z grup wymaga osobnego szczegółowego opracowania.

Homonimia międzyjęzykowa jest ważnym zagadnieniem w praktyce przekładowej. Oczywiście, czym innym jest przekład literatury pięknej czy popularno-naukowej, czym innym jest przekład ustny. Inne elementy są ważniejsze w każdym z rodzajów przekładu. Niemniej jednak dobre opanowanie dwóch języków jest podstawą. Tłumacz musi znać także pułapki, które czyhają na niego, zwłaszcza jeśli mowa jest o pokrewnych językach, np. słowiańskich. Nieznajomość takich podstępnych wyrażeń skazuje tłumaczenie na porażkę, a przynajmniej na śmieszność czy ubóstwo przekazu. Oczywiście nie zawsze wszystko można przełożyć dosłownie, ale tłumacz musi umieć dobrać odpowiedni ekwiwalent tak, by wyrazić zamysł twórcy oryginału. To nawet bywa ważniejsze, niż czysto językowe odwzorowanie oryginału. Dlatego tłumacze muszą przejść bardzo gruntowne szkolenie językowe, w którym zostaną uwzględnione wszystkie systemy języka. Dobre poznanie rozbieżności między językami umożliwi tłumaczowi odpowiednie podebranie stosownych ekwiwalentów, w czym będzie przeszkadzał mu tzw. transfer negatywny, czyli przenoszenie wzorców z języka rodzimego na obcy, w którym jednak takie konstrukcje nie są poprawne – taki transfer zatem przynosi więcej złego niż dobrego. A taka międzyjęzykowa interferencja jest bardzo częsta

⁵⁰³ Na temat abrewiatur wiele pisał S. Szadyko, np. *Абрэвіатура ў сучасных беларускай, польскай і рускай мовах*, „Беларусіка”, Мінск 1993, s. 115–119.

zwłaszcza przy pokrewnych językach, np. słowiańskich. Oto co mówi polska tłumaczka z języków: niemieckiego, francuskiego, angielskiego i rosyjskiego M. Wisłowska:

„Wiem z własnego i cudzego doświadczenia, że najłatwiej potknąć się nie na słowie trudnym, wyszukanym, należącym do terminologii specjalistycznej, lecz właśnie na tym najprostszym, nie budzącym podejrzeń, niby to znanym, zrozumiałym, ale – czy to przez podobieństwa dźwiękowe, czy to przez afiliację znaczeniową – stanowiącym właśnie niebezpieczną pułapkę”⁵⁰⁴.

Porównywanie przekładów z oryginałami pozwala zaobserwować to zjawisko.

Taka międzyjęzykowa homonimia nie jest jednak wyłącznie problemem tłumaczy, leksykografów, ale przede wszystkim osób uczących się języków obcych, zwłaszcza podobnych (np. słowiańskich), gdzie interferencja językowa jest zjawiskiem częstszym:

„З фальшывымі сябрамі перакладчыка трэба ўсяляк змагацца, бо яны ставяць рэчы з ног на галаву, робяцца крыніцай шматлікіх непаразуменняў, уводзяць у зман чытача”⁵⁰⁵.

⁵⁰⁴ Cytat przytaczany przez Pancikową i Lotkę, pochodzi z pracy E. Balcerzana, *Pisarze polscy o sztuce przekładu*, Poznań 1977, s. 43.

⁵⁰⁵ А. Шыдлоўскі, dz. cyt., s. 224; „Z fałszywymi przyjaciółmi tłumacza trzeba ze wszelkich miar walczyć, gdyż one sprawiają, że rzeczy są postawione na głowie, są źródłem wielu nieporozumień, wprowadzają w błąd czytelnika” (tłumaczenie na potrzeby własne – R.K.).

5. Analiza białorusko-polskich homonimów międzyjęzykowych

Niżej przedstawimy podstawowy słownik białoruskich-polskich nieporozumień językowych (czyli *falszywych przyjaciół*/pułapek leksykalnych/mylących podobieństw leksykalnych).

Opis dotyczy homonimów międzyjęzykowych w klasycznym ujęciu, czyli wyrazów o identycznej lub podobnej formie (graficznej i/lub fonetycznej), lecz różnych znaczeniach (R. Lipczuk stosuje termin *tautonymy*). Przy czym odróżniamy tu homonimy, których wszystkie znaczenia się różnią (te zostaną zaprezentowane), od tych, których co najmniej jedno znaczenie się pokrywa, a inne nie. Zdradliwe wyrazy mogą być albo monosemiczne (jedno znaczenie) lub polisemiczne (więcej znaczeń). Te ostatnie stanowią większy zbiór i można je podzielić na takie, które różnią się wszystkimi znaczeniami lub takie, których przynajmniej jedno znaczenie jest różne, a inne się pokrywają⁵⁰⁶.

Katarzyna Wojan podkreśla jednak fakt, że zaklasyfikowanie homonimów do odpowiednich grup semantycznych jako całkowitych lub niecałkowitych nie jest łatwym zadaniem, gdyż trudno jest wychwycić wszystkie warianty znaczeniowe ekwiwalentnych leksemów, które badamy. Dzieje się tak dlatego, że nie ma w słownikach wystarczająco ścisłych i pełnych opisów definicyjnych. Trudne jest zatem obiektywne porównanie zakresów znaczeniowych analizowanych jednostek leksykalnych⁵⁰⁷.

„Wątpliwości dotyczące obiektywizmu decyzji podjętej na finiszu procesu ewentualnego utożsamienia znaczeń leksemów dwóch systemów języka pogłębia ponadto, często spotykany w słownikach jednojęzycznych, brak odpowiednich kwalifikatorów przy haśle wyjściowym, takich jak: *przestarzałe, regionalne, rzadkie, potoczne, specjalistyczne* itd.

Problem orzekania o identyczności znaczeń sprowadza się nie tylko do rozbieżności opisów definicyjnych zawartych w zasobach słownikowych [por. Гудавичус 1985; Buttler 1989; Lipczuk]. Niejednokrotnie obraz świata użytkowników różnych języków postrzegany poprzez pryzmat kodów znaczeniowych funkcjonujących w tych systemach języka bywa odmienny, i to niezależnie od zbliżonych opisów słownikowych, na skutek

⁵⁰⁶ M. Pančiková, dz. cyt., s. 31.

⁵⁰⁷ Zob. K. Wojan, *Wstęp do analizy międzyjęzykowych homonimów leksykalnych...*, dz. cyt., s. 75.

nacechowania tych kodów, wynikającego z zupełnie innej rzeczywistości bytowania owych społeczności.

Analiza zasygnalizowanej wyrywkowo problematyki uzmysławia, jak wielka odpowiedzialność odnośnie orzekania o identyczności bądź odmienności znaczeń zawartych w poszczególnych parach homonimów międzyjęzykowych spada na badacza-homonimistę, który zmuszony jest arbitralnie przesądzać o faktach z planu treści odmiennych języków, często bardziej na podstawie intuicji i wycucia intelektualnego niż niepodważalnych, materialnych dowodów. Sytuacja taka rodzi niebezpieczeństwo znacznych różnic w ocenie, co jest homonimem, a co paralełą, w uzależnieniu od tego, jakimi kryteriami kieruje się konkretny badacz, jak bardzo jest pryncypialny w ocenach, oraz jak bliscy merytorycznie i kulturowo są sobie twórcy słowników języków etnicznych, z których dorobku homonimista zmuszony jest korzystać praktycznie bez możliwości wprowadzania korekt. Warto także pamiętać, że wartość naukowa opracowania tyżącego relacji homonimii wewnątrzjęzykowej analizowanych języków w nikłym stopniu zależy od przesądzającej oceny pełnej bądź niepełnej identyczności znaczeń poszczególnych par leksemów; ważne jest głównie to, czy znaczenia te mają wyraźną tendencję do pokrywania się w istotnym stopniu, czy też są całkowicie różne. Ponadto te tendencje winny być rozpatrywane dopiero w szerokim ujęciu statystycznym. Uparte rozróżnianie homonimów i paralel wydaje się szczególnie niepraktyczne w odniesieniu do zasobów *homonimiki międzyjęzykowej*, gdzie musiałoby dochodzić do wydzierania z gotowych, nowo wyłonionych homonimów międzyjęzykowych par leksemów podejrzanych o paralelność dopiero na etapie weryfikacji semantycznej. Praktyka taka wymagałaby tworzenia nowych, specjalizowanych zbiorów, dodatkowych, szczegółowych opisów itd., wprowadziłaby chaos w i tak już skomplikowaną strukturę i zróżnicowaną materię badawczą. W przypadku analizy wielu języków chaos wynikający z *podobieństwa/niepodobieństwa semantyki* nałożyłby się na konflikt definicyjny, wynikający z *podobieństwa/niepodobieństwa form*, to zaś nieuchronnie prowadziłoby do zgubnej – z punktu widzenia analizy szerokiej palety języków – destrukcji badawczej⁵⁰⁸.

⁵⁰⁸ K. Wojan, *Wspólnota homonimiki języków europejskich...*, dz. cyt., s. 295–296.

Dużą grupę homonimów międzyjęzykowych stanowią leksemy mające wspólne pochodzenie (pochodzą np. z łaciny, greki, ale też z języków nowożytnych). To stanowi główne kryterium *faux amis*. Dla Ryszarda Lipczuka dla wyróżniania tautonimów decydujące jest kryterium potencjalnej interferencji. Wyrazy mogą mieć różne pochodzenie, ale ich podobna/identyczna forma może spowodować błędne ich użycie pod wpływem drugiego języka, np. niem. *Golf*: 1. ‘gra sportowa’ (pochodzenie angielskie), 2. ‘zatoka’ (z włoskiego) – pol. *golf*: 1. ‘gra sportowa’ 2. ‘sweter’ (z francuskiego)⁵⁰⁹. Inni autorzy twierdzą, że *falszywi przyjaciele* muszą mieć takie samo pochodzenie. W naszych badaniach pochodzenie nie jest ważne, bo liczy się praktyczny aspekt dydaktyczny. Jeśli widać dwa wyrazy podobne do siebie, a znaczące coś innego, to zwykły użytkownik języka nie zastanawia się nad tym, czy ich pochodzenie jest wspólne, ale nad tym, co one tak naprawdę oznaczają, na czym polega niebezpieczeństwo ich pomylenia i jak uniknąć błędów. Dlatego warto podkreślić, że zaprezentowana niżej homonimia jest analizowana z punktu widzenia synchronicznego, a nie diachronicznego czy etymologicznego.

5.1. Budowa artykułu hasłowego

Przed analizą homonimów białorusko-polskich warto zaprezentować możliwe sposoby budowy hasła słownikowego.

Większość opracowań stosuje podział na leksemy w dwóch językach i podanie znaczeń każdego leksemu⁵¹⁰. Układ graficzny jest różny – leksemy mogą być podane w tabeli lub jeden pod drugim, np.:

Budowa hasła	
leksem polski	leksem słowacki
znaczenia leksemu polskiego po słowacku, ewentualnie z kwalifikatorem, przykładem	znaczenia leksemu słowackiego po polsku, ewentualnie z kwalifikatorem, przykładem

⁵⁰⁹ R. Lipczuk, *Internacjonalizmy...*, dz. cyt., s. 140.

⁵¹⁰ Por. M. Pančíková, dz. cyt.; K. Wojan, *Wspólnota homonimiki języków europejskich...*, dz. cyt.; *Słownik serbsko-polskich homonimów i paronimów*, red. D. Šipka, dz. cyt. i in.

użycia, zaznaczeniem zgodności znaczenia z leksemem słowackim, np. agat <i>min.</i> achát (pierścioneł z agatem – prsteň s achátom)	użycia, zaznaczeniem zgodności znaczenia z leksemem polskim, np. agát <i>bot.</i> akacja (Robinia)
--	---

1. Przykład budowy hasła w pracy M. Pančikovej

Znaczenie leksemu w danym języku	Forma leksemu	Forma leksemu	Znaczenie leksemu w danym języku
System języka polskiego		System języka rosyjskiego	
‘silny odbłask’	<i>ŁUNA</i>	<i>ЛУНА</i>	‘księżyc’

2. Przykład budowy hasła w pracy doktorskiej K. Wojan

<p>Budowa hasła zawiera następujące dane: serbski leksem, opracowanie gramatyczne, kwalifikator, serbskie synonimy, polska definicja, serbski przykład, polski odpowiednik. Następnie: polski leksem, opracowanie gramatyczne, polskie synonimy, kwalifikator, serbska definicja, polski przykład, serbski odpowiednik</p> <p>akademik, a m członek akademii nauk: <i>Belič je bio akademik</i></p> <p>akademik m III pot. zgrada u kojoj žive studenti: <i>Mieszkać w akademiku.</i> studentski dom.</p>

3. Przykład budowy hasła w słowniku pod red. D. Šipka

Przy konstrukcji słowniczka białorusko-polskich homonimów międzyjęzykowych można by wzorować się na wcześniejszych osiągnięciach, choćby na przykładach podanych wyżej. Schematy mogłyby wyglądać następująco:

Leksem białoruski	<i>адмяніць</i>
Znaczenia leksemu białoruskiego	I. znieść, uchylić (wyrok) II. odwołać (wyjazd)
Leksem polski	<i>odmienić</i>
Znaczenia leksemu polskiego	I. zmienić (odmienić los; małżeństwo go odmieniło) II. odmienić (np. przez przypadki)

Inny graficznie model budowy hasła:

Leksem białoruski, znaczenia leksemu białoruskiego; leksem polski, znaczenia leksemu polskiego
Błrus. <i>адмяніць</i> to I. znieść, uchylić (wyrok), II. odwołać (wyjazd); pol. <i>odmienić</i> to I. zmienić (odmienić los; małżeństwo go odmieniło), II. odmienić (np. przez przypadki)

Model ten można by poszerzać o inne informacje, np.:

I. Leksem białoruski, II. znaczenia leksemu białoruskiego (ewentualnie przykłady użycia), III. leksem polski, IV. znaczenia leksemu polskiego – (ewentualnie przykłady użycia), V. odpowiednik białoruski leksemu polskiego, VI. (zdanie przykładowe ukazujące kontekst)

Być może ukazane wyżej propozycje są trafne przy opisywaniu homonimów z czysto naukowego punktu widzenia. Jeśli zaś chciałoby się dodać jeszcze walor (glotto)dydaktyczny, to należałoby przebudować układ hasła. Tu także mogłyby być warianty, niżej przykład pierwszy: I. leksem białoruski, II. czego nie oznacza on po polsku, III. tłumaczenie tego złudnego odpowiednika na język białoruski, IV. co naprawdę oznacza leksem białoruski.

Leksem białoruski	Czego nie oznacza	Co oznacza
адмяніць	odmienić (1. змяніць, перамяніць 2. <i>грам.</i> праскланяць [назоўнік], праспрагаць [дзеяслоў]) ⁵¹¹	1. znieść, uchylić; ~ прысуд uchylić wyrok 2. odwołać; ~ паездку за горад odwołać wyjazd za miasto ⁵¹²

Istnieje jeszcze inna możliwość opisu: I. leksem białoruski (z zaznaczonym akcentem), II. czego nie oznacza on po polsku (indeks tych leksemów na końcu słownika), III. tłumaczenie tego złudnego odpowiednika na język białoruski (bez konieczności zaznaczania akcentu), IV. co naprawdę oznacza leksem białoruski (czasem z kontekstami,

⁵¹¹ Za: *Польска-беларускі слоўнік* пад рэд. Г.А. Цыхуна, Мінск 2005 (słownik ten wykorzystuje materiał leksykalny bardzo starego *Słownika języka polskiego PAN*, red. W. Doroszewski, Warszawa 1958–1969, który dziś służy polonistom do badań historycznych rozwoju języka i zmian w semantyce leksemów; język polski przecież cały czas się rozwija, a znaczenia słów ulegają zmianom, dlatego – żeby uniknąć semantycznych nieporozumień – warto korzystać ze słowników stworzonych co najmniej w latach 90. XX w.

⁵¹² Za: T. Jasińska, A. Bartoszewicz, *Kieszonkowy słownik białorusko-polski, polsko-białoruski*, Warszawa 2007.

które są typowe i podobne do tych w zdaniach przykładowych, lecz nie powtarzające ich), V. przykłady zdań w języku białoruskim i polskim (na każde znaczenie leksemu jedno zdanie przykładowe).

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
суткі	sutki (błrus. cacki)	doba
Przykładowe zdania		
Праз суткі будзем у хаце. – W ciągu doby będziemy w domu. Matki karmiące piersią często skarżą się na ból sutków. – Маці, якія кормяць грудзьмі, часта скардзяцца на боль саскоў.		

Ze wszystkich wariantów ukazanych wyżej ten ostatni będzie zastosowany w niniejszej pracy. Daje on bowiem szansę skorzystania z niniejszego opracowania nie tylko Polakom uczącym się białoruskiego (czy używającym tego języka) i Białorusinom uczącym się polskiego (czy używającym tego języka), lecz także osobom (obcokrajowcom – nie-Polakom i nie-Białorusinom), które uczą się zarówno języka białoruskiego, jaki i języka polskiego (czy używają obu tych języków). Powyższy model pokazuje dokładnie, na czym polega niebezpieczeństwo i które znaczenie jest mylone.

5.2. Białorusko-polskie międzyjęzykowe homonimy całkowite

W przypadku białorusko-polskiej homonimii całkowitej możemy mówić o dwóch rodzajach homonimów: dokładnych (kiedy leksemy w obu językach są akcentowane na tę samą sylabę, np. błrus. з’ява i pol. zjaw^a, błrus. мэма i pol. met^a) i przybliżonych (kiedy postać dźwiękowa leksemów jest podobna, ale różni je sposób akcentowania, np. błrus. зака^з i pol. zak^az, błrus. дыма i pol. dum^a).

Niżej prezentowane są białorusko-polskie złudne odpowiedniki leksykalne – czyli homonimy międzyjęzykowe/*falszywi przyjaciele* – (dokładne i przybliżone) o podobnej/identycznej formie, których wszystkie znaczenia się różnią⁵¹³.

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
адмяніць	odmienić (błrus. 1. змяніць, перамяніць 2. грам. праскланяць [назоўнік], праспрагаць [дзеяслоў])	1. znieść, uchylić; ~ прысуд uchylić wyrok 2. odwołać;
<p>Літва абяцае адмяніць плату за візы для беларусаў⁵¹⁴. – Litwa obiecuje znieść opłaty za wizy dla Białorusinów.</p> <p>Рымашэўскі прыносіць усім свае прабачэнні і вымушаны адмяніць заўтрашнюю прэс-канферэнцыю⁵¹⁵. – Rymaszewski wszystkich przeprasza, ale zmuszony jest odwołać jutrzejszą konferencję prasową.</p> <p>Была така нieszczęśliва, але małżeństwo ją odmieniło. – Яна была такой няшчаслівай, але замужжа яе перамяніла.</p>		

⁵¹³ Na podstawie: А.М. Булыка, *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы*, Мінск 2005; Я.В. Волкава, В.Л. Авілава, *Польска-беларускі слоўнік*, dz. cyt.; Т. Jasińska, А. Bartoszewicz, *Kieszonkowy słownik białorusko-polski, polsko-białoruski*, dz. cyt.; *Літаратурны тлумачальны слоўнік* <http://rv-blr.com/slounik>; *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, t. I–III, Warszawa 1988; *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, dz. cyt.; *Słownik języka polskiego* PWN <http://sjp.pwn.pl/>; niektóre konteksty pochodzą z Internetu, inne są pomysłami autora niniejszej rozprawy doktorskiej.

⁵¹⁴ Za: <http://new.racyja.com/content/litva-abyatsae-admyanits-platu-za-vizy-dlya-belarusau>.

⁵¹⁵ Za: <http://bchd.info/index.php?newsid=4285>.

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
Proszę odmienić przez przypadki rzeczownik <i>kot</i> , a następnie odmienić czasownik <i>strzyc</i> . – Праскланяйце, калі ласка, назоўнік <i>кот</i> , а потым праспрагайце дзеяслоў <i>стрыгчы</i> .		
адносны	odnośny (błrus. адпаведны)	względny
Адносны спакой у ірацкім горадзе Самарра. У горадзе Самарра на Поўначы Іраку пасля жорсткіх баёў амерыканскага і ірацкага войска супраць паўстанцаў, цяпер адносна спакойна ⁵¹⁶ . – Względny spokój panuje w irackim mieście Samarra. W mieście Samarra na północy Iraku po zaciętych bojach amerykańskiego i irackiego wojska z powstańcami jest obecnie względnie spokojnie. Żeby zrozumieć wyrok sądu, trzeba przeczytać odnośny fragment z <i>Kodeksu karnego</i> . – Каб зразумець прыгавор суда, трэба прачытаць адпаведны фрагмент Крымінальнага кодэкса.		
адпаведна	odpowiednia (błrus. адпаведная)	1. w odpowiedni sposób, odpowiednio 2. zgodnie z czym, wraz z czym; ~ з ростам тэхнікі wraz z rozwojem techniki
Я спадзяюся, што Еўропа адпаведна адрэагуе. – Mam nadzieję, że Europa zareaguje odpowiednio. Таццяна і Віталь Міхайлавы, якія адпаведна прадстаўляюць Мінск і Віцебск, сталі пераможцамі чэмпіянату Беларусі па канькабежным спорце ⁵¹⁷ . – Taciańska i Wital		

⁵¹⁶ Za: <http://www.svaboda.org/content/article/786875.html>.

⁵¹⁷ Za: <http://www.tvr.by/bel/sport.asp?id=40262>.

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>Michajłowie, którzy reprezentują odpowiednio Mińsk i Witebsk, zostali zwycięzcami mistrzostw Białorusi w łyżwiarstwie szybkim.</p> <p>Адпаведна новаму законапраекту аб СМІ беларускі ўрад будзе рэгуляваць дзейнасць выданняў у Сеціве⁵¹⁸. – Zgodnie z nowym projektem ustawy o mediach rząd białoruski będzie regulował działalność mediów w Internecie.</p> <p>Wybór odpowiedniej podłogi do mieszkania jest bardzo ważny. – Выбар адпаведнай падлогі ў кватэру з’яўляецца вельмі важным.</p>		
адрэагаваць	odreagować (błrus. раслабіцца, вызваліцца)	zareagować
<p>Калі ж Еўропа не адрэагуе на палітыку ўладаў, гэта стане падставай для пашырэння рэпрэсій у краіне, якія непазбежныя напярэдадні прэзідэнцкіх выбараў⁵¹⁹. – Jeśli Europa nie zareaguje na politykę władz, to będzie to podstawą do rozszerzenia represji w kraju, a są one nieuniknione w przeddzień wyborów prezydenckich.</p> <p>Uczył się trzy miesiące do egzaminu i po tym, gdy go zdał, musiał odreagować, więc poszedł na imprezę. – Ён вучыўся тры месяцы да экзамену, а пасля таго, як здаў яго, мусіў раслабіцца, у сувязі з чым і пайшоў на вечарыну.</p>		
аспірант	aspirant (błrus. прэтэндэнт)	doktorant

⁵¹⁸ Za: <http://generation.by/news2410.html>.

⁵¹⁹ Za: <http://www.arche.by/by/23/10/1602/>.

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>Заўтрашнюю лекцыю для аспірантаў прачытае вядомы прафесар з Польшчы. – Jutrzejszy wykład dla doktorantów wygłosi znany profesor z Polski.</p> <p>Adam Małysz to tegoroczny aspirant do tytułu mistrza świata. – Адам Малыш гэта сёлетні прэтэндэнт на тытул чэмпіёна свету.</p>		
астатні	ostatni (błrus. апошні)	pozostały
<p>Хутка падышлі і астатнія⁵²⁰. – Szybko podeszli też pozostali.</p> <p>Powtórz proszę ostatnie zdanie. – Паўтары, калі ласка, апошні сказ.</p>		
батон	baton (błrus. батончык)	bułka barowa/chleb
<p>Дайце, калі ласка, 8 кавалкаў батона. – Poproszę osiem kawałków białego chleba.</p> <p>Mars to znany amerykański baton czekoladowy. – <i>Марс</i> – гэта вядомы амерыканскі шакаладны батончык.</p>		
бачны	baczny (błrus. уважны, уважлівы)	widoczny

⁵²⁰ Za: www.rv-blr.com/slownik, pod hasłem *астатні*.

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>Змены ў Беларусі лепш бачны з Бруселя, чым з Баранавіч⁵²¹. – Zmiany na Białorusi są lepiej widoczne z Brukseli niż z Baranowicz.</p> <p>Sherlock Holmes był baczny obserwatozem. – Шэрлак Холмс быў уважлівым назіральнікам.</p>		
бачыць	daw. baczyć (błrus. быць уважлівым)	widzieć, dostrzegać
<p>Беларусь бачыць вялікія перспектывы ўзаемадзеяння ў энергетыцы з Латвіяй, Эстоніяй і Даніяй⁵²². – Białoruś dostrzega wielkie perspektywy współdziałania w zakresie energetyki z Łotwą, Estonią i Danią.</p> <p>Вач, by ніс ці сіе не стаў! – Будзь уважлівым, каб нічога з табой не здарылася!</p>		
благі	błahy (błrus. малаважны, нязначны, дробны)	zły
<p>У мяне ўчора быў блagі настрой. – Miałam wczoraj zły nastrój.</p> <p>Czasami błahy powód wystarczy, by wywołać wielką kłótnię. – Час ад часу хопіць дробнай/нязначнай прычыны, каб выклікаць вялікую сварку.</p>		
блізка	bliska	blisko, bliskie

⁵²¹ Za: http://belapan.com/archive/2009/08/11/eu_eu_eu1252_321858/.

⁵²² Za: <http://news.belta.by/by/news/president?id=589556>.

Leksem białoruski	Czego nie oznacza <i>(homonim międzyjęzykowy)</i>	Co oznacza
	(błrus. блізкая)	
<p>Вясна ўжо блізка. – Wiosna (jest) już blisko.</p> <p>Што сэрцу блізка. – Co sercu bliskie.</p> <p>Zrozumieć, czym jest śmierć, można tylko wtedy, gdy się straci bliską osobę. – Зразумець, што такое смерць, можна толькі тады, калі страціш блізкага чалавека.</p>		
боршч	barszcz (błrus. чырвоны боршч)	barszcz ukraiński
<p>У баршчу выкарыстоўваецца не толькі свініна, але і вяндліна, сасіскі і інш. – W barszczu ukraińskim wykorzystuje się nie tylko wieprzowinę, lecz także wędlinę, kielbaski i in.</p> <p>Barszcz czerwony to jedna z tradycyjnych polskich zup. – Чырвоны боршч – гэта адзін з традыцыйных польскіх супоў.</p>		
будаўнічы	budowniczy (błrus. будаўнік)	budowlany; ~я работы prace budowlane; ~ тэхнікум technikum budowlane
<p>Будаўнічы рынак перажывае дэфіцыт кадраў⁵²³. – Rynek budowlany przeżywa deficyt kadrowy.</p>		

⁵²³ Za: <http://charter97.org/be/news/2010/9/22/32353/>.

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
Jego ojciec to budowniczy. – Яго бацька – будаўнік.		
буйны	bujny (błrus. 1. багаты, густы, бучны; bujne żyto густое жыта; bujna roślinność багатая расліннасць; bujna wyobraźnia багатая фантазія, 2. бурны; bujna natura бурная натура)	1. rosły, duży; 2. znaczny, poważny; 3. szybki
<p>Беларусь атрымае буйны грант на барацьбу з сухотамі⁵²⁴. – Białoruś otrzyma duży grant na walkę z gruźlicą.</p> <p>У Мінску новае буйное прамысловае прадпрыемства. – W Mińsku jest nowe znaczne przedsiębiorstwo przemysłowe.</p> <p>У нас была буйная размова. – Mieliśmy poważną rozmowę.</p> <p>Учора прэзідэнт сказаў, што ў Беларусі буйны рост эканомікі. – Wczoraj prezydent powiedział, że na Białorusi jest szybki wzrost ekonomiczny.</p> <p>Jego matka jest blondynką z bujnymi włosami. – Яго маці – бландынка з густымі валасамі.</p>		

⁵²⁴ Za: <http://un.by/by/undp/news/belarus/08-06-07-new2.html>.

Лексем бiałoruski	Чzego nie oznacza <i>(homonim międzyjęzykowy)</i>	Co oznacza
вадзіць	wadzić (błrus. перашкаджаць)	1. prowadzić; 2. wodzić;
<p>Ці будзеш вадзіць дзіця летам у садок? – Czy będziesz zaprowadzał latem dziecko do przedszkola?</p> <p>Дзе можна навучыцца вадзіць машыну? – Gdzie można się naczyć prowadzić samochód?</p> <p>Яна водзіць алоўкам па карце і думае, куды паехаць на канікулы. – Ona wodzi ołówkiem po mapie i zastanawia się, dokąd pojechać na wakacje.</p> <p>Czy ja ci wadzę? – Ці я табе перашкаджаю?</p>		
ванная	wanna (błrus. ванна)	łazienka
<p>Бацькі зрабілі рамонт ваннай. – Rodzice zrobili remont łazienki.</p> <p>Na co zwracać uwagę, kurując wannę? – На што звяртаць увагу, набываючы ванну?</p>		
вечарынка	wieczorynka (błrus. мультфільм)	impreza, dyskoteka, spotkanie towarzyskie
<p>У суботу ў нас вечарынка ў клубе. – W sobotę mamy imprezę w klubie.</p> <p>O 19 jest wieczorynka w telewizji i nasze dzieci koniecznie muszą ją obejrzeć. – А 19-ай гадзіне мультфільм па тэлебачанні і нашыя дзеці абавязкова мусяць яго паглядзець.</p>		

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
вы́вад	wywód (błrus. разважанне)	1. wyprowadzenie (wyjście, wycofanie); 2. wniosek, konkluzja канчатковы ~ wniosek końcowy; практычныя ~ы wnioski praktyczne;
<p>У Мінску беларуская мова амаль не ўжываецца – гэта сумны вывад, але ж і праўдзiвы. – W Mińsku język białoruski nie jest prawie używany – to smutny wniosek, ale przecież prawdziwy.</p> <p>Літва абвесціла пра вывад сваіх войскаў з Іраку⁵²⁵. – Litwa ogłosiła wycofanie/wyjście swoich wojsk z Iraku.</p> <p>Wywód ucznia był logiczny i konsekwentny. – Разважанне вучня было лагічным і паслядоўным.</p>		
выда́тны	wydatny (błrus. 1. вытырклы, выпуклы, пукаты; 2. значны, заўважны, істотны)	1. wspaniały, znakomity, świetny, nieprzeciętny, znany; 2. celujący; ~ая ацэнка celujący stopień

⁵²⁵ Za: <http://nn.by/?c=ar&i=6732>.

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>Браніслаў Эпімах-Шыпіла – гэта выдатны дзеяч беларускай культуры. – Bronisław Epimach-Szypila to znakomity działacz kultury białoruskiej.</p> <p>Яго дзіця атрымала сягоння ў школе выдатную адзнаку. – Jego dziecko dostało dziś w szkole ocenę celującą.</p> <p>On ma wydatne czoło. – У яго выпуклы (пукаты) лоб.</p> <p>Akcyza na alkohol przynosi państwu wydatny dochód. – Акцыза на алкаголь прыносіць дзяржаве значны даход.</p>		
вызначаць	wyznaczyć (kogoś) (błrus. прызначаць, назначаць)	określić, ustalić
<p>Як вызначыць якасць рыбы? – Jak określić jakość ryby?</p> <p>У дэмакратыі народ вызначае ўсё. – W demokracji naród ustala wszystko.</p> <p>W każdej klasie trzeba wyznaczyć dyżurnych. – У кожным класе трэба назначаць дзяжурных.</p>		
выказацца	wykazać się (błrus. паказаць [сябе], праявіць што-небудзь)	wypowiedzieć się
<p>У працэсе маюць выказацца таксама абвінавачаныя. – W procesie mają wypowiedzieć się także oskarżeni.</p>		

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>Młody człowiek powinien wykazać się przed pracodawcą doświadczeniem. – Малады чалавек павінен паказаць працадаўцы свой вопыт працы.</p> <p>Chłopcy zwykle chcą się wykazać przed pięknymi dziewczynami. – Хлопцы часта хочуць паказаць сябе перад прыгожымі дзяўчатамі.</p>		
галасаванне	hałasowanie (błrus. шум, крик)	głosowanie
<p>14 снежня на выбарчых участках у студэнцкіх гарадках краіны пачалося датэрміновае галасаванне⁵²⁶. – Dnia 14 grudnia w lokalach wyborczych w kampusach studenckich rozpoczęło się przedterminowe głosowanie.</p> <p>W nocy obudziło nas hałasowanie wygłodniałych kotów, które najwyraźniej szukały czegoś do jedzenia na śmietniku. – Ноччу разбудзіў нас крык галодных катоў, якія безумоўна шукалі што-небудзь паесці на сметніку.</p>		
галасаваць	hałasować (błrus. шумець, гаманіць)	głasować
<p>За каго будуць галасаваць беларусы на прэзідэнцкіх выбарах? – Na kogo będą głosować Białorusini w wyborach prezydenckich?</p> <p>Warszawscy urzędnicy robią wszystko, by zakupić dla miasta tramwaje, które nie będą hałasować. – Варшаўскія чыноўнікі робяць усё, каб набыць для горада трамваі, якія не будуць шумець.</p>		

⁵²⁶ Za: <http://nn.by/?c=ar&i=47309>.

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
гадаць	pot. gadać (błrus. гутарыць, балбатаць, балакаць, балабоніць, лапатаць)	wróżyc
<p>Беларуская Праваслаўная Царква настойліва заклікае не гадаць на Раство, лічачы варажбу цяжкім грахом⁵²⁷. – Białoruska Cerkiew prawosławna zdecydowanie apeluje, by nie wróżyc podczas Bożego Narodzenia, uważa bowiem wrózenie za grzech ciężki.</p> <p>Kiedy spotkam starego przyjaciela, mogę z nim gadać godzinami. – Калі я сустрэну даўняга сябра, магу з ім гутарыць гадзінамі.</p>		
гарбуз	arbuz (błrus. кавун)	dynia
<p>Гарбузы Турцыі вельмі смачныя. – Dynie tureckie są bardzo smaczne.</p> <p>Arbuz jest rodzajem dyni. – Кавун – гэта від гарбуза.</p>		
гель	hel (błrus. гелій)	żel, pianka
<p>Ці мужчыны таксама прымяняюць гель для валасоў? – Czy mężczyźni też stosują żel do włosów?</p> <p>Hel na Ziemi występuje głównie w atmosferze. – Гелій на Зямлі выступае галоўным чынам у атмасферы.</p>		

⁵²⁷ Za: <http://bchd.info/index.php?newsid=990>.

Лексем бiałoruski	Czego nie oznacza <i>(homonim międzyjęzykowy)</i>	Co oznacza
гераіня	heroína (błrus. гераін)	bohaterka
<p>Галоўная гераіня рамана – гэта дзяўчынка, якой 15 гадоў. – Główną bohaterką powieści jest dziewczynka, która ma 15 lat.</p> <p>Heroína to szczególnie niebezpieczny narkotyk. – Гераін – гэта асабліва небяспечны наркотык.</p>		
глыбока	głęboka (błrus. глыбокая)	głęboko
<p>Еўрасаюз глыбока занепакоены сітуацыяй у Беларусі пасля прэзідэнцкіх выбараў. – Unia Europejska jest głęboko zaniepokojona sytuacją na Białorusi po wyborach prezydenckich.</p> <p>Czy rzeka Wisła jest głęboka? – Ці рака Вісла глыбокая?</p>		
гора	góra (błrus. гара)	1. smutek, zmartwienie 2. bieda, nieszczęście
<p>У сям’і гора – бацьку звольнілі з працы. – W rodzinie panuje smutek – ojca zwolniono z pracy.</p> <p>У Польшчы 10 красавіка 2010 г. было вялікае гора – загінуў прэзідэнт краіны. – W Polsce 10 kwietnia 2010 r. było wielkie nieszczęście – zginął prezydent państwa.</p>		
грузавы	gruzowy (błrus. друзавы)	ciężarowy

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>Кампанія набыла новы грузавы аўтамабіль. – Firma kupiła nowy samochód ciężarowy.</p> <p>Niepotrzebny gruz można wsypać w worek gruzowy i wyrzucić. – Непатрэбны друз можна ўсыпаць у друзавы мяшок і выкінуць.</p>		
грып	grzyb (błrus. грыб)	grupa
<p>Грып – гэта інфекцыйнае захворванне. – Grupa to choroba zakaźna.</p> <p>Koźlerek, mój ulubiony grzyb, rośnie przy brzozech. – Падбярэзавік, мой любімы грыб, расце ля бяроз.</p>		
гук	huk (błrus. грохат)	dźwięk
<p>Самалёт ляцеў са скорасцю гуку. – Samolot leciał z prędkością dźwięku.</p> <p>„А” – гэта галосны гук. – „A” jest samogłoską.</p> <p>Nawet nocą maszyny w fabryce pracują i słyszeć ich huk w całej okolicy. – Нават ноччу на заводзе працуюць машыны і чутно іх грохат ва ўсім наваколлі.</p>		
гучаць	huczeć (błrus. гусці, шумець, грукатаць, раўці, грымець)	dźwięczeć, brzmieć, rozlegać się, rozbrzmiewać

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>Ці падабаліся табе песні, якія гучалі ўчора ў царкве? – Czy podobały ci się pieśni, które wczoraj rozbrzmiewały w cerkwi?</p> <p>Radio chyba nie działa – włączyłem je rano, ale tylko huczy. – Хіба радыё не дзейнічае – я ўключыў яго раніцай, але яно толькі шуміць.</p> <p>Radio nagle zaczęło huczeć i nie można było rozmawiać. – Раптам радыё пачало грукатаць і размаўляць было немагчыма.</p>		
давесці	dowieść (błrus. даказаць)	doprowadzić; ~ да дзвярэй doprowadzić do drzwi; ~ справу да канца doprowadzić sprawę do końca; ~ да слёз doprowadzić do łez
<p>Лекар давёў хворага да машыны хуткай дапамогі. – Lekarz doprowadził chorego do karetki.</p> <p>Prokurator chciał dowieść, że oskarżony ukradł samochód sąsiada. – Пракурор хацеў даказаць, што абвінавачаны ўкраў машыну суседа.</p>		
даволі	do woli (błrus. уволю)	dość, dosyć;

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>У гэтым рэстаране мы чакалі абед даволі доўга. – W tej restauracji czekaliśmy na obiad dość długo.</p> <p>Дзеці! даволі гуляць! Вяртайцеся дадому! – Dzieci! dość zabawy! Wracajcie do domu!</p> <p>U babci zawsze możemy jeść do woli. – У бабулі мы заўсёды можам есці ўволю.</p>		
даказваць	dokazywać (błrus. забаўляцца)	udowadniać
<p>Юрыст рыхтуецца даказваць невінаватасць падазронага. – Adwokat przygotowuje się do udowodnienia niewinności podejrzanego.</p> <p>Nasze dziecko przebrało się za czarodzieja, tańczyło i dokazywało do nocy. – Наша дзіця пераапранулася ў чарадзея, танцавала і забаўлялася да ночы.</p>		
дакладна	dokładna (błrus. дасканальная)	na pewno
<p>Дакладна я не забуду заўтра патэлефанаваць маці і павіншаваць яе з днём народзінаў. – Na pewno nie zapomnę zadzwonić jutro do mamy i złożyć jej życzenia z okazji urodzin.</p> <p>Specjaliści z dziedziny konsultingu przeprowadzili dokładną weryfikację i analizę naszego projektu i opracowali biznesplan. – Спецыялісты ў галіне кансалтынга змаглі правесці дасканальную праверку і аналіз нашага праекта і распрацавалі бізнес-план.</p>		
далёка	daleka (błrus. далёкая)	daleko

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>Яна не жыве ад цябе так далёка. – Ona nie mieszka tak daleko od ciebie.</p> <p>Przed nami daleka droga. – Перад намі далёкая дарога.</p>		
даручыць	<p>doręczyć</p> <p>(błrus. даць, падаць, перадаць)</p>	<p>1. polecić, zlecić;</p> <p>2. powierzyć, oddać pod opiekę;</p>
<p>Нам даручылі арганізаваць экскурсію. – Polecono nam zorganizowanie wycieczki.</p> <p>Мая жонка даручыла дзяцей маці. – Moja żona oddała dzieci pod opiekę matce.</p> <p>Listonosz nie doręczył mi żadnego listu. – Паштальён не даў мне ніводнага пісьма.</p>		

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
даручэнне	doręczenie (błrus. падача, перадача, дастаўка)	polecenie, zlecenie
<p>Міністр фінансаў даў даручэнне свайму намесніку падрыхтаваць праект бюджэта да канца траўня. – Minister finansów wydał polecenie swojemu zastępcy, by przygotował projekt budżetu do końca maja.</p> <p>Doręczenie listu poleconego musi być potwierdzone. – Дастаўка заказнога пісьма павінна быць пацверджаная.</p>		
дарэчы	do rzeczy (błurs. разумна, за справу)	1. w porę, w odpowiedniej chwili 2. nawiasem mówiąc
<p>Грошы прыйшлі дарэчы. – Pieniądze przyszły w porę.</p> <p>Дарэчы, яго здольнасцяў я яшчэ не ведаю. – Nawiasem mówiąc, jego zdolności jeszcze nie znam.</p> <p>Wreszcie powiedziałeś coś do rzeczy! – Урэшце ты сказаў штосьці разумнае.</p> <p>Dość gadania! Pora przejść do rzeczy! – Хопіць гутаркі! Час узяцца за справу!</p>		
дрэва	drzewa (błrus. дрэвы)	drzewo
Бяроза – гэта дрэва з белым колерам кары і з чорнымі палоскамі. – Brzoza to drzewo z		

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>białym kolorem kory i z czarnymi paskami.</p> <p>Brzozy to moje ulubione drzewa. – Бярозы – гэта мае любімыя дрэвы.</p>		
дзецца	<p>dziać się</p> <p>(błrus. здарыцца)</p>	podziać się
<p>Куды ён дзеўся? – Gdzie on się podział?</p> <p>Dlaczego płaczesz? Co się dzieje? – Чаму плачаш? Што здарылася?</p>		
добра	<p>dobra</p> <p>(błrus. 1. добрая, 2. смачная; 3. маёмасці)</p>	dobrze
<p>Яна адчувае сябе ўжо добра. – Ona czuje się już dobrze.</p> <p>Moja sąsiadka chętnie pomaga innym – to taka dobra dziewczyna. – Мая суседка ахвотна дапамагае іншым – гэта такая добрая дзяўчына.</p> <p>Ta zupa jest naprawdę bardzo dobra. – Гэты суп сапраўды вельмі смачны.</p> <p>Mój dziadek miał wielkie dobra na południu Polski. – У майго дзядулі былі вялікія маёмасці на поўдні Польшчы.</p>		
дума	<p>duma</p> <p>(błrus. гонар, гордасць, ганарыстасць)</p>	<p>zaduma, rozmyślanie, rozważanie</p>

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>Думу думаць. – Snuć rozważanie.</p> <p>Mam swoją dumę i nie pozwolę się poniżać. – У мяне свой гонар і я не дазволю прыніжаць сябе.</p> <p>Duma jego jest wielka – jest tak pewny siebie. – Ён вельмі горды – ён вельмі ўпэўнены ў сябе.</p>		
дзяржава	dzierzawa (błrus. арэнда)	państwo
<p>Беларусь – гэта дзяржава ва Усходняй Еўропе, найбольшая па тэрыторыі сярод краін Еўропы, якія не маюць выхаду да мора. – Białoruś to państwo w Europie Wschodniej, terytorialnie największe wśród krajów Europy nie mających dostępu do morza.</p> <p>Dzierżawa garaży w Warszawie podrożała w tym roku. – Арэнда гаражоў у Варшаве ў гэтым годзе падаражэла.</p>		
ежа	jeż (błrus. вожык)	jedzenie, posiłek, pożywienie
<p>Ежа ў гэтым рэстаране – смачная. – Jedzenie w tej restauracji jest smaczne.</p> <p>Jeż to ssak z kolcami. – Вожык – гэта млекакормячае з іголкамі.</p>		
жаданне	żądanie (błrus. патрабаванне)	życzenie, pragnienie

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>Калі збудзецца маё сціплае жаданне, тады буду вельмі шчаслівай. – Jeśli spełni się me skromne życzenie, to będę bardzo szczęśliwa.</p> <p>У мяне ёсць жаданне дапамагаць людзям. – Mam pragnienie pomagania innym.</p>		
жонка	<p><i>piuszcz.</i> żonka</p> <p>(błrus. жоначка, жанусік)</p>	żona
<p>Мая жонка – беларуска. – Moja żona jest Białorusinką.</p> <p>Ja i moje słońeczko, to jest moja żonka, byliśmy po ślubie bardzo szczęśliwi. – Я і маё сонейка, мая жоначка, былі пасля шлюбу вельмі шчаслівыя.</p>		
жыВОТ	<p>żywot</p> <p>(błrus. жыццё)</p>	brzuch
<p>У мяне баліць жыВОТ. – Brzuch mnie boli.</p> <p>Jutro znów do pracy – ciężki żywot... – Заўтра ізноў на працу – цяжкае жыццё...</p>		
жЫЛЫ	<p>żyły</p> <p>(błrus. вены)</p>	<p>1. mieszkalny</p> <p>2. zamieszkany</p>
<p>Будаўніцтва жылых дамоў у Беларусі добра развіваецца. – Budownictwo mieszkaniowe na Białorusi rozwija się dobrze.</p> <p>Гэты будынак жылы. – Ten budynek jest mieszkalny.</p> <p>Żyły prowadzą krew do serca. – Вены нясуць кроў да сэрца.</p>		

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
завод	zawód (błrus. 1. прафесія, спецыяльнасць 2. расчараванне)	zakład, fabryka
<p>Гэта завод, на якім працуе мой бацька. – To jest fabryka, w której pracuje mój ojciec.</p> <p>Jaki pan ma zawód? – Хто вы па прафесіі?</p> <p>Przeżyła zawód, gdy dowiedziała się, że nie dostanie stypendium. – Яна перажыла расчараванне, калі даведалася, што не атрымае стыпендыі.</p>		
загінуць	zaginać (błrus. знікнуць)	zginąć, umrzeć
<p>У пажары маглі загінуць тысячы чалавек. – W pożarze mogło zginąć tysiące ludzi.</p> <p>Прагназуецца, што падчас другой хвалі грыпу можа загінуць ад 34 да 240 тысяч людзей ад гэтай хваробы⁵²⁸. – Przewiduje się, że podczas drugiej fali grypy może umrzeć na tę chorobę od 34 do 240 tys. ludzi.</p> <p>Sąsiadka wyszła z domu trzy dni temu i jeszcze nie wróciła – policja twierdzi, że mogła zaginać. – Суседка выйшла з хаты тры дні таму назад і яшчэ не вярнулася – паліцыя сцвярджае, што яна магла знікнуць.</p>		
заказ	zakup	zamówienie

⁵²⁸ Za: <http://bas.racyja.com/news/naviny/zamezhzha/22234.html>.

Leksem białoruski	Czego nie oznacza <i>(homonim międzyjęzykowy)</i>	Co oznacza
	(błrus. забарона)	
<p>Афіцыянт узяў ужо наш заказ. – Kelner już przyjął nasze zamówienie.</p> <p>Wprowadzono zakaz wjazdu do Polski dla wielu białoruskich urzędników. – Забарона на ўезд шэрагу беларускіх чыноўнікаў у Польшчу набыла моц.</p>		
заказаць	zakazać (błrus. забараніць)	zamówić
<p>Я хацеў бы заказаць піцу. – Chciałbym zamówić pizzę.</p> <p>Nie jestem dzieckiem i nie możesz mi niczego zakazać. – Я не дзіця і ты не можаш мне нічога забараніць.</p>		
заказы	zakaźny (błus. інфекцыйны)	1. zamówiony, na zlecenie/zamówienie 2. polecony
<p>Гэта заказы касцюм. – To jest garnitur zrobiony na zamówienie.</p> <p>Паштальён уручыў мне заказы ліст. – Listonosz wręczył mi list polecony.</p> <p>Grypa to choroba zakaźna. – Грып – гэта інфекцыйнае захворванне.</p>		
закон	zakon (błrus. ордэн)	1. prawo, ustawa 2. zasady, reguły, wymogi
Канстытуцыя – гэта галоўны закон дзяржавы. – Konstytucja to główna ustawa w państwie.		

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>Новы закон правапісу падае, што слова <i>Прэзідэнт</i> пішацца з вялікай літары. – Nowe zasady pisowni podają, że wyraz <i>Prezydent</i> piszemy wielką literą.</p> <p>Zakon jezuitów walczył z Reformacją. – Ордэн езуітаў змагаўся з Рэфармацыяй.</p>		
законны	<p>zakonny</p> <p>(błrus. ордэнскі, манаскі)</p>	<p>1. prawny, prawomocny, legalny</p> <p>2. uzasadniony, słuszny, sprawiedliwy</p>
<p>Апошні прысуд суда ўжо законны. – Ostatni wyrok sądu jest już prawomocny.</p> <p>У беларускіх судах цяжка спадзявацца на аб'ектыўнасць і нейкі законны прысуд. – Od białoruskich sądów trudno oczekiwać obiektywności i jakiegoś sprawiedliwego wyroku.</p> <p>Czy w Mińsku jest jakiś dom zakonny jezuitów? – Ці ў Менску існуе які-небудзь манаскі дом езуітаў?</p>		
запомніць	<p>zapomnieć</p> <p>(błrus. забыць)</p>	zapamiętać
<p>Мой адрас лёгка запомніць. – Mój adres łatwo zapamiętać.</p> <p>Ciągle zapominam, gdzie położyłem klucze. – Я ўвесь час забываю, дзе я паклаў ключы.</p>		
зараз	<p>zaraz</p> <p>(błrus. зараз жа)</p>	teraz

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>Зараз я сушу валасы і не магу размаўляць па тэлефоне. – Teraz suszę włosy i nie mogę rozmawiać przez telefon.</p> <p>Я цяпер заняты, але зараз жа адкажу на тваё пытанне. – Jestem teraz zajęty, ale zaraz odpowiem na twoje pytanie.</p>		
засада	zasada (błrus. прынцып, правіла)	zasadzka
<p>Жаўнеры падрыхтавалі засаду для танка праціўніка. – Żołnierze przygotowali zasadzkę na czołg przeciwnika.</p> <p>Jest taka zasada, że gdy ktoś mówi, to mu się nie przerywa. – Ёсць такі прынцып, што калі хтосьці гаворыць, то яму не перашкаджаюць.</p> <p>Nazwiska w języku polskim odmieniamy – taka jest zasada. – Прозвішчы ў польскай мове скланяюцца – такое ёсць правіла.</p>		
засадны	zasadny (błrus. абгрунтаваны)	zasadzkowy
<p>Засадны полк кінуўся на немцаў і так мы перамаглі бітву. – Pułk zasadzkowy rzucił się na Niemców i tak wygraliśmy bitwę.</p> <p>Europejscy politycy uważają, że krok Unii Europejskiej w stronę sankcji dla reżimu białoruskiego był zasadny. – Еўрапейскія палітыкі думваюць, што крок Еўрасаюза ў бок санкцыяў супраць беларускага рэжыму быў абгрунтаваны.</p>		

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
затканы	zatkany (błrus. забіты, засмечаны, заткнуты)	1. (u)tkany, 2. <i>przen.</i> wypełniony
<p>Затканы або вышыты фартух быў абавязковым кампанентам дадзенага касцюма. – Tkany lub haftowany fartuch był nieodłącznym komponentem danego ubioru.</p> <p>Дом васількамі і промнямі ранку быў затканы. – Dom był wypełniony chabrami i promieniami poranka.</p> <p>Nie mogę wyraźnie mówić, bo mam katar i zatkany nos. – Я не магу выразна гаварыць, бо у мяне насмарк і забіты нос.</p> <p>Nie wiem, gdzie zmyjemy naczynia, bo zlew jest zatkany. – Я не ведаю, дзе мы памыем пасуду, бо ракавіна засмечаная.</p> <p>On ma uszy zatkanie watą. – У яго вушы заткнуты ватай.</p>		
зручнасць	zręczność (błrus. добрая фізічная форма, спрыт)	wygoda
<p>Для яго самае важнае ў жыцці – зручнасць. – Dla niego najważniejsza jest wygoda życia.</p> <p>Był w wojsku i teraz odznacza się dużą zręcznością. – Ён быў у арміі і цяпер вылучаецца добрай фізічнай формай.</p> <p>On da sobie w życiu radę, bo odznacza się dużą zręcznością. – Ён дасць сабе ў жыцці рады, бо вылучаецца вялікім спрытам.</p>		

Leksem białoruski	Czego nie oznacza <i>(homonim międzyjęzykowy)</i>	Co oznacza
зручны	zręczny (błrus. натрэніраваны, спрытны)	wygodny
<p>Я магу сядзець за кампутарам гадзінамі, бо ў мяне зручнае крэсла. – Mogę siedzieć przy komputerze godzinami, bo mam wygodne krzesło.</p> <p>Był w wojsku i teraz jest bardzo zręczny. – Ён быў у арміі і цяпер вельмі натрэніраваны.</p> <p>On da sobie w życiu radę, bo jest bardzo sprytny. – Ён дасць сабе ў жыцці рады, бо ён вельмі спрытны.</p>		
з’ява	zjawą (błrus. прывід, здань, мроя)	1. zjawisko 2. scena, odsłona (sztuki)
<p>Паранармальная з’ява – гэта з’ява, якую цяжка растлумачыць з навуковага пункту гледжання. – Zjawisko paranormalne to zjawisko, które ciężko wytłumaczyć z naukowego punktu widzenia.</p> <p>З’ява першая гэтай п’есы расказвае пра беларусаў і палякаў, якія жывуць на памежжы. – Scena pierwsza tej sztuki opowiada o Białorusinach i Polakach żyjących na pograniczu.</p> <p>Dziadek umarł rok temu, a mamie wczoraj znów wydawało się, że widzi go pracującego w ogrodzie – powiedziałem jej, że to musiała być jakaś zjawą. – Дзядуля памёр год таму, а маме ізноў здавалася, што яна бачыць, як ён працуе ў агародзе – я сказаў ёй, што гэта безумоўна была нейкая мроя.</p>		
іграць	igrać	grać

Leksem białoruski	Czego nie oznacza <i>(homonim międzyjęzykowy)</i>	Co oznacza
	(błrus. гуляць, жартаваць, забаўляцца, сваволіць)	
<p>Як хутка навучыцца іграць на біржы? – Jak szybko nauczyć się grać na giełdzie?</p> <p>Dzieciom trzeba wyraźnie powiedzieć, że igrać z ogniem jest niebezpiecznie. – Дзецям трэба выразна растлумачыць, што забаўляцца агнём небяспечна.</p>		
казаць	kazać (błrus. загадваць)	mówić
<p>Папа рымскі заўтра ў Матрыдзе будзе казаць маладым людзям з цэлага свету пра Бога. – Papież jutro w Madrycie będzie mówić o Bogu młodym ludziom z całego świata.</p> <p>Możesz mnie poprosić, żebym ci pomógł, ale nie możesz mi kazać. – Ты можаш мяне папрасіць, каб я табе дапамог, але не можаш мне загадваць.</p>		
каляда	kolęda (błrus. калядка)	Boże Narodzenie
<p>Каляда – гэта маё любімае свята. – Boże Narodzenie to moje ulubione święto.</p> <p>Przy stole wigilijnym powinna rozbrzmiewać kolęda. – За калядным сталом павінна гучаць калядка.</p>		
каляды	kolędy (błrus. калядкі)	Boże Narodzenie

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>Каляды – гэта маё любімае свята. – Boże Narodzenie to moje ulubione święto.</p> <p>Przy stole wigilijnym powinny rozbrzmiewać kolędy. – За калядным сталом павінны гучаць калядкі.</p>		
кансерватар	konserwator (błrus. захавальнік, механік)	konserwatysta
<p>Па перакананнях ён правы кансерватар. – Z poglądów jest prawicowym konserwatystą.</p> <p>Ona obecnie pracuje jako konserwator w Muzeum Narodowym w Warszawie. – Яна цяпер працуе захавальнікам Нацыянальнага музея ў Варшаве.</p> <p>Pracuję w fabryce jako konserwator maszyn. – Я працую на заводзе механікам машын.</p>		
кароль	Karol (błrus. Карл, Караль)	król
<p>Кароль Швецыі ўручае Нобелеўскую прэмію. – Król Szwecji wręcza Nagrodę Nobla.</p> <p>Papież Jan Paweł II miał na imię Karol. – Папу рымскага Яна Паўла II звалі Караль.</p>		
карэнны	korzenny (błrus. бакалейны)	1. rdzenny; 2. gruntowny, radykalny, zasadniczy;
Абарыгены – гэта карэннае насельніцтва Аўстраліі. – Aborygeni to rdzenna ludność		

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>Australii.</p> <p>Неабходны карэнныя змены для таго, каб Беларусь магла зноў заняць месца ў еўрапейскай сям’і нацыяў⁵²⁹. – Potrzebne są gruntowne zmiany, żeby Białoruś mogła znów zająć miejsce w europejskiej rodzinie narodów.</p>		
клятва	<p>klątwa</p> <p>(błrus. праклён)</p>	przysięga
<p>Шлюбная клятва мае глыбокі сэнс. – Przysięga małżeńska ma głęboki sens.</p> <p>Klątwa, którą rzuciła zła czarownica, sprawiła, że królewna nie mogła odczuwać radości. – Праклён, кінуты злой ведзьмай, стаў прычынай таго, што каралеўна не магла адчуваць радасць.</p>		
коска	<p>kostka</p> <p>(błrus. 1. костачка, 2. кубік)</p>	przecinek
<p>Яна не вельмі добра піша сачыненні – ніколі не стаўляе коску там, дзе трэба. – Ona nie bardzo dobrze pisze wypracowania – nigdy nie stawia przecinka tam, gdzie trzeba.</p> <p>Grałem w piłkę i teraz boli mnie kostka. – Я гуляў у футбол і цяпер у мяне баліць костачка.</p> <p>Wystarczy mi jedna kostka cukru do herbaty. – Мне хопіць аднаго кубіка цукру ў гарбату.</p>		
крэсла	krzesła	<p>1. fotel,</p> <p>2. krzesło,</p> <p>3. <i>pot.</i> stół</p>

⁵²⁹ Za: <http://www.pahonia.promedia.by/str/2006-08/017.htm>.

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
	(błrus. крэслы)	
<p>Пустое крэсла чакала сёлетняга лаўрэата Нобелеўскай прэміі ў галіне міру падчас урачыстасці ў Осла⁵³⁰. – Pusty fotel czekał na tegorocznego laureata Pokojowej Nagrody Nobla podczas uroczystości w Oslo.</p> <p>У пакоі не было нічога, акрамя старога крэсла⁵³¹. – W pokoju nie było niczego oprócz starego krzesła.</p> <p>З пачатку яна была лідэрам партыі, а потым заняла міністэрскае крэсла. – Wpierw była liderem partii, a potem zajęła ministerski stołek.</p> <p>Uniwersytet zakupił nowe krzesła do sal wykładowych. – Універсітэт набыў новыя крэслы для аўдыторыяў.</p>		
кукла	kukła (błrus. лялька)	kok
<p>У яе новая прычоска – валасы заплеценыя ў куклу. – Ona ma nową fryzurę – włosy zaplecione w kok.</p> <p>W Iranie tłum demonstrantów spalił kukłę prezydenta USA. – У Іране натоўп дэманстрантаў спаліў ляльку прэзідэнта ЗША.</p>		
купэ	pot. kupę (błrus. шмат, многа)	przedział

⁵³⁰ Za: <http://www2.polskieradio.pl/zagranica/by/news/artukul145216.html>.

⁵³¹ Za: <http://tatoeba.org/eng/sentences/show/384273>.

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>У купэ ўвайшлі двое пасажыраў. – Do przedziału weszło dwóch pasażerów.</p> <p>Kupę czasu zajmuje mi pisanie doktoratu. – Шмат часу займае ў мяне падрыхтоўка дысертацыі.</p>		
ласка	łaska (błrus. дабрата, памілаванне, дар)	1. pieśczota, 2. życzliwość, serdeczność, 3. łasica
<p>Мацярынская ласка – гэта нешта такое, што любіць кожнае дзіця. – Matczyna pieśczota jest czymś, co lubi każde dziecko.</p> <p>Дзякуй за ласку. – Dziękuję za życzliwość.</p> <p>Ласка як кот таксама ловіць мышэй. – Łasica jak kot także łapie myszy.</p> <p>Czy możesz mi pomóc z łaski swojej? – Будзь добры, дапамажы мне!</p> <p>Prezydentowi przysługuje prawo łaski i może on ułaskawić skazanego przez sąd. – У прэзідэнта права памілавання і ён можа памілаваць прысуджанага судом.</p> <p>Nie zasłużyłem na tak piękną żonę, a to, że jest moją żoną, uważam za wielką łaskę. – Я не заслужыў такой прыгожай жонкі, а факт, што яна мая жонка, лічу вялікім дарам.</p>		
ласкава	łaskawa (błrus. літасцівая, міласэрная)	serdecznie, życzliwie
<p>Яна ласкава паглядзела на яго. – Spojrzała na niego serdecznie.</p>		

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
Miłość cierpliwa jest, łaskawa... – Каханне цярплівае, літасцівае...		
ласкавы	łaskawy (błrus. літасцівы, міласэрны)	1. czuły, tkliwy, pieszczotliwy; 2. życzliwy, serdeczny 3. <i>перан.</i> łagodny, delikatny
<p>Жанчыны любяць слухаць ласкавыя словы. – Kobiety lubią słuchać czułych słów.</p> <p>Калі ўвайшла ў аўтобус, сустрэла ласкавы позірк вадзіцеля. – Kiedy weszła do autobusu, spotkała życzliwe spojrzenie kierowcy.</p> <p>Калі мы шпацыравалі, дзьмуў ласкавы вецер. – Kiedy spacerowaliśmy, wiał łagodny wiatr.</p> <p>Sędzia był bardzo łaskawy i nie zastosował aresztu tymczasowego wobec podejrzanego. – Суддзя быў вельмі літасцівы і не прымяніў часовага арышту ў дачыненні да падазронага.</p> <p>Bóg jest sprawiedliwy, ale łaskawy. – Бог справедлив, але міласэрны.</p>		
лекцыя	lekcja (błrus. урок)	wykład, odczyt, prelekcja
<p>Заўтрашняя лекцыя была адмененая прафесарам – прачытае ён яе на наступным тыдні. – Jutrzejszy wykład został odwołany przez profesora – wygłosi go w następnym tygodniu.</p> <p>Калі я быў у пачатковай школе, мой любімы ўрок быў па матэматыцы. – Kiedy byłem w szkole podstawowej, moją ulubioną lekcją była matematyka.</p>		
лоб	<i>posp.</i> łeb	czoło

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
	(błrus. галава, галава звера)	
<p>Бацька абняў дочку і пацалаваў у лоб. – Ojciec objął córkę i pocałował w czoło.</p> <p>Uczesz się w końcu, bo nie mogę patrzeć na twój łeb. – Прычашы ўрэшце валасы, бо не магу глядзець на тваю галаву.</p> <p>Łeb prosiaka może być naprawdę ciężki. – Галава парасяці можа быць сапраўды цяжкай.</p>		
лыжы	łyżwy (błrus. канькі)	narty
<p>Прыязджай на лыжы ў польскія горы – снегу многа. – Przyjeżdżaj na narty w polskie góry – śniegu jest dużo.</p> <p><i>fraz.</i> вастрыць лыжы да дзяўчыны = smalić cholewki</p> <p>Pożyczyłem łyżwy i idę na lodowisko. – Я пазычыў канькі і іду на каток.</p>		
любы	luby (błrus. прыемны, мілы, каханы, дарагі)	każdy, jakikolwiek
<p>Вазьмі любы слоўнік, які табе падабаецца. – Weź jakikolwiek słownik, który ci się podoba.</p> <p>Mój luby dał mi dziś rano kwiaty i zaprosił do kina. – Мой каханы даў мне сягоння раницай кветкі ды запрасіў у кіно.</p>		
люстра	lustra	lustro

Leksem białoruski	Czego nie oznacza <i>(homonim międzyjęzykowy)</i>	Co oznacza
	(błrus. люстры)	
<p>Яна паглядзела ў люстра, каб прычасаць валасы. – Spojrzała w lustro, żeby się uczesać.</p> <p>Kupiliśmy do łazienki trzy duże lustra. – Мы набылі ў ванную тры новыя люстры.</p>		
мабыць	ma być (błrus. мае быць)	chyba, pewnie, być może, bodajże
<p>Быў мабыць ліпень 2010 г., калі яны першы раз у жыцці ўбачыліся. – Był bodajże lipiec 2010 r., kiedy pierwszy raz w życiu się zobaczyli.</p> <p>Jutro ma być bardzo ważne spotkanie z przedstawicielem nowej firmy. – Заўтра мае быць вельмі важная сустрэча з прадстаўніком новай фірмы.</p>		
магазін	magazyn (błrus. 1. склад, 2. часопіс)	sklep
<p>Я іду ў прадуктовы магазін за пакупкамі. – Idę do sklepu spożywczego po zakupy.</p> <p>Supermarket buduje nowy magazyn pod Warszawą. – Супермаркет будуе новы склад пад Варшавай.</p> <p>Jaki jest obecnie najpopularniejszy magazyn dla mężczyzn? – Які цяпер самы папулярны часопіс для мужчын?</p>		
мала	mała (błrus. маленькая)	mało

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>Асталася вельмі мала малака. – Zostało bardzo mało mleka.</p> <p>Dla dzieci nawet mała ilość alkoholu jest szkodliwa. – Для дзяцей нават маленькая колькасць алкаголю шкодная.</p>		
мара	<p>mara</p> <p>(błrus. злы сон, кашмар)</p>	marzenie
<p>Паехаць у падарожжа вакол свету – гэта мая мара. – Moim marzeniem jest pojechać w podróż dookoła świata.</p> <p>Obudziła się z krzykiem w środku nocy i dopiero po chwili zrozumiała, że wszystko jest w porządku, to była tylko mara. – Прачнулася з крыкам у сярэдзіне ночы і толькі праз хвіліну зразумела, што ўсё ў парадку, што гэта быў толькі начны кашмар.</p>		
мэта	<p>meta</p> <p>(błrus. фініш)</p>	cel
<p>Мэта апраўдвае сродкі. – Cel uświęca środki.</p> <p>Nie ukończył biegu, choć meta była zaledwie dziesięć metrów przed nim. – Ён не скончыў бегу, хаця фініш быў толькі за дзесяць метраў ад яго.</p>		
мяч	<p>miecz</p> <p>(błrus. меч)</p>	piłka
<p>На дзень нараджэння бацька набыў сыну футбольны мяч. – Na urodziny ojciec kupił</p>		

Leksem białoruski	Чzego не означа <i>(homonim międzyjęzykowy)</i>	Co oznacza
<p>synowi piłkę nożną.</p> <p>Średniowieczny miecz króla Kazimierza Wielkiego można podziwiać w Muzeum Narodowym w Warszawie do końca maja. – Сярэднявечны меч караля Казіміра Вялікага можна паглядзець у Нацыянальным музеі ў Варшаве да канца траўня.</p>		
надвор’е	na dworze (błurs. на дварэ)	pogoda
<p>Надвор’е сягоння цудоўнае, каб паехаць на экскурсію. – Pogoda jest dziś wyśmienita, by pojechać na wycieczkę.</p> <p>Na dworze jest zimno, więc zostanę w domu. – На дварэ холадна – значыць астануся дома.</p>		
намякаць	namakać (błrus. намакаць)	robić aluzję
<p>Мужчына часта не разумее жанчыну, якая замест таго, каб сказаць штосьці адкрытым тэкстам, пачынае намякаць. – Mężczyzna często nie rozumie kobiety, która zamiast powiedzieć coś otwarcie, zaczyna robić aluzję.</p> <p>Podczas wczorajszej ulewy nasz namiot zaczął namakać i trochę wody dostało się do środka. – У час учарашняга ліўня наша палатка пачала намакаць і крыху вады папала ўнутр.</p>		
направа	naprawa (błrus. рамонт)	w prawo
<p>Направа трэба павярнуць за ратушай, а не перад ёй. – W prawo należy skrzyć za ratuszem,</p>		

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>a nie przed.</p> <p>Направа samochodu po wypadku dużo nas kosztowała. – Рамонт аўтамабіля пасля аварыі многа нас каштаваў.</p>		
напэўна	na pewno (błrus. дакладна)	chyba
<p>Яшчэ я не вырашыла, што буду рабіць заўтра, напэўна пайду ў кіно. – Jeszcze nie zdecydowałam, co będę jutro robić, chyba pójdę do kina.</p> <p>Na pewno nie zapomnę zadzwonić jutro do mamy i złożyć jej życzenia z okazji urodzin. – Дакладна я не забуду заўтра патэлефанаваць маці і павіншаваць яе з днём народзінаў.</p>		
нарадзіцца	narodzić się (błrus. параіцца)	urodzić się
<p>Ён хацеў бы нарадзіцца ў XXII стагоддзі. – Chciałby się urodzić w XXII wieku.</p> <p>Chciałby się narodzić z rodzicami, zanim podejmie ostateczną decyzję w sprawie wyboru studiów. – Ён хацеў бы параіцца з бацькамі, перш чым прыме канчатковае рашэнне ў справе выбару ВНУ.</p>		
нявеста	podn. niewiasta (błrus. жанчына)	narzeczona, panna młoda
<p>Калі ўжо ў яго нявеста, значыць яны хутка пажэняцца. – Skoro on ma już narzeczoną, to znaczy, że wkrótce się pobiorą.</p>		

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>У дзень вяселля нявеста выглядала сапраўды цудоўна. – W dniu wesela panna młoda wyglądała naprawdę cudownie.</p> <p>Maryja, matka Chrystusa, to niewiasta, która uwierzyła we wszystko, co powiedział Bóg. – Панна Марыя, маці Хрыста, гэта жанчына, якая паверыла ва ўсё, што сказаў Бог.</p>		
ордэр	order (błrus. ордэн)	1. nakaz 2. przydział
<p>Міліцыя мае ордэр на вобыск у кватэры падазраванага. – Milicja ma nakaz rewizji mieszkania podejrzanego.</p> <p>Маці атрымала ордэр на кватэру. – Matka dostała przydział na mieszkanie.</p> <p>Prezydent przyznał order strażakowi, który uratował z pożaru dwoje dzieci. – Прэзідэнт даў ордэн пажарніку, які выратаваў двое дзяцей з пажару.</p>		
павага	powaga (błrus. паважнасць, важнасць, сур’ёзнасць, значнасць)	poważanie, szacunek, uszanowanie
<p>З павагай. – Z poważaniem.</p> <p>З пажылымі людзьмі мы павінны абыходзіцца з павагай. – Starszych ludzi powinniśmy</p>		

Leksem białoruski	Czego nie oznacza <i>(homonim międzyjęzykowy)</i>	Co oznacza
<p>traktować z szacunkiem.</p> <p>Асновай суіснавання людзей павінна быць павага да правоў кожнага⁵³². – Podstawą współżycia ludzi powinno być uszanowanie praw każdego.</p> <p>Prezydent przemawiał z powagą. – Прэзідэнт прамаўляў сур'ёзна.</p> <p>Nikt nie zdaje sobie sprawy z powagi sytuacji. – Ніхто не ўсведамляе важнасці сітуацыі.</p>		
падабенства	<p>podobieństwa</p> <p>(błrus. падабенствы)</p>	podobieństwo
<p>У маці і дачкі падабенства характараў. – Matka i córka odznaczają się podobieństwem charakterów.</p> <p>Na podanych rysunkach znajdź wszystkie podobieństwa. – На дадзеных карцінках знайдзі ўсе падабенствы.</p>		
памяшканне	<p>mieszkanie</p> <p>(błrus. кватэра)</p>	pomieszczenie, siedziba
<p>Кухня (ням.: <i>Küche</i>) – гэта асобнае памяшканне з плітой, печчу для прыгатавання ежы⁵³³.</p> <p>– Kuchnia (niem. <i>Küche</i>) to osobne pomieszczenie z płytą i kuchenką do przygotowywania jedzenia.</p> <p>Музей Быкава шукае памяшканне⁵³⁴. – Muzeum Bykaua szuka siedziby.</p>		

⁵³² Za: <http://catholic.by/2/home/world/news/40-foreign/107326-karaganda.html>.

⁵³³ Za: <http://be.wikipedia.org/wiki>.

⁵³⁴ Za: <http://old.kamunikat.org/3171.html&lang=PL>.

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
Wziąłem kredyt i kupiłem mieszkanie. – Я ўзяў крэдыт і набыў кватэру.		
парада	parada (błrus. парад)	porada, rada
Твая парада мне вельмі дапамагла – дзякуй вялікі. – Twoja rada bardzo mi pomogła – dziękuję bardzo. Міліцыя разагнала гей-парад у Менску. – Milicja rozgoniła paradę gejów w Mińsku.		
параніць	poronić (błrus. неданасіць, спараніць, скінуць, выкінуць)	zranić, skaleczyć
Будзь асцярожны з гэтым вялікім нажом, бо можаш параніць сабе руку. – Bądź ostrożny z tym wielkim nożem, bo możesz sobie skaleczyć rękę. Czy w piątym miesiącu ciąży można poronić? – Ці ў пятым месяцы цяжарнасці можна выкінуць?		
парушыць	poruszyć (błrus. 1. паварушыць, зрушыць 2. [за]крануць 3. усхваляваць, крануць)	1. zakłócić 2. naruszyć, złamać
Мой дзядуля быў чалавекам, якому нішто ніколі не магло парушыць спакой. – Mój dziadek był człowiekiem, któremu nic nigdy nie mogło zakłócić spokoju.		

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>Ці вы калісьці парушылі закон? – Czy złamał pan kiedykolwiek prawo?</p> <p>Nasza solidarność może poruszyć góry. – Наша салідарнасць можа зрушыць горы⁵³⁵.</p> <p>W rozmowie z przywódcą Chin prezydent USA poruszył także kwestię praw człowieka. – У размове з лідэрам Кітая прэзідэнт ЗША закрануў таксама пытанне правоў чалавека.</p> <p>Wczorajszy film poruszył mnie do łez. – Учорашні фільм крануў мяне да слёз.</p>		
парушэнне	poruszenie (błrus. усхваляванне)	złamanie, wykroczenie
<p>Выраслі штрафы за парушэнне правілаў дарожнага руху⁵³⁶. – Zwiększono kary za złamanie zasad ruchu drogowego.</p> <p>П'янства ў грамадскім месцы – гэта не злачынства, а толькі парушэнне. – Pijaństwo w miejscu publicznym to nie jest przestępstwo tylko wykroczenie.</p> <p>Zwracam się z prośbą o poruszenie tego tematu w mediach. – Я звяртаюся з просьбай закрануць гэтае пытанне ў СМІ.</p> <p>Informacja o kolejnej ciąży ciotki wywołała poruszenie w rodzinie. – Інфармацыя пра чарговую цяжарнасць цёткі выклікала ўсхваляванне ў сям'і.</p>		
пастка	pestka (błrus. костачка)	pułapka, zasadzka

⁵³⁵ Za: <http://nn.by/?c=arprint&i=34132>.

⁵³⁶ Za: <http://new.racyja.com/content/vyrasli-shtrafy-za-parushenne-pravilau-darozhnaga-rukhu>.

Лексем бiałорускі	Чzego не означа <i>(homonim międzyjęzykowy)</i>	Co oznacza
<p>У час палявання трэба паставіць не адну пастку. – Podczas polowania trzeba zastawić nie jedną pułapkę.</p> <p>Ён хоча прыдумаць пастку для свайго ворага. – On chce obmyśleć zasadzkę na swojego wroga.</p> <p>Pestka brzoskwini jest dość duża. – Костачка персіка даволі вялікая.</p>		
паступовы	postępowy (błrus. прагрэсіўны)	stopniowy
<p>Была вера ў заходніх краінах, што Беларусь пачне паступовы пераход да лібералізацыі⁵³⁷. – Zachodnie kraje wierzyły, że Białoruś rozpocznie stopniowe przejście w kierunku liberalizacji.</p> <p>Czy w Polsce może być postępowy katolicyzm? – Ці ў Польшчы можа быць прагрэсіўны каталіцызм?</p>		
пахі	pachy (błrus. падпахі)	zapachy
<p>Яна любіць пахі мужчынскіх дэзадарантаў. – Ona lubi zapachy męskich dezodorantów.</p> <p>Skóra pod pachami jest bardzo delikatna. – Скура падпахай вельмі далікатная.</p>		
пашкадаваць	poszkodować	pożalować

⁵³⁷ Za: <http://www.svaboda.org/content/article/1981243.html>.

Лексем бiałoruski	Чzego не означа <i>(homonim międzyjęzykowy)</i>	Co означа
	(błrus. зрабіць крыўду)	
<p>Мілінкевіча можна толькі пашкадаваць: ён узняўся на барацьбу з ветракамі⁵³⁸. – Milinkiewicza można tylko pożałować: on zaczął walkę z wiatrakami.</p> <p>Gdy stracił panowanie nad kierownicą, próbował robić wszystko, by nie poszkodować pieszych idących obok chodnikiem. – Калі страціў кантроль над рулём, спрабаваў рабіць усё, каб не зрабіць крыўды пешым, якія ішлі па тратуары побач.</p>		
пенсія	pensja (błrus. зарплата)	1. renta 2. emerytura
<p>Мой дзядзька на пенсіі. – Mój wujek jest na rencie.</p> <p>У маёй бабулі маленькая пенсія. – Moja babcia ma małą emeryturę.</p> <p>Іе wynosi średnia pensja w Polsce? – Якая сярэдняя зарплата ў Польшчы?</p>		
пісаць	pisać (błrus. пісаць)	siusiać
<p>Дзе тут туалет – маё дзіця хоча пісаць. – Gdzie jest toaleta? Moje dziecko chce siusiać.</p> <p>Jak poprawnie pisać po polsku? – Як правільна пісаць па-польску?</p>		
пладо́вы	plodowy	owocowy

⁵³⁸ Za: <http://www.svaboda.org/Content/Transcript/801045.html>.

Лексем бiałорускі	Чzego nie oznacza <i>(homonim międzyjęzykowy)</i>	Co oznacza
	(błrus. плодавы)	
<p>Заўсёды я хацела мець на дачы вялікі плодовы сад. – Zawsze chciałam mieć na działce duży sad owocowy.</p> <p>Życie płodowe dziecka to bardzo ważny okres. – Плодавае жыццё – гэта вельмі важны перыяд.</p>		
пляцоўка	placówka (błrus. амбасада, пасольства)	1. miejsce specjalnego przeznaczenia 2. tylna lub przednia część tramwaju/aubousu
<p>30 лістапада адбыўся конкурс пад назвай „Дзіцячая пляцоўка, аб якой марыць дзятва”⁵³⁹. – Dnia 30 listopada odbył się konkurs pod hasłem „Plac zabaw, o którym marzą dzieci”.</p> <p>Горад Ліда зараз агульная будаўнічая пляцоўка⁵⁴⁰. – Miasto Lida jest obecnie wielkim placem budowy.</p> <p>Задняя пляцоўка трамвая была пустая. – Tylna część tramwaju była pusta.</p> <p>Chciałabym pracować w polskiej placówce w Mińsku. – Я хацела б працаваць у польскай амбасадзе ў Мінску.</p>		
поезд	pojazd (błrus. сподак руху)	pociąg

⁵³⁹ Za: <http://www.larslaj.by/news>.

⁵⁴⁰ Za: <http://www.tvr.grodno.by/about/news/20/>.

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>Дзе стаіць поезд на Варшаву? – Gdzie stoi pociąg do Warszawy?</p> <p>Samochód to mój ulubiony pojazd. – Аўтамабіль – гэта мой любімы сродак руху.</p>		
поспех	pośpiech (błrus. паспешнасць)	sukces, powodzenie, osiągnięcie
<p>Я здаў устыпныя экзамены ва ўніверсітэт і гэта быў для мяне вялікі поспех. – Zdałem egzaminy wstępne na uniwersytet i to był dla mnie wielki sukces.</p> <p>Pośpiech jest złym doradcą. – Паспешнасць – гэта дрэнны дарадчык.</p>		
права	prawa (błrus. правы)	prawo
<p>У кожнага ёсць права на адукацыю. – Każdy ma prawo do wykształcenia.</p> <p>Organizacja Narodów Zjednoczonych chroni prawa człowieka. – Арганізацыя Аб’яднаных Нацый ахоўвае правы чалавека.</p>		
празны	przejezdny (błrus. падарожны, праезджы, праезны)	bilet
<p>Мяне мінскія кандуктаршы-кантралёры ніколі не пыталі: <i>Ваши праязны?</i> – Mnie nigdy mińskie konduktorki-kontrolerki nie pytały: <i>Pana bilet?</i></p> <p>Z powodu remontu tunel nie był przejezdny. – З-за рэмонта тунэль не быў праезны.</p>		

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
практыкаванне	praktykowanie (błrus. практыка, прымярэнне)	ćwiczenie
<p>Я вывучаю польскую мову і ўчора зрабіў першае ў сваім жыцці практыкаванне па польскай граматыцы. – Uczę się języka polskiego i wczoraj zrobiłem pierwsze w swoim życiu ćwiczenie z polskiej gramatyki.</p> <p>Na ostatnim roku czeka mnie praktykowanie we Francji. – На апошнім курсе мяне чакае практыка ў Францыі.</p> <p>Praktykowanie okultyzmu jest zakazane przez Kościół katolicki. – Практыка акултызму забаронена Каталіцкім касцёлам.</p>		
прыбіраць	przybierać (błrus. прыбавіць, дадаць, павялічыць, узяць, убраць)	sprzątać
<p>Яна была змучанай і не хацела прыбіраць пакой. – Ona była zmęczona i nie chciała sprzątać pokoju.</p> <p>Woda w rzece przybrała. – Прыбавілася вады ў рацэ.</p> <p>Przybrał salę na wesele. – Ён убраў залу на вяселле.</p> <p>Po ślubie mąż przybrał na wadze. – Пасля вяселля вага мужа павялічылася.</p> <p>Dziadek w czasie wojny przybrał pseudonim „Alek”. – Дзядуля ў час вайны узяў сабе псеўданім „Алек”.</p>		
прыгадаць	przygadać (błrus. з’едліва сказаць,	przypomnieć

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
	падпускаць шпількі)	
<p>Я не магу прыгадаць, калі я апошні раз быў у лекара. – Nie mogę sobie przypomnieć, kiedy ostatni raz byłem u lekarza.</p> <p>Powiedziała mu, że nawet jej 80-letni ojciec lepiej prowadzi samochód niż on – ale mu przygadała. – Яна яму сказала, што нават яе 80-гадовы бацька лепш вядзе машыну, чым ён – але ж яна яму з’едліва сказала.</p>		
прыёмная	przyjemna (błrus. приемная)	1. przyjmująca 2. adopcyjna 3. rekrutacyjna 4. sekretariat
<p>Прыёмная ўстанова забяспечвае стыпендыяту харчаванне, засяленне і стыпендыю. – Instytucja przyjmująca zapewnia stypendyście wyżywienie, zakwaterowanie i stypendium.</p> <p>Прыёмная сям’я не можа быць створана, калі дзіця, што прымаецца на выхаванне, з’яўляецца бліжнім родзічам прыёмных бацькоў⁵⁴¹. – Rodzina adopcyjna nie może być stworzona, jeśli dziecko, które ma być przyjęte na wychowanie, jest blisko spokrewnione z rodzicami adopcyjnymi.</p> <p>Прыёмная камісія не працуе па аўторках. – Komisja rekrutacyjna nie pracuje we wtorki.</p> <p>Прыёмная рэктара працуе з 10 гадзін. – Sekretariat rektora czynny jest od godziny 10.</p> <p>To była przyjemna rozmowa. – Гэта была приемная размова.</p>		
прыкра	przykra	przykro

⁵⁴¹ Za: <http://news.21.by/regional-news/2010/09/14/154101.html>.

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
	(błrus. прыкрая)	
<p>Калі я пачула, што яна мяне не любіць, мне было прыкра. – Kiedy usłyszałam, że ona mnie nie lubi, było mi przykro.</p> <p>Nie opowiem ci, jak został inwalidą, bo to przykra historia. – Я не раскажу табе, як ён стаў інвалідам, бо гэта прыкрая гісторыя.</p>		
прыстойны	przystojny (błrus. прыгожы)	pryzwoity
<p>Я не веру, што ты прыстойны чалавек, а не звычайны кар’ерыст. – Nie wierzę, że jesteś przyzwoitym człowiekiem, a nie zwykłym karierowiczem.</p> <p>Мой муж jest bardzo przystojny. – Мой муж вельмі прыгожы.</p>		
публічнасць	publiczność (błrus. публіка)	publiczny charakter, upublicznianie
<p>Публічнасць з’яўляецца сродкам ачышчэння палітыкі. – Upublicznianie jest środkiem do oczyszczenia polityki.</p> <p>Publiczność biła brawo przez 20 minut po spektaklu. – Публіка апладзіравала 20 хвілін пасля спектакля.</p>		
пукаць	pukać (błrus. стукаць; <i>slang.</i>	puszczać bąki

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
	церці)	
<p>Ён так баяўся, што пачаў пукаць ад страху. – On tak się bał, że ze strachu zaczął puszczać bąki.</p> <p>Калі немаўля пачынае пукаць – гэта знак для маці, што не ўсё ў парадку. – Kiedy niemowlę zaczyna puszczać bąki, to znak dla matki, że nie wszystko w porządku.</p> <p>Czy należy pukać do drzwi w urzędach? – Ці трэба стукаць у дзверы ва ўстановах?</p> <p><i>slang.</i> Kumpel ma nową dziewczynę i mówi, że chciałby ją pukać całą noc. – У другана новая дзяўчына, ён гаворыць, што хацеў бы яе церці ўсю ноч.</p>		
радзіма	rodzima (błrus. айчынная, родная)	ojczyzna
<p>Беларусь – гэта мая радзіма. – Białoruś jest moją ojczyzną.</p> <p>Rodzima prasa bardzo krytykuje prezydenta. – Айчынная прэса вельмі крытыкуе прэзідэнта.</p> <p>Moja babcia urodziła się pod Gdańskiem i w jej domu mówiono po kaszubsku – to była jej mowa rodzima. – Мая бабуля нарадзілася пад Гданьскам і ў хаце размаўлялі па-кашубску – гэта была яе родная мова.</p>		
разабрацца	rozebrać się (błrus. распрануцца)	1. uporać się 2. zrozumieć
<p>З карупцыяй трэба разабрацца! – Z korupcją trzeba się uporać!</p> <p>Зараз паспрабую разабрацца, як гэта робіцца. – Zaraz spróbuję zrozumieć, jak to się robi.</p>		

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p> Czy żeby zrobić karierę, trzeba się rozebrać w telewizji? – Ці каб зрабіць кар’еру, трэба распрануцца на тэлебачанні? </p>		
разбірацца	rozbierać się (błrus. распранацца)	rozumieć coś, znać się na czymś
<p> Вучымся разбірацца ў катыроўках валют. – Uczymy się znać na kursach walut. Czy rozbierać się u lekarza trzeba zawsze? – Ці распранацца ў лекара трэба заўсёды? </p>		
размоўны	rozmowny (błrus. гаваркі, гаварлівы, балбатлівы)	1. konwersacyjny 2. kolokwialny, potoczny
<p> Я шукаю вопытнага выкладчыка, які дае размоўныя ўрокі польскай мовы. – Szukam doświadczonego nauczyciela, który udziela konwersacji z języka polskiego. Размоўны стыль маўлення – гэта стыль неафіцыйных зносін. – Styl potoczny to styl nieoficjalnych kontaktów. Zawsze mogę porozmawiać z moim tatą – on jest bardzo otwarty i rozmowny. – Заўсёды я магу паразмаўляць з маім бацькам – ён вельмі адкрыты і гаварлівы. </p>		
ранні	[po]ranny (błrus. ранішні)	wczesny
<p>У мяне быў вельмі ранні вопыт з алкаголем. – Bardzo wcześnie miałem doświadczenie z</p>		

Leksem białoruski	Czego nie oznacza <i>(homonim międzyjęzykowy)</i>	Co oznacza
<p>alkoholem.</p> <p>Lubię jogging – nie ma nic przyjemniejszego jak poranny bieg przed pracą. – Я люблю бег трушком – няма нічога больш прыемнага, як ранішні бег перад працай.</p>		
раса	<p>rasa</p> <p>(błrus. 1. раса, 2. парода)</p>	rosa
<p>Цяпер не буду шпацыраваць, бо на дварэ ранішняя раса. – Teraz nie pójdę na spacer, bo na dworze jest poranna rosa.</p> <p>Biała rasa człowieka obejmuje również Polaków. – Белая раса чалавека ахоплівае такасама палякаў.</p> <p>Jakiej rasy jest twój pies? – Якой пароды твой сабака?</p>		
расказ	<p>rozkaz</p> <p>(błrus. загад)</p>	opowiadanie, narracja
<p>Уся сям’я слухала расказ дзядулі. – Cała rodzina słuchała opowiadania dziadka.</p> <p>To nie jest rozkaz tylko prośba. – Гэта не загад, толькі просьба.</p>		
расол	<p>rosół</p> <p>(błrus. булён)</p>	solanka, zalewa

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>Для атрымання маласалёнай вяндліны (2% солі) расол павінен утрымліваць 14% солі⁵⁴². – Do otrzymania wędliny małosolnej (2% soli) solanka powinna mieć 14% soli.</p> <p>Kiedy jestem chory, piję rosół dla zdrowia. – Калі я хворы, п’ю булён для здароўя.</p>		
рухацца	<i>wulg.</i> <i>ruchać się</i> ⁵⁴³ (błrus. <i>трахацца</i>)	(po)ruszać się, kroczyć, iść, posuwać się
<p>Краіны ЕС змогуць рухацца вельмі хутка наперад у сваім эканамічным развіцці. – Kraje UE zdołają bardzo szybko kroczyć naprzód w swoim rozwoju gospodarczym.</p> <p><i>wulg.</i> Nie chciał o niczym rozmawiać, a tylko ruchać się ze swoją dziewczyną. – Ён не хацеў ні пра што размаўляць, толькі трахацца са сваёй дзяўчынай.</p>		
рыса	<i>rysa</i> (błrus. 1. драпіна, 2. расколіна, трэшчына)	1. linia 2. obszar, granice 3. rysy, cecha
<p>Як намаляваць рысу на камп’ютары? – Jak namalować linię na komputerze?</p> <p>Рыса пад’ёму вады у беларускіх рэках змясцілася на іншы ўзровень. – Granica poziomu wody w białoruskich rzekach osiągnęła inny poziom.</p> <p>У яго рысы твару як у бацькі. – Rysy twarzy ma takie jak jego ojciec.</p>		

⁵⁴² Za: <http://mnon.ru/vn/san-tarna-g-g-en-chnyya-patrabavann-,-shto-prad-ya-lyayuttsa-da-pamyashkannya-abstalyavannya/vykarystanne-rasol,-bylykh-va-zhyvann.html>.

⁵⁴³ Homonimiczność tych leksemów może spowodować wiele problemów. Białorusinka mówiąca do Polaka: „Nam trzeba ruchać się” (z błrus. *Нам трэба рухацца*) może wcale nie zostać od razu zrozumiana, że chciała powiedzieć: *Musimy już iść*.

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>У нас вельмі падобная рыса характару – цярплівасць. – Mamu bardzo podobną cechę charakteru – cierpliwość.</p> <p>Мылім акно і заўважылі на шыбе рысę. – Я мыў акно і заўважыў на шыбе драпіну.</p> <p>Robotnicy tynkowali ścianę, ale już po tygodniu zauważyłem na tynku rysy. – Працаўнікі тынкавалі сцяну, але ўжо праз тыдзень я заўважыў на тынкоўцы трэшчыну.</p>		
рэўнасць	równość (błrus. роўнасць)	zazdrość
<p>Калі яе хлопец сказаў ёй, што сустрэнецца са сваёй сяброўкай, яна адчула рэўнасць. – Kiedy jej chłopak powiedział jej, że spotka się ze swoją przyjaciółką, poczuła zazdrość.</p> <p>Czy równość płci to iluzja? – Гендэрная роўнасць – гэта ілюзія?</p>		
светлы	światły (błrus. разумны, адукаваны, вопытны, светлая галава)	1. jasny 2. widny 3. świetlany
<p>У яго новы светлы касцюм. – On ma nowy jasny garnitur.</p> <p>Мы хочам набыць кватэру, дзе будуць светлыя вокны. – Chcemy kupić mieszkanie, w którym będą widne okna.</p> <p>Не бойся, цябе чакае светлая будучыня. – Nie bój się, czeka cię świetlana przyszłość.</p> <p>Мой тець – светлы, добра выхаваны, знае пяць моў, словам, то светлы чалавек. – Mój teść jest oświecony, dobrze wychowany, zna pięć języków, słowem, to świetlany człowiek. – Мой дзядзька, добра выхаваны, ведае пяць моў, словам, светлая галава.</p>		

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
святa	święta (błrus. святая, святы, <i>pot.</i> Каляды/Вялікдзень)	święto
<p>Хіба ўсе любяць святa Новага года. – Chyba wszyscy lubią święto Nowego Roku.</p> <p>Święta Anna jest też patronką matek. – Святая Ганна з’яўляецца заступніцай таксама маці.</p> <p>Jakie znasz polskie święta? – Якія ведаеш польскія святы?</p> <p>Co kupiłeś na święta? – Што ты набыў на Каляды/Вялікдзень?</p>		
сказаць	skazać (błrus. асудзіць, прыгаварыць, прысудзіць)	powiedzieć
<p>Ён быў у шоку і не мог нічога сказаць. – On był w szoku i nie mógł nic powiedzieć.</p> <p>Sąd nie mógł skazać podejrzanego z braku dowodów. – Суд не мог асудзіць падазронага з-за адсутнасці доказаў.</p> <p>Nasz klub piłkarski wygrał wczoraj mecz, choć wszyscy wcześniej skazali go na porażkę. – Наш футбольны клуб перамог учора ў матчы, хаця ўсе раней прадракалі/прадказвалі яму паражэнне.</p>		
скачок	skoczek (błrus. скакун, <i>spec.</i> вершнік, коньнік,	skok

Лексем бiałoruski	Czego nie oznacza <i>(homonim międzyjęzykowy)</i>	Co oznacza
	конь)	
<p>Скачок зайца мяне напалохаў. – Skok zająca mnie nastraszył.</p> <p>Учора было 20 градусаў, а заўтра будзе 10 – не люблю я такі скачок тэмпературы. – Wczoraj było 20 stopni, a jutro będzie 10 – nie lubię takiego skoku temperatury.</p> <p>Adam Małysz to popularny polski skoczek. – Адам Малыш – гэта папулярны польскі скакун.</p> <p>Skoczek to moja ulubiona figura w szachach. – Конь – гэта мая любімая шахматная фігура.</p>		
скланенне	skłonienie (błrus. угаворванне)	odmiana, deklinacja
<p>Скланенне назоўнікаў у польскай мове часта падобнае да скланення ў беларускай мове. – Odmiana rzeczowników w języku polskim często jest podobna do deklinacji w języku białoruskim.</p> <p>Trudne w pracy nauczyciela akademickiego jest skłonienie studentów do dyskusji. – Цяжка выкладчыку ўгаварыць студэнтаў прыняць удзел у дыскусіі.</p>		
скланяць	skłaniać (błrus. угаворваць)	odmieniać przez przypadki, deklinować
<p>Ніколі не ведаю, як скланяць назоўнікі ў польскай мове. – Nigdy nie wiem, jak odmieniać przez przypadki polskie rzeczowniki.</p> <p>Nie musisz mnie do tego skłaniać, zrobię to z przyjemnością. – Ты не мусіш мяне</p>		

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
ўгаворваць, я зраблю гэта з прыемнасцю.		
СКЛОН	skłon (błrus. нахіл, схіл, нагінанне)	gram. przypadek
<p>Якая будзе форма роднага склону ад назоўніка <i>капіталізм</i>? – Jak brzmi dopełniacz od rzeczownika <i>kapitalizm</i>?</p> <p>Jestem za stary, żeby zrobić skłon. – Я надта стары, каб зрабіць нахіл.</p>		
СЛОВА	słowa (błrus. словы)	słowo
<p>Слова, якое ты вымавіў, вульгарнае. – Słowo, które powiedziałeś, jest wulgarne.</p> <p>Słowa to za mało, ważne są czyny. – Словы гэта надта мала, важныя паступкі.</p>		
СПІНКА	spinka (błrus. закладка)	1. grzbiet 2. oparcie
<p>Спінка гэтай старой кнігі адрываецца. – Grzbiet tej starej książki odpada.</p> <p>Яна набыла старое крэсла са спінкай упрыгожанай разьбою. – Ona kupiła stare krzesło z rzeźbionym oparciem.</p> <p>Uczesała włosy, a potem spięła je nową spinką. – Яна прычасала валасы, а потым прышпіліла іх новай закладкай.</p>		

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
спрэчны	sprzeczny (błrus. супярэчлівы, супярэчны)	sporny
<p>У гісторыі Еўропы існуе не адзін спрэчны факт. – W historii Europy istnieje nie jeden sporny fakt.</p> <p>Wyrok sądu okazał się sprzeczny z konstytucją. – Прысуд суда аказаўся супярэчны з канстытуцыяй.</p> <p>Niektórzy mówią, że Adam się ożenił, a inni, że jeszcze nie – to jest jakiś sprzeczny fakt, którego nie rozumiem. – Некаторыя гавораць, што Адам ажаніўся, а іншыя, што яшчэ не – гэта нейкі супярэчлівы факт, якога я не разумею.</p>		
сталасць	stałość (błrus. пастаянства)	dojrzałość
<p>Учора ў нас была дыскусія пра сталасць студэнтаў і наіўнасць некаторых дарослых. – Wczoraj mieliśmy dyskusję na temat dojrzałości studentów i naiwności niektórych dorosłych.</p> <p>Nie wszystkich polityków cechuje stałość poglądów. – Не ўсе палітыкі вылучаюцца пастаянствам поглядаў.</p>		
станоўчасць	stanowczość (błrus. рашучасць)	pozytywność, dodatniość, ważność, powaga, ważna rola
Ці ўжо шмат разоў нам паўтаралі пра станоўчасць гэтай падзеі для развіцця чалавечай		

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>асобы? – Czy już wiele razy mówiono nam o ważnej roli tego wydarzenia dla rozwoju istoty ludzkiej?</p> <p>Stanowczość to nie jest agresja. – Рашучасць – гэта не агрэсія.</p>		
станоўчы	stanowczy (błrus. рашучы)	1. twierdzący, pozytywny 2. dodatni
<p>Я запрапанаваў сябрам паехаць на экскурсію ў Польшчу – атрымаў станоўчы водгук. – Zaproponowałem przyjaciółom wyjazd na wycieczkę do Polski – odzew był twierdzący.</p> <p>Я чытаю п'есу, у якой толькі адзін станоўчы герой. – Czytam sztukę, w której jest tylko jeden pozytywny bohater.</p> <p>Эканоміка Беларусі ў першым квартале года захавала станоўчыя тэндэнцыі развіцця⁵⁴⁴. – Gospodarka Białorusi w pierwszym kwartale roku utrzymała dodatnie tendencje rozwoju.</p> <p>Kobieta lubi, gdy mężczyzna wie, czego chce od życia i jest stanowczy. – Жанчына любіць, калі мужчына рашучы і ведае, чаго хоча ад жыцця.</p>		
станцыя	stancja (błrus. пакой, пансіён)	stacja
<p>Станцыя <i>Кастрычніцкая</i> Маскоўскай лініі Менскага метрапалітэна размешчаная паміж станцыямі <i>Плошча Перамогі</i> і <i>Плошча Леніна</i>. – Stacja <i>Październikowa</i> moskiewskiej linii mińskiego metra jest usytuowana pomiędzy stacjami: <i>Plac Zwycięstwa</i> i <i>Plac Lenina</i>.</p> <p>Nowa stacja czeka na studentów, którzy chcą mieszkać blisko uniwersytetu. – Новы пансіён</p>		

⁵⁴⁴ Za: <http://telegraf.by/2010/04/mnekanomk-belarus--zaxavala-stanochi-trend-u-pershim-kvartale.html>.

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
чакае студэнтаў, якія хочуць жыць каля ўніверсітэта.		
СТОЛЬ	stół (błrus. стол)	sufit
<p>Столь у яго кватэры чырвоная. – Sufit w jego mieszkaniu jest czerwony.</p> <p>Stół w kuchni ma prawie 50 lat. – Сталу ў кухні амаль 50 гадоў.</p>		
стройны	strojny (błrus. шыкоўны)	1. zgrabny, kształtny, smukły 2. przejrzysty, konsekwentny 3. uporządkowany, zgodny, harmonijny
<p>Усе гавораць, што яна стройная дзяўчына, а яе брат – стройны юнак. – Wszyscy mówią, że ona jest zgrabną dziewczyną, a jej brat to smukły młodzieniec.</p> <p>У мяне стройная канцэпцыя дысертцыі. – Mam przejrzystą koncepcję dysertacji.</p> <p>Стройны хор галасоў сцвярджаў, што патрэбныя змены. – Zgodny chór głosów stwierdzał, że potrzebne są zmiany.</p> <p>Na balu jego ubiór rzucił mi się od razu w oczy, był bowiem niezwykle strojny. – На балі яго вопратка адразу кінулася мне ў вочы, таму што была вельмі шыкоўнай.</p>		
сум	sum (błrus. сом)	1. nuda 2. smutek, przygnębienie 3. tęsknota
Яна сядзела на занятках і хацела слухаць лекцыю, але адчувала толькі сум. – Siedziała na		

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>zajęciach i chciała słuchać wykładu, ale odczuwała tylko nudę.</p> <p>У матчыным голасе чуўся сум. – W głosie matki czuć było smutek.</p> <p>Толькі ўчора ты выехаў, а ў маім сэрцы ўжо вялікі сум па табе. – Wyjechałeś zaledwie wczoraj, a w moim sercu już jest wielka tęsknota za tobą.</p> <p>Sum to największa ryba słodkowodna Europy. – Сом – гэта найбуйнейшая прэсनावодная рыба Еўропы.</p>		
суткі	sutki (błrus. саскі, смочкі)	doba
<p>Праз суткі будзем у хаце. – W ciągu doby będziemy w domu.</p> <p>Matki karmiące piersią często skarżą się na ból sutków. – Маці, якія кормяць грудзьмі, часта скардзяцца на боль саскоў.</p>		
сцягно	ścięgno (błrus. сухажыле)	udo
<p>Чэскаму прэзідэнту нядаўна зрабілі паспяховую аперацыю на сцягне⁵⁴⁵. – Czeskiemu prezydentowi niedawno przeprowadzono udaną operację uda.</p> <p>Grałem w piłkę i teraz boli mnie ścięgno Achillesa. – Я гуляў у футбол і цяпер у мяне баліць Ахіллава сухажылле.</p>		

⁵⁴⁵ Za: <http://susvet.info/node/2788>.

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
сэрца	serca (błrus. сэрцы)	serce
<p>Лекар сказаў мне, што ў мяне здаровае сэрца. – Lekarz mi powiedział, że mam zdrowe serce.</p> <p>Dziecko narysowało dwa serca dla mamy i taty. – Дзіця нарысавала два сэрцы для маці і бацькі.</p>		
таксама	tak samo (błrus. гэтаксама)	również, także
<p>Польшча першая ўвяла спрошчаны візавы рэжым для беларусаў з 1 студзеня 2011 г., а потым Латвія таксама зрабіла бясплатныя візы для беларусаў (з 24 студзеня). – Uproszczoną procedurę wizową dla Białorusinów Polska wprowadziła jako pierwsza od 1 stycznia 2011 r., a potem także Łotwa zaczęła wydawać bezpłatne wizy dla Białorusinów (od 24 stycznia).</p> <p>Czy ta zupa smakuje tak samo dobrze, jak wygląda? – Ці гэты суп смакуе гэтаксама добра, як выглядае?</p>		
тармазіць	tarmosić (błrus. тармасіць)	1. hamować, zatrzymywać 2. wstrzymywać, opóźniać
<p>На чырвоным святлафоры трэба тармазіць машыну. – Na czerwonym świetle trzeba zatrzymywać samochód.</p>		

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>На будоўлі нельга тармазіць працу. – Na budowie nie wolno opóźniać pracy.</p> <p>Możesz spokojnie powiedzieć, o co ci chodzi, bo jeśli zaczniesz mnie tarmosić na ulicy, to zacznę krzyczeć. – Ты можаш спакойна патлумачыць, у чым справа, бо калі пачнеш мяне тармасіць на вуліцы, пачну крычаць.</p>		
тлумачальны	tłumaczeniowy (błrus. перакладчыцкі)	objaśniający, opisowy
<p>Мне патрэбны польскі тлумачальны слоўнік. – Potrzebny mi polski słownik objaśniający (opisowy).</p> <p>Wielu tłumaczy nie może znaleźć pracy, dlatego powstał specjalny portal tłumaczeniowy, na którym umieszczane będą ogłoszenia. – Шмат перакладчыкаў не могуць знайсці працу, таму паўстаў адмысловы перакладчыцкі партал, на якім будуць размяшчаць аб'явы.</p>		
ток	tok (błrus. ход)	prąd
<p>Ток можа быць пераменным або пастаянным. – Prąd może być zmienny lub stały.</p> <p>Tok spotkania nie wskazywał na to, że rozmówcy się pokłócą. – Ход сустрэчы не паказваў на тое, што суразмоўцы пасварацца.</p>		
трапіць	trapić (błrus. турбаваць, мучыць, непакоіць)	1. trafić, znaleźć drogę 2. dostać się

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>Быў так п'яны, што не мог трапіць у хату. – Był tak pijany, że nie mógł trafić do domu.</p> <p>Ён заўсёды хацеў трапіць у авіяцыю. – On zawsze chciał dostać się do lotnictwa.</p> <p>Coś go jednak mogło trafić, ale nie chciał powiedzieć co. – Штосьці магло аднак яго турбаваць, але не хацеў сказаць што.</p>		
трэсці	treści (błrus. змест, інфармацыя)	trząść
<p>Трэсці пачала яна галавой і сказала, што не выступіць з прамовай. – Trząść zaczęła głową i powiedziała, że nie wystąpi z przemówieniem.</p> <p>Treści w Internecie mają duży wpływ na dzieci. – Інфармацыя, якая знаходзіцца ў Інтэрнеце, мае вялікі ўплыў на дзяцей.</p> <p>Jakie treści zawiera ta książka? – Які змест у гэтай кнізе?</p>		
тым	tym (błrus. гэтым)	tamtym
<p>На тым свеце смерці ўжо не будзе. – Na tamtym świecie śmierci już nie będzie.</p> <p>Na tym miejscu stał kiedyś dom Czesława Miłosza, a teraz jest tu supermarket. – На гэтым месцы быў калісьці дом Чэслава Мілоша, а цяпер тут супермаркет.</p>		
узбудзіць	wzbudzić (błrus. выклікаць)	wszczać

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>Супраць Мілінкевіча могуць узбудзіць крымінальную справу. – Przeciwno Milinkiewiczowi może zostać wszczęty proces karny.</p> <p>Ten film nie wzbudził we mnie żadnych emocji. – Гэты фільм не выклікаў у мяне ніякіх эмоцыяў.</p>		
узрост	wzrost (błrus. рост)	wiek
<p>Яна выглядае зусім маладой, але я не магу ацаніць яе ўзрост. – Ona wygląda na bardzo młodą, ale nie mogę oszacować jej wieku.</p> <p>Jesteś wysoki – jaki masz wzrost? – Ты высокі – які ў цябе рост?</p>		
улева	ulewa (błrus. лівень)	w lewo
<p>Каб дайсці да ратушы, трэба ісці прама, а потым павярнуць улева. – Żeby dojść do ratusza, trzeba iść prosto, a potem skręcić w lewo.</p> <p>Chcieliśmy jechać na wycieczkę, ale jest taka ulewa, że musimy zostać w domu. – Мы хацелі паехаць на экскурсію, але такі лівень, што мы вымушаныя застацца дома.</p>		
умовы	umowy (błrus. дагаворы, дамовы)	1. warunki 2. zasady
<p>Прадпрымальнікі ставяць умовы ўраду. – Przedsiębiorcy stawiają rządowi warunki.</p>		

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>На наступным пасяджэнні будуць разгледжаны новыя ўмовы працоўнага дагавору. – Na następnym posiedzeniu będą rozpatrywane nowe zasady umowy o pracę.</p> <p>Czy Polska ma jakieś umowy międzynarodowe z Białorusią? – Ці ў Польшчы ёсць якія-небудзь міжнародныя дагаворы з Беларуссю?</p>		
управа	<p>uprawa</p> <p>(błrus. 1. апрацоўка, 2. вырошчванне, гадаванне)</p>	<p>1. w (na) prawo</p> <p>2. zarząd, kierownictwo,</p> <p>3. <i>fraz.</i> sposób</p>
<p>Каб дайсці да музея, трэба ісці прама, а потым павярнуць управа. – Żeby dojść do muzeum, trzeba iść prosto, a potem skręcić w prawo.</p> <p>Гарадская ўправа не ведае, як вырашыць праблему сабачых адходаў. – Zarząd miasta nie wie, jak rozwiązać problem psich odchodów.</p> <p>Яму казалі, што хутка на яго знойдуць управу. – Powiedziano mu, że wkrótce znajdą na niego sposób/poradzą sobie z nim.</p> <p>Uprawa ziemi to ciężka praca. – Апрацоўка зямлі – гэта цяжкая праца.</p> <p>Uprawa tulipanów jest trudna z uwagi na liczne szkodniki. – Вырошчванне цюльпанаў вельмі складанае з-за шматлікіх шкоднікаў.</p>		
урок	<p>urok</p> <p>(błrus. чароўнасць, абаянне; праклён)</p>	<p>lekcja</p>

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>У нас сёння быў толькі адзін урок у школе. – Dzisiaj mieliśmy tylko jedną lekcję w szkole.</p> <p>Urok tej nieznanym dziewczyny sprawił, że zapomniał o swoich problemach. – Чароўнасць гэтай незнаёмай дзяўчыны стала прычынай таго, што ён забыў пра свае праблемы.</p> <p>Nic mi się nie udaje – czy to znaczy, że ktoś rzucił na mnie urok? – У мяне нічога не атрымліваецца – ці значыць гэта, што хтосьці кінуў на мяне праклён?</p>		
устаць	ustać (błrus. wystаяць, устаяць [на нагах]; спініцца)	1. wstać 2. <i>перан.</i> powstać, wyniknąć
<p>Калі ён заўважыў яе, ад захаплення не мог устаць з месца. – Kiedy ją zauważył, z podziwu nie mógł wstać z miejsca.</p> <p>На сходзе ўстала пытанне пра забеспячэнне. – Na zebraniu wynikła kwestia zaopatrzenia.</p> <p>Był tak pijany, że nie mógł ustać na nogach. – Ён быў такі п’яны, што не мог устаяць на нагах.</p> <p>Praca w fabryce ustała z powodu braku zamówień. – Праца на заводзе спынілася з-за недахопу заказаў.</p>		
футра	futra (błrus. футры)	futro
<p>Ён набыў яшчэ адно футра для жонкі. – Kupił jeszcze jedno futro dla żony.</p> <p>Jakie futra są obecnie modne? – Якія футры зараз у модзе?</p>		

Лексем бiałoruski	Czego nie oznacza <i>(homonim międzyjęzykowy)</i>	Co oznacza
хваляванне	falowanie (błrus. хвалістасць; хуткія змены)	niepokój, stres
<p>Спакой душы хачу, а не хвалявання. – Chcę spokoju duszy, a nie niepokoju.</p> <p>Як пераадолець хваляванне перад тэстам? – Jak przezwyciężyć stres przed testem?</p> <p>Kiedy byliśmy na promie, odczuwałem całym sobą falowanie morza. – Калі мы былі на пароме, я адчуваў сабой хвалістасць мора.</p> <p>Rząd robi wszystko, by uniknąć falowania cen. – Урад робіць усё, каб пазбегнуць хуткіх зменаў цэн.</p>		
хіба	chyba (błrus. хіба)	1. luka, błąd, niedopatrzenie, brak 2. wada, usterka 3. gafa
<p>У кніжцы была хіба ў друку. – W książce był błąd w druku.</p> <p>Адразу было відаць хібу гэтай статуі. – Od razu było widać wadę tej statui.</p> <p>Ён запытаў ва ўдавы, як сябе адчувае яе муж – гэта была вялікая хіба. – Zapytał wdowę, jak się czuje jej mąż – to była wielka gafa.</p> <p>Jeszcze nie wiem, co będę robić jutro – chyba zostanę w domu. – Я яшчэ не ведаю, што буду рабіць заўтра – хіба астануся ў хаце.</p>		
холодна	chłodna	1. chłodno 2. zimno

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
	(błrus. халодная)	
<p>На дварэ холадна. – Na dworze jest chłodno.</p> <p>Мне холадна. – Jest mi zimno.</p> <p>Czy w tym roku będzie nadzwyczaj chłodna zima? – Ці будзе сёлета надзвычай халодная зіма?</p>		
цесць	cześć (błrus. прывітанне)	teść
<p>Цесць Арнольда Шварцэнэгера трапіў у бальніцу. – Teść Arnolda Schwarzeneggera trafił do szpitala.</p> <p>Cześć, jak się masz? – Прывітанне, як ты?</p>		
цёпла	ciepła (błrus. цёплая)	ciepło
<p>На дварэ цёпла. – Na dworze jest ciepło.</p> <p>Ciepła kolacja czeka na ciebie. – Цёплая вячэра чакае цябе.</p>		
ціха	cicha (błus. ціхая)	cicho
<p>Я гавару па тэлефоне – ціха! – Rozmawiam przez telefon – bądź cicho.</p>		

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>Можа сiostra to bardzo cicha osoba, prawie nic nigdy nie mówi. – Мая сястра – гэта вельмі ціхая асоба, амаль ніколі нічога не гаворыць.</p>		
цягнік	<p>ciągnik (błrus. трактар)</p>	<p>pociąg</p>
<p>Наш цягнік спазняецца ўжо на 20 хвілін. – Nasz pociąg spóźnia się już 20 minut.</p> <p>Kiedy byłem na wsi, miałem okazję prowadzić ciągnik. – Калі я быў на вёсцы, у мяне была нагода весці трактар.</p>		
чуваць	<p>czuwać (błrus. 1. не спаць, быць пільным, 2. сцерагчы)</p>	<p>słuchać</p>
<p>Я даўно цябе не бачыла – што чуваць новага? – Dawno cię nie widziałam – co słuchać nowego?</p> <p>Harcerze muszą nocą czuwać, kiedy mają nocną wartę. – Скаўты павінны ноччу быць пільнымі, калі ў іх начная варта.</p> <p>Czuwaj przy nim, żeby nie uciekł. – Сцеражы яго, каб ён не ўцёк.</p>		
чапаць	<p>pot. czepiać (błrus. 1. затрымліваць, спыняць, 2. мантаваць)</p>	<p>dotykać, ruszać</p>
<p>Не чапай ката, бо ён спіць. – Nie dotykaj kota, bo śpi.</p>		

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
<p>Jakiś człowiek na ulicy mnie czerpał i chciał coś sprzedać. – Нейкі чалавек на вуліцы мяне спыніў і хацеў штосьці прадаць.</p> <p>Ojciec nie lubi czerpać szafek w kuchni. – Бацька не любіць мантаваць шафкі ў кухні.</p>		
шаравы	szarawy (błurs. шэранькі)	kulisty
<p>Ці ты бачыў калісьці шаравую маланку? – Widziałeś kiedyś piorun kulisty?</p> <p>Pod choinką siedzi szarawy królik. – Пад елачкай сядзіць шэранькі трус.</p>		
шатэн	szatan (błrus. сатана)	szatyn
<p>Я – бландзін, а мой брат – шатэн. – Jestem blondynem, a mój brat to szatyn.</p> <p>Szatan to przeciwnik Boga. – Сатана – гэта антаганіст Бога.</p>		
шчака	szczeka (błrus. сківіца, зубы)	policzek
<p>Яго шчака пачырванела ад марозу. – Jego policzek poczerwieniał od mrozu.</p> <p>Jego dolna szczeka jest większa niż górna. – Яго ніжняя сківіца большая, чым верхняя.</p>		
юбіляр	jubiler	jubilat

Leksem białoruski	Czego nie oznacza (<i>homonim międzyjęzykowy</i>)	Co oznacza
	(błrus. ювелір)	
<p>У аўторак 20 кастрычніка Мітрапаліт Менска-Магілёўскі, арцыбіскуп Тадэвуш Кандрусевіч адзначыў юбілей 20-годдзя біскупскага пасвячэння – гэта важная падзея не толькі для юбіляра, але і ўсяго Каталіцкага касцёла ў Беларусі⁵⁴⁶. – We wtorek 20 października metropolita mińsko-mohylewski arcybiskup Tadeusz Kondrusiewicz obchodził jubileusz 20-lecia otrzymania sakry biskupiej – to ważne wydarzenie nie tylko dla jubilata, lecz także dla całego Kościoła katolickiego na Białorusi.</p> <p>Быў у jubilera, by kupić pierścioneek zaręczynowy. – Я быў у ювеліра, каб набыць заручальны пярсцёнак.</p>		

⁵⁴⁶ Za: <http://www.thenews.pl/culture/print.aspx?id=118381>.

Zakończenie

Niniejsza rozprawa doktorska zawiera w sobie szeroki przegląd literatury na temat zjawiska homonimii międzyjęzykowej w językach europejskich. Ukazuje różne podejścia badaczy do tego zagadnienia oraz ogólne i szczegółowe ujęcia tego rodzaju homonimii. Jest to więc cenne kompendium wiedzy na temat historii i współczesności badań nad homonią międzyjęzykową.

Innym atutem pracy jest ukazanie charakterystyki języka białoruskiego: najważniejszych faktów z historii jego rozwoju, najważniejszych osobliwości językowych, kontaktów z językiem polskim. Cenny jest także kontrast białorusko-polski ukazujący główne różnice i podobieństwa między językiem białoruskim i językiem polskim. Rozdziały te mogą stanowić ważną lekturę zwłaszcza dla Polaków (i cudzoziemców znających język polski), gdyż zebrane fakty stanowią źródło wiedzy na temat języka białoruskiego mniej znanego w Europie – służą zatem jego popularyzacji.

Niniejsza rozprawa doktorska jest swoistym *novum*, gdyż stanowi pierwszy większy naukowo-glottodydaktyczny opis białorusko-polskiej homonimii międzyjęzykowej. W części praktycznej znajduje się słownik podstawowy białorusko-polskich homonimów międzyjęzykowych (*falszywych przyjaciół*). Jest to pierwsze pełniejsze zestawienie złudnych odpowiedników, ukazujące 185 par homonimów całkowitych (różniących się wszystkimi znaczeniami) w porządku alfabetycznym. Jednak z samego faktu znajomości złudnych odpowiedników nie musi wynikać, że użytkownik języka białoruskiego i polskiego będzie umiał używać leksemów w prawidłowych kontekstach. Dlatego dodatkowym atutem słowniczka jest to, że zawiera on także przykłady zdań, ukazujące prawidłowe użycie leksemów w różnych kontekstach. Użytkownik słownika może zatem nie tylko przyjrzeć się złudnym odpowiednikom, lecz także zobaczyć, jak funkcjonują leksemy w prawidłowych kontekstach. Jest to cenna pomoc w poprawnym stosowaniu wyrazów. Słownik zawiera także indeks polskich leksemów, dzięki czemu mogą z niego korzystać nie tylko Polacy mający kontakt z językiem białoruskim, lecz także Białorusini uczący się języka polskiego, a nawet osoby innych narodowości mające kontakt z językiem polskim i językiem białoruskim. To stanowi o uniwersalności słownika i łatwości w posługiwaniu się nim.

Niniejsza praca doktorska ukazała kierunki badań w białorusko-polskiej homonimii międzyjęzykowej. Temat ten nie został wcześniej wystarczająco opracowany. Na tle innych języków europejskich białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa ma najmniej opracowań naukowo-glottodydaktycznych. Może to wynikać ze statusu języka białoruskiego, który na samej Białorusi nie tylko nie ma warunków do rozwoju, lecz także bywa wręcz niszczone. Wystarczy porównać choćby ilość szkół z wykładowym językiem białoruskim i rosyjskim, by przekonać się, że ten pierwszy jest dyskryminowany i nietraktowany poważnie.

Taka jest sytuacja dzisiaj – sytuacja polityczna, która może ulec zmianie. Trzeba pamiętać, że język starobiałoruski kiedyś rozkwitał i był nawet językiem urzędowym Wielkiego Księstwa Litewskiego. Nie jest więc tak, że język białoruski jest niekompletny czy niezdatny zagospodarowywać różne sfery życia. Niczego mu nie brakuje, a wykorzeniany jest z pobudek nie językowych, lecz ideologicznych, głoszących, m.in. to, że są lepsze i gorsze języki (czyli w podtekście lepsi i gorsi ludzie, którzy się nimi posługują).

Język polski także przeżywał kryzys, ale przetrwał pomimo 123 lat niestnienia państwa polskiego na mapie Europy. Dzisiaj jest jednym z oficjalnych języków Unii Europejskiej i uczy się go wielu obcokrajowców.

Mimo niesprzyjających warunków język białoruski istnieje i się rozwija. W dobie mediów elektronicznych także dzięki Internetowi (np. internetowe wydania gazet) oraz zagranicznym mediom białoruskojęzycznym emitującym na Białoruś (np. telewizja „Belsat”, Białoruska Redakcja Polskiego Radia dla Zagranicy, Radio „Racyja”, Europejskie Radio dla Białorusi). Inicjatywa rozwoju białoruskości (w tym języka białoruskiego) wspierana jest przez Unię Europejską (także finansowo).

Każda więc praca poświęcona językowi białoruskiemu, a pozbawiona pobudek ideologicznych, sprzyja rozwojowi tego języka. Na przykładzie homonimii międzyjęzykowej widać, że do opracowania wciąż pozostaje wiele zagadnień, które dotąd w badaniach pomijano. Smuci również fakt, że jak do tej pory nie ukazał się żaden pełny słownik białorusko-polskich *falszywych przyjaciół* (nieporozumień językowych, homonimów międzyjęzykowych), podczas gdy opracowań takich doczekały się język górnołużycki (ok. 55 tys. mówiących w tym języku), a nawet dialekt północnokresowy. Brak zatem słownika białorusko-polskich homonimów międzyjęzykowych jest poważnym przeoczeniem i

zaniedbaniem (jak wspomniano, możliwe, że zamierzonym, wynikającym z pobudek opisanych wyżej). Słownik taki mógłby jednak powstać także w Polsce z uwagi na liczną mniejszość białoruską (ok. 200 tys.). Niniejsza dysertacja ukazała rozwiązania leksykograficzne, które mogą być podstawą do dalszych dyskusji na temat słownika. Wydaje się, że stanowi on priorytet współczesnej leksykografii białorusko-polskiej.

Streszczenie w języku angielskim (*Abstract*)

In English, there exist several terms describing the *interlingual homonymy* – a phenomenon which I describe in my doctoral dissertation, referring to Belarusian and Polish language. Among these terms, one can indicate: (*translator's/slavist's*) *false friends*, *false cognates*, *misleading words (of foreign origin)*, *deceptive words*, *deceptive cognates* or *interlinguistic lexical homonymy*.

The thesis includes a review of a few important European works on the problem of *false friends* in a broad sense. These references allowed me to discuss existing definitions as well as to identify the most appropriate term to determine it. Furthermore, I made an attempt to list types and causes of this phenomenon.

The problem of *false friends* has been discussed and examined for a long time. The first important work related to this topic was the French publication *Les faux amis ou les trahisons du vocabulaire anglais: Conseils aux traducteurs* (Paris 1928). Its authors, Maxime Kœssler and Jules Deroquiny, thoroughly analyzed English and French *false friends*. From then onwards, authors representing various nations and languages have been explaining the sources of interlingual lexical homonymy. They unanimously stated that this phenomenon is of interdisciplinary character and it goes far beyond the linguistics itself.

The phenomenon of *false friends* can be observed not only within vocabulary, but also among more complex lexical structures, e.g. expressions and phrases. As mentioned above, my aim was to set together different types of *false friends* and to explain mechanisms of language mistakes and misunderstandings which arise in the junction point of two language systems. This issue should be particularly taken advantage of in the process of language teaching.

My thesis consists of several parts. Firstly, I discussed the history of Polish and Belarusian language contacts. Then, I theoretically described interlingual homonymy of these two languages along with its types. This lead me to elaborate a dictionary of Belarusian-Polish *false friends*. So far, such a publication has not been worked up. It is also the first greater dictionary of this type, including numerous examples. It is addressed not only to students and teachers, but also to all those who use Belarusian and Polish in their everyday life (journalists, businessmen, politicians etc.).

Bibliografia

- Awramiuk E., *Systemowość polskiej homonimii międzyparadygmatycznej*, Białystok 1999.
- Balcerzan E., *Pisarze polscy o sztuce przekładu*, Poznań 1977.
- Bartoszewicz L., *Wyrazy podobne brzmieniowo, lecz odmienne znaczeniowo w językach polskim i rosyjskim w słownikach dwujęzycznych*, [w:] *Język rodzimy a język obcy. Komunikacja, przekład, dydaktyka*, red. A. Kopczyński, U. Zaliwska-Okrutna, Warszawa 2002.
- Bergman A., *Rzecz o Bronisławie Taraszkiewiczu*, Warszawa 1977.
- Bergman A., *Sprawy białoruskie w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1984.
- Będkowska-Kopczyk A., *Profilowanie doświadczenia w synonimii słowiańskiej*, [w:] *Słowiańszczyzna w kontekście przemian Europy końca XX wieku*, red. E. Tokarz, Katowice 2001.
- Bilingwizm a glottodydaktyka: materiały z V Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW, Białowieża 26–28 maja 1977*, red. F. Grucza, Warszawa 1981.
- Buttler D., *Polskie i rosyjskie homonimy rzeczownikowe*, [w:] *Paralele w rozwoju słownictwa języków słowiańskich*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1989.
- Czernysz T., *Polsko-ukraińskie pułapki językowe: korzyści i trudności nauczania języka polskiego w kontekście bliskości lingwogenetycznej i typologicznej*, [w:] *Nauczanie języka polskiego jako obcego i polskiej kultury w nowej rzeczywistości europejskiej. Materiały z VI Międzynarodowej Konferencji Glottodydaktycznej*, red. P. Garncarek, Warszawa 2005.
- Dalewska-Greń H., *Języki słowiańskie*, Warszawa 1997.
- Foland-Kugler M., *Zwięzła gramatyka polska dla cudzoziemców*, Warszawa 2006.
- Grek-Pabisowa I., *Współczesne gwary polskie na Litwie i Białorusi. Fonetyka*, Warszawa 2002.
- Grochowski M., *Polifunkcyjność gramatyczna jednostek leksykalnych a ich homonimia (z punktu widzenia współczesnej leksykografii)*, „Prace Filologiczne” 1986, t. XXXIII.

Grodziński E., *Trudne problemy homonimii. Homonimia etymologiczna a homonimia semantyczna*, „Poradnik Językowy” 1990, z. 5.

Grosbart Z., *Heterofemia międzyjęzykowa, czyli skutki nadmiernego zaufania do intuicji translatorskiej*, [w:] *Wielojęzyczność literatury i problemy przekładu artystycznego*, red. E. Balcerzan, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1984.

Grosbart Z., *O „межъязычных омонимах”*, „Język Rosyjski” 1958, nr 6.

Grosbart Z., *Problem mylących podobieństw międzyjęzykowych. Próba definicji i poszukiwania terminologiczne*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia litteraria 9” 1982.

Grosbart Z., *Specyfika przekładu w ramach języków słowiańskich*, [w:] *Poetyka i stylistyka słowiańska. Materiały konferencji Komisji Poetyki i Stylistyki Słowiańskiej Międzynarodowego Komitetu Sławistów Warszawa 18–20 kwietnia 1972*, red. S. Skwarczyńska, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1973.

Grosbart Z., *Teoretyczne problemy przekładu literackiego w ramach języków bliskopokrewnych*, „Acta Universitatis Lodzensis” 1984.

Grucza F., *Lingwistyka stosowana: historia, zadania, osiągnięcia*, Warszawa 2007.

Grucza F., *Ogólne zagadnienia lapsologii*, [w:] *Z problematyki błędów obcojęzycznych*, red. F. Grucza, Warszawa 1978.

Grucza F., *Zagadnienia metalingwistyki: lingwistyka – jej przedmiot, lingwistyka stosowana*, Warszawa 1983.

Grucza S., *Struktura i funkcja słowników glottodydaktycznych. Słowniki do nauki języka obcego*, „Przegląd Glottodydaktyczny” 2000, z. 17.

Gutschmidt K., *Хто напісаў першую граматыку беларускай літаратурнай мовы?*, „Prace Filologiczne” 1999, t. XLIV.

Hornung W., Kretschmer E., Ortmann H., Wüsteneck H., *Die Übersetzung wissenschaftlicher Literatur aus dem Russischen ins Deutsche*, Lipsk 1974.

Ilvić M., *Kierunki w lingwistyce*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975.

Jadacka H., Zdunkiewicz-Jedynak D., Markowski A., *ABC gramatyki*, [w:] *Polszczyzna na co dzień*, red. M. Bańko, Warszawa 2006.

Kaleta R., *Białoruś i Polska – rzecz o mylących podobieństwach językowych*, „Kwartalnik Polonicum” 2008, nr 7.

Kaleta R., *Błędy fonetyczne Białorusinów uczących się języka polskiego*, „Lingwistyka Stosowana” 2010, t. 2.

Kaleta R., *Dyskusja nad błędem językowym w wybranych polskich pracach językoznawczych wydanych w latach 1978-2008 (przegląd)*, „Lingwistyka Stosowana” 2009, t. 1.

Kaleta R., *Homonimia międzyjęzykowa w ogólnym i białorusko-polskim kontekście*, „Acta Albaruthenica” 2010, t. 10.

Kaleta R., *Język polski w Mińsku*, „Kwartalnik Polonicum” 2009, nr 8.

Kaleta R., *Podstawowe błędy językowe Białorusinów uczących się języka polskiego*, „Acta Albaruthenica” 2009, nr 9.

Kaleta Z., *Gramatyka języka polskiego dla cudzoziemców*, Kraków 1995.

Kielar B., *Tłumaczenie i koncepcje translatoryczne*, Wrocław 1988.

Kielar B., *Zarys translatoryki*, Warszawa 2003.

Kœssler M., Deroquiny J., *Les faux amis ou les trahisons du vocabulaire anglais: Conseils aux traducteurs*, Paris 1928.

Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa, red. E. Tabakowska, Kraków 2001.

Krzeszowski T., *Falszywi przyjaciele, konie trojańskie i tymczasowi emigranci: o niektórych podstępnych zapożyczeniach językowych*, [w:] *Problemy komunikacji międzykulturowej: Lingwistyka – translatoryka – glottodydaktyka*, red. B. Kielar, T. Krzeszowski, J. Lukszyn, T. Namowicz, Warszawa 2000.

Kuczyński E., *Interferenztraechtige Stolpersteine bei der Uebersetzung: das Wesen und die Problematik der „falschen Freunde des Uebersetzers“*, Włocławek 2005.

Kuroczycki T., *Zwodnicze ekwiwalenty leksykalne jako problem praktyki translatorskiej*, „Studia Rossica Posnaniensia” 8.

Lado R., *Linguistics across Cultures (Applied Linguistics for Language Teachers)*, Ann Arbor 1958.

Laszkiewicz T., *Panslawistyczne osobliwości leksykalne S.B. Lindego i jego projekt stworzenia wspólnego języka słowiańskiego*, Wrocław 1980.

Lipczuk R., *Bibliografia na temat „faux amis”*, [w:] *Problemy frazeologii i leksykografii: Materiały z konferencji zorganizowanej przez Wydział Filologiczny Wszechnicy Mazurskiej Olecko, 16-17 czerwca 1999 rok*, red. A. Kątny, K. Hejwowski, Olecko 2000.

Lipczuk R., *Internacjonalizmy a „falszywi przyjaciele tłumacza”*, [w:] *Język a kultura*, t. 7: *Kontakty języka polskiego z innymi językami na tle kontaktów kulturowych*, red. J. Maćkowiak, J. Siatkowski, Wrocław 1992.

Lipczuk R., *Zum Problem der „falschen Freunde des Übersetzers”*, „Theorie und Praxis der deutsch-polnischen Konfrontation und Translation”, Rzeszów 1991.

Lotko E., *Zrádná slova v polštině a češtině: Lexikologický pohled a slovník*, Olomouc 1992.

Lotko E., *Wyrazy zdradliwe w języku polskim i czeskim*, [w:] *Język a kultura*, t. 8: *Podstawy metodologiczne semantyki współczesnej*, Wrocław 1992.

Lukszyn J., *Parametry leksykalne a badania konfrontatywne leksyki języków pokrewnych*, [w:] *Słownictwo języków słowiańskich w aspekcie porównawczym*, red. M. Łesiów, Lublin 1987.

Lyons J., *Semantyka*, t. 2, tłum. A. Weinsberg, Warszawa 1989.

Łuckiewicz A., Stankiewicz J., *Białaruski prawapis*, Wilnia 1918.

Majewska M., *Homonimia i homonimy w opisie językoznawczym*, Warszawa 2002.

Majewska M.B., *Rzeczownikowe homonimy heterogeniczne. Analiza synchroniczna i diachroniczna*, Kraków 2006.

Markowski A., *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*, Warszawa 2007.

Miodunka W., *Podstawy leksykologii i leksykografii*, Warszawa 1989.

Nauka o języku dla polonistów, red. S. Dubisz, Warszawa 1999.

Paciechina A., *Projekt dystrybutywnego słownika polsko-białoruskiego*, [w:] *Język polski w kraju i za granicą. Materiały Międzynarodowej Konferencji Naukowej Polonistów Warszawa 14–16 września 1995 r.*, red. B. Janowska i J. Porayski-Pomsta, t. II, Warszawa 1997.

Pančíková M., *Zdradnosti pol'skeje a slovenskeje lexiky*, Opole 2005.

Pashkievich V., *Fundamental Byelorussian*, Book 1, Toronto 1974, Book 2, Toronto 1978.

Patocka-Sigłowy U., „*Falszywi przyjaciele*” tłumacza w terminologii Unii Europejskiej, [w:] *Annales Academiae Peadagogicae Cracoviensis. Folia 42. Studia Russologica I*, red. D. Dziewanowska, L. Korenowska, Kraków 2007.

Pisarek Ł., *Język białoruski XX wieku*, „Nauka Wrocławska”, Biuletyn informacyjny oddziału PAN we Wrocławiu, 2004, nr 1–2, s. 3–6.

Rieger J., Siatkowski J., *Kontakty polszczyzny z językami słowiańskimi*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001.

Schneider L., *Język białoruski*, Kraków 1968.

Seitel F.P., *Public relations w praktyce*, tł. M. Albigowski, J.F. Dąbrowski, A. Święch, red. nauk. wyd. pol. K. Wojcik, Warszawa 2003.

Stawikowska A., *False Friends in English, French, Polish: Diachronic Perspective*, [w:] *Linguistic Research and Language Teaching*, red. A. Miatliuk, P. Thomas, S. Grinev, A. Tomczak, Białystok 2006.

Strycharska-Brzezina M., *Polskojęzyczne podręczniki dla klasy I szkoły elementarnej w Królestwie Polskim drukowane grażdanką*, Kraków 2006.

Sumera A., *Christmas gift czyli trucizna pod choinkę*, „Sam na sam z sobą. Gry i rozrywki umysłowe” 1985, nr 1.

Szadyko S., Wójcik A., *Minirozmówki białoruskie*, Warszawa 1990.

Szpila G., *Mylące podobieństwa leksykalne między językiem dolnołużyckim a polskim*, „Zeszyty Łużyckie” 2002, nr 34.

Timoszuć M., *Język a teoria lingwistyczna*, Warszawa 2005.

Wasiłuk J., *Homonimia i polisemia – w poszukiwaniu granicy (na materiale języka polskiego i rosyjskiego)*, promotor: prof. dr hab. W. Zmarzer, Warszawa 2008 (manuskrypt).

Wilczyńska W., „*Faux amis*” czy „*amis infidèles*” – definicja a praktyka, [w:] *Język a kultura*, t. 7: *Kontakty języka polskiego z innymi językami na tle kontaktów kulturowych*, red. J. Maćkiewicz, J. Siatkowski, Wrocław 1992.

Witan E., *Z zagadnień homonimii monogenetycznej częściowej*, „Poradnik Językowy” 2-3.

Wojan K., *Fenomen homonimii międzyjęzykowej – rozważania językoznawcy*, „Studia Scandinavica” 2001, nr 18.

Wojan K., *Homonimia międzyjęzykowa – analiza dorobku językoznawstwa europejskiego*, [w:] *Język trzeciego tysiąclecia III. Tendencje rozwojowe współczesnej polszczyzny*, red. G. Szpila, Kraków 2005.

Wojan K., *Międzyjęzykowa homonimia leksykalna. Zagadnienia analizy*, [w:] *Język a rzeczywistość. Rusycystyczne studia konfrontatywne*, red. P. Czerwiński, H. Fontański, Katowice 2005.

Wojan K., *Wspólnota homonimiki języków europejskich (na przykładzie polskiego, rosyjskiego i fińskiego)*, rozprawa doktorska napisana pod kier. prof. dra zw. Jerzego Kaliszana, Wydział Neofilologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2007.

Wojan K., *Wstęp do analizy międzyjęzykowych homonimów leksykalnych na przykładzie języków: polskiego, rosyjskiego i fińskiego*, [w:] *Język rosyjski w konfrontacji z językami Europy w aspekcie lingwokulturoznawczym*, red. P. Czerwiński, H. Fontański, Katowice 2004.

Wojan K., Solnceva-Nakova E., *Z dziejów badań językoznawczych nad homonimią*, [w:] *Słowo z perspektywy językoznawcy i tłumacza*, red. A. Pstyga, Gdańsk 2005.

Wróblewski J., *Polisemia (wieloznaczność) i homonimia – problemy, postulaty*, [w:] *Język-Teoria-Dydaktyka. Materiały IV konferencji Młodych Językoznawców Dydaktyków*, Kielce 1980.

Zinkiewicz-Tomanek B., *Rzeczownikowe i przymiotnikowe „homonimy międzyjęzykowe” w procesie nauczania języka ukraińskiego studentów filologii ukraińskiej*, [w:] *Współzależność języków słowiańskich: Aspekt lingwistyczny i glottodydaktyczny*, red. J. Bartoszevska, M. Grabska, Gdańsk 1998.

Żeromski S., *Przedwiośnie*, Warszawa 1970.

Абіхт Р., Станкевіч Я., *Просты спосаб стацца ў кароткім часе граматым*, Брэслаў 1918.

Аксёнова Г.Н., *Русско-белорусские межъязыковые омонимы и омографы*, [w:] *Вопросы преподавания русского языка в школе с белорусским языком обучения*, Минск 1978.

Балалыкина З.А., *Роль межъязыковой паронимии в сопоставительном описании и изучении русского языка (на материале русского и польского языков)*, „Русский язык за рубежом” 1991, nr 3.

Бартноўска К., *Польская Беларусь*, „Arche” 2010, nr 4.

Барута-Садкоўскі А., *Беларуская мова: шлях развіцця, кантакты, перспектывы*, Мінск 2001.

Баршчэўская Н., *Беларуская эміграцыя – абаронца роднае мовы*, Варшава 2004.

Баршчэўская Н., *Удзел Беларускай рэдакцыі Польскага радыё ў працэсе будавання новых польска-беларускіх адносінаў*, [w:] *Беларусь паміж Усходам і Захадам: Праблемы міжнацыянальнага, міжрэлігійнага і міжкультурнага ўзаемадзеяння, дыялогу і сінтэзу*, „Беларусіка Albaruthenica” 6, рэд. Ул. Конан і інш., Мінск 1997.

Беднаж М., *Польско-українська міжмовна омонімія*, Opole 2002.

Беларуская мова, red. A. Łukaszaniec, Opole 1998.

Беларускі правапіс, паводле Б. Тарашкевіча і Я. Лёсіка, скампіляваў Р. Астроўскі, Вільня 1925.

Белы А., Лыч, *Прынялі закон аб мовах*, Менск 1995.

Блінава Э., Мяцельская Е., *Беларуская дыялекталогія*, Мінск 1969.

Будагов Р.А., *Ложные друзья переводчика*, [w:] *Человек и его язык*, Москва 1974.

Будагов Р.А., *Несколько замечаний о ложных друзьях переводчика*, [w:] *Мастерство перевода*, Москва 1971.

Будагов Р.А., *Очерки по языкознанию*, Москва 1953.

Бушлякоў Ю., Вячорка В., Санько З., Саўка З., *Беларускі клясычны правапіс. Збор правілаў. Сучасная нармалізацыя*, Вільня–Менск 2005.

Важнік С., *Моўны этыкет беларусаў. Ветлівыя звароты*, „Роднае слова” 2008, nr 2.

Важнік С., *Праект беларуска-польскага сінтаксічнага слоўніка*, „Acta Albaruthenica” 2005, t. 5.

Валахановіч А.І., Міхнюк У.М., *Сповідзь у надзеі застацца жывым: Аўтабіяграфія Браніслава Тарашкевіча*, Мінск 1999.

Велюгин А., *Стих товарищ перевел*, „Литературная газета” 1963, nr 4.

Виноградов В.В., *Проблемы морфематической структуры слова и явления омонимии в славянских языках*, [w:] *Славянское языкознание*, Москва 1968.

Влчек Я., *Чешско-русские омонимы – высшая стадия лексической интерференции*, „Болгарская русистика” 1975, nr 5.

Вольнагель А., *Как не переводить технических текстов*, „Sam na sam z sobą. Gry i rozgrywki umysłowe” 1985, nr 1.

Вэкслер П., *Гістарычная фаналогія беларускае мовы*, пераклад з англійскай мовы А. Літвіноўскай, М. Раманоўскага, Мінск 2004.

Гаворым па-беларуску. Вучэбны дапаможнік па беларускай мове для замежных навучэнцаў, пад рэд. Л.І. Сямешкі, Мінск 1999.

Гальперин Г.А., *Ещё раз о ложных друзьях переводчика*, „Коммуникация и обучение иностранным языкам”, Мінск 1970.

Гапоненка І.А., *Пытанні моўнай пераемнасці ў працах беларускіх і ўкраінскіх лінгвістаў*, [w:] *Беларускае слова: гісторыя і сучаснасць. Зборнік артыкулаў па матэрыялах навуковых чытанняў, прысвечаных памяці прафесара Аркадзя Іосіфавіча Жураўскага (27 кастрычніка 2009 года, г. Мінск)*, пад агульнай рэдакцыяй доктара філалагічных навук прафесара М.Р. Прыгодзіча, Мінск 2010.

Германович І.К., Шуба П.П., *Белорусско-русские языковые отношения: контакты, двуязычие, методика обучения (материалы к библиографии)*, „Русский язык”, nr 10, Мінск 1990.

Гісторыя Мінска. История Минска пад рэдакцыяй У.А. Бабкова, Мінск 2006.

Гольцекер И.П., *Межъязыковая омонимия и полисемия как специфические проблемы в переводах с родственных языков*, „Труды Самаркандского университета” 1971, nr 205.

Гольцекер И.П., *Фразеологическая омонимия в блискородственных языках (переводческий аспект – проблемы)*, „Вопросы фразеологии”, Самарканд 1979.

Готлиб К.М., *К вопросу о так называемых междуязычных омонимах*, „Германские языки” 1967.

Грабчиков С.М., *Межъязыковые омонимы и паронимы: Опыт словаря русско-белорусских омонимов и паронимов*, Минск 1980.

Граматыка беларускай мовы, t. 1, Марфалогія, Мінск 1962; t. 2, Сінтаксіс, Мінск 1966.

Дубичинский В., *Единый славянский словарь*, [w:] *Współzależność języków słowiańskich: Aspekt lingwistyczny i glottodydaktyczny*, red. J. Bartoszewska, M. Grabska, Gdańsk 1998.

Дубичинский В., *Межъязыковые лексические омонимы*, Харьков 1993.

Запруднік Я., *Вольная Беларусь і Язэп Лёсік*, „Беларус”, nr 186, Нью-Йорк, кастрычнік 1972.

Запрудскі С., *Сітуацыйныя фактары распрацоўкі правапісных нормаў беларускай мовы ў 1930–1932 гадах*, „Studia Slavica” 2005, Hung. 50.

Злобін Л.І., *Да пытання аманіміі беларускай мовы*, „Беларуская мова” 1980, nr 7А.

Калета Р., *Асноўныя марфалагічныя адрозненні паміж наркомаўкай і тарашкевіцай*, „Acta Albaruthenica” 2007, nr 7.

Калета Р., *Беларусь у Варшаве*, „Arche” 2010, nr 4.

Калета Р., *Выбраныя прыклады марфалагічнай дыферэнцыяцыі паміж двума правапіснымі стандартамі беларускай мовы*, „Acta Albaruthenica” 2008, nr 8.

Калета Р., *Цяжкасьці польскае мовы — памылкі беларусаў, якія вывучаюць польскую мову*, „Arche” 2010, nr 4.

Камароўскі Я., *Беларускі правапіс*, Мінск 1965.

Камароўскі Я., *Першая беларуская граматыка*, „Беларусь” 1963, nr 5.

Карацінская Д.М., *Аб лексічнай аманіміі назоўнікаў*, „Весці Акадэміі Навук БССР”, Серыя грамадскіх навук 1978, nr 2.

Карацінская Д.М., *Аманімічныя адносіны назоўніка са словамі іншых разрадаў*, „Беларуская лінгвістыка” 1988, нр. 33.

Карацінская Д.М., *Некаторыя асаблівасці аманіміі прыметнікаў у сучаснай беларускай мове*, „Весці Акадэміі Навук БССР. Серыя грамадскіх навук” 1989, нр. 1.

Карацінская Д.М., *Семантычная дывергенцыя як спосаб утварэння амонімаў*, „Беларуская мова” 1975, нр. 3.

Кароткая граматыка беларускай мовы, рэд. А.А. Лукашанец, Мінск 2007.

Карпаў У., *Унутрысістэмная і міжсістэмная аманімія і ізамерыя беларускай мовы*, „Роднае слова” 2006, нр. 2.

Кіклевіч А.А., Кожынава А.А., Кур’ян І.У., *Польская мова*, Мінск 2000.

Конопелько Б., *Русско-польские лексико-семантические отношения (на материале семантического поля со значением родства и отношений)*, Wrocław 1980.

Коптілов В.В., *Міжмовні омоніми і пытанні перекладу*, „Вісник Київського Університету: серія філологіі” 2.5.

Копыленко М.М., Павлюк Н.В., *Проект словаря омонимов славянских языков*, [w:] *Научный ежегодник* 1956, Одесса 1957.

Крамко І., *Адзіная старажытнарускаяць. Ці была яна?*, „Наша слова” 3.09.2003, нр. 33 (620), s. 2.

Крамко І.І., Юрэвіч А.К., Яновіч А.І., *Гісторыя беларускай літаратурнай мовы*, т. II, Мінск 1968.

Кривицкий А.А. и др., *Белорусский язык для небелорусов*, Минск 1973.

Крыўко М., *МАМА, МАМАЧКА, ТАТА, ТАТАЧКА. Назвы маці, бацькі і іх сінонімы ў літаратурнай мове і ў фальклору*, „Роднае слова” 2005, нр. 10.

Кунцэвіч Л.П., *Да характарыстыкі беларуска-рускай паралексіі*, „Беларуская лінгвістыка” 31 (1987) [Shortened reprint in: А.Я. Міхневіч, *Слова беларускае: 3 гісторыі лексікалогіі і лексікаграфіі*, Мінск 1994].

Лепешаў І., *Хутчэй (1) і хутчэй (2) – амонімы*, „Роднае слова” 2007, нр. 2.

Лёсік А., *Беларускі правапіс*, Выданьне восьмае, выпраўленае, Менск 1929.

Лёсік А., *Беларускі правапіс*, Мінск 1943.

Лыч Л., *Рэформа беларускага правапісу 1933 года: ідэалагічны аспект*, Менск 1993.

Люкшин Ю., *К проблематике сопоставительных исследований лексики*, „Studia z Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej” 1989, t. 15.

Малаховский Л.В., *Теория лексической и грамматической омонимии*, Ленинград 1999.

Манакин В.М., *Основы контрастивной лексикологии: близкородственные и родственные языки*, Киев 1994.

Міхневіч А.Я., *Праблемы семантика-сінтаксічнага даследавання беларускай мовы*, Мінск 1976.

Муравьев В.Л., „*Faux amis*” или „ложные друзья переводчика”, Москва 1969.

Нікалаева В.М., *Да праблемы міжмоўных эквівалентаў (на матэрыяле лексікі сучасных рускай і беларускай моў)*, „Беларуская лінгвістыка” 1979, nr 16.

Паплаўская Т.В., *Да пытання аб лінгвістычнай інтэрферэнцыі*, „Беларуская лінгвістыка” 1978, nr 12.

Постанова Совета Народных Комиссаров БССР № 1312, 26 жніўня 1933 г., Аб зменах і спрашчэнні беларускага правапісу, [w:] Пратакол № 26 пасяджэння Совету Народных Комиссаров Белорусской ССР 25 жніўня 1933 г., г. Минск, Нацыянальная акадэмія навук, Цэнтральная навуковая бібліятэка імя Я. Коласа, Аддзел рэдкай кнігі.

Пісарэк Л., *Беларускі моўны этыкет на фоне рускага і польскага*, „Беларусіка. Albaruthenica” 1997, t. 6, cz. 2.

Пісарэк Л., *Беларускія лексікаграфічныя выданні 20-х гадоў як крыніца ведаў пра моўную дзейнасць чалавека*, „Беларусіка. Albaruthenica” 2001, nr 19.

Плотнікаў Б., *Беларуская мова ў сістэме славянскіх моў*, „Роднае слова” 2000, nr 6.

Плотнікаў Б., *Беларуская мова ў сістэме славянскіх моў*, „Роднае слова” 2000, nr 11.

Плотнікаў Б., Антанюк Л.А., *Беларуская мова. Лінгвістычны кампедыум*, Мінск 2003.

Полубиченко Л.В., *Ложные друзья переводчика как культурологическая проблема*, [w:] *Россия и Запад: диалог культур*, Москва 1989.

Потебня А.А., *Из записок по русской грамматике*, 1958.

Рагойша В.П., *Проблемы перевода с близкородственных языков: белорусско-русско-украинский поэтический взаимоперевод*, Минск 1980.

Рилський М., *Из думок перекладача*, „Дніпро” 1954, nr 4.

Рильский М., *Из размышлений переводчика*, „Новый Мир” 1954, nr 9.

Рильский М.Ф., *Художественный перевод с одного славянского языка на другой*, Доклады IV Международного съезда славистов, Москва 1958.

Ровдо И.С., *Межъязыковая омонимия в системе русской и белорусской лексики*, „Вестник Белорусского университета”, серия 4, 1979, nr 2.

Ровдо И.С., *Межъязыковая омонимия в условиях русско-белорусского и белорусско-русского билингвизма: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01; 10.02.02.* / Белорус. гос. ун-т им. В.И. Ленина, Минск 1980.

Ровдо И.С., *Типы различий в лексико-семантических системах русского и белорусского языков и межъязыковая омонимия*, „Вестник Беларускаго университета”, серия 4, 1980, nr 1.

Руденко Е.Н., *Восточные славяне: историческая и духовная общность: материалы Международной научно-практической конференции, посвященной 15-летию Общества Кирилла Туровского (Гомель, 15—16 апреля 2008 г.)*, редколлегия: В.И. Коваль (ответственный редактор), Е.И. Холявко, Е.В. Ничипорчик, Гомель 2008.

Сачанка Б., *Дазволю сабе нагадаць...: [Пра акадэміка АН БССР Я. Лёсіка]*, „ЛіМ” 1989, 16 красавіка.

Сіўковіч В.М., *Сучасная беларуская мова. Даведнік*, Мінск 2005.

Скрамблевіч В., *Чорны: колер ці прозвішча? : да пытання пра аманімію (на матэрыяле беларускай і італьянскай моў)*, „Роднае слова” 2005, nr 4.

Смаршчок М.Ф., Барысаглебская Э.І., *Беларускія аднакарэнныя і сугучныя словы з рускімі аднаведнікамі*, Мін. дзярж. лінгвіст. ун-т. - Мн. : МДЛУ, 2002.

Станкевіч Я., *Збор твораў у двух тамах*, Менск 2002.

Станкевіч Я., *Падручнік крывіцкае (беларускае) мовы. Граматыка, правапіс, укладанні прытарнаваня вучыцца ў школе й дома*, Часьць I-III, Рэгенсбург 1947.

Станкевіч Я., *Рэформа граматыкі беларускай мовы ў БССР*, [w:] *За родную мову й праўдзівы назоў. Выбранае*, Вільня 2006.

Стасиньска П., *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, Зелёная Гура 1990.

Стрекалова З.Н., *Заметки о рукописном „Сравнительном русско-польском словаре” С.Б. Линде*, „Вопросы языкознания” 1970, nr 6.

Супрун А.Е., *Въпроси на типологичното съпоставяне на белоруската и българската лексика*, „Съпоставително езикознание” 1980, 5.5.

Супрун А.Е., *Каковы типы лексической омонимии в системе славянских языков (общие для всех славянских языков, индивидуальное для отдельных славянских языков?)*, "Сборник статей на вопросы по языкознанию: к 4 международному съезду славистов" 1958.

Супрун А.Я., Кліменка Г.П., *Некаторыя псіхалінгвістычныя асаблівасці беларуска-рускага двухмоўя*, [w:] *Пытанні білінгвізму і ўзаемадзеяння моў*, red. М.В. Бірыла, А.Я. Супрун, Мінск 1982.

Сцяцко П., *Культура мовы*, Мінск 2002.

Тарашкевіч Б., *Беларускі правапіс*, Мінск 1941.

Толстой Н.И., *Некоторые проблемы сравнительной славянской семасиологии*, [w:] *Славянское языкознание*, IV Международный съезд славистов, Москва 1968.

Федоров А.В., *Основы общей теории перевода*, Москва 1968.

Францев В., *Сравнительный славянский словарь С.Б. Линде*, Варшава 1905.

Цыхун Г., *Крэалізаваны прадукт. Трасянка як аб'ект лінгвістычнага даследавання*, „Arche” 2000, nr 6.

Шадыка С., *Абрэвіатура ў сучасных беларускай, польскай і рускай мовах*, „Беларусіка”, Мінск 1993.

Шакун Л., *Беларуска-польскія моўныя кантакты ў XX стагоддзі*, „Роднае слова” 1999, nr 4.

Шаранда А.Н., Шаранда Г.И., *К вопросу о межъязыковой идиоматичности*, [w:] *Актуальные вопросы лексикологии*, Минск 1970.

Шидловский А.В., *Лингвистические проблемы перевода на белорусский язык*, Минск 1978.

Шуба П.П., *Межъязыковая омонимия и паронимия в условиях белорусско-русского двуязычия*, [w:] *Тыпалогія і ўзаемадзеянне славянскіх моў і літаратур*, Мінск 1973.

Шуба П.П., *Міжмоўная беларуска-руская аманімія і паранімія*, [w:] *Пытанні білінгвізму і ўзаемадзеяння моў*, рэд. М.Б. Бірыла, А.Я. Супрун, Мінск 1982 [Shortened reprint in: А.Я. Міхневіч, *Слова беларускае: 3 гісторыі лексікалогіі і лексікаграфіі*, Мінск 1994].

Шуба П.П., *Міжмоўная беларуска-руская аманімія і паранімія*, [w:] *Пытанні білінгвізму і ўзаемадзеяння моў*, рэд. М.Б. Бірыла, А.Я. Супрун, Мінск 1982.

Шуба П.П., *Польска-беларускія лексічныя адпаведнасці на сучасным этапе*, [w:] *Беларуска-руска-польскае супастаўляльнае мовазнаўства і літаратуразнаўства. Матэрыялы 2-й міжнар. нав. канф., Віцебск, 5-6 лютага 1993*.

Шуба П.П., *Проблемы белорусско-русской межъязыковой омонимии и паронимии*, [w:] *Проблемы преподавания русского языка в школе с белорусским языком обучения. Сборник статей*, Минск 1975.

Шыдлоўскі А., *Пра фальшывых сяброў перакладчыка*, „Полымя” 1970, нр 3.

Язэп Лёсік. 1921–1930. Збор твораў, уклад., прадм. і камент. А. Жынкiна, Мінск 2003.

Słowniki, encyklopedie, leksykony

Aksamitow A., Czurak M., *Słownik frazeologiczny białorusko-polski*, Warszawa 2000.

Akulenko V.V., *English-Russian and Russian-English dictionary of misleading words*, Moskva 1961.

Bańko M., *Mały słownik wyrazów kłopotliwych*, Warszawa 2003.

- Bartoszewicz A., Komendancka I., *Słownik a tergo współczesnego języka białoruskiego*, t. 2, Warszawa 1988.
- Bartwicka H., *Może się pan na mnie położyć... : słowniczek dyferencjalny współczesnego północnokresowego dialektu kulturalnego i języka ogólnopolskiego*, Bydgoszcz 1995.
- Bekisz W., Fontański H., *Białorusko-polsko-rosyjski słownik terminów lingwistycznych i leksyki specjalnej*, Katowice 1997.
- Buttler D., *Mały słownik homonimów polskich dla cudzoziemców*, Ossolineum 1988.
- Buttler D., *Słownik polskich form homonimicznych*, Ossolineum 1984.
- Buttler D., *Słownik polskich homonimów całkowitych*, Wrocław 1988.
- Encyklopedia języka polskiego*, red. S. Urbańczyk, M. Kucała, Wrocław 1999.
- Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Warszawa-Kraków 1999.
- Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, Wrocław 2003.
- Inny słownik języka polskiego PWN*, red. M. Bańko, t. I-II, Warszawa 2000.
- Jasińska T., Bartoszewicz A., *Kieszonkowy słownik białorusko-polski, polsko-białoruski*, Warszawa 2007.
- Jasińska T., Bartoszewicz A., *Słownik białorusko-polski, polsko-białoruski*, Warszawa 1996.
- Jasińska T., Panasiuk N., *Mały praktyczny słownik biznesmena białorusko-polski, polsko-białoruski*, Warszawa 1995.
- Karpaczewska M., Symeonowa Ch., Tokarz E., *Pułapki leksykalne. Słownik aproksymatów polsko-bułgarskich*, Katowice 1998.
- Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1975.
- Kozielski I., *Słownik wyrazów o podobnym brzmieniu a odmiennym znaczeniu w języku rosyjskim i polskim*, Warszawa 1959.
- Kita M., Polański E., *Słownik paronimów, czyli wyrazów mylonych*, Warszawa 2004.
- Kusal K., *Rosyjsko-polski słownik homonimów międzyjęzykowych*, Warszawa 2002.

Leszczyński R., *Górnołużycko-polski i polsko-górnołużycki słownik ekwiwalentów pozornych*, Warszawa 1996.

Lipczuk R., *Mały słownik tautonimów niemiecko-polskich: wyrazy o podobnej formie, lecz różnych znaczeniach*, Warszawa 1990.

Lipiczuk R., *Niemiecko-polski słownik tautonimów*, Warszawa 1995.

Malczewski J., *Szkolny słownik terminów nauki o języku*, Warszawa 1979.

Marchewka J., *Słowniczek homonimów*, Toruń 1993.

Orłosiowa T., *Czesko-polski słownik zdradliwych wyrazów i pułapek frazeologicznych*, Kraków 2003.

Podręczny słownik polsko-białoruski pod redakcją A. Obrębskiej-Jabłońskiej i M. Biryły, Warszawa 1962.

Rudolf K.F., *Falszywi przyjaciele: słownik angielsko-polskich, polsko-angielskich wyrazów zdradliwych*, Wydawnictwo Literackie 2003.

Słownik języka polskiego, red. M. Szymczak, t. I–III, Warszawa 1988.

Słownik serbsko-polskich homonimów i paronimów, red. D. Šipka, Poznań 1999.

Słownik terminologii lingwistycznej (białorusko-rosyjsko-polski i polsko-rosyjsko-białoruski), oprac. E. Jurowiec, J.F. Nosowicz, L. Panfiluk, P. Stecko, M. Tarasiuk, Białystok 1994.

Słownik współczesnego języka polskiego, red. B. Dunaj, Warszawa 1996.

Szałek M., Nečas J., *Czesko-polska homonimia. Czesko-polski słownik wyrazów o identycznym lub podobnym brzmieniu oraz wyrazów o identycznym lub podobnym zapisie, lecz o odmiennym znaczeniu*, Poznań 1993.

Szałek M., *Słownik homonimów rosyjsko-polskich*, Poznań 2004.

Szpila G., *An English-Polish Dictionary of False Friends. Angielsko-polski słownik fałszywych przyjaciół*, Kraków 2003.

Tezaurus terminologii translatorycznej, red. J. Lukszyn, Warszawa 1998.

Tokarski J., *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa 1980.

Tokarz E., *Pułapki leksykalne. Słownik aproksymatów polsko-chorwackich*, Katowice 1998.

Tokarz E., *Pułapki leksykalne. Słownik aproksymatów polsko-słoweńskich*, Katowice 1999.

Uniwersalny słownik języka polskiego, red. S. Dubisz, t. I-VI, Warszawa 2003.

Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN, red. A. Markowski, t. I-II, Warszawa 2010.

Wilczyńska W., *Słownik pułapek językowych polsko-francuski*, Warszawa 1997.

Żdanowicz W., *Słownik dla dzieci: białorusko-polski, polsko-białoruski (Слоўнік для дзяцей: беларуска-польскі, польска-беларускі)*, Менск 2006.

Акуленко В.В., *Англо-русский и русско-английский словарь „ложных друзей переводчика”*, Москва 1969.

Баршчэўскі Л., *ЕўраСлоўнік. Беларуская-лацінска-еўрапейскі слоўнік*, Мінск 2008.

Беларуская мова. Энцыклапедыя, рэд. А.Я. Міхневіч, Мінск 1994.

Беларуская энцыклапедыя ў 18 тамах, пад рэд. Г.П. Пашкова, Мінск 2002.

Белорусско-русский паралексический словарь-справочник: Пособие для учителя, рэд. А. Е. Михневич, Минск 1985.

Булыка А.М., *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы*, Мінск 2005.

Волкава Я.В., Авілава В.Л., *Польска-беларускі слоўнік*, пад рэд. Г.А. Цыхуна, Мінск 2005.

Выхота В.А., *Беларуска-рускі слоўнік: міжмоўныя амонімы, паронімы і полісемія*, Мінск 2004.

Выхота В.А., *Немецко-русско-белорусский словарь: омонимия, паронимия, полисемия*, Минск 2002.

Выхота В.А., *Нямецка-руска-беларускі слоўнік: аманімія, паранімія, полісемія*, Мінск 2002.

Выхота В.А., *Нямецка-беларуска-рускі слоўнік: аманімія, паранімія, полісемія: [8 278 слоў з бел. і рус. пер.]*, Мінск 2007.

Выхота В.А., *Нямецка-беларускі слоўнік „фальшывых сяброў перакладчыка”*, Мінск 2006.

Готлиб К.М., *Немецко-русский и русско-немецкий словарь ложных друзей переводчика*, Москва 1972.

Грабчыкаў С.М., *Слоўнік паронімаў беларускай мовы*, Мінск 1994.

Грабчыкаў С.М., *Цяжкія выпадкі ўжывання блізкіх па гучанню слоў*, Мінск 1977.

Друцкі-Падбярэзкі Б., *Падручны беларуска-польскі слоўнік*, рэд. В. Грышкевіч, Вільня 1929.

Іваноў Я.Я., Іванава С.Ф., *Польска-беларускі парэміялагічны слоўнік*, Магілёў 2007.

Слоўнік тыпу INSITU беларускай мовы, калектыў аўтараў, Мінск 2003.

Старычонак В.Д., *Слоўнік амонімаў беларускай мовы*, Мінск 1991.

Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы, пад рэд. М.Р. Судніка, М.Н. Крыўко, Мінск 2002.

Тлумачальны слоўнік беларускай мовы ў пяці тамах, пад агульн. рэд К.К. Атраховіча (Кандрата Крапівы), Мінск 1977–1984.

Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі, Мінск 1986.

Słowniki internetowe

Słownik języka polskiego PWN, <http://sjp.pwn.pl>.

Wielki słownik ortograficzny PWN, red. K. Polański, <http://so.pwn.pl/zasady.php?id=629598>.

Літаратурны тлумачальны слоўнік, <http://rv-blr.com/slounik>

Inne źródła internetowe

Bunczić D., *False Friends of the Slavist*, Köln, Bonn 1999-2003, <<http://www.daniel.buncic.de/fauxamis/>>.

Kamińska M., *Homonymia w języku polskim i słoweńskim*, <http://www.slawistyka.ath.bielsko.pl/artykuly/naukowe/pdf/homonimiapolskoslowenska.pdf>.

Аляксандар Лукашанец: «Ня ведаю, ці забароняць «тарашкевіцу»...
www.nn.by/index.php?c=ar&i=3529, 28 VIII 2006.

Валодзіна Т., Ракіцкі В., *Як і чаму беларусы выбіралі імёны*,
http://kryuja.org/artykuly/bielaruskaja_atliantyda/jak_i_czamu_bielarusy_vybirali_imjony.html, 08.04.2008.

Вячорка В., *Пішам тарашкевіцаю: 10 памятак беларускага правапісу*, „Наша Ніва” 1991, 1, за: <http://nn.by/1998/18/04.htm>.

Гапава А., *Нацыя „паміж” і ў мары аб сваіх жанчынах*...<http://txt.knihi.com/frahmenty/11hapava.htm>.

Каткоўскі У., *Клічны склон у беларускай мове*, www.pravapis.org/art_vocative.asp.

Класкоўскі А., *Паляваньне на мяккі знак*, www.nn.by/index.php?c=ar&i=3575, 31 VIII 2006.

Максімяк Я., *Упарадкавалі тарашкевіцу*, „Ніва”, nr 1 (2225), 3 I 1999 г., <http://niva.iig.pl/>.

Найчасьцейшыя памылкі ў нашай мове выбраныя з рэдакцыйнае пошты „Нашае Нівы”, <http://www.nn.by/2001/08/11.htm>.

Панкавец З., *Аляксандар Лукашанец: «Ня ведаю, ці забароняць «тарашкевіцу»*...
www.nn.by/index.php?c=ar&i=3529, 28 VIII 2006.

Тарас В., *Няма мовы*, www.nn.by/index.php?c=ar&i=3519, 28 VIII 2006.

<http://bas.racyja.com/news/naviny/zamezhzha/22234.html>

<http://bchd.info/index.php?newsid=990>

<http://bchd.info/index.php?newsid=4285>

http://belapan.com/archive/2009/08/11/eu_eu_eu1252_321858/

<http://be.wikipedia.org/wiki/>

<http://catholic.by/2/home/world/news/40-foreign/107326-karaganda.html>

<http://charter97.org/be/news/2010/9/22/32353/>

http://en.wikibooks.org/wiki/False_Friends_of_the_Slavist/Belarusian-Polish, 14.10.2007 г.

<http://generation.by/news2410.html>

<http://germ.univ.szczecin.pl/~lipczuk/ArtFA.htm>, 5 X 2009 r.

http://libelli.narod.ru/misc/rules.htm#_Toc204867510

<http://mnon.ru/vn/san-tarna-g-g-en-chnyya-patrabavann-,-shto-prad-ya-lyayutstva-da-pamyashkannya-abstalyavannya/vykarystanne-rasol,-bylykh-va-zhyvann.html>

<http://nasb.gov.by/bel/index.html>

<http://new.racyja.com/content/litva-abyatsae-admyanits-platu-za-vizy-dlya-belarusau>

<http://news.belta.by/by/news/president?id=589556>

<http://news.21.by/regional-news/2010/09/14/154101.html>

<http://niva.iig.pl/>

<http://nn.by/1999/07/13.htm>.

<http://nn.by/?c=ar&i=6732>

<http://nn.by/?c=ar&i=47309>

<http://old.kamunikat.org/3171.html&lang=PL>

<http://poradnia.pwn.pl>

<http://slounik.org/paronimy/>

<http://susvet.info/node/2788>

<http://tatoeba.org/eng/sentences/show/384273>

<http://telegraf.by/2010/04/mnekanomk-belarus--zaxavala-stanochi-trend-u-pershim-kvartale.html>

<http://un.by/by/undp/news/belarus/08-06-07-new2.html>

<http://www.aplus.by/forum/index.php?showtopic=5898&st=30>

<http://www.arche.by/by/23/10/1602/>

<http://www.facebook.com/home.php#!/event.php?eid=105211976222961>

<http://www.svaboda.org/content/article/786875.html>

<http://www.tvr.by/bel/sport.asp?id=40262>

<http://www.rvblr.com/slounik?alpha3=%D0%90%D0%A1%D0%A2&alpha=%D0%90>

<http://www.pahonia.promedia.by/str/2006-08/017.htm>

<http://nn.by/?c=arprint&i=34132>

<http://new.racyja.com/content/vyrasli-shtrafy-za-parushenne-pravilau-darozhnaga-rukhu>

<http://www.svaboda.org/content/article/1981243.html>

<http://www.svaboda.org/Content/Transcript/801045.html>

<http://www.larslaj.by/news>

<http://www.tvr.grodno.by/about/news/20/>

<http://www.thenews.pl/culture/print.aspx?id=118381>

www.kupala-theatre.by

www.lacinka.org

www.polskieradio.pl/zagranica/by/

www.president.gov.by/press25738.html#doc

www.svaboda.org

Indeks polskich leksemów

A

arbuz	211
aspirant	202

B

baczny	203
baczyć.....	204
barszcz	205
baton	203
bliska	204
blahy.....	204
budowniczy	205
bujny.....	206

C

chłodna.....	267
chyba	267
ciągnik	269
cicha	268
ciepła	268
czepiać.....	269
część	268
czuwać.....	269

D

daleka	215
do rzeczy.....	217
do woli.....	214
dobra	218
dokazywać.....	215
dokładna.....	215
doręczenie	217

doręczyć	216
dowieść	214
drzewa.....	217
duma	218
dziać się.....	218
dzierżawa	219

F

falowanie	267
futra	266

G

gadać.....	211
głęboka.....	212
góra	212
gruzowy.....	212
grzyb.....	213

H

hałasować	210
hałasowanie	210
hel 211	
heroina	212
huczeć	213
huk	213

I

igrać.....	226
------------	-----

J

jeź 219	
jubiler	270

K

Karol	228
kazać	227
klątwa	229
kolęda	227
kolędy	227
konserwator	228
korzenny	228
kostka	229
krzesła	229
kukła	230
kupe	230

L

lekcja	232
luby	233
lustra	233

Ł

łaska	231
łaskawa	231
łaskawy	232
łeb	232
łyżwy	233

M

ma być	234
magazyn	234
mała	234
mara	235
meta	235
miecz	235
mieszkanie	239

N

na dworze	236
na pewno	237

namakać	236
naprawa	236
naradzić się	237
niewiasta	237

O

odmienić	200
odnośny	201
odpowiednia	201
odreagować	202
order	238
ostatni	203

P

pachy	242
parada	240
pensja	243
pestka	241
pisać	243
placówka	244
plodowy	243
podobieństwa	239
pojazd	244
poronić	240
poruszenie	241
poruszyć	240
postępowy	242
poszkodować	242
pośpiech	245
powaga	238
praktykowanie	246
prawa	245
przejezdny	245
przybierać	246
przypadać	246
przyjemna	247
przykra	247
przystojny	248
publiczność	248

pukać 248

R

ranny 250

rasa 251

rodzima 249

rosół 251

rozbierać się 250

rozebrać się 249

rozkaz 251

rozmowny 250

równość 253

ruchać się 252

rysa 252

S

serca 261

skazać 254

skłaniać 255

skłon 256

skłonienie 255

skoczek 254

słowa 256

spinka 256

sprzeczny 257

stałość 257

stancja 258

stanowczość 257

stanowczy 258

stół 259

strojny 259

sum 259

sutki 260

szarawy 270

szatan 270

szczęka 270

Ś

ścięgno 260

światły 253

święta 254

T

tak samo 261

tarmosić 261

tłumaczeniowy 262

tok262

trapić 262

treści 263

tym 263

U

ulewa 264

umowy 264

uprawa 265

urok 265

ustać 266

W

wadzić 207

wanna 207

wieczorynka 207

wydatny 208

wykazać się 209

wywód 208

wyznaczyć 209

wzbudzić 263

wzrost 264

Z

zaginąć 221

zakaz 221

zakazać 222

zakaźny 222

zakon 222

zakonny 223

zapomnieć 223

zaraz	223
zasada.....	224
zasadny.....	224
zatkany	225
zawód	221
zjawą	226
zręczność.....	225

zręczny	226
---------------	-----

Ż

żądanie.....	219
żonka.....	220
żyły	220
żywot.....	220

